KARLSKOGA BERGSLAG

HISTORIA OCH BESKRIFNINGAR

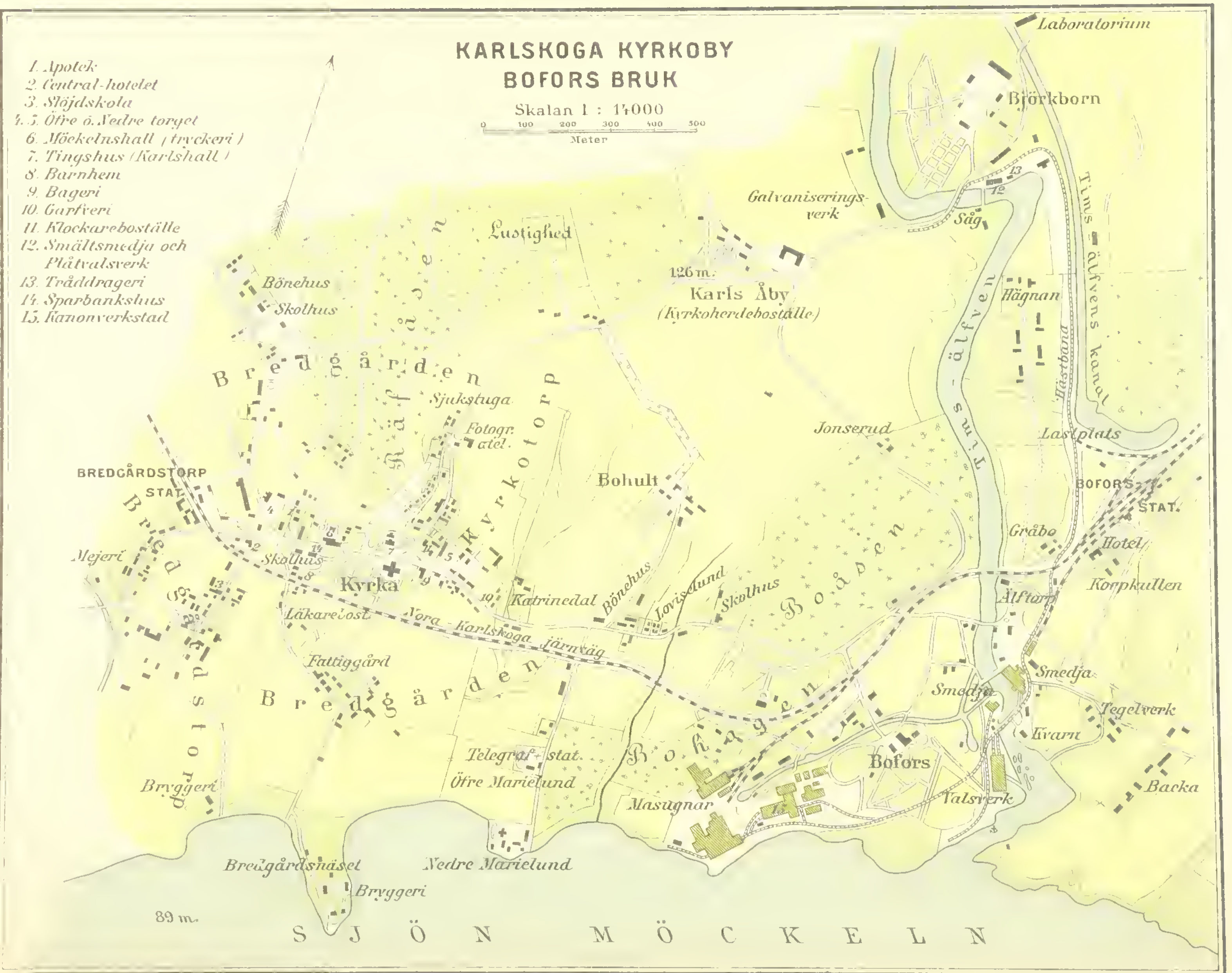
AF

GUST. LINDBERG

STOCKHOLM
TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET
1897

KARLSKOGA KYRKOBY
BOFORS BRUK
Skalan 1 : 14000
0 100 200 300 400 500
Meter
1. Apotek
2. Central-hotellet
3. Slöjdskola
4. 5. Öfre o. Nedre torget
6. Möckelnshall (tryckeri)
7. Tingshus (Karlshall)
8. Barnhem
9. Bageri
10. Garfveri
11. Klockareboställe
12. Smältsmedja och Plåtvalsverk
13. Tråddrageri
14. Sparbankshus
15. Kanonverkstad
Laboratorium
Björkborn
Tims - älfvens kanal
Tims - älfven
Galvaniserings-verk
Såg
Hästbana
Hägnan
Lustighed
126 m.
Karls Åby
(Kyrkoherdeboställe)
Bönehus
Skolhus
Bredgården
Råfåsen
Sjukstuga
Fotogr. atel.
Kyrkotorp
Jonserud
Lastplats
BOFORS STAT.
Bohult
BREDGÅRDSTORP STAT.
Bredgårdstorp
Mejeri
Skolhus
Kyrka
Gråbo
Hotel
Kompkullen
Katrinedal
Bönehus
Lovisedund
Skolhus
Boåsen
Älftorp
Läkarebost.
Nora - Karlskoga järnväg
Fattiggård
Bredgården
Smedja
Smedja
Tegelverk
Kvarn
Bohagen
Telegraf- stat.
Öfre Marielund
Bofors
Valsverk
Backa
Bryggeri
Masugnar
Bredgårdsnäset
Nedre Marielund
Bryggeri
89 m.
SJÖN MÖCKELN

KARLSKOGA BERGSLAG

HISTORIA OCH BESKRIFNINGAR

AF

Gust. Lindberg

STOCKHOLM, CENTRAL-TRYCKERIET, 1895.

Karlskoga Bergslag.

Inledning.

Intill år 1779 omfattade Örebro län Nerike, vestra Vestmanland och Värmland, men sistnämnde landskap, med undantag af Karlskoga bergslag, afskildes då och kom under egen länsstyrelse. Karlskoga bergslag, som förr hade större utsträckning i norr och vester och intog delar af nuvarande Varnums, Lungsunds, Kroppa och Grythytte socknar, består nu af Karlskoga och Bjurkärns socknar med en ytvidd af 74,429 har. I kyrkligt hänseende hör Karlskoga bergslag till Karlstads stift.

Sjön *Möckeln*, som är belägen i södra delen af Karlskoga socken, mottager genom *Timselfven* och *Svartelfven* 2:ne mäktiga vattendrag, hvilka här och där utbreda sig till rätt ansenliga sjöar. Mellan dessa vatten uppskjuta skogklädda höjder och utbreda sig leende, bördiga dalsträckningar. Naturen är härigenom i hög grad omvexlande och frambringar taflor af stor skönhet, liknande de mjukare partierna af ett norrländskt landskap.

För omkring 350 år sedan var hela denna trakt i det närmaste obebodd. Möckelns bodar eller »Mykrisbodher» omtalas visserligen redan på 1300-talet och Sten Sture anses varit egare till Backa, Brickegården och Stolpetorp, hvarjämte sägnen förmäler, att några missgärningsmän, som uppehållit sig med plundring och rån samt jagt och fiske, i ännu äldre tid här nedslagit sina bopålar. Men det var nog björnen, vargen och loet, som skötte om jagten; elgarne betade ostörda af människor och bäfvern byggde sitt konstrika bo i strömmar och sund. Endast under vår- och sommarmånaderna, då bönder från Varnum, Visnum, Knista och Qvistbro socknar kommo för att bedrifva ett den tiden lönande fiske, rådde lif och rörelse vid Möckelns stränder. Här voro ock fiskare- och möjligen fäbodar uppförda, i synnerhet i närheten af den plats, där kyrkan sedermera uppbyggdes. Af denna anledning kallades trakten för *Bodarne*.

Det berättas, att hertig Karl, sedan konung Karl IX, då han en gång färdades öfver Möckeln, frågat båtkarlen om ursprunget till sjöns namn, och då fått

till svar, att det kom sig däraf att sjön hade så »möcke» fisk. Hertig Karl skall därvid hafva förklarat:

»Har det förr hetat Möckelns bodar,
Skall det härefter heta *Karls skogar.*»

Och det namnet har sedan dess bibehållits för Karlskoga.

Om hertig Karl ej var den första bygdebrytaren inom Karlskoga, har han dock nedlagt stor förtjänst vid dess ordnande till samhälle samt till dess utveckling och förkofran. Från Tingvalla utfärdade han den 2 november 1582 följande handling:

»Vi Karl, med Guds nåde Sveriges rikes arffurste, hertig till Södermanland, Nerike och Värmland, gör veterligt, att efter Gud allsmäktig hafver välsignat och begåfvat Värmland med gode och ståtlige bergverk, och vi gärna se, det våre trogne undersåter och menige bergsmän på Värmlandsberg måtte med makt och allvar bygga och bruka deras bergverk, sig själfva och andra till godo, därför hafva vi nu såsom ock tillförne icke allenast velat hålla och försvara dem vid deras gamla och skäliga friheter, utan ock förbättrat och förmerat dem uti några stycken. Och alldenstund vi förmärka och besinna, att förberörde bergbruk vill icke med ringa och svag hjälp drifvas och uppehållas, hafva vi fördenskull alla våre bergsmän till gagn och gode nådigst unnat och efterlåtit, som vi ock nu härmed dem och deras efterkommande unne och efterlåte, att de måge och skole njuta och behålla efter denna dag deras lagstadde hjon och legodrängar, så månge hvar i sin stad rätteligen behöfver, frie för all utskrifning och utnämning, med mindre nöden så kan tillsäga och kräfva, att utländsk här eller andre vele oss och vårt land öfverfalla och förderfva. Då skole uti sådane fall alle, såväl bergsmän som mogne drängar, förpligtige vara att bevisa hörsamhet, hjälp och bistånd till vårt och vårt kära fäderneslands försvar, utan all gensägelse. Därnäst vele vi också af synnerlig gunst och nåde efterlåta våre bergsmän denna frihet utöfver hela bergslagen, att alle de, som i andre landsändar ofelige blifva tillsöka om fred, måge där friefelige och säkre till lifvet vara, så framt gärningen är och finnas kan sådan, som fred bör njuta och må gifvas. Till det sista, efter det mångenstädes i Värmlands bergslag finnes strömmar och god lägenhet att bygga och bruka hyttor, så vele vi nådigst efterlåtit hafva allom dem, som sådane tillfällen och lägenheter bygga, besitta och bruka vele, skola därtill vårt lof och tillstånd hafva och första sex år frie vara för alla årlige utlagor, och sedan njuta och behålla det, som i så måtto upptages och bygges, man efter man, likasom rätt skattearf och egor under årlige och laga utskylder, som det kan läggas före af rättvise och beskedlige män, när förberörde sex år ute äro; dock skall det vara förbjudet att ingen, med sine nye byggning, skall skada göra de gamla. Såsom ock icke heller de gamle skola förmena de nye att bygga i landet till förbättring, där det må och kan utan andras förfång ske. Icke skall heller vara efterlåtet, att flere intränga sig på några hyttor eller hyttedelar, än som de kunna sig väl nära och blifva behållne; däruppå våre befallningsmän skola inseende och akt hafva, att sådant icke sker. Och förbjude fördenskull alle, som för vår skull vele och skole göra och låta och synnerligen våre befallningsmän, fogdar och knekthöfvidsmän häremot hinder eller förfång att tillfoga, vid vår onåd och straff.»

På dessa af hertig Karl utfärdade privilegier grundar sig Karlskoga bergslags uppkomst och utveckling. Efterföljande regenter och konungar hafva också gång efter annan stadfästat och ökat dessa förmåner. Så lyder en resolution af den 26 november 1660 för Karlskoga bergsmän:

»1. Hafver K. M:t förnummit deras underdaniga begäran, att, emedan de hafva på den orten inrättat åtskilliga bergsbruk och bragt dem uti deras fulla gång, dem nu efter-

låtes bergslagsfrihet och privilegier i anseende af de stora besvär, de i dessa tider, förutom krigsfolkets durchmarscher, med landtagsgärden och alla ovisse persedlars erläggande lika med landet hafva måst utstå, ändock de allt ifrån högloflig i aminnelse konung Karl IX:s tid intill anno 1655 hafva till halfparten förmedlade varit; Och fördenskull hafver K. M:t allernådigast resolverat och beviljat, att alla bergsmän därsammastädes, som idka och drifva bergsbruk, men intet de öfrige, skola förbemälte halfva landtågsgärd härefter befriade varda och uti det öfriga njuta deras förra välfångna privilegier och friheter, som de tillförne af ålder njutit hafva.

2. Tiondejärnets förskoning anbelangande, hvarom de i underdånighet anhalla, efter allmänna vägens, som igenom socknen löper, vidmakthållande skall lända dem till stort besvär och omkostnad; så kan K. M:t uti sådane besvärlige tider dem härutinnan icke villfara, helst emedan K. M:t förmenar detta besvär med allmänna vägens vidmakthållande icke vara af så stort värde.»

År 1569 erhöll bergslagen frihet att upphandla sina behof vid Nora kyrka. Fri torgdag i Kristinehamn förunnades Karlskoga bergslag genom resolution den 23 augusti 1664. Stadens borgerskap var nog ej fullt belåtet med denna anordning, men därvid fick det emellertid förblifva. Den 22 december 1682 förklarade nämligen K. M:t, att landshöfdingen skulle hålla dem vid 1664 års resolution, att »fritt handla med borgare och bönder utan att borgerskapet skall på något sätt göra dem förköp. — Bonden finge ock fritt köra hem till dem sin vara, sedan han tullat i Gullspång, men med brukspatroner fingo de ej handla utom rätt torgdag. Detta stadfästades den 20 mars 1689, då likväl begärd marknad vid Karlskoga kyrka afslogs.

Dessa förmåner hafva naturligtvis bidragit till socknens välmåga och så småningom skapat en industriell verksamhet, som intager ett framstående rum inom vårt land. Den forna stora skogstrakten är nu öfversållad med större och mindre byggnader, omgifna af bärande åkerfält, den från fabriksskorstenarne uppstigande röken vittnar om storindustri, hammarslag ljuda vid forsarne, handtverkerierna hafva god sysselsättning och i eleganta butiker bjudes man af både in- och utlandets alster. Elfvarna har man gjort segelbara genom slussar och kanaler; de dåliga gångstigarne mellan de fordom aflägse gårdarne ha blifvit utbytta mot ett korsande nät af körbanor, och ånghästen har banat sig väg genom skog och bygd, för att föra bergens, skogarnes och jordens skatter ut i den stora världsmarknaden.

Det är dock först under de senaste årtiondena, som industrien hunnit till en sådan utveckling.

Här, som annorstädes inom landet, drefs till en början så kalladt osmundssmide, hvarigenom smidbart järn framställdes direkt ur malmen. Tillverkningssättet var ytterst enkelt. Helt låga ugnar uppmurades och i dessa nedsmältes malmen till genast smidbara färskor, som med handsläggor uthamrades till små järnstycken, kallade osmunder, som för handeln och skatten räknades och inlades i fat. Ett fat innehöll 400 osmunder och vägde 1/8 ton. Hyttor för tackjärnsblåsning anlades först på 1600-talet och uppfördes då inom Karlskoga bergslag: år 1638 *Asjöhyttan*, 1640 *Tvärelfven*, 1642 *Granbergsdal*, 1649 *Sibbohyttan*, 1655 *Immetorp*, *Knappfors*, *Kvaggen* och *Hallsjöhyttan*. 1656 *Linnebäckshyttan* och *Qvarntorp*, 1659 *Lånhyttan*, 1665 *Strömtorp*, 1669 *Ölmforshyttan* samt 1685 *Silfverhyttan*.

Vid Tvärån byggdes ny hytta 1688 och vid Åsjöhyttan 1691. Egna grufvor funnos, såsom Orregrufvan, Skripgrufvan, Pålsgrufvan, Malmhöjden och Utterbäcken, men de voro alla mindre gifvande. Malmen köptes mest vid Persberg, men från senare delen af 1700-talet har den hufvudsakligen hemtats från Striberg och Dalkarlsberg i Nora socken. Vid Tröselfven bröts fordom silfvermalm, som där äfven nedsmältes, men nedlades detta verk och blåstes sedan 1685 tackjärn. Stället bibehåller dock namnet Silfverhyttan.

Med det enkla osmundssmidet, som väl kan kallas ett dvärgasmide och som ofta bedrefs vid någon mindre bäck inne i villande skogen, där malmen, oftast myrmalm hemtades, sammanknyter sig sagan om ett konsterfaret småfolk, som bodde och hamrade i berget. De hade sina egna konungar och drottningar. Vid midnatt, då de firade sina fester, steg berget upp ur jorden, lyftande sig på väldiga pelare, och därinne strålade ett bedårande ljusskimmer öfver oräkneliga skatter af guld och gnistrande ädelstenar. Och där tråddes lustig dans och dracks skummande mjöd eller ädelt vin. Men var konungen ensam, slog han vemodiga, smältande ackorder på sin gyllene harpas strängar och sjöng sin kärleks längtan i trånande, trollska och berusande toner. Och lyssnade en jordisk ungmö härtill, lockades hon in i bergets salar och sjönk i den tjusande sångarens famn. Och så hade hon blifvit »bergtagen» och, stodo ej starkare makter henne bi, fick hon till evärdlig tid stanna därinne bland trollen.

Småsmederna flydde väl djupare in åt skogarne, de kunde ej lida de starka slagen från hammaren där nere vid den brusande forsen, men en och annan af vänligare art gömde sig kvar, pysslande på kransen eller i hyttans rådstuga, vid smedjehärden eller hammaren, vakande öfver god gång i masugn och smedja. De voro välkomna gäster dessa små tomtar, och så många tiotal år ha ej gått, sedan hvarje hyttekarl och hvarje smältarsmed trodde på deras tillvaro. Dessa dolda, hemlighetsfulla väsen voro nog ej annat än outredda naturkrafter, hvilka man dock väl behöfde i sin tjänst.

I våra dagar har man, till någon del åtminstone, utforskat dessa krafter och bundit dem vid det industriella arbetet. Utvecklingen under de sista 30 åren reducerar också tillverkningarne därförinnan till ett dvärgasmide. Kanske det ej heller dröjer så länge till dess bessemer- och martinmetoderna blifvit gammalmodiga, till dess elektriciteten krossar malmberget och drager dess bästa skatter i dagen lika lätt, som de en gång blandades samman med de odugliga beståndsdelarne.

*

Af hertig Karls år 1582 utfärdade privilegier sågo vi, att han lemnade skydd och vissa förmåner till dem, som voro sinnade att inflytta till bergslagen. Afsigten var naturligtvis att draga dit dugligt och yrkeskunnigt folk, för att därigenom skapa en lifligare rörelse. Hit inflyttade också ganska snart, förutom svenskar och finnar från olika trakter, en del hugenotter, hvilka voro hårdt förföljda i Frankrike, samt holländare och slutligen tyskar. Utom det, att dessa senare voro skickliga i järntillverkning, voro de ett arbetsamt och duktigt slägte,

som uppröjde skog och mark samt byggde sig bostäder. Emellertid uppstod en viss förbistring i språket och vissa egendomligheter i seder och bruk samt, när de olika slägterna förenades, en viss liflighet och stridsfärdighet i lynnet, hvilka egenskaper väl ännu i dag göra sig i någon mån gällande. Att detta folk besitter en hög grad af god vilja och kraft, därom lemnar framåtskridandet i både intellektuelt och materielt hänseende ett ojäfaktigt vittnesbörd. Men det är ej allenast den goda viljan och den manliga kraften, som alstrat denna välmåga och denna för bergslagen hedrande utveckling, utan grunden därtill ligger äfven i en städse visad redbarhet i handel och vandel, i den följda grundsatsen att göra hvar man rätt. Och detta hvilar på det religiösa underlag, som ännu ligger tämligen orubbadt i denna bygd, och som visar sig i flitiga kyrkobesök, i bibehållen aktning för presterskap och lärare och i en aldrig bristande offervillighet, när den gäller undervisningen och uppfostran till fromma.

*

De äro ett stolt och fritt slägte, dessa bergslagsbor. Det är märkligt att denna frihetsanda kunnat ega bestånd, ty under närmare 2 sekler har nästan hvarje bergsman varit mer eller mindre beroende af de större bruksegarne, hvilka nog här, som annorstädes, utöfvat ett betydande tryck på bergsmannens sinne och fria vilja. Stolthetskänslan trifdes dock lika godt under den grofva bergsmansdrägten, som den nu gör det under den fina herremansrocken.

Gästfriheten är lika stor nu, som i forna dagar. I förmögen mans hus, liksom där tillgången är ringa, är man lika välkommen. Det göres ej mycket väsen af, om en främling träder inom dörren. Finnes där ej mycket att bjuda på, så mötes han dock af ett vänligt: stig in! — och så är ej alltid förhållandet, äfven i de orter, där man så gärna vill förkunna, att gästfriheten har sitt bästa stamhåll. Kommer man till ett burget hus, kan man nog råka illa ut, om man saknar förmåga att »taga bergmansexamen» i både vått och torrt.

Man vill påstå eller åtminstone är det så lätt att säga, att arbetsamheten fordom var större än i våra dagar. Det var ej ovanligt att få höra slagan på logen så tidigt som före kl. 3 på morgonen, heter det. Men om man tager i betraktande de framsteg åkerbruket, ladugårdsskötseln och mejerirörelsen gjort under senare tid, måste dock erkännas, att arbete ingalunda sparas, om det än är mindre kroppsligt ansträngande i följd däraf, att det bedrifves mera rationelt och med tillhjälp af bättre redskap.

Lefnadssättet och vanorna voro förr enklare, förklaras det med underförstadd mening, att de också voro bättre. Men denna *nu* så beprisade enkelhet, var dock blandad med en ej ringa tillsats af grofhet i både uttryck och sätt. Likaså spelade »korialen»* i forna dagar en långt mer framstående roll vid bergsmännens samkväm. Det kunde nog inträffa, att hästen var klokare än husbonden vid hemfärden.

* Dryck af kaffe och brännvin.

Både männen och kvinnorna äro väl och starkt byggda och föra sig, isynnerhet de senare, med en viss elegans. Den gamla bergsmansdrägten och de hemväfda kläderna äro bortlagda, utom i några af de förmögnare husen, där väfstolen ännu är i gång och där mor och döttrar sätta en ära uti att framvisa sina egna händers verk. I allmänhet har klädseln i våra dagar »gjort hvar piga till mamsell» och bergsmannens eller smedens dräng är, då helgdagsdrägten kommit på, till utstyrseln lika med kassören å brukskontoret.

Karlskoga kyrka och kyrkoherdar.

Karlskoga första kyrka uppbyggdes år 1586, på föranstaltande af hertig Karl. Den var helt liten och oansenlig och bestod af endast nuvarande sakristian, som bibehållits vid om- och tillbyggnader. I ett protokoll af den 13 september 1830 står nämligen: »Den (kyrkan af år 1586) står ännu kvar och utgör sakristian till nuvarande kyrkan, som byggdes 1682.» Denna blef dock ej färdig förrän 1686. Åren 1705—1706 skedde åter ombyggnad, då kyrkan utvidgades till korskyrka. Sedan dess har hon till det yttre bibehållit samma form och storlek. Hon är uppförd af trä, men är dock fortfarande i godt skick, tack vare beklädnaden af tjock, rödmålad spån och det solida taket af handsmidd järnplåt. Det ganska höga, spetsiga tornet är belagdt med plåt af koppar. Invändigt undergick kyrkan en fullständig reparation åren 1891—1892 för en kostnad af kronor 20,499.25. Härvid inlades nytt golf och anskaffades nytt altare och altarbord, nya bänkar och värmeapparater. Läktarne ombyggdes och allt målades och förgylldes.

Karlskoga kyrka.

Altartaflan, skänkt 1686 af Gerhard Ysing, renoverad 1796 och 1892, är rätt egendomlig. Midtelpartiet upptages af 4 målningar i olja ur bibliska historien, och sniderier med de 12 apostlarne i helfigur bilda ram. Taflorna ega ej högre konstnärsvärde, men ett glas med ifyldt vin på den nedersta röjer dock en mindre vanlig talang.

Predikstolen gafs till kyrkan år 1774 af Johan Camitz på Degernäs.

Orgelverket invigdes den 12 juli 1858, har 2 manualer och 23 stämmor, är förfärdigadt af orgelbyggaren E. A. Zetterqvist och kostar, utom af församlingen tillsläppta materialier och utgjorda dagsverken, kr. 8,500.

Koret har 4 målade fönster.

Kyrkan har under tidens lopp fått mottaga följande gåfvor:

1733 en silfverkanna af Abraham Robsahm; 1686 en kalk med patén af förgyldt silfver af Georg Camitz. Denna kalk omarbetades 1787 på G. Sahlefeldts bekostnad; 1792 en oblatask af silfver af J. L. Robsahm; 1864 2 armljusstakar af brukspatron B. J.

Partier af Karlskoga kyrkoby.

v. Hofsten; 4 st. pläterljusstakar af bergsmannen Erik Larsson i Sibbo; 1706 en ljuskrona af J. J. Robsahm; 1672 en ljuskrona af Gerhard Ysing; en ljuskrona af Anton af Geijerstam; 4 ljusarmar af fru v. Hofsten; 1815 2 armljusstakar af bergsmannen Jakob Hultman i Källmo; 1880 ett tornur af enkefru Karolina Ericsson i Granbergsdal; 1892 en röd och en hvit altarduk med broderier och kuddar af ortens fruntimmer; 1671 en kalkduk af rödt siden af Georg Camitz; 1787 en kalkduk af hvitt siden af G. Sahlefeldt; 1815 en kalkduk af hvitt siden af Gustafva Kjellin; 1829 en kalkduk af hvitt siden af Aurora och Göthilda af Geijerstam; 1892 en kalkduk af fröken Emma Karlsson i Källmo; ett timglas af L. Fernow; en stol af riksdagsmannen Gustaf Hultman i Källmo; ett väggur af fru v. Hofsten; porträtt af Gustaf III af inspektor Askerot; d:o af Karl IX af brukspatron B. v. Hofsten; d:o af kyrkoherden Nils Kjellin af hans slägtingar; d:o af kyrkoherden Claës Wahlund af direktör A. J. Hagström; 1893 sakregister till rikets ständers protokoll 1809—1865 af riksgäldsfullmäktigen Johan Johansson i Noraskog.

Kyrkan har 3 klockor om 862, 448 och 215 kilograms vigt. En af dessa klockor har följande inskrift:

DU HOP, SOM UTUR BERGEN TVINGAR
EN HÅRD METALL MED MYCKEN FLIT,
HÖR TILL NÄR SOM METALLEN KLINGAR
OCH KOM, MEN ICKE STENHÅRD, HIT!
FRÅN SYNDENS SLAGG DÅ HJERTAT RENA
OCH VIS' I VERKET, ATT DU ÄR
EN KRISTEN, SOM VÅR GUD ALLENA
OCH JESUM I DITT HJERTA BÄR.

Kyrkan eger 25 har af Valåsens rekognitionsskog.

*

Kyrkoherdar, alla här aflidne, hafva varit:

1. *Olavus Johannis* 1586—1626. Kallades Olof Hansson och benämndes: »herr Olof på Möckelnsbodar».

2. *Jacobus Jonæ* 1627—1662. Gift med sin företrädares dotter. Barnen kallade sig Sylvius.

3. *Anundus Haqvinius* 1663—1691. Nitisk i embetet, ville att folket skulle lära sig läsa. Vid hans hitkomst, fanns det endast tre personer inom socknen som egde psalmbok. Gift med Anna Ekebom, dotter till borgmästaren Gustaf Ekebom i Kristinehamn. Barnen kallade sig Carlmark.

4. *Petrus Pauli Tingström* 1692—1702. Gift med företrädarens dotter, Klara Carlmark.

5. *Sveno Benedicti Lethström* 1703—1724. En mycket lärd man, kontraktsprost öfver Visnums kontrakt från 1714, riksdagsman 1720, gift med företrädarens enka, afled den 7 augusti 1724.

6. *Andreas Waller* 1726—1739. Född i Upland 1678. Blef 1703 regementspastor vid Nerikes-Värmlands regemente, hvilket han åtföljde i Karl XII:s krig, tillfångatogs vid Pultava 1709 och var 13 år i fångenskap, återkom till Sverige 1722. Gift med Gjöril Jung.

7. *Erlandus Faxell* 1741—1754. Född i Köln den 10 juni 1696. Gift med Elisabeth Norén, prostdotter från Nyed.

8. *Jonas Laurentii Hedlund* 1756—1757. Tillträdde 1757, men afled den 24 maj samma år.

9. *Elias Johannis Wenerman* 1760—1771. Det berättas, att W., hvars ena ben måste amputeras, hade ett af koppar så väl konstrueradt lösben, att man ej kunde märka annat, än att det var naturligt. Gift med Elisabet Bodin, prostdotter från Ölme.

10. *Gustaf Kjellin* 1773—1785. Gift med Brita Dalberg, dotter till bruksidkaren Måns Dalberg på Skarphyttan.

11. *Nils Kjellin* 1787—1821, den föregåendes son. Hofpredikant 1783, kontraktsprost 1792, teol. doktor 1809, L. W. O. 1817, riksdagsman 1792 och 1812. Gift med Sara Magdalena Wenerman, dotter af n:r 9.

12. *Torbjörn Morén* 1824—1843, född den 8 november 1781. Kallades till docent i arabiska i Upsala, regementspastor 1809, lektor vid Karlberg och hofpredikant 1810, kyrkoherde i Solna 1812, andra förslagsrummet till biskop i Karlstad 1834, kontraktsprost 1826, professorstitel 1822, teol. doktor 1830, L. N. O. 1839, riksdagsman 1828, 1834 och 1840. Gift med Britta Lovisa Bergsten, dotter af d:r Erik Bergsten i Stockholm. M. ifrade mycket för folkskolan och under hans tid inrättades den första fasta folkskolan med studerad lärare i Karlskoga. Han var, heter det i en minnesruna, »en kämpe för folkskolorna, i hvilka hans konsistorium såg ett dolkfaktori för konungens bröst». Afled d. 7 juli 1843.

T. Morén.

C. Wahlund.

E. T. Hammargren.

13. *Claës Wahlund* 1845—1866, född i Kristinehamn den 13 november 1799. Kontraktsprost 1852, L. N. O. 1860. Gift med Hilda Tegnér, dotter till lektor Elof Tegnér i Karlstad. Afled den 11 november 1866;

samt för närvarande:

14. *Erik Tullius Hammargren*, född i Karlstad den 24 oktober 1814 och son till kontraktsprosten Anders Hammargren och Sara Johanna Piscator. Student i Lund 1832, filos. mag. 1838, lärare i Åmåls skola 1837—1852, adjunkt vid Karlstads läroverk 1852, regementspastor vid Värmlands fältjägare 1862, L. N. O. 1882. Gift med Ottiliana Lagerlöf.

Karlskoga kyrkoherdeboställe.

Kyrkoherdebostället heter *Karls-Åby*, men pastor besitter äfven *Elfkärr* n:r 1, har 50 kronors ränta af bergsmanshemmanet *Aggerud* och åtnjuter afkastningen af *Skogskärrängarne* och *Klastorp*. Lönen är, med boställets afkastning, beräknad till 6,000 kronor.

*

Karlskoga fick ordinarie sockenadjunkt år 1861. Denne har *Elfkärr* n:r 2 till boställe och lönen beräknas, tillsammans med dettas afkastning, till 2,000 kr.

Undervisningsverk.

Karlskoga skoldistrikt omfattar Karlskoga församling med Degerfors och Karlsdals kapellag och är deladt i följande områden:

1. **Kyrkbyns skolområde**: Bofors, Björkborn, Backa, Bohult, Karls-Åby, Kyrkotorp, Bregården, Bregårdstorp, Aggerud, Straningstorp, Kilsta, Gottebol, Stenbäcken och Lämås. Har 5 fasta småskolor, 3 folkskolor och 4 fortsättningsskolor.

2. **Lonnhytte skolområde**: Källmo, Gellerasen, Stockberga, Östra och Vestra Lonntorp, Rosensjö, Lanhöjden, Linnehöjden, Spjutberg, Lundedet, Knapped, Vibäck, Brattebäcken, Espedalen, Forsby, Bofallstorp, Lonnhyttan, Elfkärr och Klastorp. Har 1 flyttande småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

3. **Kedåsens skolområde**: Östra och Vestra Kedåsen, Östra och Vestra Kärne, Stockforsen, Stockforstorp, Granåsen, Espsäter, Mossberga, Malmhöjden, Bofallshöjden, Trehörningen, Torpskog, Esphöjden, Knappforshöjden, Abylund, Norra och Södra Jungfruboda, Silfverhyttan, Nolby, Rosendal, Immen, Hållsjötorp, Hållsjöhyttan och Björndalen. Har 1 fast och 1 flyttande småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

4. **Granbergsdals skolområde**: Granbergsdal, Höjden, Dalsmund, Fallet, Stenbacken, Bonstorp, Skrämmen, Kortforstorp, Forsnästorp, Karasen, Bäck, Lerängen, Backebergshälla, Backebergstorp, Vall, Högfors, Lund, Björkmo, Östra Berg, Granberga och Gällsjöhöjden. Har 1 fast och 1 flyttande småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

5. **Sibbo skolområde:** Radehult, Lindås, Svartbäcken, Snobergshyttan, Kringelhult, Elgsimmen, Elgsimstorp, Österhult, Sibbohult, Sibberboda, Sibbofors och Utterbäck. Har en folkskola.

6. **Brickegårdens skolområde:** Brickegården, Sandviken, Stolpetorp, Dalen, Bråten, Immetorp, Valåsen, Dankebacken, Trindmyran, Vatsjötorp och Abborrkärn. Har 1 fast och 1 flyttande småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

7. **Östersjö skolområde:** Bricketorp, Östra Nyttorp, Östervik, Knutsbo, Brännebacken, Alkärr, Dufvedalen, Olsdalen, Olsdalstorp, Örgifsmossen, Brännåsarne, Immetorps allmänning och Norrgrytstorp. Har en flyttande småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

8. **Högåsens skolområde:** Storängen, Storängstorp, Finnebäck, Espenäs, Blinäs, Tällekullen, Vestra Nyttorp, Holmtorp, Skogskärr, Fisksjön, Fisksjötorp, Bottorp, Bobäcken och Högåsen. Har 1 folkskola.

9. **Linnebäcks skolområde:** Linnebäck, Linnebäckstorp, Åsbergsviken, Åsbergsviketorp, Kråklund, Björtorp, Mosserud, Stråbergsmyran, Stråbergsmyretorp och Bodalen. Har 1 fast småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

10. **Strömtorps skolområde:** Stora och Lilla Strömtorp, Gräsholmen, Gräsmossen, Gräsholmstorp, Vismen, Nyböle, Vestansjö, Högberg, Arfsviken, Norrhult och Strömed. Har 1 fast småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

11. **Ågens skolområde:** Lerviken, Kvarntorp, Kvarnberg, Degernäs, Bottesbol, Jannelund och Ängebäck. Har 1 fast småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

12. **Degerfors skolområde:** Degerfors, Strömsnäs, Krontorp och Rabäck. Har 1 fast småskola, 1 folkskola och 1 fortsättningsskola.

13. **Karlsdals skolområde:** Karlsdal, Brotorp, Fisklösen, Gällsjön, Gällsjöhöjden, Lobergshöjden, Bofallshöjden, Tväran och Ahult. Har 1 folkskola.

Läroämnena äro: I småskolan: Kristendomskunskap, modersmålet (läse-, bokstafverings- och skriföfningar), räkning, åskådningsöfningar, teckning, sång och gymnastik; I folkskolan: Kristendomskunskap, modersmålet, skrifning, räkning och geometri, geografi, historia, naturkunnighet, teckning, sång och gymnastik samt, där omständigheterna det medgifva, trädgårdsskötsel och slöjd; I fortsättningsskolan: Kristendomskunskap, modersmålet, räkning och geometri, teckning och naturkunnighet.

I folk- och fortsättningsskolorna vid Bofors, Granbergsdal, Brickegården, Östersjö, Sandmo och Degerfors undervisas gossarne i slöjd. I folkskolorna vid Bofors, Kyrkbyn och Degerfors undervisas jämväl flickorna i slöjd.

Undervisningen bestrides af 11 folkskollärare och 5 folkskollärarinnor, 1 småskollärare och 19 småskollärarinnor. Förste lärare är hr *G. Nerlin.*

Utgifterna beräknades för år 1894 till kr. 37,923.30, hvaraf endast 3,090 kr. användes till byggnad.

Karlskoga praktiska skola öppnades den 1 november 1882. Skolan kom till stånd på förslag af bergsmannen och predikanten *K. J. Nyvall* i samråd med dåvarande v. pastorn *Johan Lindholm.* Dessa, jämte bergsmannen *Svante Söderstén,* handlanden *Johan Dahlin* och målaren *J. Söderstén,* alla i Bregårdstorp, bergsmännen *Peter Jonsson* i Holmtorp och *Peter Petersson* i Skogskärr, bildade

Karlskoga praktiska slöjdskolas aktiebolag, som den 18 augusti 1882 erhöll K. M:ts stadfästelse. Aktiekapitalet är nu kr. 6,350.

Skolan arbetar på 2:ne afdelningar. Till ynglingar och män lemnas undervisning under 6 månader från och med den 1 november, och till unga kvinnor under 5 månader från och med den 15 maj.

»Kunskap är makt; Den okunnige blir slaf; Duglighet är bättre än guld», stå såsom motton på skolans program. I detta program angifves äfvenledes för männen, att det är en praktisk arbetsskola för allmänbildning och för kvinnorna att det är en praktisk slöjd- och hushållsskola. Ändamålet är att utbilda män till »arbetsamme, kunnige, nyktre och vakne medborgare», och unga kvinnor

Karlskoga praktiska skola.

till praktisk duglighet och pålitlighet med afseende på hushållsgöromål, kvinnlig slöjd, uppfostran och annat kvinnligt arbete».

Läroämnena för männen äro: svenska språket, bibelkunskap, välskrifning, räkning, bokhålleri, nationalekonomi, tillämpad geometri med fältmätning och afvägning, linearritning, byggnadskonst, frihandsteckning, landtbrukslära, stats- och kommunalkunskap, geografi, historia, naturkunnighet, engelska språket, sång, snickeri, vagnmakeri och måleri. Kvinnorna undervisas i matlagning, sömnad, väfnad, slöjd, strykning, svenska språket, bibelkunskap, välskrifning, räkning, bokhålleri, frihandsteckning, hushållslära och sång. Lärjungen väljer själf de ämnen, i hvilka han vill undervisas.

I manliga skolan hafva intill våren 1895 undervisats 1003 elever, hvaraf 300 från Örebro län. I kvinnliga skolan, som öppnades den 15 maj 1893, hafva 117 elever, hvaraf 34 från Örebro län, hittills erhållit undervisning.

Skolans styrelse utgöres af bergsmannen *Svante Söderstén*, handlanden *Johan Dahlin*, slöjdläraren *Johannes Söderstén*, f. d. v. pastor *Joh. Lindholm*, landtbrukaren *Olof Josefsson*, bergsmannen *Peter Petersson*, distriktsföreståndaren *Karl Johan Nyvall* och bergsmannen *Gustaf Josefsson*.

Föreståndare för skolan är hr *Joh. Lindholm*. Öfriga lärare och lärarinnor äro: ingeniören *Karl August Ekman*, räkenskapsföraren *Salomon Johansson*, folkskolläraren *Klaës Hjorth*, teckningsläraren *Axel Smedberg*, snickaren *Joh. Nordqvist*, vagnmakaren *Per Adolf Lundberg*, målaren *Joh. Söderstén*, fröknarna *Karolina Pettersson*, *Sofia Ungert*, *Mathilda Johnsson* och *Mathilda Karlsson*.

Sjukvård.

Bergslagens rena och stärkande luft har godt inflytande på de sanitära förhållandena. I denna, genom de uppfriskande vattendragen rensade och genom doftande barrskogar, silade luft finna de bakterier, som alstra epidemiska och andra sjukdomar, ingen trefnad eller fast härd för sina härjningar. Länge dröjde det därför, innan Karlskoga bergslag fick egen läkare.

Brukspatronen *P. Oxelberg* hade redan den 21 september 1810, genom då upprättad afhandling, testamenterat $^1/_4$ mantal *Karåsen* till bostad åt »en examinerad, pröfvad, öm och skicklig man, som med nit och skicklighet vårdar de sjuke bland allmogen och billigt beräknar arfvodet, som alldeles intet får tagas af de fattige». Oxelberg afled den 7 februari 1821, men, då testamentet var inbördes, kvarsatt enkan, *Maria Beata Hultman*, å hemmanet till sin död den 17 september 1847. Med K. M:ts tillstånd den 23 oktober 1854 utbyttes Karåsen mot $^7/_{96}$ mantal *Bregården*, som år 1864 anslogs till läkarebostad. Den 29 januari 1886 fastställde K. M:t Karlskoga församlings beslut, att af Bregårdens jord anslå $1^1/_4$ tunnland jord till trädgård samt därå för all framtid underhålla kostnadsfri bostad med nödiga uthus åt läkaren. Det öfriga hemmanet skulle återlemnas till styrelsen öfver Oxelbergska donationen, att användas i det af Oxelberg afsedda syftemålet. Efter löneregleringen betalar emellertid provinsialläkaren 500 kronor i årligt arrende för bostad och trädgard, och tillfaller detta donationen.

Sjukstuga med 9 sängar öppnades den 1 april 1884. Å denna, som har examinerad sjuksköterska, vårdas årligen omkring 100 patienter. En frisäng inrättades 1888, såsom en vacker bröllopsgåfva till d:r *K. Vistrand*, som då trädde i äktenskap med *Louise Strokirk* från Degernäs.

Karlskoga provinsialläkaredistrikt omfattar Karlskoga, Bjurkärns och Nerikesdelen af Nysunds socknar samt Knista, Hidinge och Qvistbro socknar, de 3 sistnämnda dock äfven tillhörande extra provinsialläkaredistriktet i Edsbergs-Sanna.

Första läkaren i Karlskoga distrikt var:

Gustaf Henrik Bohm $18^7/_4 52$—$18^1/_9 54$. Han synes dock ej funnit trefnad härstädes, utan uppsade sig, som det heter i ett protokoll, »till aflyttning inom 24 timmar». Bohm bar titel af bergslagsläkare.

Distriktsläkare hafva varit:

Karl Henrik Sandelin 18$^{18}/_{2}$59—18$^{23}/_{9}$62;
Axel Johan Giehl 18$^{3}/_{8}$63—18$^{5}/_{9}$65;
Anders Kristian Gernandt 18$^{15}/_{12}$71—18$^{20}/_{11}$75;
Karl Dumky
K. M. A. Vistrand 18$^{14}/_{8}$82—18$^{21}/_{5}$86.

Provinsialläkare blef:

Karl Olof Reuterman den 23 februari 1865 och erhöll han den 1 oktober 1885 afsked med pension från denna sin befattning. D:r Reuterman, som är född den 11 januari 1818, tillbringar sin ålders dagar i det vackra Karlskoga. Kry

K. O. Reuterman.

K. M. A. Vistrand.

och rask till kropp och själ, ser man ännu i dag rätt ofta den gamle »botanisten», med portören hängande öfver axeln, vandra omkring i skog och mark och den djupa basrösten hör man tona: »Än sitter i oss den gamle studenten, gladare nästan än fordom han var».

Nuvarande provinsialläkare är ofvannämnde

Knut Magnus Axel Vistrand, som tillträdde denna befattning den 21 maj 1886, då han afsade sig distriktläkaretjänsten. D:r Vistrand är född den 3 december 1848. Amanuens vid akademiska sjukhuset i Upsala 1878—1879, blef han med. lic. den 13 maj 1880 och därefter under sommaren t. f. öfverkirurg vid samma sjukhus. Stadsläkare i Vimmerby 18$^{1}/_{9}$80—18$^{14}/_{8}$82. Den af socknen underhållna läkarebostaden är tämligen oansenlig, men har, genom d:r Vistrands försorg, blifvit omgifven af en rätt prydlig trädgård.

Veterinärläkare härstädes blef år 1851 sedermera professorn *G. V. Sjöstedt*. Han efterträddes i oktober 1853 af

Felix Ferdinand Grönfeldt, född den 14 januari 1828 i Finland. Han var på god väg att aflägga sin examen vid veterinärinstitutet i Stockholm, då han helt plötsligt nödgades försvinna därifrån och slå sig ned i Karlskoga. Saken förhöll sig så, att han hjälpt ett par finnar, som ej haft nog tand för tunga gent emot Ryssland och därför väntade sig straff, öfver till Sverige. Ryska regeringen anhöll, att hr Grönfeldt skulle återsändas till Finland, men han tog måhända fasta på hertig Karls privilegier för bergslagen, och så har han, sedan examen kompletterats, stannat här i nu snart 42 år och under dessa varit en mycket anlitad läkare. Den finska uthålligheten och tryggheten, förenad med ett godt lynne, har skaffat honom ovanlig popularitet. Och 67-årigen är, trots de hvita lockarne, fortfarande kry och rask.

Apotek inrättades 1859. Apotekarne hafva varit:

Nils Albert Julius Lang 1859—1865;

Karl Edmund Lennmalm 1866—1872 och därefter

Hans Magnus Theodor Graff, född 1821, examen 1859, föreståndare för filialapoteket i Stensjö 1859—1868, apotekare i Jemshög 1868—1873 och sedan här. Numera är han tjänstledig och förestås apoteket af apotekaren *Fritz Meltzer*, som är född 1856 och aflade examen 1879.

Karlskoga hemman, folkmängd m. m.

Efter äldre handlingar framgår, att Möckelnsbodar varit bebodda redan på 1200-talet. Hemmanet Sandviken omtalas 1336, såsom klostergods under Riseberga och »Karlskoga krönika», utgifven 1895 af riksdagsmannen Johan Johansson i Noraskog, lemnar visshet om, att Sten Sture varit egare till Backa, Brickegården och Stolpetorp.

I öfrigt spårar man följande hemman och torp under åren:

1580: Finnebäck, Sibberboda och Östervik.
1581: Agen, Degernäs, Lervik och Lilla Strömtorp.
1582: Dufvedalen och Storängen.
1583: Gelleråsen, Immen, Rosensjö och Åsbergsviken.
1584: Aggerud, Bo, Bregården, Bregårdstorp, Bricketorp, Knutsbo, Valåsen o. Vibäck.
1585: Degernästorp och Lonntorp
1586: Mosserud.
1587: Stora Strömtorp.
1590: Brickegårdstorp, Brännebacken, Hållsjötorp, Kedåsen och Kärne.
1591: Elgsimmen, Gräsholmen, Strömed, Utterbäck och Vismenästorp.
1594: Braten.
1599: Abborrkärn, Espenäs, Fisksjön, Granberga, Immetorp och Kyrkotorp.
1601: Leräng och Tällekullen.
1608: Norrhult och Åhult.
1610: Bäck och Dalen.
1617: Blinäs, Nytorp och Qvarntorp.

1620: Rådehult och Stråbergsmyran.
1623: Våtsjötorp.
1624: Knapped.
1625: Vestansjö.
1626: Källmo.
1627: Ölsdalen.
1631: Bodalen och Knappfors.
1637: Kortforstorp, Linnebäck och Streken.
1642: Granbergsdalen.
1643: Kilsta.
1644: Berg, Björtorp, Gällsjötorp, Kringelhult och Råbäck (Strömsnäs).
1645: Elgåsen, Gräsholmstorp och Trehörningen.
1647: Skrämmen.
1649: Esphöjden.
1651: Elgsimstorp.
1653: Björkmo, Granåsen, Lämås och Skogskärr.

Utom ofvanstående har socknen numera följande hemman och torp:

Arfviken, Backebergshälla, Backebergstorp, Björndalen, Bohult, Bofallshöjden, Bofallstorp, Botorp, Brattebäcken, Brotorp, Dalsmund, Elfkärr, Elfkärrstorp, Espedalen, Espsäter, Fisklösen, Forsby, Forsnästorp, Gräsholmstorp, Gräsmossen, Gottebol, Gällsjön, Gällsjöhöjden, Holmtorp, Höjden, Högeberg, Högfors, Högåsen, Jungfruboda Norra, Jungfruboda Södra, Karåsen, Karlsdal, Klastorp, Lanhöjden, Lindås, Linnebäckstorp, Linnehöjden, Lobergshöjden, Lund, Lundedet, Malmhöjden, Nolby, Norrgrytstorp, Nyböle, Qvarnberg, Rosendal, Spjutberg, Stenbäcken, Stockberga, Stockforstorp, Stråningstorp, Svartbäcken, Torpskog, Trindmyran, Tväränstorp, Åby Karls, Åbylund, Ålkärr, Ängebäck, Örgifsmossen, och Österhult.

Socknen består af 54 hela hemman. Allmänna fyrktalet belöpte sig 1894 till 108,000 fyrk. Detta år utdebiterades: till kyrkliga ändamål kr. 6,525, till folkskolorna kr. 37,923.30, till fattigvården 30 öre pr fyrk och till betäckande af kommunens öfriga utgifter 24 kr. för hemman och 6 öre pr fyrk.

Invånarnes antal uppgick till 12,187 vid 1895 års början.

Donationer.

Karlskoga församling har fått mottaga följande gåfvobref:

Abraham Robsahms å kr. 800 af den 15 december 1732. Räntan utdelas till fattiga, med förmånsrätt för arbetare vid Bofors och Björkborn.

Johan Ludvig Robsahms och *Kristian Robsahms* å kr. 1,300. Räntan användes lika som den föregående.

C. Gustaf Sahlefeldts å kr. 500 af den 12 maj 1798 och krigsrådet *Sahlefeldts* å kr. 1,500. Räntan häraf lemnas nu såsom bidrag till insättning i ränte- och kapitalförsäkringsanstalt för fattiga barn, isynnerhet från Bofors och Björkborn.

P. J. Oxelbergs å $^1/_4$ mantal Karåsen af den 21 september 1810. Detta hemman är utbytt mot $^7/_{96}$ mantal Bregården. Årliga inkomsten användes till sjukvården.

Erik Perssons i Gelleråsen å kr. 300 af den 30 december 1823, hvaraf räntan utgår till fattiga.

Petter Linds och Lisa Ersdotters à kr. 200 af den 10 april 1860. Räntan tilldelas ofärdiga och obotligt sjuka.

Anders Erikssons och hans hustru Maria Olsdotters i Östra Kärne à kr. 1,500 af den 8 juli 1870, till premier åt skolbarn. För närvarande utdelas endast 32 kr. om året, men när kapitalet stigit till kr. 5,000, skall hela räntan användas för ändamalet.

Per Olof Landbergs à kr. 5,000 af den 8 maj 1876. Räntan skall användas till insättning i ränte- och kapitalförsäkringsanstalt för fattiga barn med 10 à 15 kr. för hvarje, med villkor, att föräldrarne, inom en månad efter barnets födelse, äfven insätta 1/3 af detta belopp. Kapitalet har ökats till omkring 8,700 kronor.

Samtliga dessa gåfvomedel förvaltas af kommunalnämden.

Sällskapslif, nöjen och sport.

Samlefnaden, umgänget och vanorna tedde sig i forna dagar helt annorlunda, såväl hos den förnäma slägten som hos bergsmannen och jordbrukaren,

yrkesidkaren, bonden, torparen och den tjänande klassen. Sättet att uttrycka och skicka sig har inom alla kretsar undergått en väsentlig förändring till det bättre,

en viss förfining, om man ock ej får säga, att den sedliga känslan och kraften, hvad själfva innebörden beträffar, tagit så stora steg framåt. Undervisningen i folkskolan har verkat godt, och bildandet af föreningar och sällskap har bidragit till en bättre ton och anda inom sällskapslifvet.

Någon osämja kan väl uppstå — menniskorna äro nu en gång så danade, att de ej kunna undvika litet gräl ibland och det kära skvallret gör nog sitt till att hålla detta vid makt, men näfrätten tillämpas dock sällan numera. Man drager ej heller hvarannan inför rätta för sådana småsaker, som man gjorde det i forna tider. »Stocken», som användes till bestraffning för oskickligt uppförande, minnes man knappast hur den var konstruerad. Väl kan det hända att en del ungdom, i kvällens timma ute på vägar och stigar, pröfvar lungornas och halsarnas kraft med stridsrop, som ej äro af det vackraste slaget, men därtill inskränker det sig merendels. Ordspråket säger ju också: »skällande hund bites ej».

Bland ungdomens nöjen intager dansen ett framstående rum. De förmögnare och de som »lefva med» anordna slädpartier och supéer med baler, där dansen trådes till in på småtimmarne. Supén är städse mer än riklig och det har blifvit en regel, att kavaljeren efter hvarje dans för sin dam till buffeten, där det vankas vin, frukter, bakverk och konfektyrer. De, som ej ha råd eller vilja eller kanske också inte få deltaga i dessa fester, taga sig en svängom i hemmets sal, i stugan, på logen eller på Räfåsens »Lustighej» under ljus och fager sommarnatt.

Till vintrens nöjen höra skidlöpning, sparkstöttings- och skridskoåkning. Skidor begagnas dock af endast få, men sparkstöttingen finnes däremot vid nästan hvarje gård och stuga och användes ej allenast såsom nöje, utan får göra praktisk tjänst såsom fortskaffningsmedel på ganska långa sträckor. Skridskobanor hållas öppna på Möckeln.

Velocipeder äro allmänt i bruk. För verkstads- eller andra arbetare, som hafva långt till sina hem, äro de utan tvifvel till stort gagn.

Föreningar och sällskap.

Karlskoga missionsförening bildades år 1857 af bergsmännen *K. J. Nyvall* och *Olof Josefsson* i Vall, *Anders Nilsson* i Backeberga, *Lars August Larsson* i Ölsdalen, *Gustaf Eriksson* i Sibbo, *Peter Persson* i Skogskärr m. fl. Föreningens »ändamål är att såsom en Gudsförsamling, oberoende af menskliga bekännelseskrifter men på Guds eget ords grund, uti lefvande tro på Jesus Kristus och i broderlig gemenskap verka för sina medlemmars gemensamma uppbyggelse, inbördes vård och hjälp samt för Guds rikes utbredande».

Aflönade predikanter äro missionären *K. J. Gustafsson*, församlingens föreståndare, och hr *N. P. Bergström*. Missionshus finnas 8 med sammanlagdt värde af 16,125 kronor. Föreningen har 14 söndagsskolor med 33 lärare och omkring 730 barn.

Inkomsterna stego 1894 till kr. 3,525: 59 och utgifterna till kr. 3,533: 04, hvaraf till föreningens egen verksamhet kr. 1,586: 63, till missionshusbyggnad

kr. 1,526: 04, till Ansgariiföreningen kr. 20: 72, till svenska missionsförbundet kr. 372: 90 och till andra ändamål kr. 26: 75.

Styrelsen utgöres af rektor *J. Lindholm*, ordf., bergsmannen *Sv. Södersten*, v. ordf., räkenskapsföraren *Salomon Johansson*, kassaman, målaren *J. Södersten*, handlanden *J. Dahlin*, bryggaren *A. P. Andersson* och gjuteriförmannen *A. Berggren*. Medlemmarnes antal är nu, i augusti 1895, 560.

Bofors baptistförsamling bildades 1884. Efter att en tid hafva haft 67 medlemmar, ha dessa nu, genom utflyttning, nedgått till 23. Föreståndare och predikant är modellsnickaren *Anders Linderberg*.

Karlskoga allmänna nykterhetsförbund är en sammanslagning från 5 föreningar och utgöres styrelsen af 3 personer från hvarje. Dessa äro: för goodtemplarne: hrr *Emil Svanberg*, *K. A. Nilsson* och *K. Vikander*; för blåbandsföreningen: hrr *Joh. Dahlin*, *M. G. Ljunggren* och *A. Berggren*; för missionsföreningen: hrr *J. Lindholm*, *Salomon Johansson* och *A. P. Andersson*; för baptistförsamlingen: hrr *A. Linderberg*, *L. J. Jonsson* och *J. D. Berlin* samt för metodistförsamlingen: hrr *E. Nilsson*, *K. Nysell* och *J. Björndal*. Rektor *J. Lindholm* är ordförande.

Goodtemplarlogen Per Lagerhjelm stiftades 1882 och har egen lokal i Loviselund. Tjänstemän äro: ritaren *Emil Svanberg*, ordf., gjutaren *Emil Berggren*, v. ordf., modellsnickaren *Karl Nordmark*, sekret., förrådsföreståndaren *Karl Vikander*, uppbördsman, urmakaren *P. Pettersson*, skattmästare och maskinarbetaren *Frans Andersson*, logedeputerad. Ordensbröderna äro 160.

Karlskoga skyttegille bildades år 1886, på initiativ af verkmästaren *Vilhelm Ström*, bryggaren *Erik Bergsten* och bruksbokhållaren *K. Vetterström*, och har stadgar och ordningsregler, fastställda af kon. befallningsh. i Örebro län den 30 april 1887. Gillet har skjutbana och paviljong i Räfåsen, till större delen bekostade af staten. Enskilde hafva äfvenledes bidragit med plåt, timmer och slaggtegel. Gillet »har till ändamål att främja skjutfärdigheten, samt därigenom göra sina medlemmar mäktiga att i ofred värna sig själfva och sitt land». Årsafgiften har varit 1 kr. à 1: 25. Styrelsen består af: verkmästaren *V. Ström*, ordf., handelsföreståndaren *G. Engström*, kassaman, maskinarbetarne *Fr. Andersson*, sekret., *E. Sandström* och *L. Karlsson*.

Nora—Karlskoga trafklubb anställer lass- och trafkörningar i Karlskoga hvartannat år. Den 18 februari 1895 försiggick en täfling, åskådad af omkr. 2,000 personer, å Möckeln mellan 28 hästar, hvaraf 7 hingstar, 8 vallacker och 13 ston. Lassen vägde 1,200 kilogr. i första och 1,000 kilogr. i andra täflingen på en bana om 1,685 meter. Vid traftäflingen begagnades banor om 1, 1½ och 3 kilometers längd.

Kungseken vid Knappfors.

Kungseken vid Knappfors »torde blifva ibland de märkligaste ting i hela Värmland», skrifver Fernow. Och om man tänker sig, att Karl IX, både som hertig och konung, haft en kär hållen hviloplats under denna ek och att han under skygd af dess krona tänkt ut planen till ortens bebyggande, då må väl också efterkommande behålla minnet i helgd. I denna ek inskar hertigen sitt namn, sedan han beslutat, att bygden efter honom skulle heta Karlskoga. I en gammal dom, rörande råskillnaden mellan Alkvetterns och Knappforshytte skog, står den benämnd: »Eken, under hvilken två konungar rastat och hvilat». Man har velat tro, att dessa konungar skulle varit Karl IX och Johan III. De skulle här, såsom hertigar, hafva sammanträffat år 1568 och öfverenskommit om Erik XIV:s afsättning och att de sedan skulle blifva lika delaktiga i regeringen. Till minne af detta ingångna fördrag, skulle ock deras hofherrar länge burit eklöf i sina hattar. Det är dock föga troligt, att Johan III någonsin varit i denna trakt och ännu mindre, att ofvanstående uppgörelse mellan hertigarne här egt rum. Fryxell förlägger dessutom denna händelse till Vadstena. Mer sannolikhet har det för sig, att med den andra konungen afses Gustaf II Adolf, som här färdats fram, då han gjorde besök vid Kroppa kronobruk.

Eken vid Knappfors.

Kungseken är stående omkr. 4 meter från Knappfors' slussgrafs vestra sida. Stammen håller nu, 1895, 1.37 meter i genomskärning mot 1.11 meter år 1775, då den uppmättes af länsmannen Magnus Dahl. På 120 år har stammens diameter sålunda ökats med 26 centimeter och skulle ekens ålder, om samma växtlighet beräknas under föregående tid, nu vara omkr. 629 år. Höjden är vid pass 19 meter.

Då slussgräfningen år 1850 började vid Knappforsen stod eken, emedan strömvattnet bortsköljt jorden, upplyftad på 3 väldiga rotgrenar. Under arbetet sökte man på allt sätt skydda det gamla minnesmärket, genom att, så mycket möjligt var, ej skada rötterna och dessutom stagade man hela trädet med linor. Rotgrenarne täcktes med jord, så att eken nu står på samma höjd som slussens öfversta planstenar. Någon rubbning lär väl dock ej kunnat undvikas, hvarför

trädet någon tid förde ett tynande lif, men är nu åter i full växtkraft. Nederst är stammens kärna angripen af röta, dock ej af svarare beskaffenhet, än att den gamla kungseken under kommande sekler kan skjuta sin löfrika krona i höjden.

Näringar och handel.

Karlskoga bergslags hufvudnäring var i forna tider tillverkning af tackjärn. Ett visst område eller vissa byar bildade ett hyttelag och hvar och en egde blåsningsrätt i förhållande till den andel eller lott, han egde i hyttan. Regeringen uppmuntrade denna handtering så, att den till och med uppmanade bergsmännen att ej för mycket syssla med jordbruket, till förfång för bergsbruket. Den 18 april 1625 utfärdades följande konungabref:

»Vi Gustaf Adolf, med Guds nåde Sveriges m. m., göre veterligt, efter det våre undersåter uti Visnum, Varnum, Ölme härad samt *Karlskoga* i Värmland hafva alltid varit af framfarne Sveriges högberömlige konungar särdeles privilegierade och benådade, att de uti alla hjälper och extraordinarie pålagor skola utgöra såsom frälsebönder, det är halfparten mot skatte- eller kronobönder, det samma de af oss i underdånighet begärandes äro, att vi dem nådigst efterlåta ville, såsom ock att de finge utgöra boskapsskatten, som pålagd är, efter den ordning som frälsebönderna utgöra, hvilken deras ödmjuka bebegäran vi hafva ansett och efter såsom bemäldt är dem gunstligen efterlåtit. Befalle fördenskull våre ståthållare och befallningsmän, att de icke låta dem häremot något hinder uti någon måtto tillfogas.»

Bergsmannen hemtade själf sin malm med egna dragare från grufvan, där han ock själf bröt densamma, tillverkade kolen af egen eller till hyttan anslagen skog, blåste sitt tackjärn och sålde det till den bruksegare, som hade rätt att köpa detsamma. Priset kunde dock ej bestämmas af ensamt bruksegaren, utan bergstinget hade därvid afgöranderätt. Dessutom var tillverkningskostnaden så ringa, att bergsmannen alltid erhöll er vinst att stoppa i fickan. Mången lade på detta sättet slant till slant och blef en välburgen man.

Bruksegarne hade däremot ej full rätt att idka egen tackjärnsblåsning. Till bevis därpå anföra vi följande utdrag af protokollet, hållet vid urtima bergstinget i Stora Strömtorp den 3 oktober 1751:

»Utaf handlingarne och parternas muntliga förhör har urtima bergstingsrätten sig om denna sak behörigen underrättad gjort och däraf inhemtat, huruledes brukspatron Johan Camitz icke allenast förlidet år idkat någon ringa blåsning vid Qvarntorpshyttan, utan ock i år därmed fortfarit, och efter den åberopade hyttestocken, som svarandens eget tillstående, haft 91 uppsättningar, utom 15 i småhvarfven, som utgjort öfver 7 dygns bänkning, varandes i anledning af bergsgevaldigern Ekströms angifvande och lagtima tingsrättens förordnande, af den gjorda tillverkningen ändå 50 skpd befunne vid hyttan kvarliggande, och under kvarstad satte. Och som sådan handtering förmenas för en ståndsperson icke vara tillåten; så hafver bergsgevaldigern påstått, det svaranden ej allenast måtte visa hvar han tagit kol och malm, utan ock med giltiga skäl fulltyga dess blåsningsrättighet, eller i annat fall umgälla hvad lag förmår och vara förlustig, så af det kvarsatte järnet, som hvad mera han kan finnas på detta sättet hafva tillverkat.

Till förklaring häruppå, hafver brukspatron Camitz icke allenast anmält, det han under Degernäs gård eger Qvarnberget 1/8-del, som väl förmenas vara bergsmanshemman och velat styrkas därmed, att förre egaren af Degernäs några år blåst vid Qvarntorp, hvarvid under muntliga förhöret åberopats 1/12-del, som han i Degernästorp innehafver, utan ock att han sig tillhandlat en del i hyttan, på hvilken han värmt och dess blåsningar förrättat, och som han således förmenar sig egt blåsningsrätt, och sådant allt skall skett med hyttelagets goda ja och samtycke, honom icke heller kunna öfverbevisas att hafva tagit en enda malmsten från bergslagets grufvor, utan från Dalkarlsberget uti annat bergmästaredöme, kolen jämväl, utom några få köpestigar, skola vara tillverkade uti dess egne inhägnader, hvarigenom hyttelaget mera nytta än otjänst skall vara tillfogad; så anhåller han att ifrån det anstälda käromålet blifva frikänd och dess tillverkning lösgifven, hvilket med hvad mera protokollet innehåller bergstingsrätten i behörigt öfvervägande tagit, och hvad först angår den påstådda blåsningsrätten för Qvarnberget, så utvisar väl 1683 års fastebref, att berörde hemman allaredan 1678 tillika med Degernäs blifvit såldt af en länsman Erik Pålsson till rådmannen Camitz; men emedan hvarken bemälte fastebref innehåller någon hyttedel och blåsningsrätt, icke eller af alla årens 10:de specialer kunnat erfaras att därföre blåst blifvit, det dessutom är intygadt att detta hemman ej eger någon särskildt skog, utan ligger samman med Degernäs, som långt för detta är Degerfors stångjärnshamrar underlagd, hvartill ock kommer, att aldrig någon grufvegenant därför blifvit erlagd; ty finner bergstingsrätten icke detta Qvarnberget vara af sådan beskaffenhet, att därvid någon rättighet till tackjärns brukning följa bör, mycket mindre kan det komma brukspatron Camitz till hjälpredo, att han, olagligen och tvärt emot åtskilliga kongl. förordningar, af bergsmännen i Agetorpet tillköpt sig den del i Qvarntorpshyttan, som han sedermera till Klippa åboer upplåtit, och de nu vid masugnens uppmurande byggt före.

Beträffande åter 1/12-delen uti Degernästorp, som verkligen befinnes vara ett bergsmanshemman, så lemnas det därhän, på hvad sätt denna del kommit utur bergsmansståndet, och med hvad rätt den af brukspatron Camitz innehafves, hvarom nu icke stämdt är, men så utvisa likväl tiondelängderne, att därföre, af förre egaren till Degernäs, brukspatron Arenberg, i några år blifvit blåsning idkad. Nu alldenstund brukspatron Camitz härigenom kunnat taga sig någon anledning till idkande af öfverklagade blåsningar, och det i öfrigt icke är befunnet eller bevist, att han till bergsmännens förfång inlåtit sig i något malmköp ifrån grufvorna här i bergmästaredömet, de mesta kolen jämväl blifvit tagne ifrån dess egne inhägnader vid Degernäs, hvarigenom K. M:t och Kronan öfver 5 skpd tiondejärn tillflutit; ty finner väl bergstingsrätten i afseende häruppå, och att ingen af hyttelaget öfver intrång klagat, för skäligt så vida befria brukspatronen Camitz från bergsgevaldigerns embetes käromål, att dess sequesterade tillverkning, till dess eget fria och obehindrade nyttjande lösgifven varder.

Men som svaranden icke hafver låtit sig benöja med det kolningsrede han själf åstadkomma kunnat, utan därjämte inlåtit sig med några bergsmän i kolhandel, som efter den uppgifne och erkände förteckningen sig bestiger till 28 1/2 storstigar, vid hvilken handel han så mycket mindre kan skydda sig därunder att vara uti samma hyttelag, som rätten sig i den omständigheten allaredan utlåtit, och funnit brukspatron Camitz hvarken till dess åberopade egendomar ega hyttedel eller någon blåsningsrätt; fördenskull pröfvar urtima bergstingsrätten till följe af 17 § i Kongl. järnbergsordningen skäligt, att för en slik olaga och bergsmanståndet till förfång ländande kolhandel, sakfälla brukspatron Johan Camitz till 40 ℳ. smt plikt samt att förklara de upphandlade 28 1/2 stigar kol förbrutne, dem han efter inköpspris à 8 daler med 228 daler kmt gälda bör, hvarjämte ock herr brukspatron skall ersätta de härvid förorsakade kostnader med 20 dal. smt.»

Bergsmännen sökte också att erhålla ett lagstadgande, att ingen annan än bergsmans- eller allmogeson finge ega och besitta bergsmanshemman. Bondeståndet i riksdagen anmälde i ett andragande till K. M:t, att, »oaktadt de bergsallmogen lemnade äldre och nyare privilegier innehålla, det bergsmans hemman

böra inom ståndet bibehållas, och icke på något sätt till ståndspersoner öfverlåtas, det missbruk likväl sig inrotat, att bergsmännen blifva af brukspatroner och andra ståndspersoner i skuld inledde till högre summa än egendomens värde, hvarigenom flere egendomar kommit i de senares hand, i anseende hvartill och då genom ett slikt förfarande kärnan af bergslagen skulle blifva dragen ur ståndet, hvilket äfven torde förorsaka K. M:t och kronan minskning i sina inkomster, bondeståndet lika underdånigst anhållit om ytterligare stadfästelse å dessa privilegier och 1756 års kungl. förordning, så att bergsmän må ega sig öppet lemnadt, att efter laga värde få till sig lösa de hemman som fallit eller hädanefter komma i ståndspersoners hand.»

Frågan hänsköts till bergskollegium, som däröfver yttrade, »att bondeståndet i sin ansökning begärt ändring i lagar, hvars följder skulle kullkasta egande- och besittningsrätten, ehuru grundad på föregångna laga akter, laga kraftvunna domar och resolutioner, samt enligt med författningarne; att inga ordentliga privilegier i äldre tider blifvit utfärdade för personer och stånd, utan för hela orten och bergslagen, samt därvarande bergverksidkare i gemen, att besittningen af hemman inom bergslagen icke varit allmogen ensamt förbehållen, att orden bergsmans stånd, bergsmän eller cultoris montis, som i flere k. stadgar förekomma, ingalunda bestämma allmogen allena, utan endast utmärka hvar och en tillverkare af metaller, som gjorde denna rörelsen till sitt hufvudyrke, och hvars göromål bestod i malmens upptagande och smältande, att konung Carl XI:te sålt flere så kallade bergsmanshemman till fru Sigrid Ekehjelm och att flere hemman i Skinskattebergs bergslag 1751 blifvit emot vederlag till en bruksegare utbytte, att inga privilegier finnas i senare tider utfärdade för bergsmän eller allmogen och att de äldre äro för *allom;* att då bergsmäns barn äro berättigade söka sin fortkomst vid tjänster och borgerliga näringar, det icke heller bör nekas en son af en ståndsperson att blifva bergsman eller bonde, att enär en bergsmans vårdslöshet och misshushållning vållat dess gäld och ingen annan bergsman velat inlösa egendomen, utan borgenären för sin fordran måst taga fastigheten i besittning, det icke kan sägas att den fallit i orätta händer, att kronans inkomst af tackjärnsblåsningen icke står i fara, då det vore emot en ståndspersons uträkning nedlägga blåsningen och sådant genom författningarne är förbjudit och att en bruksegare gemenligen med större aktsamhet och uträkning sköter sin syssla m. m.».

Bergsmän ingingo emellertid till K. M:t, anropande »om rättvisa, nåd och beskydd i en sak, på hvars afgörande hela bergsmansståndets framtida väl till hufvudsaklig del berodde och som på det ömmaste berörde hvarje medlem af detta stånd».

Det var långt in på vårt århundrade, som sådana frågor förekommo till behandling hos bergskollegium och K. M:t, men de stannade vid status qvo och hafva under tiden på annat sätt utjämnats.

De flesta hyttorna inom Karlskoga äro nu nedlagda och bergsmannen har i stället slagit sig på jordbruket såsom hufvudnäring. I allmänhet skötes jorden väl. Spannmålen säljes i regeln icke, utan den, som ej användes till hushållet, gifves till kreaturen. Af sädesslag odlas mest råg och hafre; hvete och korn

däremot obetydligt. Kreatursbesättningarne äro i allmänhet rätt goda, vid några gårdar af utmärkt beskaffenhet. Karlskogingen lägger i all synnerhet an på goda och vackra hästar, hvilka han fostrar och vårdar med stor omsorg.

Skogen är, oaktadt den genom bruksrörelsen blifvit hårdt anlitad, tillräcklig för husbehofvet och lemnar, vid några hemman litet däröfver.

Jagten kan numera ej räknas såsom inkomstkälla, annat än vid de egendomar, där större skogsareal finnes och elgen trifves, och ej under den lofliga jagttiden fällas till större antal, än att beståndet skyddas.

Fisket är ej särdeles lönande och ingenting har hittills åstadkommits till dess förbättrande. Laxen går numera endast ytterst sällan upp genom Letelfven och in i sjön Möckeln.

Utom vid bruken finnas af industriidkare och yrkesmän: 2 bagare, 1 barberare, 2 bleckslagare, 1 bokbindare, 3 bryggare, 1 byggmästare, 2 fotografer, 2 garfvare, 2 hofslagare, 1 kakelugnsmakare, 2 kopparslagare, 5 murare, 8 målare, 4 plåtslagare, 1 rödfärgare, 2 sadelmakare, 36 skomakare, 1 skorstensfejare, 13 skräddare, 2 slagtare, 11 smeder, 9 snickare, 1 stenhuggare, 2 sömmerskor, 3 trädgårdsmästare, 1 typograf, 3 urmakare och 1 åkare, förutom deras biträden, gesäller och lärlingar.

»Handeln var förr bättre; nu är konkurrensen för stor och köpkraften för ringa!» klaga handelsmännen. Hur det förhåller sig med den saken, känna vi ej, men »dåliga tider» föras måhända allt för ofta öfver läpparne. Emellertid hafva 31 handlande och handelsbolag med biträden sin utkomst inom Karlskoga socken.

Aktiebolaget Bofors-Gullspång.

De egendomar, vid hvilka aktiebolaget Bofors-Gullspang drifver sin industriella verksamhet, äro järnbruken *Bofors*, *Björkborn* och *Björneborg*. *Gullspångs* bruk, som är beläget vid den strida och vattenrika ström, som Gullspångselfven bildar vid utflödet ur sjön Skagern, torde väl äfven komma att spela en framstående roll inom den industriella världen, men för närvarande ligga de 9,000 hästkrafter, som forsen kan lemna, i det närmaste obegagnade. Bolaget eger dessutom *Skagersholms* bruk. Af dessa egendomar äro Bofors och Björkborn belägna i Karlskoga socken.

* * *

I den jordebok, som upprättades år 1584 på hertig Karls befallning, finnes *Bo* upptaget såsom frälsegods och lemnade 1 tunna råg, 8½ skäppor malt och 1 fat hvete[1] i årligt tionde. Det egdes af riksrådet *Ture Bjelke*, men indrogs till kronan år 1600, då denne dömdes från lif, ära och gods och afrättades i Linköping. Bjelkes enka *Margreta Sture* erhöll dock den 1 juni 1603 säteriet åter af Karl IX, som »hennes elände nådligen ville anse och af gunst och nåd unna henne godset igen». Efter hennes död den 5 december 1617 öfvergick Bo till mågen *Gabriel Gustafsson Oxenstjerna*, hvilken enligt 1625 års jordebok bortbytte detsamma till kronan, mot vederlag af gods i Upland. Den 10 mars 1630 försåldes det såsom skatte till assessorn i Göta hofrätt *Peder Dober*, hvilken den 19 augusti 1635, äfvenledes från kronan, tillhandlade sig *Backa* 1¼ och *Fisksjön* ¼ hemman för 78 riksd. specie. Detta sistnämnda köp gällde dock endast skatterättigheten, churu det af Dober ansågs innebära full eganderätt, hvarför han ock på tinget den 15 april 1641 tillsade Klemet i Backa och Hans i Fisksjön, att de skulle afträda hemmanen. Regeringen bestämde emellertid i bref den 27 juli samma år till landshöfdingen Olof Stake, att denne skulle »bönderne vid hemmanen handhafva, allvarligen tillhållandes Dober, det han dem häremot intet hin-

[1] 1 tunna = 6 skäppor. 1 skäppa = 6 fat.

Martingjuteriet och kanonverkstaden.

der eller men tillfogar». Dober skulle dessutom åter afstå hemmanen, som han »på en vrång och orätt berättelse förvärfvat», till kronan mot vederlag. Detta vederlag utgick sålunda, att han, enligt bref den 10 maj 1647, erhöll Bo och en annan egendom, Åsen i Småland, fria från utskylder. Backa och Fisksjön skulle däremot lyda under *Bofors hamrar*, å hvilka *Paul Linnertsson Hosman* erhöll privilegium den 24 november 1646. Hosman var då borgare i Arboga, blef sedan 1649—1651 borgmästare och därefter 1652—1654 vågmästare i Kristinehamn. Af honom såldes Bofors 2 hamrar till presidenten *Johan Liljeström*, som den 4 maj 1648 för 1,254 riksd. 39 sk. $2\,^{1}/_{8}$ rst från kronan tillhandlat sig, som det i köpebrefvet heter:

»*Bregården* skattehemman 1, *Bo* skattehemman 1, *Bregårdstorp* skattehemman $^{1}/_{2}$, *Stolpetorp* arf och eget 1, samt så stor del och rättighet i Bofors ström och Svartelfven, som hamrarne och flere verk, dem han inrättandes varder — Liljeström med hustru och arfvingar — med hus, jord, åker, äng, skog, mark, fiske och fiskevatten, strömmar, kvarn och kvarnställe, torp och torpställen och alla andra egor i våto och torro, närby och fjärnare, intet undantagandes af allt

det, som därtill lyder, med rätta legat hafver eller lagligen tillvinnas kan — till att njuta, bruka och behålla till evärdlig ego och frälse, alldeles som andre sine arfgods och flere våre trogne män och undersåter af ridderskapet och adeln här i riket deras välfångna egendom och frälsegods, efter privilegiernas lydelse och innehåll, innehafva och besitta.»

Bofors är beläget vid Timselfvens utlopp i Möckeln. Omkring 2 kilometer högre upp efter denna elf anlades Björkborns bruk af *Mårten Drost*, fogde i Karlskoga sedan 1629, som den 23 februari 1639 erhöll privilegium att uppföra en hammarsmedja »uti den strömmen vid Bäckborn i Karlskoga». Äfven denna anläggning öfvertogs af ofvannämnde Liljeström. Alla Liljeströms egendomar inom Karlskoga öfvergingo medels köp till inspektoren öfver landtullarne i Värmland, Dal, Nerike och Vestergötland *Krispin Flygge*, och från honom i arf till hans enka *Sigrid Ekehjelm*.

Sigrid Ekehjelm, dotter till underståthållaren Bengt Ekehjelm, var i sitt första äktenskap gift med assessorn i Svea hofrätt *Markus Cronström* (*hin tjocke*).

I början af Karl XI:s regering var brist rådande i statskassan. För att afhjälpa denna nödgades kronan upptaga lån af enskilde, mot förpantning af skatterättigheter. Cronström utlånade 9,264 riksd. 44 sk. $9^1/_3$ rst silfvermynt, »hvar riksdaler af sju mark silfvermynt beräknad med 6 pro cento om året», mot det att, som det heter, att »honom till en säker underpant, förskrefs några våre och kronans räntor och hemman, belägna uti Vester Nerike, Åkerbo härad, Värmlands bergslag och Karlskoga socken». Kungabrefvet härom, dateradt den 6 juli 1667, innehåller dessutom den bestämmelsen att Cronström skulle vara närmast att bygga m. m. på dessa hemman. Han afled emellertid kort tid härefter och Sigrid Ekehjelm fick förpantningen i arf. Hon förstod också att skaffa sig en ännu större rätt, genom följande köpebref:

Vi Karl etc. göre veterligt, att såsom hos oss framlidne assessoren sal. Markus Cronströms enkefru, Sigrid Ekehjelm, en underdånig ansökning gör, det vi nådigst ville tillstädja och efterlåta henne att få sig under skattemanna börd och rättighet tillösa någre våre och kronones hemman i Nerike och Värmlands bergslag, Karlskoga socken; och vi här hos påminna oss, det vi för detta af vissa skäl och orsaker hafva resolverat och godt funnit, jämväl till vårt kammarkollegium af den 2 april a:o 1669 låtit bref afgå, det skatterättigheterna icke skola promi scue försäljas, men där jämte icke eller förgäta, hvad vi dess sal. man, genom vår egen resolution tillsagt, uti så måtto, att han, framför någon annan, skulle vara närmast att få bebygga de orter och ställen, som antingen på våre allmänningar eller annan dess och kronones jord finnes bekvämlige till bergsbruks inrättande; alltså hafva vi i nåder henne detsamma beviljat, och sälja samt upplåta här med och i kraft af detta vårt öppna bref henne, fru Sigrid Ekehjelm, dess barn och arfvingar, efterskrifne hemman uti ofvanberörde bergslag och socken belägne, näml. *Knutsbo* kronohemman ett, *Öfra Asbergsvikstorp* kronohemman ett fjärdedels, *Bråten* kronohemman ett fjärdedels, *Backebergs Halla* kronohemman ett fjärdedels, *Bäcken* kronohemman ett fjärdedels, *Brattebäcken* kronohemman ett fjärdedels, *Hult* kronohemman ett fjärdedels, *Bergs* kronotorp, *Lundsedet* räntar åtta lispund osmundsjärn, *Bregården* arf och eget hemman ett, *Lerängen* dito ett tredjedels, *Knapedet* dito ett fjärdedels, *Kilsta* dito ett fjärdedels, *Lämås* dito ett fjärdedels, *Forsby* dito ett fjärdedels, *Öster Kärne* kronohemman ett halft, *Björkmo* kronohemman ett fjärdedels, *Granbergsdalen* kronohemman ett fjärdedels, dem under skattemanna börd och rättighet att njuta, bruka och besitta, för åttahundrade riksd. in specie, hvilka hon oss i vår räntekammare riktigt erlaggt och levererat hafver.

Afhändande fördenskull oss, vare efterkommande konungar och Sveriges krona, merberörde hemman, med hus, jord, aker, äng, skog, mark, fiske och fiskevatten, samt alla andra adpertinentier i vato och torro, närby och fjärnare, intet undantagandes af allt det, som där till lyder, med rätta ligga bör och lagligen tillvinnas kan, och tillegne den ofta bem:te Sigrid Ekehjelm och hennes arfvingar, under skattemanna börd och rättighet, till evärdelig ego att njuta och behålla, allenast oss och kronan dess årliga vissa och ovissa räntor, samt extra ordinarie krigshjälperna, som påbjudne äro att utgöras, eller efter jordrefningen, så väl som eljes, här efter skäligen påbjudas kunna, alldeles blifver förbehållen; där ock så skulle hända, att hon eller de, framdeles skole vela dessa skatträttigheter försälja, eller eljes på någon annan transportera, sa förbehalla vi oss härmed, att hon och de skola vara skyldige, sa vida det kan vara utom rätta börd, vårt kammarkollegium dem först till lösen att hembjuda, och så framt det å vare vägnar dem ej inlöser, då mage de hafva makt dem samma till någon annan, som de bäst med asämjas kunna, att föryttra och transportera; Sa vele vi ock, såsom ock befalla vårt kammarkollegiums kamrerare, att de, efter detta vårt brefs datum vare och kronones jordeböcker förändra, införandes ofta berörde hemman ifrån krono och till skatte. Där alle, som detta vidkommer, och för vår skull vele och skole göra och låta, hafva sig i lika måtto hörsamligen att efterrätta, icke görandes fru Sigrid Ekehjelm och hennes arfvingar här emot hinder, men eller förfång i någon måtto, nu eller i tillkommande tider. Till visso hafva vi detta med egen hand underskrifvit och vårt kongl. sekret bekräfta latit.»

Datum Kungsör d. 23 mars anno 1680.

CAROLUS.

Carl Piper. I. Strokirck.

Sigrid Ekehjelm var en ovanlig kvinna, rikt utrustad å hufvudets vägnar, men karakteren var däremot ej den bästa. Mannen i andra giftet, Krispin Flygge, afled 1674. Sju månader därefter födde Sigrid en son, och ryktet förmälde att detta barn var understucket eller, som det heter i en skrift därom, »ej i rätta ärender stadt». Kyrkoherden Birger Carlberg och borgmästaren Olof Persson Järnfelt i Kristinehamn, hvilka voro gifta med systrar till Krispin Flygge, dömdes på Sigrids föranstaltande till döden, »enär de utspridt detta och icke kunde bevisa sanningen däraf». De undgingo dock detta straff, men Carlberg sattes i fängelse, ur hvilket han slutligen frigafs, mot erläggande af 2,000 daler smt. I fråga om mitt och ditt, var hon ej särdeles nogräknad. Så berättas det, att hon en gång skulle aflägga ed därpå, att hon stod på egen jord, som hon dock olagligen inkräktat från en granne. Och detta gjorde hon med högburet hufvud och stolt min, i närvaro af domstolens medlemmar och en stor skara åskådare, sedan hon strött af egen jord på bottnen i sina skor. Åkerstycket vann hon, men efter den dagen flydde all ro och frid från hennes själ — och hon har ej ens funnit dem i grafven. Nattetid vankar hon, i blek och sorglig skepnad, i skogen ofvanför Bofors, den s. k. Boåsen och fram till prestgården. Hon vågar sig ibland ur skogsbrynet, för att söka den plats, där hon för lumpen vinning svor sin falska ed, men hon finner den aldrig, ty den var i lifvet ej hennes. Men då den hemska gestalten skymtat fram mellan träden, har den skrämt mångfaldiga både åkande och gående nästan från vettet. Numera ha nog de skarpa kanonskotten vid Bofors skrämt henne själf från platsen.

»Knappast någon rikare har bott inom Värmland, än fru Sigrid, men hon dog utfattig», skrifver Fernow i sin år 1774 utgifna beskrifning öfver Värmland. Hon afled 1700.

Under välmaktstiden sökte hon dock lägga under sig den ena egendomen efter den andra. Hon tillhandlade sig sålunda flera andelar i Hålsjöhyttans masugn af 18 bergsmän. År 1688 den 14 maj erhöll hon privilegium på en masugnsbyggnad vid Svart- eller Tvarelfven och blef, genom resolution den 13 februari 1689, Tvärån allmänning till masugnsdriften anslagen.

Bofors. Lancashiresmedjan.

Denna sistnämnda masugn med privilegier försåldes den 30 augusti 1699 till bergmästaren Erik Stockenström, hvilkens sterbhus begärde och den 14 november 1723 erhöll tillstånd att inrätta en plåthammare med härd vid Rockesholm, och anslogs, enligt kollegiibref den 9 mars 1739, därtill den delen af allmänningen, som är belägen på östra sidan om Gällsjötorps skog och Stora Gällsjön in till Tvärån och erlades därför 5 dal. smt i lösen.

Den 1 Juni 1689 privilegierades 3 stångjärnshamrar vid Björkbron och Bofors mot det:

»1:o) Att till ofvanbemälte hamrars drifvande intet köpa kol ur bergslagen;

2:o) Böra ej heller några lägenheter af hemman, skogen, mark eller som nu för tiden med kol och andra nödvändigheter dessa hamrar, såväl som hyttan underhjälpa,

på något sätt och under hvad namn det vara kan därifrån skiljas, utan allt framgent inseparabile därunder förblifva;

3:o) Skall ock vederbörande alldeles vara förbjudet, antingen att taga annans tackjärn och utsmida detta med sina eller köpkol, eller ock tillåta någon annan att föra tackjärn till hamrarne och det utsmida, efter som beggedera äro och böra skattas för halfsmide.

* * *

Bofors eller »Boo», som det den tiden kallades, och Björkborns 3 stångjärnshamrar, säteriet »Boogardal» med underliggande frälsehemman och torp — eller allt hvad Sigrid Ekehjelm egt inom Karlskoga bergslag — såldes den 17 juni 1703 af Sigrid Ekehjelms sterbhusdelegare till brukspatronen *Jakob Kristianson Robsahm.* I fastebrefvet, som föll den 10 mars 1709, uppräknas alla hemmanen och läses vidare däri:

— — »dem H. K. M:t medels sitt öppna bref af den 23 mars 1680 allernådigst upplåtit samt under skattehemmans börd och rättighet försålt till sal. välborna fru Sigrid Ekehjelm för 800 riksd. in specie, men hennes arfvingar, välborne herr Bengt Ekehjelm och kommissarien herr Johan Ekeborg uppå sterbhusets vägnar åter den 17 juni år 1703 jämte Boo och Björkborns hamrar och flere lägenheter, som välbemälta fru uti Karlskoga bergslag egt och innehaft, uppå brukspatronen herr Jakob Robsahm transporterat mot en summa penningar, beräknadt i ett för allt, som herr Robsahm för sterbhusets tjänst levererat, till 120,000 daler kopparmynt; Men, som alldenstund herr Jakob Robsahm dessa skattehemman utom börd sig tillhandlat, har han i följe af K. M:ts nådigste förordningar måst sig förskaffa därtill högl. kungl. kammarkollegii lof och tillstånd, hvilket han ock beviste sig erhållit förmedels högbem. k. kollegii den 14 december 1706 afgångna bref och befallning till landskansliet i Örebro, hvilket med denna rätten sedermera blifvit kommuniceradt, att den anstalt af landskansliet skulle göras, så att herr Robsahm uppå dessa skattehemman behörig fasta måtte lemnas.»

Fasta beviljades sålunda och Jakob Robsahm satt under sin lifstid i okvald besittning af alla egendomarne. Men efter hans död och arfskiftet den 11 december 1717 mellan hans barn och arfvingar, *Abraham Leonard* och *Anna Katarina Robsahm,* började åboerna å de hemman, som drottning Kristinas förmyndare år 1635 försålt till Peder Dober och Karl XI år 1680 försålt till Sigrid Ekehjelm, åberopa och söka vinna bättre rätt till skattelösen af dessa hemman. För detta deras påstående lade de till grund ej allenast Karl IX:s bref af 1582, utan ock drottning Kristinas stadgande den 27 oktober 1647 rörande hemmansinnehafvet i Karlskoga, att »där deras hemman kunde vara någrom förlänte, att då den, som dem i förläning hafver, intet skall hafva makt eller tillstånd att tränga bonden ifrån hemmanet, utan låta honom där besitta, så länge han däraf gående rättighet efter sin pligt erlägger och där gör skäl före».

Emellertid ingingo bruksegarne till bergskollegium och K. M:t med ansökan om frälsefrihet, och resolverade K. M:t den 14 december 1719:

K. M:t har utur dess bergskollegii underdåniga skrifvelse af den 7 innevarande månad inhemtat, hurusom inspektoren Abraham Robsahm tillika med dess syskon $2\frac{1}{2}$ frälsehemman jämte $\frac{2}{3}$ uti Boo och Björkborns bruk genom arf efter deras fader tillfallit; och emedan bemälte kollegium därjämte andrager, att desse hemman äro af den beskaffenhet,

att bruket på dem, jämte flere lägenheter, är grundadt och därifrån ej skola kunna skiljas med mindre, berörde bruk uti dess drift skulle komma att studsa, underställandes fördenskull K. M:ts nadiga godtfinnande om icke K. M:t allernadigst skulle täckas tillåta honom, Abraham Robsahm, och dess syskon, samt deras barn och arfvingar att med frälsefrihet få njuta och besitta ofvannämnde sma frälselägenheter; Alltsa, och i anseende till allt sådant, vill K. M:t härmed i nader hafva benådat honom, inspektoren Abraham Robsahm och dess syskon, samt deras barn och arfvingar att under frälsemannarätt och frihet orubbadt innehafva och besitta samma 2 $^{1}/_{2}$ frälsehemman, som äro: Elgåsen $^{1}/_{6}$, Stolpetorp $^{2}/_{3}$, Brickegården $^{2}/_{3}$, Backa $^{2}/_{3}$ och Brickegårdstorp $^{1}/_{3}$, det alle, som vederbör, hafva sig hörsamligen att efterrätta.

Bofors. Kontoret.

Dessutom stadfästade K. M:t ytterligare, genom resolutioner den 20 juli 1724 och 4 januari 1726, bruksegarnes rätt till hemmanen och afslog åboernas begäran, att på grund af besittningsrätt och börd få lösa samma hemman till skatte.

Följande resolution klargör i någon mån ställningen:

»Resolution uppå den ansökning, som framlidne brukspatron Jakob Robsahms arfvingar hos mig gjort, att, emedan K. M:t, igenom dess nådiga resolution af den 4 sistl. januari, än ytterligare bibehallit dem vid skatteköpet af efterföljande hemman i Karlskoga socken, som välborna fru Sigrid Ekehjelm sig först af kronan tillhandlat, men hennes arfvingar sedan till bemälte Jakob Robsahm försålt, nemligen: Knutsbo 1, Öfre Åsbergsvikstorp $^{1}/_{4}$, Bråten $^{1}/_{4}$, Backebergs Halla $^{1}/_{4}$, Bäcken $^{1}/_{4}$, Brattebäcken $^{1}/_{4}$, Hult $^{1}/_{4}$, bergskronotorpet Lundsedet, Bregården 1, Lerängen $^{1}/_{4}$, Knappedet $^{1}/_{4}$, Kilsta $^{1}/_{4}$, Lämås $^{1}/_{4}$, Forsby $^{1}/_{4}$, Öster Kärne $^{1}/_{2}$, Björkmo $^{1}/_{4}$ och Granbergsdalen $^{1}/_{4}$, det måtte fördenskull åboerne på samma hemman, genom vederbörande kronobetjäntes assistens, blifva tillhållne, att så nu som framdeles leverera allt det tackjärn, som på det Robsahmska sterbhusets hemman är och blifver tillverkadt, mot skälig pröfvad betalning af bergstingsrätten, till deras hamrar Bofors och Björkborn, samt att berörde åboer matte därjämte vid 40 mark. smt vite för hvarje skeppund förbjudas att sälja deras järn till någon annan än den, som till hemmanen och hamrarne egare är; hvaröfver ofvannämnda hem-

Bofors. Hotellet.

mans åboer blifvit hörde och sig genom fullmäktige, Lennart Torstingsson uti Forsby och Karl Persson i Brattbäck, skriftligen förklarat; gifven i Örebro den 28 mars 1726.

Sedan före specificerade hemmans åboer anyo hos K. M:t gjort en underdånig ansökning, att vid desse hemman, hvarifrån de Robsahmske sterbhusintressenterna dem den 21 december 1724 uppsäga låtit, få odrefne förblifva samt deras hytteverk och bergshandtering så framdeles som tillförne obehindradt få idka och bruka; Så hafver K. M:t, genom dess allernadigste resolution af den 4 nästlidne januari, ej allenast i nåder bibehållit det Robsahmska sterbhuset vid skatteköpet af dessa hemman under Bofors och Björkborns hamrar nu och framgent på samma sätt, som framlidna fru Sigrid Ekehjelm och hennes arfvingar det likmätigt 1680 års skattebref innehaft, utan ock därhos förelagt *den* ett vite af 200 dal. smt, som hädanefter skulle understå sig K. M:t med någon sådan ansökning vidare att besvära; Och alldenstund de Robsahmske sterbhusintressenterna således ega en fri disposition om dessa hemman med hvad därtill lyder, allenast den skogen, som år 1680 varit till blåsningarne anslagen, allt framgent därtill användes; Fördenskull, emedan åboerne däremot intet ega större makt, än skatteegaren dem själf förunna vill och de sinsemellan kunna komma öfverens om; ty böra åboerne, så nu som framdeles, leverera all deras tackjärnstillverkning till Bofors och Björkborns hamrars drift mot det pris, hvarom de själfva kunna åsämjas, och lära brukspossessorerne däremot väl draga försorg, att åboerna blifva med spannmål och andra nödiga lifsmedel för billigt pris försedde. Men skulle de antingen icke vilja lemna järnet för skäligt pris eller ock af motsträfvighet sälja det till någon annan, så står det i de Robsahmske sterbhusintressenternas fria makt att taga andra åboer i stället, som ock efter K. M:ts nådiga resolution på intet annat sätt angripa skogen än till blåsningarnes vidmakthållande, kunnandes bemälte intressenter i öfrigt lagligen tilltala dem för det de förskingrat tillverkningen och behöfves sålunda intet annat vite för dem i det målet. Actum ut supra.

C. Ribbing.»

För att ytterligare styrka sin fulla eganderätt till hemmanen, stämde bruksegarne nästan alla, som sutto på dessa hemman, till bergstinget med yrkan om ansvar för det att de huggit skog utan förutgången utsyning. Åboerna oberopade sin häfdvunna besittningsrätt, som de ansågo böra stå framför bruksegarnes skatterättigheter, hvilka de förmenade endast voro en förpantning från kronan; men det hjälpte ej. De dömdes till dryga böter och ersättningar samt dessutom att göra offentlig afbön. Bruksegarne afstodo i de flesta fallen från ersättningen, men afbönen — ja, den serverades nog på brukskontoret.

I självfva eganderätts- och besittningsfrågan följer nu ett kungabref till landshöfdingeembetet af rätt egendomligt och för den tiden betecknande innehåll:

»Vi Friedrich etc. Oss hafva riksens ständer, igenom skrifvelse af den 4 augusti sistlidet år, underdånigst berättat, att de hos sig i öfvervägande tagit hvad som blifvit å ömse sidor andragit emellan några bergsmän uti Filipstads bergslag och Karlskoga socken samt framlidne brukspatronen Jakob Robsahms arfvingar och sterbhusintressenter, beträffande några skattehemman, som Robsahms arfvingar innehafva, för hvilka bergsmännen påstå dem böra taga lösen, med mera. Och ehuruväl stånden icke kommit vid detta mål att sig därom förena, huruvida det Robsahmska huset må bibehållas vid sin erhållne skatterättighet af förenämnde hemman eller förpligtas att taga lösen, så hafva de dock hållit före, att åboerne böra blifva odrefne vid sina hemman så länge, de prestera hvad de efter förordningarne skyldige äro, och att skogen samt kolen icke måtte dragas ifrån berörde hemmans blåsningar. Detta riksens ständers härutinnan fattade »slut» och mening, hafva vi eder till underdånig efterrättelse velat förständiga samt till behörig verkställighet lemna

med nådig befallning, att I, sedan vederbörande härom blifvit underrättade, hallen en allvarsam hand, det ingen häremot något förfang eller men ske ma. Stockholm i rådkammaren den 6 mars år 1728.»

När det nu ej lyckades besittningshafvarne eller åboerna att få lösa skatterättigheten, då de naturligtvis blifvit fullständiga egare till hemmanen, försökte de sig på en annan utväg. Karl XI:s köpebref till Sigrid Ekehjelm var nog alltför tydligt och exakt, för att kunna upphäfvas. Likaså verkade förbudet, vid 200 daler smts vite att ytterligare besvära K. M:t i denna sak, nog afskräckande. Men det återstod att pröfva, huruvida kronans försäljning den 19 augusti 1635 till Peder Dober var lika hållbar. Huru denna angelägenhet bedrefs, framgår af följande:

Resolution emellan Jöns Olsson i Strabergsmyra och dess farbroder Anders Eriksson i Fisksjön, angående $^1/_3$ uti detta senare hemmanet, som Anders Eriksson härtills brukat, men han till en främmande utom slägten vill sälja, och Jöns Olsson fördenskull så mycket mer inbörda vill, som hans förfäder skola på hemmanet erhållit besittningsrätt, och han således, såsom arfvinge och bördesman, skall vara närmare än någon annan att taga detsamma i possession, hvaremot åter herrar intressenter i Bo och Björkborns bruk interveniendo protesterat, med påstående att hemmanet quæstionis skall vara deras skattemanna egendom, som ingendera af ofvannämnda parter skola hafva någon rättighet till; öfver hvilket senare den andra åbon på Fisksjön, Anders Nilsson, jämväl blifvit hörd och sig förklarat; gifven i Örebro den 11 mars 1728.

Utaf allt hvad i denna sak å ömse sidor hos mig andraget är, har jag om dess beskaffenhet mig noga och behörigen underrättad gjort; finnandes väl hvad den påstådde stubbe- eller besittningsrätten angår, huruledes H. M:t konung Karl IX, då en, Markus Olofsson benämnd, sökt få upptaga ett torpställe, som af honom kallades Fisketorp, hafver genom sitt öppna bref af den 26 maj år 1596, som in originale för mig uppvist, honom Markus Olofsson i nåder tillåtit, dock med sådane vilkor och förord, att fogden samt häradshöfdingen och tolf beskedlige män af häradet skulle först bese platsen, som han afröja ville, att det icke måtte ske gamla bolbyar till hinder och men, ej heller uppå någons enskilda egor, som med rå och rör omlagde funnos, och, sedan det vore beställdt, skulle de lägga den del till torpet i skog och mark, som därtill höra borde, hvarefter Markus Olofsson måtte bruka och behålla torpet skattefritt och utan all tunga i sex år och, när de voro ute, skulle de behörigen skattläggas samt sedan Markus Olofsson, dess barn och efterkommande hvar efter annan vara närmast torpet för skatt och utlagor att besitta. Men däremot producera åter herrar intressenterna i Bo och Björkborns bruk ett drottning Kristinas och k. regeringens originale bref af den 19 augusti 1635, hvarigenom hemmanet Fisksjön tillika med ett annat i Karlskoga socken, Backa benämndt, blifvit för en viss summa penningar till skatte försåldt åt davarande assessorn i Jönköpings hofrätt herr Peder Dober, ifrån hvilken det med tiden kommit i andras och omsider i ofvannämnde herrar intressenters händer; hvarföre ock landshöfdingeembetet, då åboerne år 1725 sökte att få tillhandla skatterättigheten däraf, under den 4 juni samma år resolverat, att de därutinnan så mycket mindre kunde villfaras, som hemmanet redan en gång till skatte försåldt var, och står än i denna tiden uti jordeboken under skatte titul. Vidare finnes ock, af en framtedd häradsrättens resolution under den 27 oktober förbemälte år, huru som en af herrar intressenterna, nämligen majoren välborne herr Niklas Nordensvärd, då besvärat sig öfver åboerne i Fisksjön för det de nedrifvit den stuga, som en vid namn Olof Buse mot jordegarens lof och minne hade uppbyggt på hemmanet Fisksjöns egor, men herr majoren den 4 september 1725 afklagat och velat på det stället hafva en skogvaktare boendes, där Fisksjökarlarne samma stuga, äfven utan skattejordegarens vetskap, egenvilligt uthäft. Och ehuruväl herr majoren Nordensvärds fullmäktig, till bevis af herrar bruksintressenternas egande skatterätt, ej allenast åberopat sig själfva skattebrefvet af år 1635, utan ock ånyo uppvist

ofvanbemälte landshöfdingeembetes resolution under den 4 juni 1725, hvilken jämväl förut blifvit producerad, när häradsrätten den 4 september samma år dömde Olof Buses stuga ut, likväl emedan åboerne invändt, att de däröfver ej blifvit vid häradsrätten hörde, sig mindre någon gång tillförne anmodade att visa besittningsbrefvet upp, utan de sig därvid alltid tryggadt, åboerne också numera skola låtit andraga sin sak inför höga öfverheten, fastän de just intet kunde gifva någon säker underrättelse huru vidt därmed redan vore kommet; Ty har, i anseende såväl därtill som ock att skattebrefvet ej var vid handen, att däraf måtte kunnat ses huru sagda besittningsbrefvet af år 1596 därigenom blifvit upphäfdt, häradsrätten denne senare gången fallit på den tanken att om jorderättigheten ej kunde dömas eller rätten förklara sig om Fisksjökarlarne sig därmed förbrutit, innan höga vederbörande först behagat upplösa den quæstionen om hemmanets rätta na-

Björkborn. D:r Nobels bostad.

tur och hvilketdera kungl. brefvet nu för tiden mest gälla bör, hvilket allt åboerne i Fisksjön sig äfven hos mig åberopat med ytterligare föregifvande, att, sedan det begärda skatteköpet blef dem afslaget, skola de, tillika med flere öfver Bo och Björkborns intressenters anspråk klagande bergsmän, denna sak hos K. M:t själfva i underdånighet andragit, och vänta däröfver K. M:ts egen nådigste resolution, hvarförinnan de ock förmena, att ingenting vid denna saken nu mera här i orten, antingen på ena eller andra stället, åtgöras kan; — Detta med hvad mera Jöns Olsson i Stråbergsmyra och Anders Eriksson i Fisksjön hvaremot annan anfört, har jag hos mig i öfvervägande komma låtit. Och hvad allra först vidkommer det, att åboerna i Fisksjön skola, jämte flere andra, hafva gjort deras sak hos K. M:t i underdånighet anhängig, så, förutan det jag af sådane besvär ännu ej fått kommunikation och således oviss är om Fisksjöåboerna densamma någonsin insinuerat eller ej, finner jag ock denna saken in specie vara af helt annan beskaffenhet än den, som åtskilliga andra hemmansåboer i Karlskoga, först K. M:t och sedan riksens högloflige ständer vid sista riksdagen, i underdånighet föredragit, i det denna endast angår de hem-

man, som fru Sigrid Ekehjelm år 1680 af kronan sig tillhandlat och hennes arfvingar sedan försålt till framlidne brukspatron Jakob Robsahm, efter hvilken de varande intressenterna äro arftagare, men den förra däremot angår $^1/_3$ hemmanet Fisksjön allena, som längt tillförne blifvit skatte och alltså med de andra ingen gemenskap eger. Skulle ock så vara, att åboerne i Fisksjön icke desto mindre blandat sin sak ihop med de andras, så betager det likväl hvarken exekutorn eller domaren att emellertid, och så länge ingen ändrig å högre ort gjord är, resolvera och förklara hvilkendera vid sin förmenta rätt eller possession, till vidare öfverhetens utslag, bibehållas bör, och i så måtto finner jag ej heller åboernes i Fisksjön föregifna klagomål, som de hos K. M:t skola i underdånighet andragit, ligga mig i vägen att ju jag likafullt, på sätt och vis som förr bemäldt är, må yttra mig öfver de nu incamerade quæstioner, såvida mitt embete competerar och anstår.

Bofors. Disponentens bostad.

Hvad allt därföre beträffar själfva saken, huruvida antingen åboerna sin besittning eller ock de Robsahmske arfvingarne deras skatterätt böra till godo njuta; så är först till märkandes, att den tiden, konung Karl IX sitt besittningsbref till Markus Olofsson utgaf, var ändå torpet ej uppröjdt, utan skulle det då först utsynas, men om det sedermera skett kan så mycket mindre inhemtas af kronans jordeböcker och räkenskaper, som däruti intill denna tiden intet torp med det namnet Fisktorp infördt finnes, så att ehuruväl åboerne nu vilja föregifva, det Fisketorp och Fiskesjön är allt ett hemman, man dock, till dess säkrare bevis framtes, har anledning att tro, det Markus Olofsson aldrig kommit till att upprödja det honom beviljade torpet, utan att Fiskesjön, som redan år 1635 för $^1/_4$ till skatte försåldes, men sedan vid ytterligare ransakning och jordrefning till $^1/_3$ förhöjdt blifvit, torde vara ett särskildt hemman, som Markus Olofsson eller hans barn i första början intet haft att göra med. Och änskönt Fisketorpet vore samma hemman, som sedan i jordeböckerna är vordet kalladt Fisksjön, så kommer likväl för det andra härvid i consideration, att framlidne herr assessoren Peder Dober köpt skatteräntan långt senare, än Markus Olofsson fått sin besittningsrätt, och lärer för öfrigt hvarken hans arfvingar, ej

heller någon annan, numera veta om icke hemmanet, innan det till skatte försåldes, först blifvit utbjudet åt besittningsrättshafvaren själf, såsom förnämligast i senare tider vordet praktiseradt. Som det nu intet bör dragas i tvifvelsmål, att man ju i alla fall bör rätta sig efter de kongl. förordningar och bref, som sist utgifne äro, ehvad de förre därigenom per expressum blifvit upphäfne eller ej, så följer ock nödvändigt däraf, att de Robsahmske arfvingarne, hvilkas rätt sig på det samma kongl. brefvet stödjer, böra vid samma mainteneras och handhafvas, till dess K. M:t först någon ändring eller annan förklaring däröfver behagar göra.

Emellertid och så länge skatterätten ej upphäfven är, hafva icke heller åboerne makt hemmanet under titul af besittningsrätt på något sätt annorlunda att disponera, än skatte- och jordegaren dem själf tillåta vill, hvarigenom Jöns Olssons i Stråbergsmyra påstådda företräde till hemmanets besittning, framför någon annan utom börden, jämväl af sig självt förfaller, ehuru annars en slik quæstion intet hörer hit, utan till vederbörlig domstol. Actum ut supra.

Conrad Ribbing.»

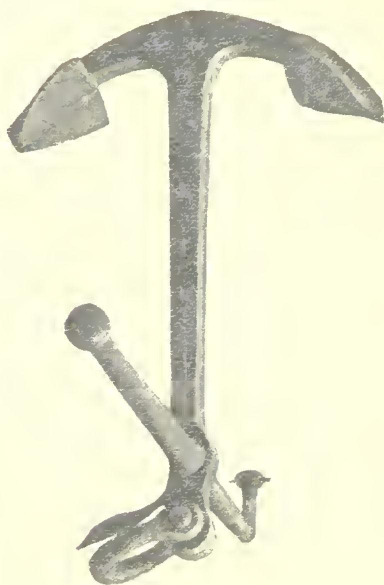
Frågan kom åter före hos riksdagen år 1731. Under denna förblefvo stånden vid sitt uttalande 1727 med tillägg af: »dock bergsmännen förbehållet, när skatterättigheten utom börd säljes, att efter det, som köparen därföre gifvit, få skatterättigheten af desse hemman inlösa».

Bruksegarne sökte naturligtvis att på alla sätt befästa och stärka sina rättigheter. På ansökan fingo de också den 6 mars 1734, oaktadt åboerna Anders Persson och Per Persson klagade däröfver, frälserätt till Backa och Stolpetorp.

Rörande den märkliga eganderättsfrågan resolverade K. M:t den 13 december 1790 slutligen:

— — — — »funnit frågan däruti hufvudsakligen bestå, dels hvad kraft och verkan den brukspatron Robsahm tillhöriga skatterätt öfver de omtvistade hemman, antingen till en ovillkorlig eller mer eller mindre inskränkt dispositionsrätt, lagligen medföra bör, och dels huruvida och under hvad villkor den besittningsrätt åboerne å dessa hemman i viss måtto kan tillagd vara och de yrkat, sig rätteligen sträcka må. Och alldenstund å ena sidan befinnes, att högstsalig konung Karl XI, uti dess för fru Ekehjelm uppå ofvanberörde hemman utfärdade skatte- och salubref, mot en erlagd summa af 800 riksdaler specie, kronan afhändt och till evärdlig ego fru Ekehjelm och hennes arfvingar tillegnat desse hemman utan andra villkor eller förbehåll, än de räntors och utskylders erläggande, som däraf utgå böra, hvilket skatteköp icke allenast högstbemälte konung, genom påskrift den 23 november 1683 och K. M:ts och rikets kammarkollegii den 16 januari samma år afgifne underdåniga utlåtande, ytterligare bekräftat, utan ock genom k. resolutionerne den 20 juli 1724 och den 7 januari 1726 för aflidne brukspatronen Jakob Robsahms arfvingar, sedan fru Ekehjelms sterbhusintressenter, efter föregånget hembud och erhållet tillstånd, skatterättigheterna tillika med Bofors och Björkborns hamrar till Robsahm försålt, stadfästadt blifvit, samt Robsahms arfvingar framgent därvid bibehållne, på samma sätt som fru Ekehjelm och dess arfvingar dem, likmätigt 1680 års skattebref, innehaft; dock med villkor för egarne af detta skatteköp, att den skogen, som 1680 varit till blåsningarne anslagen, allt framgent till dessas vidmakthållande använda, på det K. M:t uti dess tionderättighet icke måtte komma att någon afsaknad lida; men det å andra sidan äfven förekommer, att K. M:t uti bref till dess bergskollegium den 6 mars 1728 förklarat huruledes riksens ständer, hos hvilka denna tvist till öfvervägande förevarit, hållit före att åboerne på omförmälte hemman böra därvid odrefne blifva, så länge de prestera hvad de efter förordningarne skyldige äro, samt att skogen och kolen icke måtte dragas från hemmanens blåsningar, hvilket riksens ständers underdåniga yttrande K. M:t till behörig verkställighet lemnat, med nådig befallning, att ingen häremot något förfång eller men ske må; Fördenskull och som det af sådant allt är ostridigt att brukspatron Robsahm innehafver en så oklanderlig skatterätt till de omtvistade hemmanen, att densamma hvarken genom de i allmänhet för Karlskoga

bergslag utfärdade resolutioner eller genom k. brefvet den 6 mars 1728 i någon måtto förringas kan, likväl med den förbindelse till blåsningarnes vidmakthållande, som k. resolutionerne af 1724 och 1726 utstaka, och hvilken förbindelse dessutom instämmer med hvad k. förordningen angående hushållningen vid järnverken i riket den 19 april 1740 uti 1 § stadgar om blåsningarnes underhållande på sådane bergsmanshemman, som hammarverken inom bergslagen underlagde blifvit; och K. M:t fördenskull finner åboerne på hemmanen därvid odrifne blifva, med den förbindelse å deras sida, att utgöra hvad de efter förordningarne skyldige äro, hvilket åter instämmer med hvad k. brefvet till K. M:ts kammar- och bergskollegier den 23 sept. 1747 föreskrifver, angående prestanda till bruken och de kronohemman, som af bruksegare till skatte inköpas, och härutinnan förordnadt blifvit, att åboerne å sådane hemman ej därifrån drifvas få, eller de belastas med flere dagsverken, än som i jordeboken hemmanen påförde äro, hvaremot det skatteegaren, som kronan för räntan ansvarig blifver, tillåtet är, att, efter öfverenskommelse med åboen, förvandla hela hemmansräntan uti kolning och körslor emot samma betalning som skattebönder njuta; alltså och emedan den rättighet att vid hemmanen odrifne blifva, som k. brefvet den 6 mars 1728 de nu ifrågavarande åboer förunnar, icke kan sträcka sig längre, än den lika rättighet, som i allmänhet blifvit tillagd åboen å sådane kronohemman, hvilka bruksegare under skattemannarätt upplåtne äro, medgifver, samt deras skyldigheter äfven böra mätas efter samma grund, som uti författningar, för andra åboer af lika egenskap och villkor, finnes vara utstakad, helst riksens ständers yttrande uti 1728 års k. bref icke utmärker, att annorlunda än efter allmänna förordningarne härvid förhållas må; hvarförutan till allt detta kommer, dels att då k. resolutionerne den 20 juli 1724 och den 7 januari 1726 ålägga innehafvarne af Bofors och Björkborns hamrar, såsom egare af skatterättigheterna till hemmanen, att den skog som år 1680 till blåsningarne anslagen varit, därtill framgent använda, det så väl häraf som af skatte- och eganderätten måste följa, att blåsningarnes drifvande på skatteegarnes anstaltande bör ankomma, och dels att när icke mindre skattebrefvet den 23 mars 1680 och K. M:ts kammarkollegii yttrande af den 16 januari 1683; än k. resolutionen d. 20 juli 1724 utmärka och innehålla, att skatterättigheten till järnverkens understöd upplåtne och försålde blifvit, det icke bör förvägras skatteegaren, att till brukets behof den skog nyttja, som kan öfverblifva, sedan så stor del till blåsningarne använd är, som år 1680 därtill anslagen varit; Ty pröfvar K. M:t i nåder rättvist förklara icke allenast att brukspatron Joh. Ludvig Robsahm, såsom egare af Björkborns järnbruk, i kraft af högstsalig konung Karl XI:s salu- och skattebref 1680 samt k. resolutionerne 1683, 1724 och 1726, är laglig innehafvare af skatterättigheten till så stora andelar af meranämnde hemman, som han icke redan genom särskilda afhandligar kan hafva sig afhändt, samt att han, till följe af sådan skatterätt, till desse hemman rätter egare är, dock med förbindelse, att den skog, som år 1680 till blåsningarne anslagen varit, allt framgent till deras vidmakthållande använda, hvadan honom äfven tillkommer, att om dessa blåsningars drifvande på ett härmed öfverensstämmande sätt anstalta, men af den skog, som efter fullgörandet häraf öfrig blifva kan, till järnbrukets understöd sig begagna, och sådant allt med den påföljd, som med k. brefvet af d. 15 sept. 1756 öfverensstämmer, utan ock, att åboerne å dessa hemman böra odrifne blifva, så länge de fullgöra hvad de efter förordningarne skyldige äro, och hvilka skyldigheter efter den uti k. brefvet den 23 sept. 1747 lagda grund mätas böra; så att det väl må vara brukspatron Robsahm tillåtet förvandla den af hemmanen utgående ränta, för hvilken han K. M:t och kronan ansvarig blifver, uti kolning och körslor emot samma betalning som skattebönder njuta, samt under sådan förvandling äfven begripa den tackjärnsblåsning, som vid hemmanen underhållas bör och af åboerne efter ty som här ofvanföre förordnadt blifvit under skatteegarens inseende kommer att bestridas, mot sådan betalning, som då värdet af skogen, den åboerne icke ega, afdrages, i orten allmänt går och för tackjärn erlägges, och hvilket afdrag, hvad skogens värde angår, äfven i anseende till kolen bör ega rum; men däremot icke skatteegaren tillkomma, att i annan måtto eller med andra utskylder dessa åboer belasta och hvarmed all vidare fråga om det af brukspatron Robsahm mot kronan yrkade hemulsansvar försvinna bör.»

iden hade emellertid under dessa tvister skridit fram omkring 150 år, från det de båda bruken Bofors och Björkborn anlades. De egdes allt fortfarande af slägten Robsahm, som blef både stor och mäktig. Jakob Kristiansson Robsahm, som afled 1716, var farfar till *Karl Magnus Robsahm*, f. $17^{18}/_{3}35$, d. $18^{14}/_{6}19$, gift med *Anna Elisabet Geijer*, faster till professor *Erik Gustaf Geijer*. Hon var dotter till brukspatronen J. G. Geijer på Ransätter, som var broder till bergsrådet Emanuel Geijer, adlad Geijerstam, till Alkvettern och Lanfors och Maria Låstbom, hvilken var syster till landshöfdingen Herman af Låstbom till Niklasdam. Den sistnämnde Robsahms son med samma namn *Karl Magnus Robsahm*, f. $17^{20}/_{12}76$, d. $18^{6}/_{6}40$, blef bergsråd, erhöll 1808 järnkontorets stora medalj, adlades $18^{23}/_{2}19$ och fick 1833 afsked med v. presidents namn, heder och värdighet.

Bofors. Landsvägsbron.

Slägten Lagerhjelm kom in i slägten Robsahm därigenom, att majoren *Gustaf Lagerhjelm*, f. $17^{23}/_{8}02$, d. 1761, ingick gifte med *Katarina Beata Löfman*,

som var dotter till brukspatronen Per Löfman och Magdalena Robsahm, fars faster till ofvanstående v. presidenten Robsahm. Assessor *Per Lagerhjelm*, f. $17^{13}/_{8}87$, d. $18^{18}/_{7}56$ vid Bofors, var sonson till denne Gustaf Lagerhjelm och fader till brukspatronen *Per Erland Lagerhjelm*.

Karl Jakob De Laval, f. 1774, d. $18^{7}/_{4}20$, var gift med *Ester Louise Robsahm*, dotter af brukspatronen *Johan Ludvig Robsahm* och *Elsa Charlotta Geijer* samt kusin till v. presidenten Robsahm. Hans söner, *J. L.* och *K. de Laval* egde under en tid Björkborns bruk.

* * *

Bofors. Skolhuset.

Arfvingarne efter *Jakob Kristiansson Robsahm* bildade intressentskap i bruken, men den 6 maj 1737 utbröts $^{1}/_{4}$ af Bofors och Björkborn, som tillföll löjtnanten, sedan majoren *Gustaf Lagerhjelm*, fru *Anna Kajsa Robsahm*, hr *Anders Löfman* och jungfru *Anna Brita Robsahm*. Återstående $^{3}/_{4}$ behölls af brukspatronerna *Kristian Robsahm*, *Petter Robsahm*, *Jakob Hermansson Robsahm*, hr *Jakob Johan Robsahm* och madame *Golldamer*. Uppgörelsen härvid lyder sålunda:

Sedan man efter *högsta* förstånd och samvete öfversett och uppmätt en del under förenämde bruk lydande och skattlagde torp och andra inhägnader tillika med smedtäpporna samt jämnfört hvart mot annat till sin god- och belägenhet, har uppå gjord föreställning samteliga respektive herrar intressenterne kommit öfverens att åtskiljas på följande sätt, som här nedanföre punktevis anfördt varder, näml.:

1:o) Hammarverken, som bestå af fyra härdar, däruti skall hädanefter den fjärdedelen, hvilken nu afskild blifver, nyttja en härd vid nedre Bofors i sex års tid, och sedan, så framt ingen annan förening mellankommer, göres omvexling att åter lika många år possidera en härd i Björkborns smedja och ombytes sedan hvarje sjette år allt framgent, dock skall uppsägning ske ett år före afträdet; Till husrum för smederna nyttjas hälften af smedhusen vid den hammare som smidningen sker; men af de nu under nedra Bo och Björkborns bruk befintlige kolhusen intager förenämda ena fjärdedel det minsta vid Bofors, hvaremot de andra tre fjärdedelarne behåller stora kolhuset därstädes, och äfven kolhuset vid Björkborns hammare samt järnboden därsammastädes, och skall den ena fjärdedelen allena behålla järnboden vid Bofors, dock tillåtes hvar och en af intressenterna på bruksbackarna uppsätta flere sådane nödiga hus, där så erfordras.

Bofors. Lancashiresmedjan.

2:o) All byggnad vid hammarverken och smedhusen komma samtlige intressenterna efter sina andelar att participera uti, medan därutinnan ingen skillnad göras kan, och bör nu forderligast så många smedhus vid hvar hammare uppsättas, som nödvändigt erfordras.»

Backa hemman lydde den tiden med $^2/_3$ under Bofors och med $^1/_3$ under Björkborn. Den 12 november 1772 erhöllo Björkborns bruks intressenter, på ansökan af brukspatronen *Johan Ludvig Robsahm*, privilegier å en stålugn med flameld jämte en stål- och en knipphammare på en stock, — »att till brännstål förädla 200 skpd stångjärn, samt till skepps- och annan spik, jämte flera svartsmidessorter, bestående af hästskor, yxor, spadar, skyfflar m. m. utsmida 80 skpd, eller ock förädla hela smidesrätten, 280 skpd, till stål eller spik och annat svart-

smide. Däremot skulle 115 skpds stångjärnssmide nedläggas, så att smidet från 690 skpd nedsattes till 575 skpd från 1773 års början. Denna nya inrättning kallades *Björkborns Stål-Järn Manufakturverk.*

Utsmidesrätten till ofvanstående 115 skpd såldes till handlanden A. Vidberg i Filipstad och flyttades till Liljendals bruk, som då egdes af brukspatronen Kristoffer Myhrman.

Den 13 april 1796 erhöll bruket privilegier för ytterligare 2 spikhamrar för en stock och en ässja. Den 8 mars 1798 flyttades 175 skpds smide till Stjernsund.

Brukspatronen och bergsfogden *Henrik Robsahm* blef, genom köp åren 1798—1806 från medarfvingarne, ensam egare till Björkborn. Sammanlagda köpesumman utgjorde 25,233 riksd. 16 sk. banko specie.

År 1824 den 2 november, då Björkborns bruk egdes af löjtnanten *J. L. de Laval* och fänriken *K. de Laval*, värderades detsamma med underlydande sålunda:

Backa 1/3 hemman frälse med verken 82,486: 32.—, Brickegården 1/8 bergmanshemman 2,636: —.—, Stolpetorp 1/4 frälse 1,284: 21.8, Elgåsen 1/12 frälse 1,599: 32.—, Backebergstorp 1/8 bergmanshemman 1,776: 21.—, Fisksjön 1/9 skattehemman 688: 4.8, Forsby 1/4 bergsmanshemman 4,000: 4.8, Knapped 1/4 d:o 3,330: 13.—, Bregården 3/16 d:o 9,863: 26.4, Jungfruboda rekognitionshemman 3,231: —.— samt Paskebotorp 100: —.—, summa 110,996 riksd. 11 sk. 4 rst. banko. Till bruket hörde: 1 härd med 375 1/2 skpds stångjärnssmide, 280 skpds manufaktursmide, 1 stålugn, 2 manufakturstockar med 2 knipp- och 2 spikhamrar, 1 mjölkvarn med 3 par stenar samt 1/3 uti enbladig såg. Allt detta, jämte torpen Hästhagen, Streken, Trindtorp, Kulltorp, Kärrtegen och Snickarelyckan, inropades å auktion i Källmo den 19 december 1825 för en summa af 48,000 riksdaler banko af brukspatronen *Nils Mitander*, som dock redan följande år öfverlät köpet till bergmästaren *B. D. Myhrman.* Samma år eller 1826 nedlades 172 1/2 skpds smide och flyttades till Lanfors bruk, som egdes af Mitander.

Juliana Albertina Myhrman, enka efter bergmästaren Myhrman, sålde bruket den 10 oktober 1829 för 22,222 riksd. 10 sk. 8 rst. banko till majoren *Johan Fredrik Wahrolin*, hvilken den 24 oktober 1836 åter försålde detsamma till lagmannen *Olof Filip Oxehufvud* för 27,000 riksd. banko. Af hemmanen ingick endast 1/3 af frälse Backa med byggnader, torp och lägenheter i detta köp. Jungfruboda rekognitionsskog skulle dock, genom ett kungabref af år 1818, städse vara förenadt med Björkborn. Oxehufvud vann också skogen åter till bruket, sedan han dock den 16 april 1845 lemnat Mitander, som ej upptog denna skog i försäljningen till Myhrman, en summa af 2,500 riksd. riksgälds i förlikning. Den 15 oktober 1846 erhöll Björkborn, mot 9 riksd. 47 sk. 6 rst. banko specie till kronan, skattebref å Jungfruboda rekognitionshemman.

Oxehufvud inköpte äfvenledes den 29 mars 1840 för 11,384 riksd. 45 sk. 2 rst. banko 10/16 af 14 lotter i Immetorps allmänning.

Lagmannen Oxehufvud, f. 17 25/7 97, d. 18 22/4 57, lemnade Björkborn i arf till sonen, öfversten *Krister Gustaf Oxehufvud*, som år 1873 sålde detsamma till aktiebolaget Bofors-Gullspång.

* * *

I en beskrifning öfver Bofors af år 1780 läses det:

»Säteriet Bo, beläget nedanför stora landsvägen på en ganska vacker plan emellan sjön Möckeln och berörde väg, 1,600 alnar öster om Karlskoga kyrka, eger inom gården en hederlig åbyggnad, bestående af en äldre karaktersbyggnad midt för gårdsporten samt 2:ne nya flygelbyggnader, tillsammans innefattande 26 st. boningsrum, utom vindar, förstuga och skafferi.»

Rörande fisket heter det: »att det är ganska väl beläget, samt en mycket välsmakande fisk uti sjön Möckeln, men är tillika så knapp tillgång, att endast någon nors vårtiden kan säljas».

»Krogen, belägen invid stora landsvägen, gifver egendomen en årlig ograverad inkomst af 50 riksd. specie.»

Bofors. Stora Bruksdammen.

Utsmidesrätten var då 928 skpd. Blåsningen i Hållsjöhyttan egdes till $^{2}/_{3}$.

Majoren *Gustaf Adolf Sahlefelt*, f. $17^{13}/_{9}52$ d. $18^{4}/_{1}29$, som genom arf och köp blifvit egare till $^{5}/_{8}$ af Bofors stångjärnsbruk, bortbytte detta den 11 januari 1812 till assessorn *Per Lagerhjelm*, mot Falkenå säteri med underlydande i Kumla och Kräklinge socknar i Örebro län samt en summa af 5,200 riksd. banko. Bruket egde då 4 skpds årligt frälsesmide, utgörande 464 skpd, *Bo säteri* 1 mantal, rå- och rörshemmanen *Stråningstorp* och *Botorp*, hvardera $^{1}/_{4}$ mtl, frälsehemmanen *Backa* och *Stolpetorp*, hvardera $^{2}/_{3}$ mtl, *Elgåsen* $^{1}/_{6}$ mtl frälse, $^{2}/_{9}$ mtl kr.-sk. i hemmanet *Fisksjön* och $^{1}/_{16}$ mtl kr.-sk. i *Bregården*, oskattlagda rå- och rörstorpen *Baggängen*, *Mosserud*, *Berget* och *Bobäcken*, torpen *Lindhult* och *Backen* å Backa hemmans egor, Backa skattlagda tullmjölkvarn med 2 par stenar och

ett par siktstenar, torpet *Nedra Jungfrubo* på Jungfrubo rekognitionsskog, $^1/_{60}$ uti *Hållsjöhytte* masugn med därvarande åbyggnader samt den till berörde hyttedel jämte Bofors hammare hörande Jungfruboda rekognitionsskog, jämte följande grufdelar: $^1/_{11}$ uti Vretgrufven å Dalkarlsberget, $^1/_4$ uti en hel del af Kringel- och Flintegrufvorna, $^1/_2$ del uti en hel del af Rymningsgrufvorna samt egande andel uti Malmhöjdsgrufvorna, skattefrälserätten af ett helt hemman Brickegården, jämte rättigheter till kolskatt samt kolhandel m. m. af halfva hemmanet Bregården och Knutsbo, tillika med $^2/_3$ i *Björkborns såg*, allt värderadt till 31,250 riksd. banko.

Den 13 september 1853, då assessor Lagerhjelm sålde till sönerna, löjtnanterna *Gustaf Reinhold Lagerhjelm* och *Per Erland Lagerhjelm* samt mågen, bruks-

Bofors. Valsverket.

patronen *Karl Lindberg* för 100,000 riksd. banko, bestod Bofors bruk af: *Bofors stångjärns- och manufakturverk* med oinskränkt smidesrätt vid en lancashirehärd, 1 räckarhärd, 1 vällugn samt 2 spikhamrar och 1 vattenslägga, *Bofors tegelverk*, *Bofors tullmjölkvarn* med 3 par stenar, $^2/_3$ i *Björkborns såg*, *Björndalen* $^1/_8$ bergsmanshemman, *Jungfruboda* $^7/_{16}$ rekognitionshemman samt i köpet af 11 jan. 1812 uppräknade hemmanen Bo, Stråningstorp, Brotorp, Backa, Elgåsen, Fisksjön, Bregården och Stolpetorp, jämte $^1/_{20}$ i *Hållsjöhytte* masugn.

Per E. Lagerhjelm köpte den 6 oktober 1856 K. Lindbergs $^1/_3$ för 33,333 riksd. 16 sk. banko och dessutom hans grufandelar för 3,703 riksd. 33 sk. $9^1/_3$ rst. banko, hvarvid Lindberg erhöll $^{14}/_{20}$ af $^1/_8$ hemmanet Björndalen, Södra Jung-

fruboda $^7/_{16}$ och $^5/_8$ tjugondedel i Hållsjöhyttan samt den 27 januari 1857 G. R. Lagerhjelms $^1/_3$ för 75,000 riksd. riksmynt, och blef sålunda ensam egare till Bofors, som i sin ordning den 1 november 1873 öfvergick till bolaget Bofors-Gullspång.

Privilegierna ökades efter hand. Den 15 november 1838 ökades smidesrätten från 460 skpd till 613 skpd 6 lisp. År 1839 den 6 februari erhölls tillstånd att årligen under 3 år få tillverka 250 skpd smältstycken, för att i England anställa försök med utvalsning af ståljärn. Den 25 oktober 1841 lemnades rättighet att inrätta 3 spikhamrar för 1 stock, jämte 1 ässja och 1 klippsåg och den 22 december 1842 tillstånd att förändra en af dessa spikhammare till räckhammare. En lancashirehärd och gasvällugn, för tillverkning af 600 skpds smide, anlades och fick privilegium den 3 augusti 1846 och den 26 september 1860 erhölls tillstånd att uppföra en stålugn.

På tillstyrkan af sockennämden och »då Bofors låg mer än 3 mil ifrån staden», erhöll brukspatronen Per E. Lagerhjelm den 22 juli 1863 landshöfdingeembetets resolution att få idka handel i öppen salubod vid bruket.

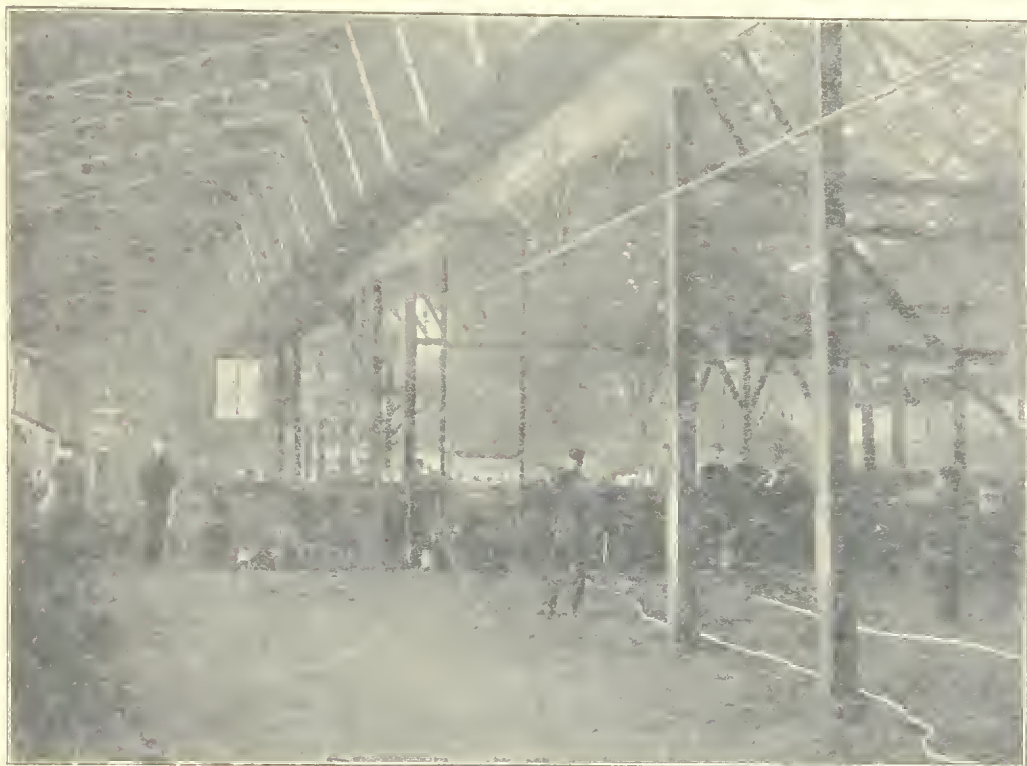
*

Det har — lyckligtvis för den mänskliga utvecklingen och framåtskridandet — funnits och finnes väl ännu män, som ej se till stundens vinst och den egna fördelen, utan mer i stort och till det allmännas bästa. Ett par sådane män voro svågrarne, bruksegarne Per E. Lagerhjelm vid Bofors och Karl Lindberg på Karlsdal.

Slägten Lagerhjelm härstammar från klockaren Björn Jansson i Stafnäs i Värmland. Sonen Johan, f. $16^{30}/_{11}28$ d. $16^{18}/_{11}80$, kallade sig Staffander, blef v. lagman i Värmland och adlad med namnet Lagerhjelm. Till denne sistnämnde var *Per E. Lagerhjelm* sonsons sonsons son. Han föddes vid Bofors den 28 maj 1829. Godt hade han att brås på, ty fadren assessorn Per Lagerhjelm var en rikt utrustad man, dugande i sin verksamhet, älskvärd och fin i sitt umgänge. År 1856 erhöll denne svenska brukssocietetens stora guldmedalj med inskrift: För 50 års nit om järnhandteringen. Gift 1:a gången med *Ulrika Charlotta Geijer*, f. 1799 d. $18^{16}/_{8}21$ på Bofors, syster till professor Erik Gustaf Geijer, föddes i 2:a giftet med *Johanna Elisabet Lagerlöf*, f. $18^{20}/_{11}04$ d. $18^{6}/_{6}95$ i Stockholm, bland andra sonen Per Erland och Katarina Lovisa, gift med Karl Lindberg.

Per E. Lagerhjelm ingick såsom officer på Nerikes regemente, men nödgades taga afsked såsom löjtnant och adjutant, då han öfvertog den stora bruksrörelsen vid Bofors, som under hans tid betydligt utvidgades. År 1871 började anläggningen och den 8 mars 1873 invigdes Nora—Karlskoga järnväg, ett företag, som väl kom orten till godo, men som också bringade de med råd och dåd understödjande förslagsställarne, Lagerhjelm och Lindberg, till ekonomisk undergång. Lagerhjelm måste lemna sitt kära Bofors och mottog 1879 disponentbefattningen vid Kramfors sågverk i Norrland, som han innehade under 10 år. Under hela denna tid var han dock verkställande direktör i Nora—Karlskoga

järnväg. De 2 sista åren af sin verksamma och skiftesrika lefnad, hade han i denna egenskap sin bostad i Nora stad. Bland efterlefvande inom Karlskoga bygd heter det: »Lagerhjelm var en storslagen, ädel man och ingen gick, där han så kunde, ohulpen från hans dörr». På hans grafsten å Karlskoga kyrkogård står det inristadt: »Åt minnet af bruksegaren Pehr Lagerhjelm, Bofors. — Född den 29 maj 1829. Död den 10 december 1890. — Af samtida. — Samfärdselns, industriens och bygdens häfder vittna om hans verksamhet».

Bofors. Inre af valsverket.

Då bruken öfvergingo till bolaget, bestod Bofors af 8 dubbla lancashirehärdar, 1 mumblingshammare, 1 smältstyckevalsverk, 1 grofvalsverk och 2 finvalsverk samt Björkborn af 3 dubbla lancashirehärdar, 1 mumblings-, 1 räck- och 2 spikhamrar samt 1 smältstyckevalsverk. Egendomarne voro: *Bo* 1 mtl, *Backa* 1, *Botorp* $^{1}/_{4}$, *Bregården* $^{1}/_{16}$, *Elgåsen* $^{1}/_{6}$, *Fisksjön* $^{2}/_{9}$, *Jungfruboda* $^{11}/_{18}$, *Stråningstorp* $^{1}/_{4}$, *Örgifsmossen* $^{69}/_{512}$, $^{5}/_{8}$ anpart i *Immetorps skog*, $^{2}/_{9}$ i *Granbergsdals.* $^{209}/_{400}$ i *Qvarnstorps* och $^{54}/_{100}$ i *Lånhyttans masugnar.* De båda sistnämnda hyttedelarne äro frånsålda.

De öfriga hemmanen eller rätt till skatten från dessa, som omtalas i Sigrid Ekehjelms köp af år 1680, frånsåldes till större delen på 1790-talet. Bolaget uppbär dock fortfarande frälseränta från Brickegården.

*

Björneborgs bruk med tillhörande omkr. 3,000 har mark inköptes den 13 april 1895 af aktiebolaget Bofors-Gullspång. Verkstäderna därstädes bestå af 2 rostugnar, 2 masugnar med värmeapparater och slutna uppsättningsmål, 2 bessemerugnar, 9 större och mindre ånghammare, gjuteri och mekanisk verkstad, allt i utmärkt skick, och lära ha kostat omkr. 2,000,000 kr. i anläggningskostnad.

Bruket grundlades åren 1659—1661 af borgmästaren *Olof Persson* i Kristinehamn, svåger till ofvan omtalade Sigrid Ekehjelm. Under en tid egdes det af slägten Nordenfelt, öfvergick sedermera till aktiebolaget *Björneborgs bruksegare*, grundadt på aktiekapital af 2,000,000 kr., samt från detta till *Värmlands enskilda bank* och slutligen till nuvarande egare.

Björneborg har vackert läge helt nära Vismans utlopp ur sjön Vismen, som till en del ligger inom Karlskoga socken. Prydliga och väl hållna parker omgifva så väl hufvudbyggnaderna som de propra arbetarebostäderna. Björneborgs järnvägsstation, från hvilken spår leder till järnverket, är belägen intill bruket. Arbetschef för verket är ingeniören *J. R. Charleville*, bekant såsom uppfinnare på järn- och stålindustriens område.

*

Vattenfallen vid Björkborn och Bofors lemna omkring 3,000 effektiva hästkrafter. Vid Bofors har man gräft kanaler från hufvud-dammen, som är uppförd vid lancashiresmedjan, till valsverket, kanonverkstaden, masugnen och martinverket. Från dessa kanaler ledes vattnet genom stupande tuber till de turbiner, som drifva de olika verken med deras arbetsmaskiner.

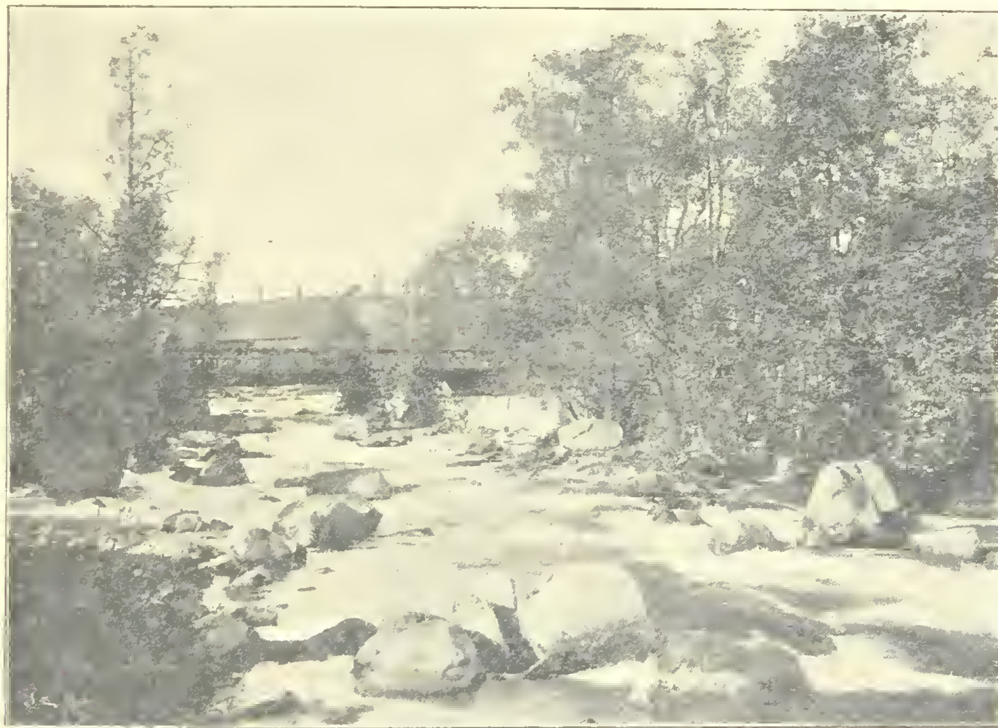
Järnbana för hästkraft sammanbinder Björkborn med Bofors och spår äro utlagda mellan alla verkstäder och magasin. Från Bofors station å Nora—Karlskoga järnväg, som genomlöper Bofors' bruksområde, utgå stickspår till magasin och kolhus samt till nedre Bofors, där masugnen, martinverket och kanonverkstäderna äro belägna. Till Karlskoga station, hvarest Nora—Karlskoga-banan möter Statens järnväg är en sträcka af 15 kilometer. Vester ut från denna station löper Statsbanan till Björneborg, en väglängd af endast 11 kilometer. Invid Bofors station finnes en vattenbassin, hvilken genom en kanal står i förbindelse med Timselfvens lugnvatten, hvarifrån segelleden fortsättes till Filipstad genom sjöarne Lonn, Alkvettern, Frövettern, Ullvettern, Bergsjön, Lungen, Aspen och Daglösen.

*

Man hade väl trott, att de förbättrade kommunikationerna skulle skänka landets järnindustri en högst väsentlig fördel. Så har nog äfven varit händelsen, men å andra sidan har däraf också följt en konkurrens, som bringat en stor mängd af de svenska järnbruken att slå igen sina härdar och afbryta all tillverkning.

Den *basiska metoden* möjliggjorde äfvenledes, att ett jämförelsevis godt järn och stål kunde tillverkas af en mindre god malm och därigenom föll priset på det förr i utländska marknaden för vissa ändamål oumbärliga svenska järnet. Att följa med sin tid och tillegna sig uppfinningar och nya arbetsmetoder kräfde dels större teoretisk kunskap och dels stora kapital. Bristen af bådadera fällde ett ingalunda gynnsamt utslag.

Bofors. Timselfven nedanför smedjan.

Aktiebolaget Bofors-Gullspång har förstått, att ej stanna efter. Vid Björkborn tillkom plåtvalsverk 1875, tråddrageri och galvaniseringsverk 1878 samt vid Bofors masugn 1874, martinverk 1879, kanonverkstad 1884 och det stora martingjuteriet år 1892. Verkstäderna komma att betydligt utvidgas inom den närmaste tiden.

*

ppifrån Boåsen har man en perspektivkarta öfver Bofors och dess många verkstäder. Sedan blicken fångat bruket med de vackra omgifningarne, fästes den vid Möckelns yta, för att därefter dröja vid andra stranden och de i fjärran förtonande bergen i Lekebergs härad i Nerike. Taflan är synnerligt anslående och vi skulle nog gärna stanna till mörkret faller på; kanske vi finge se skymten af Sigrid Ekehjelms vålnad, lika så snart som några smeder vid Bofors sett henne vanka i hvit skepnad, men utan hufvud, på de järnbanor, som sammanbinda verkstäderna. Men nu är det midt på ljusa dagen och vi vilja aflägga besök i verken. Vi stiga ned från Boåsen och följa landsvägen till Björkborn, hvarest bolagets hufvudintressent, den särskildt på sprängämnesteknikens område ryktbare doktor *Alfred Nobel*, har sin bostad, då han vistas i denna trakt.

Laboratorium för experiment inom sprängämnestekniken, nyligen uppfördt härstädes och stående under direkt ledning af d:r Nobel, öppnar ej sina dörrar för besökande. Vi veta dock, att de bästa maskiner och apparater användas i detta laboratorium och att alla försigtighetsmått äro vidtagna för undvikande af explosioner. Och därinne är det forskning och vetenskap, som tillkämpar sig väldet öfver materiens kraft.

Efter ett besök i smedjan, plåtvalsverket och tråddrageriet, fortsätta vi vår vandring efter Timselfskanalen, vika af till venster in i skogen, riktande våra steg efter de skott vi höra smälla, och äro snart framme vid

Skjutbanan, där kanoner, projektiler och pansarplåtar undergå prof. Medan vi dröja här för att åse dessa, vilja vi anföra något om tillverkningen af boforskanonerna.

Materialet, som användes till kanonerna, består af renaste tackjärn och medels lancashiremetod beredda smältstycken, blåst och smält med uteslutande träkol. Dessa beståndsdelar uppsättas och förvandlas i martinugnar till stål, fullkomligt fritt från blåsor. I martinugnarnes gasgeneratorer ingå skogsaffal, träpinnar och grenar, såsom hufvudsakligt bränsleämne. Härigenom erhålles en synnerligt jämn och god produkt.

Under processens fortgång i martinugnarne, tagas upprepade prof för att utröna den smälta massans hårdhet. När denna nedgått till den önskade graden, tillsättes en viss kvantitet mangan och kiseljärn, som gör metallen rödskörfri och tät. Vid gjutningen erhåller stålet ytterligare täthet, genom sjunkhufvuden af betydlig vigt.

Det nu framställda stålet är kristalliniskt och starkt glänsande i texturen. Oaktadt det ännu är en tämligen rå produkt, har det jämnförelsevis mycken

elasticitet och hållbarhet, men segheten är ej stor. Dessa egenskaper, i all synnerhet segheten, ökas därigenom, att götet glödgas och därefter inlägges i kolstybbe, i hvilket det får fullständigt svalna. Härefter grof- eller förarbetas godset i maskiner, upphettas på nytt och härdas i olja. Stålet visar nu alla de fysiska egenskaper, som beteckna det allra bästa medelhärda degelstål och har i brottet samma finkorniga, sidenglänsande textur som detta. Specifika vigten belöper sig till 7.84 à 7.82. Sedan man anlöpt götet, är detsamma färdigt för slutbehandling i maskinerna eller under arbetarens mejsel och fil.

Detta tillverkningssätt gäller de större kanonerna, som ej få någon behandling under hammare. Till de minsta användas samma material, men göten utsmidas under ånghammare.

Af hvarje till en kanon gjuten del uttages bitar, hvilka underkastas kemiska, hejare- och sträckningsprof, för utrönande af elasticitet, seghet och hållfasthet.

Vid skjutprof har materialet till boforskanonen visat en högst ovanlig hållbarhet och seghet. Den första kanonen, som tillverkades år 1879, var slätborrad och af 8.35 centimeters kaliber. Vid en krutladdning af 1.25 kg., ökad från 0.75 kg., och sedan hela kulloppet fyllts med projektiler, hvaraf den sista nådde utom mynningen och stöddes mot ett med fast stöd bakom försedt gjutjärnsblock om 1,200 kilograms vigt, flög kanonen, som sålunda själf blef projektil, högt öfver trädens toppar. Krutladdningen ökades så småningom till 2.75 kg. och först vid 4:de skottet med denna laddning, lemnande 4,770 atmosferers tryck, och sedan kulloppets fyllts på ofvanstående sätt, sprang kanonen.

Sedan dess hafva en mängd skjutförsök egt rum och hafva alla utfallit med gynnsamt resultat. År 1890 voro fler än 10,000 profskott affyrade. Härvid är att bemärka, *att någon olägenhet, som kan tillvitas kanonernas material, ej förekommit, hvarken vid dessa försök eller vid skjutöfningar med de till trupperna utlemnade kanonerna. Visserligen hafva kanoner sprungit,* **men endast då så var afsigten.** *och det är med stor svårighet samt med användande af mycket höga tryck, som man lyckats sönderspränga desamma.*

Har man å ena sidan åstadkommit ett hållbart och effektivt skjutvapen, är det också med utomordentlig framgång, man å andra sidan experimenterat med framställandet af skyddsmedel. Profven å vid Bofors tillverkade pansarplåtar ha utfallit nästan öfver all förväntan gynnsamt. Kulan förmår ej splittra plåten, utan gör endast ett rundt hål i densamma, och man skjuter så hål i hål i plåten, utan att denna remnar.

*

Från skjutbanan fortsätta vi till Bofors, där vi besöka

Smältsmedjan, en af de största inom landet, med 10 dubbel-lancashirehärdar, mumblingshammare, vällugn för göt samt göt- och smältstyckevalsverk. Öfver dammbron komma vi till

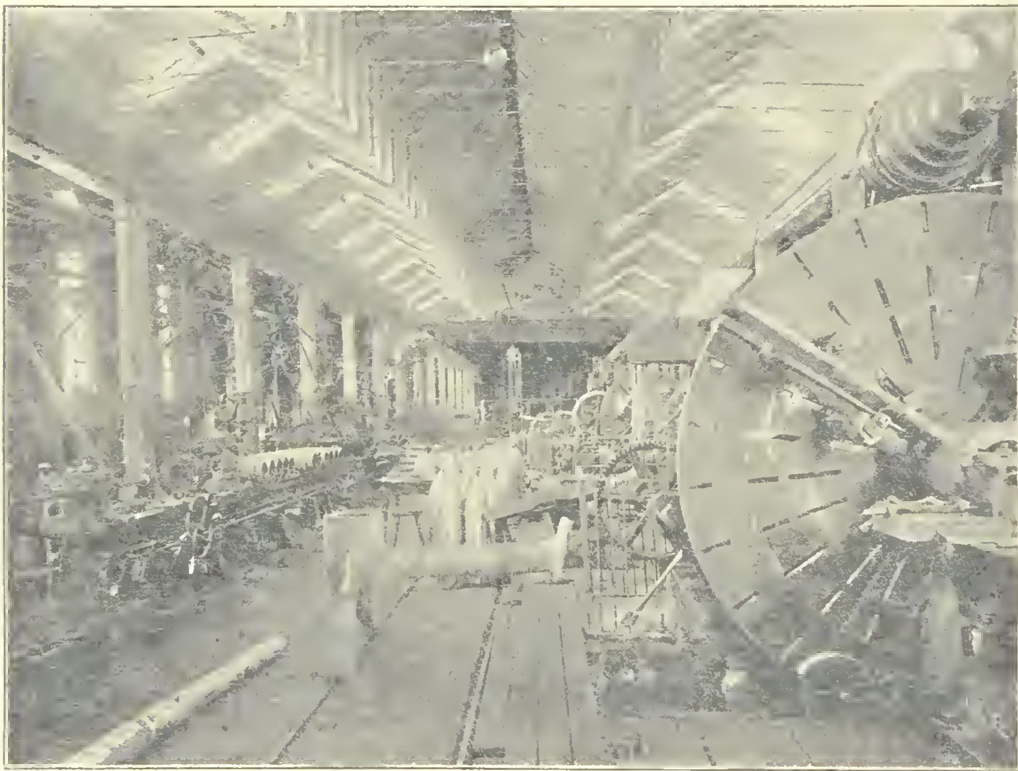
Manufaktursmedjan med dess 2 knipphammare. Därifrån leder vår väg till det stora

Valsverket med 1 regenerativ-, 2 koltorns- och 2 »wittenströmsugnar» samt universal-, fin- och trådvalsar.

År 1893 uträcktes 10,323,783 kilogram stång- och finjärn, hvarförutom i bolagets öfriga verkstäder tillverkades omkr. 2,000,000 kg. för marknaden färdiga järn- och ståleffekter.

I strömmen utanför valsverket uppsticka några med broar sammanbundna holmar. Under den tid *Erik Gustaf Geijer* vistades hos sina slägtingar vid Bofors, voro dessa holmar honom en kär tillflyktsort och det säges, att han här nedskrifvit en stor del af fäderneslandets historia. I närheten finnes tilläggsplats för den ångare, som trafikerar Möckeln.

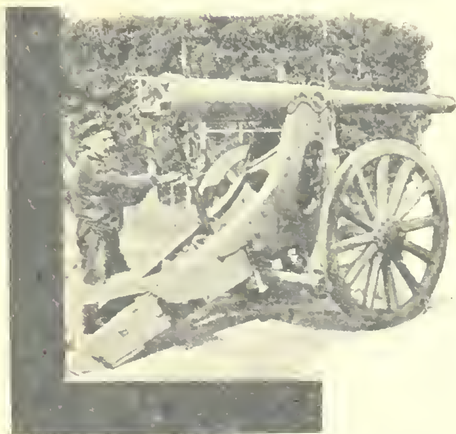
En järnbana är sträckt långs efter sjön och vi kunna göra en promenad efter denna eller ock korsa genom herrgårdens park och därefter följa den kanal,

Bofors. Inre af kanonverkstaden.

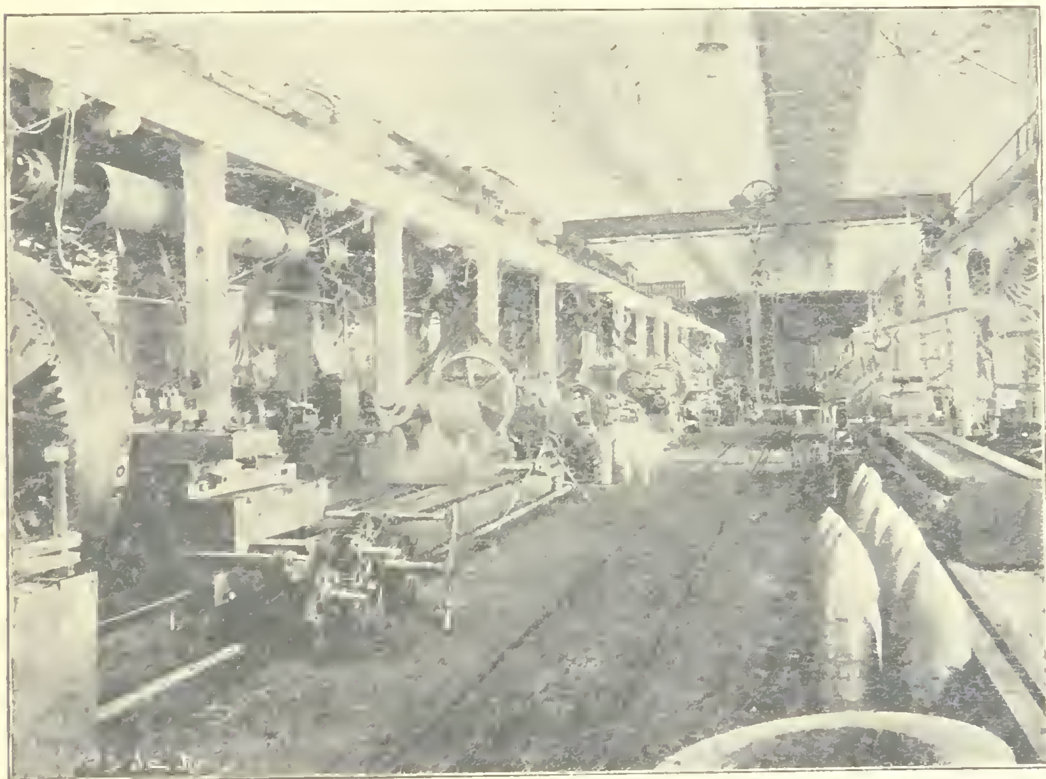
som är anlagd från stora dammen, för att komma till den stora byggnadskomplex, som består af kanonverkstaden, masugnen och martingjuteriet.

*

Lavetter, kanoner, haubitzer, mörsare, projektiler och all slags krigsmateriel tillverkas vid dessa verkstäder, som kallas *Nedra Bofors*.

Kanonverkstaden består af en ansenligt stor och ljus sal, i hvilken en mängd maskiner uträtta sitt rastlösa arbete. De långa i spiral vridna svarf- och hyfvelspånerna lemna här ett i ögonen fallande bevis på materialets oöfverträffliga godhet. Vidare finnes härdningsrum med kolossala oljecisterner, smedja med ånghammare, modellverkstad, kontor och ritsalar, besigtningsrum med profningsmaskiner samt en byggnad, i hvilken granater fyllas och vissa prof utföras.

Bofors. Inre af kanonverkstaden.

Masugnens rådstuga är rymlig och från denna införas vi till ett par större rum, där gjutgodset rensas, mejslas och filas. Härifrån begifva vi oss till de väldiga

Martingjuterierna, i hvilka man format och gjutit pjeser af ända till 23,000 kilograms vigt. För att lyfta de kolossala göten och skänkarne med den smälta stålmassan, begagnas kraftiga kranar. En travers i stora gjuteriet uppbär en lyftmaskin, afprofvad med 35,000 kilogram vigt. Utom andra effekter gjutas: kärnrör, mantlar och slutstycken till kanoner, lavettage, akter- och förstäfvar till fartyg och propellrar af större och mindre dimensioner. Man kan döma om storleken, formen och vigten, då en enda akterstäf betingat 1,000 kronor i frakt på järn- och sjöväg från Bofors till Göteborg.

Bolaget har 1,400 tunnland åker, som skötes under egen plog och drifver mejerirörelse vid Björkborn och Skagersholm.

*

Vid Bofors och Björkborn finnas 2:ne föreningar för sjuk- och begrafningshjälp.

Bofors sjukkassa, som är inregistrerad hos landshöfdingeembetet och erhåller statsbidrag, antog stadgar den 10 november 1888, och utgör en fortsatt verksamhet af *Bofors arbetares sjukhjälpsförening*, som bildades den 1 november 1869. Kassan mottog 2,000 kr. af föreningen. Inkomsterna äro: inträdesafgift kr. 3, af arbetsförtjänsten 1 procent, som utdebiteras kvartalsvis, samt statsbidraget och plikter. Sjukhjälp utbetalas med hälften af arbetsförtjänsten och begrafningshjälp med 30 kronor. Medlemsantalet var 305 och kassabehållningen kr. 1,643.75 den 1 januari 1895.

Bofors kanonverkstads arbetares sjuk- och begrafningshjälpsförening bildades 1889 och är äfvenledes registrerad hos landshöfdingeembetet. Inträdesafgiften är 50 öre. Sjukhjälp utbetalas med 1 krona per dag och begrafningshjälp med 1 kr. af hvarje medlem vid hvarje dödsfall, och utdebiteras dessa bidrag af föreningens kassör. Under 1894 utbetalades sjukhjälp med kr. 775.45 och egde kassan den 1 januari 1895 en behållning af kr. 198.46. Medlemsantalet var vid samma tid 77.

*

Bolagets verkställande direktör och disponent är *Jonas C:son Kjellberg* och dess öfveringeniör *Arendt Silfversparre*.

Öfriga tjänstemän vid Bofors och Björkborn äro:

Förvaltare: *Otto Rudolf Nilsson*.

Vid lancashiresmedjan och valsverken: verkmästare: *Per Sander;* bokhållare: *Gustaf Molin*.

Vid stålverket: verkmästare: ingeniör *Erland Perhson*, kemist: *Karl Reuterman*.

Vid kanonverkstaden: verkmästare: *Wilhelm Ström*, föreståndare för ritkontoret: *Emil Olsson;* bokförare: *Lars Johan Molin* och *Anders Kasimir Aberg;*

ritare: *Edvard Andersson, Karl Hammar, Folke Kylberg, C. Landberg, Kaleb Schjölin* och *Emil Svanberg.*

Vid Björkborns verkstäder: verkmästare *Oskar Björkgren.*

Vid hufvudkontoret: korrespondent: *Josef Nilsson;* kassör: *Johan Napoleon Pettersson;* bokhållare: *Karl Hörberg, Erik Johan Ramström* och *Hakan Sandberg.*

Vid Björkborns laboratorium: föreståndare: *Ragnar Sohlman,* assistenter: *Karl von Feilitzen* och *Orvar Laqvist.*

Landtbruksinspektor: *Anders Jönsson.*

Byggmästare: *Anders Karlsson.*

*

Två och ett halft sekel hafva svunnit, sedan de första grundstenarne lades till de båda bruken Bofors och Björkborn, hvilkas historia och utveckling vi försökt att skildra. Lika litet som anläggarne, Paul Hosman och Mårten Drost, kunde tänka sig den ståndpunkt inom industrien, som dessa verk nu intaga, — lika litet kunna vi fälla en spådom öfver deras framtid. Men hvad vi vilja önska med skalden, det är:

»Låt, Svea, dina berg fördubblad ge sin skatt,
låt skörden blomstra upp i dina skogars natt,
led flodens böljor kring som tamda undersåter.»

I BERGSMANSHEM.

Far hade sträfvat och arbetat i alla sina dagar och lagt slant på slant i kistan. Hyttan, i hvilken han egde 5 lotter af de 20, hade god gång och tackjärnet vann rask afsättning i marknaden. Åkerfälten lemnade rikliga skördar, hästarne stodo muntra och skinande i stallet och mor hade tur med kor, kalfvar, får och grisar. Och så fanns där framför allt trefnad, gudsfruktan utan skrymteri eller yttre sken, ordning och allvar, men äfven lif och lust samt spittande glädje i hemmet.

Det var 2 år mellan hvarje af de 4 barnen: Per, Anna, Olof och Karin. De artade sig väl och voro föräldrarnes ögonstenar, solstrålarne i hemmet i klar som mulen dag.

Töret* var tändt på den stora, öppna spiseln och spred, tillsammans med luntan**, ett flammande sken kring rummet. Nära spiseln stod en väggfast hylla, nederst upptagen af järngrytor och pannor och ofvantill af tenn- och kopparkärl samt krukmakaregods. I taket hängde stora kopparkittlar samt spetten för brödet och hackkorfven. Vid gafvelfönstret stod matbordet med sina bänkar och stolar och mot en annan vägg 2 omålade träsoffor, på ömse sidor om fönstret. Allt var blankskuradt och fint.

Far studerade »Bondepraktikan», mor och Anna sutto vid spinnrocken. Per rullade spolhylsor af papperet, som varit omslag till sockertoppen, Olof och Karin läste katekes och biblisk historia.

Klockan slog 7 från uret i det grannt sirade och målade fodralet. Far lade bort boken.

— Hör du, kära mor, jag har tänkt att resa till Stockholm i nästa vecka.

— Jaså, käre far, har du det tänkt . . .

— Jo, ser du, jag tar Brunte och den lätta rotsläden och Per får följa med — om han vill? . . .

— Om jag vill?! — Jo, det kan allt käre far vara säker på. Och jag kan och ska' nog sköta om Brunte, så att han ska' stå bi på resan . . .

— Det är väl ännu inte så alldeles afgjordt, att det blir någon resa af.

* Torrveden.

** Ett talgljus, stöpt i en grof kreaturstarm.

Med dessa ord hejdade far den ifrige Per. Men denne log mot fadren helt förtröstansfullt, och tillade:

— Har käre far *tänkt* och *sagt* det, då sker det nog också.

— Men då måste väl käre far köpa nya kläder; inte kan käre far gå i Stockholm med långrock och knäbyxor och inte kan väl bergsmanshatten heller duga? frågade Anna.

— Jag blir nog tvungen till det, ty jag har ett ärende till »gubbarne i bergskollegium» också, blef svaret.

Resan kom till stånd, gick lyckligt och väl och ärendet hos bergskollegium blef också uträttadt. Men vid hemkomsten sporde mor och döttrar:

— Än de nya kläderna! — hvar äro de?

— Se efter i kappsäcken.

Anna och Karin fingo brådt om, men några nya kläder funno de ej.

— Känn efter djupare ned, uppmanade far.

Slutligen fingo de fatt i fyra tunga paket. Och på ett stod Per, på det andra Anna, på det tredje Olof och på det fjärde Karin. De innehöllo hvardera ett dussin bastanta matskedar af silfver.

— Se där hafven I de nya kläderna! — och därvid smög sig ett leende så godt öfver fars anletsdrag.

* * *

De tre äldsta barnen voro gifta. Per hade stannat hemma vid gården, hvilken han skulle öfvertaga, då föräldrarne föllo ifrån. Någon annan förändring hade ej vidtagits, än att »nystugan» tillbyggts och i denna bodde Per med sin hustru Stina, men alla, såväl husbondefolket med son och sonhustru samt tjänstefolket hade plats vid samma bord under måltiderna. Stina var en duglig och arbetsam kvinna och, såsom sådan, till mycken hjälp och nytta i huset. Men den forna munterheten och friska lefnadsglädjen ville ej mer trifvas därinom, ty Stina var ej i besittning af den hjärtats värme, som med sympatisk makt sprider trefnad till allt och alla.

Fastings marknad tillstundade och till denna skulle Per och Stina. Kvällen förut hade far sagt:

— Anna fick mindre än du, Per, till bosättningen och af ditt eget skall du nu köpa och gifva henne en silfverkanna.

På vägen in till marknaden kom denna fråga på tal, och därvid yttrade Stina:

— Jag tycker, det är bra onödigt, Per, att du skall taga af våra pengar, för att skänka åt Anna.

— Men far vill det!?

— Visserligen — men då kan han ju själf köpa. På det sättet sker ju ingen orättvisa.

Per hyste betänkligheter, men hustrun segrade. Någon kanna köptes ej. Därom underrättades dock ej far. Snart fick han emellertid reda på förhållandet

men ej ett ord nämnde han i den saken, hvarken till den ena eller andra. Efter fars död erhåll Per 5,000 kronor mindre än de andra barnen.

— Det kommer sig af en silfverkanna, stod det i testamentet.

* * *

Olof hade gladt och öppet sinne — något för gladt, menade far, men mors guldgosse förblef han ständigt. Han var duglig och rask i sitt arbete, men kunde också roa sig tappert, när så bar till.

Far hade länge spekulerat på grannens hemman, hvilket han tänkte öfverlemna åt Olof, som han ville ha nära under sina ögon. Men grannen var själf en burgen man och hade ej lust att sälja.

— Du kommer ej dit; jag har för höga gärdesgårdar, förklarade han, då far gjorde anbud.

Men var gärdesgården för hög för far, så blef den det ej för Olof. Ej nog med, att han hoppade öfver denna, utan han steg rakt in i Elins, dotterns i gården, hjärtekammare. Och så firades det bröllop och Olof blef, när hans svärfar kort därefter skattade åt förgängelsen, egare till gården.

Far ruskade på hufvudet åt de granna möblerna och det myckna främmandet i Olofs gård. Ej heller kunde han riktigt med Olofs många resor till Stockholm och Göteborg, samt ute i bygden.

— Hvad har du för nytta af dina resor? sporde han.

— Jag vill höra mig före om tackjärnspriset.

— Jag har sålt mitt tackjärn utan resor, jag, och det har gått bra det, sade far med allvarlig min.

Olof stannade hemma någon tid, men trängtade åter ut i det brusande lifvet. Så länge far lefde, gick dock allt sin gilla gång. Sämre blef det därefter. De ärfda penningarne smälte samman, förvärfvet räckte ej till kostnaderna. De glada lagen, som togo bort tiden och slappade arbetslusten, kommo allt oftare till stånd. Mor lefde ännu och det blifvande arfvet efter henne togs äfven i anspråk. Men också hon gick bort, i det sista varnande och välsignande sitt käraste barn. Men Olof höll ej hvad han under tårar lofvat vid modrens dödsbädd. Härefter företog Olof blott en enda resa och det var den, som bär utför och utför. När Olof och Elin ungefär samtidigt kallades hädan, egde de intet kvar af ärfdt gods och penningar. Det var ej långt borta, att nöden hade stigit in öfver deras tröskel. Den hade hunnit jämnt dit, då slägtingarne kommo till hjälp och motade honom bort.

— Mor och Elin, skänken mig er förlåtelse! voro Olofs sista ord.

* * *

Karin hade växt upp till en fager och vän tös och, vid nu nyss fyllda 19 vårar, var hon bygdens bästa parti, ej allenast genom sin skönhet, utan ock ge-

nom den rikliga hemgift, som man visste skulle falla henne till. Manga tillbud hade hon redan haft, men hon hade ej lyssnat till ett enda. Det förhöll sig nämligen så, att både hon och drängen vid gården, den hurtige och vackra Lars, hade blickat för djupt in i hvarandras ögon.

En bergsmansdotter gifta sig med en dräng? — det kunde naturligtvis ej gå för sig. Både far och mor sade ett bestämdt, afgörande nej.

— Så må det då bli, men jag kan ej heller tvingas att taga någon annan, förklarade Karin.

Åren gingo. Lars hade rest till Amerika och Karin hörde intet från honom. Vid afskedet hade hon dock lofvat sin tro och att hon ville vänta. Han skulle komma åter och kanske egde han då nog, för att själf blifva bergsman. Och många anbud om giftermål, som kunnat anstå föräldrarne och Karin, hade hon därför afböjt.

Men en dag kom den ansedde och förmögne bergsmannen, som dessutom var en man med båda hufvud och hjärta.

— Jag känner väl till ditt ungdomstycke, Karin, men ber dig ändock blifva min, föllo hans ord och blicken fästes varm och kärleksfull öfver den ståtliga kvinnan.

— Du ger mig ett hedrande anbud, men jag kan, jag får ej antaga detsamma, svarade Karin.

— Tänk på saken; kan ske du ändrar ditt svar.

— Nu får du ej neka längre, Karin! bad både far och mor.

— Jag kan ej göra er till viljes; jag kan ej glömma Lars!

Slutligen gaf hon dock med sig.

— Med fullt förtroende lemnar jag mig åt dig; jag vill försöka att blifva dig en god hustru, men jag fruktar, att jag ej kan blifva dig en sådan, som du har rätt att fordra, sade Karin, då hon uttalade sitt jaord.

Blef lyckan ej fullt solig och varm i Karins nya hem, så var dock allting godt och bra därinom. Mannen fann allt, som det borde vara, och såg med stolthet och tillfredsställelse upp till sin vackra och städse vänliga hustru.

*

Ett par år hade gått, sedan de gifte sig. Karin var ensam hemma. Då trädde plötsligt en välklädd man inom dörren, där han stannade stel, orörlig.

Karin sprang upp, bredde ut armarne och var färdig att kasta sig i hans famn. Men i samma ögonblick sjönko armarne och en förfärande blekhet föll öfver de vackra anletsdragen.

— Lars! — du här!

— Jag kom för att önska dig lycka.

De blefvo en stund stående och sågo på hvarandra. Hans blick uttryckte ett visst hot och hennes en bön om tillgift. Slutligen frågade han:

— Är du lycklig, Karin?

— Jag är, måste vara nöjd, Lars!

— Farväl! — måtte du kunna förblifva det! — Farväl!

Så föllo orden, men tonen, hvarmed de utsades, var hård och kall.

— Räck mig din hand, Lars!

— Nej!

Och han var utom dörren.

*

Efter den dagen blef Karins sinne så tungt, så tungt. Mannen såg väl hur det var fatt och han led ej mindre, än hon. En afton tog han henne i sitt knä, lät handen smekande fara öfver hennes kind och gaf henne en blick af innerlig kärlek och förtroende.

— Du är dig ej lik, Karin! Säg mig hur det är!

Då slog hon sina armar om hans hals och hufvudet sjönk ned mot hans skuldra.

— Förlåt mig! — Jag är ej, som jag borde vara, mot dig! — Du vet hur det är, slaget har träffat mitt hjärta!

— Jag tycker synd om dig, Karin!

— Du är så ädel och god! Ack, om jag kunde glömma!

— Ett minne, som är rent, lemnar ingen fläck, min Karin!

— Tack! hviskade hon, och för första gången tryckte hon sig med innerlig värme intill den storsinnade mannens bröst. Och — där fann hon lugn, frid och lycka.

Solen lekte in genom fönstret, kastande strålande skimmer öfver de två. Det blef så ljust därinne.

* * *

Anna hade fått ett mycket godt gifte. Det hade nog varit fråga om, huruvida det kunde vara alldeles passande att hon toge Anders, som ej besatt mer än helt liten hemmansdel och en enda lott i hyttan. Men redan vid 22 år blef han masmästare och var känd som en särdeles dugande karl, så att det fick nu gå för sig. Och det gick Anders och Anna väl i händerna. Hemmanet förstorades genom odling och snart nog egde de öfver en fjärdedel i hyttan. I hemmet herrskade ordning, arbetet sköttes med kraft och beräkning, men man unnade sig också hvila och förströelse. Gästfriheten var, som den ännu är i denna bygd, stor och icke minst i den gården. Men där braskades ej med densamma, som hos Olofs, utan hvar och en var helt enkelt välkommen och han bjöds på hvad huset förmådde, och detta var både rikligt och godt.

Hos ingen af barnen trifdes far så väl som i Annas hem och, när han kom hem därifrån till sin egen kära mor, brukade han ofta säga:

— Anders är bättre och duktigare karl, än både Per och Olof. Han kommer att bäst bära upp min slägts anseende.

Och däri fick far rätt. Anders var och förblef till sin död en hederlig och rättskaffens man, som, genom klokhet och arbete, kom till en rätt betydande förmögenhet och som, genom välvillighet i råd och dåd, vann allas aktning och förtroende.

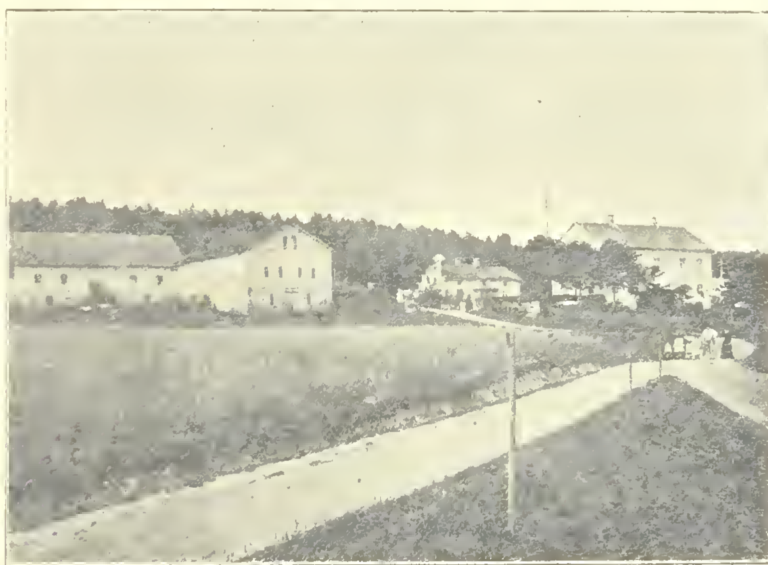
Och när en ny, konstigare väf skulle uppsättas eller en upplysning behöfdes rörande den inre hushållningen, då hette det: »Gå till mor Anna, hon vet och ger dig besked».

De hvila nu i frid på den prydliga kyrkogården alla dessa män och kvinnor, hvars bilder vi sökt framkalla, men deras andar dröja ännu kvar och sprida en flägt af gammaldags heder och tro, gammaldags lifsglädje och kraft öfver Karlskoga fagra bygd.

Granbergsdal.

Bland de hemman, som den 23 mars 1680 af konung Karl XI försåldes till fru Sigrid Ekehjelm och samtidigt förändrades från krono till skatte, nämnes äfven Granbergsdalen, kronohemman ett fjärdedels. Åboerna i Granbergsdal

Granbergsdals herrgard.

hade sålunda att utkämpa samma strid, som många andra, mot Bofors och Björkborns bruksegare, rörande egande- och besittningsrätten till hemmansandelarne.

Först 113 år därefter bilades denna tvist genom följande handling:

Till undvikande af de kostnader och olägenheter, en langvarig rättegang med sig förer, hafva vi undertecknade i dag oss emellan, genom nedanstaende vänliga öfverens-

kommelse, afslutat och bilagt de tvistigheter, som uppstått oss emellan och brukspatronen Johan Ludvig Robsahm, angående egande- och nyttjanderätten af de hemmansdelar i Karlskoga socken, som af oss bebos, hvilken sak genom höglofl. k. bergskollegii utslag af den 18 sistlidne februari väl afgjord blifvit, men sedermera i underdånighet dragen under K. M:ts nådigste skärskådande.

Emot det att herr brukspatron Johan Ludvig Robsahm i dag öfverlemnat till oss, genom särskilda köpebref, all den rätt, som han till dessa hemman haft både till skatte och nyttjanderätten, så att hemmanen hädanefter blifva ansedda i vår hand såsom våra skattehemman, med hvilka han icke hafver något vidare att sig befatta, så förbinda vi oss, att i köpeskilling för hvarje andel till honom betala 27 riksd. 37 skill. 4 runst. specie; hvilken summa dock alltid i egendomen kommer att innestå, emot det, att vi i årlig ränta till honom eller dess rätts innehafvare till Björkborns bruk framköra en storstig goda och felfria kol à 24 tunnor på stigen, hvartill vi, i kraft af konungens höga dom af den 13 december 1790, anse oss vara berättigade; och kommer således all vidare tvist och alla om dessa hemman uppståndna rättegångar hädanefter att försvinna.

Härmed förklarar jag, Johan Ludvig Robsahm, mig nöjd, och skola vi samtl. i underdånighet söka härå K. M:ts nådiga stadfästelse. Björkborn den 18 april 1793.

Joh. Ludvig Robsahm *E. L. Geijer.*

På samtlige åboernas vägnar:

Pehr Jönsson. Carl Persson.

Öfver denna förening resolverade K. M:t den 15 juli 1793:

Vid öfvervägande af allt detta, har K. M:t funnit ingen betänklighet att i nåder denna ansökning bifalla, hvarföre ock K. M:t berörde förening till efterlefnad nådigst gilla och stadfästa velat; hvilket vederbörande till underdånig efterrättelse länder.

Men äfven härmed var eganderätten ej fullt klar. Robsahmska familjen innehade fortfarande bördsrätt, hvilken först afstods år 1795 mot särskild betalning.

*

Granbäcksdalen nämnes ursprungligen såsom ett 1620 upptaget nybygge, hvilket efter de vanliga frihetsårens förlopp skattlades till $^1/_4$ hemman. Ännu i dag eges hemmanet Granbergsdal, dess nuvarande benämning, af en slägt, som i många led genom klok omtanke och arbetsamhet vetat förskaffa sig en aktad och god ekonomisk ställning. Äldste kände stamfadern för denna slägt är nybyggaren

Mårten Eskilsson, som uppgifves vara född 1582 i Nora bergsförsamling. Han synes ha varit gift 2:ne gånger: 1) med *Kajsa Andreasdotter;* 2) med *Anna Matsdotter*, åt hvilken senare genom Karlskoga tingsrätts beslut d. 9 mars 1648 »skulle afvittras en treding i be:te hemman, som henne tillkom». Denne Mårten Eskilsson, som afled 1647, var en verksam och dugande man. Tillsammans med sina 4 söner, *Henrik*, *Eskil*, *Peder* och *Mårten* samt några andra personer började han 1642 uppbygga Granbergsdals masugn, hvilken blef färdig 1644 och sedermera, genom bergskollegii resolution d. 6 nov. 1649, både »privilegierad och konfirmerad». Till den nya hyttan afdelades d. 1 juli 1645 en särskild skogstrakt

af bergmästaren Sten Andersson med biträde af 8 nämdemän. A denna trakt hade Mårtens söner förut eller samtidigt upptagit trenne torp eller nybyggen, *Norra, Södra* och *Mellan Granbergsdalstorp*, hvilka dock ej förr än 1733 skattlades, hvardera till $^1/_4$ hemman.

Efter Mårten Eskilsson har hufvudgården gått i arf och köp, led efter led, till någon af sönerna, och har sålunda kommit till:

Mårten Mårtensson, född 1612, död 1682. Gift 1638 med *Elna Elisdotter* från Karåsen, f. 1618, d. 1679. Barn: *Lars, Kerstin, Peder* och *Jeppe*.

Lars Mårtensson, f. 1638, d. 1699. Gift 1667 med *Lova Pävelsdotter* från Kärne, f. 1642, d. 1700. Barn: *Lars, Olof* och *Katarina*.

Lars Larsson, f. 1668, d. 1728. Gift 1691 med *Karin Jonsdotter* från Bjurkärn, f. 1670, d. 1718. Barn: *Olof, Anna* och *Petrus*.

Olof Larsson, f. 1692, d. 1758. Gift 1720 med *Brita Jonasdotter* från Aggerud, f. 1690, d. 1761. Barn: *Eric, Anders* och *Greta*.

Eric Olsson, f. 1730, d. 1799. Gift 1765 med *Maria Persdotter* från Gelleråsen, f. 1738, d. 1807. Barn: *Carl, Anders, Eric* och *Maria*.

Eric Ericsson, f. 1774, d. 1840. Gift 1799 med *Anna Olsdotter* från Kärne, f. 1772, d. 1848. Barn: *Anna, Maria* och *Eric*.

Eric Ericsson, f. 1813, d. 1878. Gift 1839 med *Karolina Spikh* från Bregården.

Granbergsdals hytta.

Sistnämnda Eric Ericsson var en särdeles driftig man. Rättfram i sitt sätt och enkel i sina lefnadsvanor, satte han en ära uti att vara bergsman och ingenting annat. Det hans förfäder grundlagt, därpå byggde han och lade nytt därtill, samlande en betydlig förmögenhet.

Den 11 april 1849 inköpte han $^1/_4$ hemman Höjden för 1,000 riksd. banko af Carlsdahls bruks dåvarande egare öfverstelöjtnanten sedermera landshöfdingen E. V. Nordenfelt, enkefru Maria C. Lindberg och brukspatronen C. Lindberg.

Den 20 februari 1674 erhöll bruksförvaltaren Georg de Besche vid Kortfors hammar köpebref af kronan å detta hemman för 20 riksd. specie. År 1664 den 18 oktober omnämnes Höjden uti en handling sålunda: »Samma dagh witnade samptlige Nämpnden, att Nybygget Högden på Granbärgsdals ägor, som i Crononės Jordbook, är kommit för $^1/_4$ hemman, war aldrigh skedt medh theras minne eller witnesbördh, och icke är thet godt för $^1/_8$ sedan mehr, uthan blatt en wret med husen, som togs för ett bergshemman, och intet står thet till, att giöre bätre, för thet finnes inthet, än bara steen». Nämden dömde nog, likt andra i den tiden, att skogen ej hade något värde. Höjden fick emellertid behålla sitt hemmantal och att hemmanet ej saknade värde visade sig 10 år senare, enligt hvad nyss är sagdt.

Fadren hade redan 1825 inköpt den med Robsahm d. 18 april 1793 afhandlade kolskatten för 133 riksd. 16 skill. banko af Johan Ludvig de Laval och Carl Fredrik de Laval, hvilka då egde Björkborns bruk.

1860 inköptes Gällsjöhöjden, skatteköpt från kronan mot 12 riksd. 14 sk. 10 rst. banko, för 950 riksd. riksm. och erhölls fastebref därå 1861. År 1863 lät Eric Ericsson infasta Granbergsdalen $^1/_4$, Fallet $^1/_8$, Mellan Granbergsdalshyttetorp $^3/_{16}$, Backebergstorp $^1/_{16}$ och Lund $^{29}/_{336}$, hvilka hemman han erhållit i testamente efter föräldrarne.

Eric Ericsson afled, som redan är nämndt, år 1878 och efterlemnade, utom enka, barnen: *Maria*, f. 1840 och 1862 gift med handlanden och bruksegaren *P. V. Örn*, förr i Linde nu i Stockholm; *Anna*, f. 1844, d. 1885, gift 1873 med bruksegaren *Joh. Laurenius* på Brotorp, Nerikes-Knista; *Eric* (se nedan), och *Stina*, f. 1848 och 1870 gift med bruksegaren *Carl Jansson* i Mårsätter.

Den 25 september 1873 försålde Eric Ericsson och hans fru till sonen Eric och mågarne Laurenius och Jansson: Granbergsdalen $^1/_4$, Norra Granbergsdalshyttetorp eller Fallet $^1/_8$, Mellan Granbergsdalshyttetorp $^3/_{16}$ jämte kvarn och såg, Backebergstorp $^1/_{16}$, Lund $^{29}/_{336}$, Höjden eller Granbergsdalshöjden $^1/_4$ samt $^{4^1/_8}/_{16}$ af $^7/_{24}$ mantal i kronoskatte rekognitions skogshemmanet Gällsjöhöjden för 85,000 riksd. riksm. Dessa egendomar voro då taxerade till 89,700 kronor. Vid hufvudgården stannade sonen

Eric Ericsson, f. 1842, d. den 24 januari 1888. Gift 1872 med *Mathilda Laurenius*, f. 1849 på Brotorp i Knista, öfverlefves han af henne och barnen: *Erika Mathilda*, f. 1873 (gift 1894 med ingeniören *Hugo Laurell* i Stockholm), *Eric*, f. 1875, *Carl*, f. 1877 och *Elof Gabriel*, f. 1880.

Det återstår numera endast 23 år till dess denna slägt kan fira sitt 300-års jubileum vid Granbergsdal. Vi antaga för gifvet, att då denna dag randas, det ock skall råda lust och lif vid den vackra, löfomskuggade gården där i bergssluttningen, och helt visst är då den fordom gängse »korialen» utbytt mot ädelt, gnistrande vin ur slipad pokal.

Gelleråsen.

I forna dagar, då körbanor inom Karlskoga bygd funnos blott till namnet, bestod samfärdselmedlet till lands endast af dåliga gångstigar, stundom kallade gillervägar, emedan de i regeln voro upptrampade af fångstmän, då dessa utsatte sina snaror eller »giller» i skogarne. Öfver den höjd eller ås, på hvilken vi nu befinna oss, ledde en sådan gillerstig och så tillkom namnet *Gilleråsen*, sedan med omskrifning till Gielleråsen och slutligen *Gelleråsen*. Det är dock möjligt att detta namn äfven kan härledas från *gel*, *gil*, *gela*, *gäla* samt beteckna en djup och långsträckt bergsklyfta, hålväg eller dylikt. Men det är icke heller osannolikt, att

ställets förste odlare burit det fornnordiska namnet *Giallar* eller *Gieller* och att hans nybygge invid eller på sluttningen af denna ås erhållit namnet Gelleråsen, likasom det likartade namnet *Gellersta* (Gellers bostad) i Nerike i sin tid gifvit namn åt en hel kyrksocken därstädes.

Af den äldsta jordebok för Nerike, som finnes bevarad och som förskrifver sig från 1554, kan inhemtas att till Knista socken då äfven räknades en »frälselandbo» i *Gelleråsen*. I 1559 års jordebok finner man, att af »fru Annas landbor på Åkerö» innchade denne landbo, Johan eller Joen i Gelleråsen, så kallad »olagd jord» eller sådan, som ej var skattlagd »till öre och örtug», motsvarande en senare tids skattetal, men under gården fanns dock åker till 6 1/2 spanns utsäde och äng till 15 lass hö. På samma sätt som öfriga landbor och torpare »opå Myklesboda», förlades äfven Gelleråsen 1583 från Nerike till Vermland och 1586, samma år, som Möckelsboda (= Karlskoga) församling bildades och erhöll egen kyrkoherde, redovisades i tionde från Gelleråsen 1 2/3 skäppa »foderkorn» och 5 skäppor råg. I likhet med bygdens öfriga »frälsegods» utgjorde gårdens utskylder till kronan endast af fodring för 2 årliga och 2 kungshästar, hvilka utskylder under denna tid vanligen fick lösas med penningar. Hvad gården däremot fick utgöra i afrad eller arrende till frälsemannen eller egaren är icke kändt, då några anteckningar därom icke gjordes i kronans räkenskaper.

I 1601 års jordebok upptages Gelleråsen bland de frälsegods, som »äre kände under kronan ifrån herr Ture Bjelke 1600». Man torde påminna sig att denne Bjelke tillika med sin broder Hogenskild, båda söner till förutnämda fru Anna på Åkerö, samt några andra rådsherrar blefvo halshuggna vid Linköpings blodbad den 20 mars sistnämda år. Gelleråsen skattlades därefter såsom kronohemman till en årlig ränta af 16 L℔ osmundsjärn, 4 dagsverken, 4 årliga och 2 kungshästar; men i 1605 års jordebok uppföres gården ånyo som frälse, med anteckning att Ture Bjelkes enka, Margreta Sture, jämlikt ett kungl. bref den 1 Juni 1603, »igen bekommit de gods, som voro vederkände under kronan ifrån hr Ture Bjelke». Efter hennes död den 5 december 1617 öfvergingo dessa gods, däribland ock Gelleråsen, till mågen, riksrådet Gabriel Gustafsson Oxenstjerna, som i sin ordning några år senare bortbytte desamma till kronan mot vederlag af gods i Upland, i följd hvaraf Gelleråsen i 1625 års jordebok åter uppfördes för ett helt kronohemman, hvars hufvud- eller *jordeboksränta* då bestämdes till 20 L℔ eller ett fat osmundsjärn, 4 dagsverken, 32 öre städsle- och 24 öre fodernötspenningar samt 4 årliga och 2 kungshästar. Kronovärdet å denna ränta beräknades samtidigt till 9 daler 28 öre 19 1/5 pgr, men härförutan hade hemmanet att utgöra landtågsgärd samt åtskilliga andra poster, tillhörande *mantalsräntan*, så att sammanlagda beloppet af dess kronoutskylder kunde beräknas till minst 30 daler smt om året, hvilket belopp då motsvarade värdet af åtminstone tre oxar. Till jämförelse därmed må nämnas att hemmanets återstående *grundskatt*, sedan 50 procent eller hälften däraf blifvit afskrifven, numera uppgår till omkring 70 kronor, hvilket belopp knappast torde motsvara värdet af — 1/3 oxe.

Vid 1600-talets början nämnes en *Enar* såsom landbo vid Gelleråsen, förmodligen samme kyrkosexman, hvilken några år senare var landbo på Alkvettern. Från denna tid namngifves *Nils Jonsson* vara boende vid Gelleråsen och af 1626 års

boskapslängd kan inhämtas, att utsädet då uppgick till 5 tunnor samt att hemmanets kreatursbesättning utgjordes af 2 hästar, 3 oxar, 6 stutar, 14 kor, 6 kvigor och 11 får. Denne Nils, som mycket väl kan vara en son till den först omtalade landbon, »Joen i Gelleråsen», nämnes i domboken 1631 såsom varande »en gammal gråhårig nämdeman», och han uppräknas äfven bland nämdens ledamöter från 1629 en lång tid framåt. Han var tillräckligt burgen för att kunna begagna sig af det vid 1629 års sommarting publicerade anbudet att få köpa »kronohemman under skatten», så att han för 60 riksdaler i silfver inlöste Gelleråsens hela hemman till skatte, jämlikt det af kammarkollegium den 28 juni 1631 utfärdade och af dess dåvarande president pfalzgrefven *Johan Kasimir* underteeknade skattebrefvet. Nils Jonsson uppräknas under 1640-talet främst bland tingslagets nämdemän, doek utan att kallas häradsdomare, hvilken benämning först senare blef vanlig inom denna bygd. Efter hans frånfälle, omkring 1650, blef det hittills odelade hemmanet Gelleråsen splittradt mellan arfvingarna. Under det ting, som hölls den 27 och 28 november 1654 i Bregården

»Kom för rätten *Arvid Olufsson i Källemo* i Karlskoga socken, och så med nämdens som flere gode mäns vittnesbörd beviste, huru som hans hustru *Marit Nilsdotter* hade *ärft en åttondedel uti Gelleråsen* efter sina föräldrar *Nils Joensson* och med hennes syskon, att han med henne skulle få behålla be:te Källemo, *som är en afgärdaby af Gelleråsen,* och de åter taga och hafva hennes åttondedel inne i gården Gelleråsen att dela sig emellan, efter han hade tagit den upp af skogeroten och eljest gifvit sin svärfader ofvanbe:te Nils Joensson tre riksdaler, för han fick det göra. Så emedan detta deras skifte och afhandling var med en god vilje och fullkommeligt samtycke gjordt och slutit: därföre dömdes honom Arvid Olufsson samma torp Kållemo till, att för sig och sin hustru, barn och arfvingar, njuta, bruka och behålla evärdeligen, med alla dess villkor och lägenheter i våto och torro, som en afgärdaby bör hafva efter lag, och fastebrefvet vidare utvisar.»

Såsom egare af det återstående Gelleråsen, hvilket fortfarande förblef ett helt hemman — ehuru Källmo till en början fiek utgöra utskylder för $^1/_4$ hemman oeh därefter, inemot århundradets slut, »föröktes» till $^1/_2$ hemman — omtalas *Joen Nilsson*, antagligen en son till Nils Jonsson, oeh *Olof Töresson*, som torde ha varit en måg. Vid 1653 års häradsting träffades förlikning mellan kapellanen Zakarias Olai i Vestra Lonntorp samt Joen Nilsson och Olof Töresson i Gelleråsen, dels angående »ett *notekast* midt för holmen i sjön Lonn», och dels angående *kvarnen* vid Lonntorp, hvilka förlikningar ytterligare fastställdes vid ett följande ting, den 31 maj 1659.

Enligt af bergmästaren Sten Andersson utfärdadt tillståndsbevis bygdes 1655 i närheten af sjön Lonn Gelleråshyttan, vanligen kallad *Lonnhyttan*, hvarå bergskollegiets »privilegium» med 3 års frihet meddelades den 15 mars 1659. Vid 1700-talets början brukades denna hytta af Gelleråsen 1 hemman, som då egdes af 5 åbor, af Källmo $^1/_2$ hemman med 6 åbor, Lanhöjden $^1/_4$ med 3, Stoekberga $^1/_8$ med 1, Vibäck $^1/_3$ med 1, Rosensjö $^1/_2$ med 4 oeh Östra Lonntorp $^1/_2$ hemman med 2 åbor. Vid ett bergsting i Bjurkärn den 21 juni 1721 upprättades oeh fastställdes af rätten ny förening mellan dåvarande egaren af Vestra Lonntorp, prosten oeh kyrkoherden Sv. Letström, å ena, och Lonnhytte hyttelags samtliga delegare å andra sidan, angående brukandet så väl af den förut omtalade kvarnen som af det gamla notkastet, hvarjämte nyss berörda hemman, som genom

en förening af den 9 maj 1720 erhållit sin bestämda andel i Lonnhyttan fick denna sin andel ytterligare fastställd. Hyttedelegarnes antal hade då vuxit till 35, däraf ej mindre än 10 voro boende i Gelleråsen.

Genom bergskollegii bref och resolutioner af den 9 mars 1739, 27 februari 1741 och 12 oktober 1756 tilldeltes Lonnhyttan en *skogstrakt af Tvärå allmänning* om 608 tunnland 19 kappland samt en s. k. *byggnadsallmänning* af 222 tunnl. 22 kappl. Medeltalet af blåsningsdygnen under de 6 åren 1754—1759 utgjorde 149 dygn för år. Enligt en år 1833 af FR. VON SCHEELE upprättad stämpelbok öfver hyttorna inom Vermlands bergmästaredöme, hade de årliga blåsningsdygnens antal under de 10 nästföregående åren i medeltal ökats till 151 och den årliga tillverkningen beräknades till 1,807 skeppund tackjärn. I denna hytta, som då indelades i 25 delar, voro inbrukarne egare till följande hemman och gårdar: Brattebäcken, Espedalen, Forsby, Gelleråsen, Kilsta, Knapped, Källmo, Lanhöjden, Linnehöjden, Lonnedet, Lonntorp, vestra och östra, Rosensjö, Spjutberg, Stenbäcken och Vibäck, hvilkas skogar utgjorde öfver 4,000 tunnland. De förut nämda allmänningstrakterna skattlades samtidigt till $^2/_5$ hemman *Bofallshöjden* och $^1/_{24}$ h:n *Bofallstorp*, hvilka hemman jämlikt kammarkollegii skattebref den 9 april 1838 såldes till skatte med förbehåll att alltid blifva oskiljaktiga från Lonnhytte hyttelag. Blåsningarna härstädes upphörde i början af 1870-talet, hvarefter hyttan ödelades. I stället för den gamla och på senare tiden helt och hållet förfallna husbehofskvarnen, uppfördes invid den förutvarande hyttedammen åren 1893 och 1894 en ny och efter nutidens fordringar inrättad tullkvarn.

*

Omkring år 1750 var Gelleråsen deladt mellan 12 åboer, utaf hvilka de fleste sannolikt härstammade från förut nämde Nils Jonsson. Dessa åbor hade hvardera sin tolftedel. Den tiden voro af domaren stadfästade så kallade *byordningar* gällande. Genom ett k. bref till landshöfdingarne den 20 februari 1742 angående landskulturen utfärdades ett förslag till byordning, som skulle få jämkas efter hvarje orts beskaffenhet samt efter öfverenskommelse mellan grannarne i byalagen. Byamännen valde en ålderman och denne, om byalaget var stort, 2 bisittare, hvilka 3 tillsammans bildade byrätten och egde tillämpa byordningen. Denna byrätts beslut kunde dock, enligt k. resolution den 17 mars 1757, klandras genom stämning till häradsrätt. Här nedan meddelas ordagrannt lydelsen af en sådan byordning, som återfunnits bland papperen vid Gelleråsen:

1:o. Enär den som är alderman finner sjelf nödigt, eller varder af någon annan tillsagd, att sammankalla grannarne, skola de strax träda tillsammans att öfverlägga det som nödigt är. Skulle någon utan laga förfall sig ej infinna, skall densamma plikta 10 öre kopparmynt.

2:o. Skulle någon vid sammankomsten med oanständiga ord öfverfalla åldermannen eller någon annan, eller ock utbrista i eder och svordomar, plikte 1 daler 16 öre.

3:o. Syn på gärdesgårdarne skall samtliga grannarne hålla 2:ne gånger om året, den förra vid Valborgsmessotiden och den senare Olofsmessotiden, då hvar och en skall visa sina gärdesgårdsbalkar vara lagligen stängde; skulle det intet vara skedt, skall den brottslige plikta 12 öre för hvar balk, och sedan vara förpliktad de samma strax upplaga inom 8

dagar eller plikta dubbelt, och där han sedan intet lagar det som felaktigt är, låta en annan det göra och utpanta betalningen af den brottslige.

4:o. Skulle någon gärdesgård blåsa ikull eller af obetänksamt folk nederrifvas, skall den, som densamma tillhör, strax igen upprätta; gör han det ej, plikte 12 öre.

5:o. Sammaledes ock den, som intet håller sina grindar och led vid makt, plikte för grinden som ock led 12 öre.

6:o. Äfven samma plikt på den, som intet håller sina tilldelta broar vid makt.

7:o. Hvilken som eftersätter sin dikning, vara hvarhelst det vara må, som nyttigt är, plikte för hvar famn 6 öre och dike sedan strax; gör han det ej, låte en annan dika och pante ut arbetslönen af den tredske.

8:o. När höanden infaller, bör ingen gå ut på samfäldta ängar och slå innan samtliga grannarne därom äro ense, äfven uti sädesgärde; skulle någon göra häremot, den samma skall plikta 1 daler 16 öre.

9:o. Sedan Valborgsmessodag är förbi, ej heller förut om våren, skall någon understå sig att insläppa något kreatur uti ängar eller hagar, som flere äro intresserade uti, så framt alla icke därom ense äro, vid 2 dalers plikt.

10:o. Skall ingen hafva lof att tjudra sina hästar eller andra kreatur, hvarken i sädesgärdet eller ängen vid 1 daler 16 öre plikt, som ock ingen hafva makt att emottaga andras kreatur i ängar vid 6 dalers plikt.

11:o. Är ingen tillåtet att med hand skära eller rycka något gräs vid 6 öre plikt; men vill någon för sina åkerändar eller på sina ängstegar med liar slå något gräs, kan icke förmenas.

12:o. När höanden samt skördetiden infaller och påstår, skall ingen understå sig, hvarken i åker eller äng, släppa in något kreatur, innan samtlige grannarne därom äro öfverens, och det vid 6 dalers vite, men om någon försummar sin bergsel igenom vårdslöshet, tacke sig då själf om kreaturen honom påsläppas.

13:o. Enär gärdet skall sås, bör hvar och en hafva sina grindar, led och gärdesbalkar försvarlige; den, som det försummar, skall plikta 24 öre för hvart stycke.

14:o. Ingen må släppa sina hästar och kreatur lösa genom gärdet till ängen, vid 1 daler 16 öre plikt.

15:o. Vägen mellan byn och ängen genom södra gärdet skall årligen hållas vid makt, hvar för sin lott, med dikning och broning, så att ingen må nödgas resa öfver åkrarne och göra skada; den det intet fullgör, skall plikta 1 daler 16 öre för hvart vägstycke.

16:o. Enär säden inköres, skall hvar och en hafva sina svin instängda vid 6 öres plikt för hvart svin.

17:o. Enär ängen uppgifves bör hvar och en hafva sina svin ringade, vid 12 öre plikt för hvart svin.

18:o. Om vintren må ingen understå sig af sin egen eller sin grannes gärdesgård kring äng eller gärde taga någon gärdslestång till bränsle, vid 6 dalers plikt, hvilket husbonden skall utlägga i fall sådant sker af dess folk, och sedan på dess lön afdraga.

19:o. Den, som hafver små grisar, skall dem fängsla vid 3 öre plikt för hvardera, så att de icke kunna krypa genom gärdesgårdarne.

20:o. Som vi lida mycken skada af svinkreatur om vintern, i synnerhet i det norra gärdet i anseende till vintervägen, som löper därigenom, alltså skola grannarne efter matlaget vakta gärdet hvar sin dag, enär lenväder eller barmark är, hvarvid brukas en utmärkt sticka eller kafle grannarne emellan. Skulle någon lägga ned samma sticka, skall därföre plikta 3 daler.

21:o. Ingen skall understå sig att plocka ärtpungar om sommaren mer än om söndagar och onsdagar, och ingen taga upp rofvor i roftäppan mer än om tisdagar och fredagar, på det alla grannarne må se, att ingen orätt sker och det vid 24 öre plikt.

22:o. Ingen skall understå sig att hafva ofängslade höns ifrån Valborgsmessotiden och till den 24 augusti vid vite af 3 öre.

23:o. Alla föreskrifne böter skall åldermannen, tillika med en af grannarne, af de brottslige uttaga, och där icke finns penningar tages pant, hvilken pant inlösas skall inom

14 dagar. Skulle det icke ske, hafve man då makt samma pant att bortauktionera och öfverskottet, sedan böterna guldne äro, egaren återställa. Skulle någon, som blir pantad, visa någon ohöflighet och genstråfvighet, skall därföre plikta 1 daler 16 öre kopparmynt; gör han det flere gånger skall plikten fördubblas.

24:o. Af plikten gifves $^1/_3$ till socknens fattige och $^2/_3$ bytes de obrottslige grannarne emellan.

*

Gelleråsen är för närvarande deladt i 9 hemmanslotter med hvar sin åbo. *Södra gården*, som vår beskrifning närmast gäller, är hufvudgård. Bland dess egare under innevarande århundrade märkes en inspektor *Lonnström*, kyrkoherden

Gelleråsen.

i Karlskoga *Nils Kjellin*, som uppförde manbyggnaden, samt dennes son assessoren *Elis Kjellin*. Under den sistnämdes tid tillverkades här en till styrka och fin smak utmärkt gräddost, men tillverkningsmetoden är numera ej känd. »Gamle assessorn» var äfven omtalad för sina ståtliga hästar, för sin skicklighet i ridkonsten, för sitt vänliga sinne och den grannsämja, han förstod att städse hålla vid makt. Genom köp har denna gård öfvergått till nuvarande egaren, bergsbruksidkaren *Petter Viktor Pehrson*, hvars farfars far Erik Nilsson inflyttade till Karlskoga. — Denne

I. *Erik Nilsson* var född den 20 september 1717 vid Svartsång i Kroppa socken och son till bergsmannen Nils Olofsson och Marit Hugosdotter, båda sannolikt af vallonslägt. År 1746 gifte han sig med *Stina Persdotter*, dotter till Per Jakobsson i Gelleråsen, från hvilken han öfvertog hemmansdelen. Erik Nilsson var då masmästare vid Lonnhyttan. Han afled den 22 december 1789. I en af kyrkoherden Kjellin skrifven »personalia» heter det om honom:

Han var en redelig man, som väl använde sitt pund. Han samlade en i sitt stånd tämlig betydlig förmögenhet, men icke igenom enkors tårar och den nödställdes förtryck, icke igenom konster och stämplingar eller den lättrognes förförande, utan igenom arbete och sparsamhet.»

Angående Erik Nilssons barn är kändt, att en son *Nils Eriksson*, som sedermera antog namnet *Lonnqvist*, efter någon tids tjenstgöring å brukskontor, flyttat till Småland, där han blef bruksförvaltare och, efter inköp af en gård i Flyahult, Elghults socken af Kronobergs län, egendomsegare. Han lärer ha varit en ansedd och aktad man samt efterlemnat barn, hvars afkomlingar under senaste åren återknutit bekantskapen med sina inom fädernebygden boende slägtingar. — En andre son

II. *Petter Eriksson* öfvertog gården i Gelleråsen. Född den 12 juli 1765 och död den 27 maj 1837, egnades honom följande af församlingens dåvarande kyrkoherde, teol. doktor Torbjörn Morén författade, vid likbegängelsen i Karlskoga kyrka den 4 följande juni upplästa, i mer än ett hänseende märkliga »personalia»:

Ibland eder måste ju vara parti, på det de rättsinnige skola varda uppenbare ibland eder. 1 Kor. 11: 19.

Så skrifver aposteln Paulus till församlingen i Korint, med anledning utaf de religionsstridigheter, hvilka där hade uppkommit och betydligt skadade kristendomens så trefnad som utbredande.

Öfver allt i världen träffar man, hvad aposteln här kallar parti, hvarmed menas olikhet i åsigter och syften, söndringar i tänkesätt och böjelser, split, täflan. De angå icke ensamt, såsom vid detta tillfälle, tron, det uppenbarade ordet och salighetens sak; utan kunna taga sin upprinnelse och näring från hvilket ämne och föremål som helst. De äro en naturlig verkan af människors högst olika naturanlag, bildning, tycken och vanor, samt af den hos alla gemensamma driften, att, efter sina gåfvor, vara något själfständigt för sig, utan att i allt rätta sig efter andra. De äro onekligen nyttiga och välgörande, emedan de väcka till ansträngningar, drifva till försök, öfning och utveckling, samt frambringa, under Guds världsstyrelses hulda ledning, fullkomning, sanning och nytta. Då först blifva de skadliga, i hög grad vådliga och förstörande, när kärleken icke hejdar deras framfart och en ädlare ande ej inviger dem till tjänst för heliga ändamål.

Men äfven då hafva de en nytta med sig, hvilken aposteln afser i de anförda orden: den näml. att, vid dylika söndringar och strider, genast uppenbaras, hvem som är den rättsinnige, och hvem som icke är det. Tänkesättet afslöjar, vid dessa tillfällen, genast sin beskaffenhet och halt. Det vrånga sinnet visar, att det icke tager ledning och ändamål ifrån en högre världsordning. Det handlar af själfviska, orena, otyglade begär i egennytta, fåfänga, själfkärlek; det hemtar bevekelsegrunder från tidsförhållanden och människor; beräknar vinst och njutning; åsyftar *sin* seger, ej sanningens och rättvisans; det framrusar i blind ifver utan förutseende och hofsamhet, eller lurar med lömsk försåtlighet, utan samvete: det uppoffrar allt för sina önskningar, vördar icke andras rätt och skonar icke andras välfärd. Den rättsinnige låter ej hänföra sig af hvarken egna begär eller andras efterdöme. Han ser, hur det rör sig, han hör, huru det på jorden bullrar, men han låter icke däraf sitt lugn störas, utan behåller sin frihet att pröfva och välja. Han ser ej efter något mål inom tidens dimmor, utan efter stjärnan på himmelens fäste, den aldrig rubbade, aldrig missvisande. Han frågar icke, hvad kött och blod önska, hvad människor vilja, utan hvad evigt rätt är, hvad för mänskligheten godt är och båtande. Han pröfvar med noggrannhet, och när han säker blifvit, fattar han sitt beslut och anträder sin bana. Alltid lugn och försigtig, för att ej irra sig, framgår han *sin* väg, och viker ej till höger, ej till venster in på andras. Han blandar sig ej i främmande angelägenheter, mångsysslar ej för flera ändamål; men sköter det egna och det ena väl och till

fullo. Han påtrugar aldrig någon sin mening, men låter ock ingen förestafva sig tanke och beslut. Hans ord är, såsom hans gärning, betänkt och mildt; hans umgänge vänligt och fridsamt. Han skadar ingen, men öfverallt, hvar han kan, där gör han godt och hjälper, stilla och tyst, liksom fadren i himmelen gör det. Hvad, som bor i hans tanke och sinne, ligger ej, såsom varorna i en marknad, kringströdt på torget, att ses, beröras och bedömas af alla: det är förvaradt, men tillgängligt för hvar och en, som förstår dess värde och behjärtar dess ändamål. Han undgår ej missnöjen och klander, men de bry honom icke; ty han söker ej människopris, utan Guds nåd och sitt samvetes bifall. Snart gifva också människorna honom ärona. De måste alltid till slut erkänna och vörda den starkare, ädlare andan så i tänkesätt, som gärningar.

Om vi, uti det nu anförda, förmått att afskildra en rättsinnig och hederlig man, så hafva vi därmed inledt lefnadsteckningen utaf den rättsinnige och högt aktade medlem af denna församling, hvilken vi i dag beledsagat till sista hvilorummet, bergsbruksidkaren och f. d. riksdagsmannen *Petter Eriksson* i Gelleråsen. Han lefde icke allenast länge. Han innehade ett så utmärkt rum i sitt stånd, och stod så högt i sina samtidas aktning, förtroende och tillgifvenhet, att vi med deltagande dröja en stund vid hans minne.

Petter Eriksson föddes den 12 juli 1765 i Gelleråsen utaf bergsmannen *Erik Nilsson* och dess hustru *Katarina Persdotter*. Hans fader var bördig ifrån Svartsången och fann, vid sin inflyttning, huset uti skuld och ganska knappa omständigheter. Gelleråsen var den tiden deladt mellan 12 åboer, utaf hvilka hvardera hade sin $^1/_{12}$. Erik Nilsson, som var en man af gamla stammen, tarflig, arbetsam, driftig och ordentlig, förde snart välmåga i boet, och lemnade huset i godt tillstånd åt sonen, hvilken han gaf det ännu dyrbarare arfvet af efterdöme i husliga dygder och nyttig verksamhet. Sonen lemnade aldrig fädernehuset, utan vistades hemma och sammastädes hela sin lefnad igenom. Hos närmaste grannen, inspektor *Lonnström*, gick han i skola och lärde fullständigt allt, som i hans yrke kunde behöfvas och användas, äfven utöfver hvad den tidens sed kräfde. Under fadrens ögon lärde han arbete, ordentlighet, vaksam omsorg, flit och sparsamhet. Vid mognare år emottog han egendomen af sina föräldrar och gifte sig 1794 den 13 november med bergsmansdottern *Maria Olsdotter* från östra Kärne, härstammande från ett mycket ansedt, rikt och bildadt hus, så att, genom henne, icke allenast ansenlig förmögenhet, utan äfven trefnad och lefnadsglädje honom tillfördes. Med henne födde han 7 barn, 2 söner och 5 döttrar, men de flesta af dessa älskade anförvandter nödgades han öfverlefva. Hustrun afled den 27 februari 1823. Den ene sonen och 4 döttrar, sonen och 2 döttrar lyckligt och väl bortgifta, dogo efter hvarandra, så att han på ålderdomen ej hade mera kvar, än en dotter, som ty värr! ej förmår sköta sig själf, och en son, som inträdt i efterdömet af fadrens värde, duglighet och dygder, samt, jämte sin hulda maka, med ömmaste omsorg vårdat så väl fader, som syster.

Vi hafva redan anmärkt, att Petter Eriksson, ehuru han aldrig äflades att visa och framtränga sig, eller kanske just till en del därföre, för hans anspråkslöshet och blygsamma duglighet, var ganska högt ställd i allmänna omdömet, så att få äro de, hvilka ägt det anseende, som han. År 1807 valdes han till ledamot af kongl. hushållssällskapet i Örebro. Vid 1812 års riksdag var han sitt stånds fullmäktig och ombud. Efter riksdagen valdes han till nämdeman, men undandrog sig detta bestyr, så snart lag honom det tillät. I 7 år bestridde han hyttefogdetjänsten, och gjorde det så, att han, på bergmästarens anmälan, af kongl. bergskollegium hedrades med en guldmedalj. Vid de flesta tillfällen, då allmänna rösten behöfde en tolk, utsågs han därtill: vid komitéer, sammanträden, öfverläggningar framställde honom det allmänna förtroendet. Hos länets höfding och styrelse egde han stor aktning, och församlingens herde satte på honom ett särdeles värde. Hans hus var talrikt besökt af både högre och lägre, och hans namn var kändt och berömdt vida utom orten.

Det är klart och begripligt, att ett sådant anseende skulle hafva sin grund uti verkligt värde och förtjänster, och vi veta alla, att de voro många och voro stora. Hvilka de voro, hurudan han var, hafva vi redan sökt i allmänhet antyda uti inledningen. Han var en utmärkt duglig, nyttig och verksam man, som förstod ens arbete och deltog i ar-

betet. Rikedom, människoberöm och allmänna ärenden förändrade ej hans sinne och seder. Han såg om *sitt* lika omsorgsfullt, han var lika tarflig och indragen. Han var en rättsinnig och hederlig man, som såg på andras såsom på eget bästa, utan svek, lystnad och orätta tillgrepp, som älskade ordning både i det enskilta och allmänna, samt verkade, så långt han nådde, för trefnad och allmänt väl. Han var en klok och försigtig man, betänksam och lugn uti både ord och handling. Ingendera brådstörtade, ingendera behöfde återtagas. Där han borde tala, där talade han fritt och oförsagt: där pligt ej kräfde, teg han hellre, äfven med fara, att anses förbehållsam. Ingen kan säga, att han med uppsåt, af öfverilning, af lättsinnighet sårade eller skadade. Han var en glad och älskvärd man, full af vänligt och skalkaktigt skämt. Det menlösa löjet trifdes gärna på hans blida anlete, hvar och en trifdes gärna i hans muntra umgänge. Han var en man med hjärta och ömt sinne, som kunde älska högt, och göra godt och tjäna oförställd böjelse. O! med hvad ömhet han omfattade och sörjde för sin sjuka dotter! Men han hade ett starkt, manligt sinne, som hejdade och bevakade det veka hjärtats utbrott. Han var slutligen en kristen i tro och kärlek, undergifvenhet och samvetsgrannhet. Härmed hafva vi sagt det högsta och sista, liksom till förklaring, huru han kunde vara allt det öfriga.

Han hade en stark kropp och god helsa. Men han hade ej sparat dem och ålderdomen medtog slutligen både kropps- och själsförmögenheter. I de sista åren blef han ock förändrad. Han lefde då mest för sig själf, och möjligt är, att han då öfvergick till en lefnadsordning, som för helsan ej var den förmånligaste. Var det så, så var det en följd af ensamhet, genomgångna sorger och ålderdomssvaghet. Slutligen nödgades han intaga sängen, tynade långsamt, men utan plågor, och slocknade den 27 maj på aftonen, nära 72 år gammal. Vi kunde ej annat, än önska och unna den trötte och mångpröfvade förlossning: men vi kunna ock ej annat, än sakna den älskade och aktade hädangångne.

Petter Erikssons och Maria Olsdotters till mogen ålder komna barn voro:

Anna Pehrson, f. 1795 $^{14}/_{12}$, d. 1834 $^{2}/_{10}$; gift med bergsmannen *Lars Jansson* i Vestansjö, f. 1795 $^{16}/_{12}$, d. 1834 $^{6}/_{10}$.

Erik Pehrson, f. 1798 $^{10}/_{8}$, d. 1823; bergsbruksidkare. Gift med *Maria Kjernander*, f. 1800 $^{30}/_{12}$, d. 1823 $^{14}/_{2}$; erhöll med henne egendomar i vestra Kärne, Kedjeåsen, Mossberga, Stockforsen och Immen, hvilka egendomar vid hennes död återgingo till hennes slägt. Dessa makar egde en enda dotter *Maja Kajsa*, f. 1821 $^{27}/_{8}$, d. 1822.

Maria Pehrson, f. 1800 $^{24}/_{6}$, d. 1825 $^{30}/_{9}$ i lungsot efter blott tre månaders äktenskap med bergsbruksidkaren, sedermera riksdagsmannen och häradsdomaren *Per Persson* i Vassland, Jernboås socken, i hans 1:sta gifte, f. 1804 $^{1}/_{11}$, d. 1886 $^{25}/_{2}$.

III. *Petter Pehrson* öfvertog fädernegården, utvidgad till $^{41}/_{144}$ hemman. Han var född d. 6 oktober 1802 och afled d. 5 augusti 1861 samt beskrifves i sin personalia att ha varit »en fromsint och dugande man, som intresserade sig för allmänt väl». Gift d. 2 september 1832 med *Maria Ulrika Jansson*, född d. 15 juni 1813, dotter till bergsmannen och häradsdomaren Jan Ersson i Skrekarhyttan, en ättling af Vikers-Ekestubbeslägten. Hon erhöll till enkesäte egendomen Björkmo, men återflyttade 1895 till Gelleråsen, där hon hos sonen njuter ålderdomens frid och lugn.

Barn:

Anna Pehrson, f. 1834 $^{30}/_{8}$; gift 1853 $^{30}/_{8}$ med *Karl Bergman*, bruksegare å Lundsberg, f. 1823 $^{25}/_{6}$, d. 1896 $^{7}/_{3}$.

Maria Pehrson, f. 1837 $^{9}/_{9}$; gift 1856 $^{2}/_{4}$ med *Adolf Sköldberg*, f. 1821 $^{2}/_{4}$, d. 1878 $^{4}/_{1}$, godsegare å Hassle-Säby, riksdagsman i Andra kammaren 1867—1869.

IV. *Petter Viktor Pehrson*, född d. 25 februari 1842, är efter faderns frånfälle egare till Gelleråsen, genom tillköp utgörande $^{93}/_{144}$ hemman. Han är sedan d. 25 augusti 1864 gift med *Matilda Karolina Carlsson*, född d. 31 maj 1843, dotter till bruksidkaren Adam Carlsson på Lervik i Filipstads bergslag.

Deras barn:

Alfred Petter Pehrson, f. 1865 $^{21}/_{5}$, köpman i Newcastle, England. Gift 1892 $^{2}/_{11}$ med *Marion Jane Diana Spicer*, f. 1869 $^{2}/_{11}$. — Barn: *Anna Ulrika Isabella*, f. 1893 $^{5}/_{9}$. *Gladys Gellerose*, f. 1895 $^{30}/_{4}$.

Erland Viktor Pehrson, f. 1867 $^{10}/_{9}$; ingeniör vid Bofors. Gift 1896 $^{28}/_{11}$ med *Ester Katarina Matilda Söderman*, f. 1869 $^{28}/_{9}$.

Adam Helmer Pehrson, f. 1870 $^{28}/_{3}$; ingeniör vid Söderfors bruk i Upland.

Anna Pehrson, f. 1871 $^{1}/_{4}$.

Johan Mårten Pehrson, f. 1873 $^{11}/_{11}$; utexaminerad från Ultuna landtbruksinstitut, agronom.

Maria Pehrson, f. 1876 $^{3}/_{3}$.

Karin Pehrson, f. 1878 $^{21}/_{6}$.

* * *

— I en sak äro mor och jag fullt öfverens, och den saken är att fläsktullen bör höjas — skämtade hr Pehrson — ty först och främst är det nästan omöjligt att få sälja sina griskultingar och för det andra blir betalningen bra ringa. Hvad spanmålen beträffar, är priset på densamma mig likgiltigt; jag ger allt till kreaturen. Men när alla landtmannaprodukter falla i pris — hur skall landtbrukaren då kunna reda sig.

— Således protektionist?

— Måste väl det! Landets hufvudnäring måste skyddas, för att ej gå totalt under i konkurrensen med främmande länder.

Och så gjorde vi en påhelsning i stallen för hästar, kor och svin och funno det allt vara godt. Boskapsbesättningen, korsning mellan korthorn och ayrshire, är synnerligt vacker. Den där vackra, bruna kon lemnar 5,975 kilogram mjölk om året.

— Gelleråssmöret — ja, det märket går bra i England.

— Grisarne — jag kan inte riktigt med sällskapet, utom på bordet med äple i munnen — men nog sågo de ut att ha trefnad och grymtade helt godmodigt och inställsamt vid vår visit i deras bostad.

— Om det är vacker natur? — Ja, utsigten från verandan är tämligen vidsträckt. Fråga för öfrigt det gästfria värdfolket om den saken och du skall helt visst få till svar:

»Här hafva våra förfäder lefvat och brutit bygd och vi ha mottagit det som arf och eget. Skulle vi ej trifvas och hafva det godt, hvarför skulle vi ej finna det vackert här? — hvarför skulle vi ej finna det bäst af allt — vårt eget kära, lyckliga hem!»

Den, som vill och kan, må försöka inlägga ett jäf häremot. Vi skola behålla Gelleråsen bland våra angenäma minnen.

Strömsnäs Järnverk.

Ej långt från utflödet ur Möckeln bildar *Letelfven* ett vattenfall om 7,3 meters höjd. Detta fall, mäktigt om 3,000 effektiva hästkrafter, benämnes *Degerforsen* och lemnar drifkraft till Strömsnäs Järnverksaktiebolags därstädes belägna, storartade industriella verk.

Den 15 Juni 1654 erhöll borgaren, sedermera (1661) borgmästaren i Kristinehamn, *Georgen Camitz*, mutsedel af bergmästaren Sten Andersson om rätt till bruksdrift i »Degernäs» ström. Samma år den 27 november »vittnade samtlige nämden med flere af tingsallmogen för sanning, att samma Degerforsen, såsom synes, intet är oäfven att sätta en hammare uti» och den 16 oktober 1660 fick Camitz, då kallad bruksförvaltare, bergskollegii privilegium å en hammare, med 3 års frihet för hammarskatten, men, vid privilegiets förlust, var det honom »förbjudet köpa kol från Karlskoga socken.»

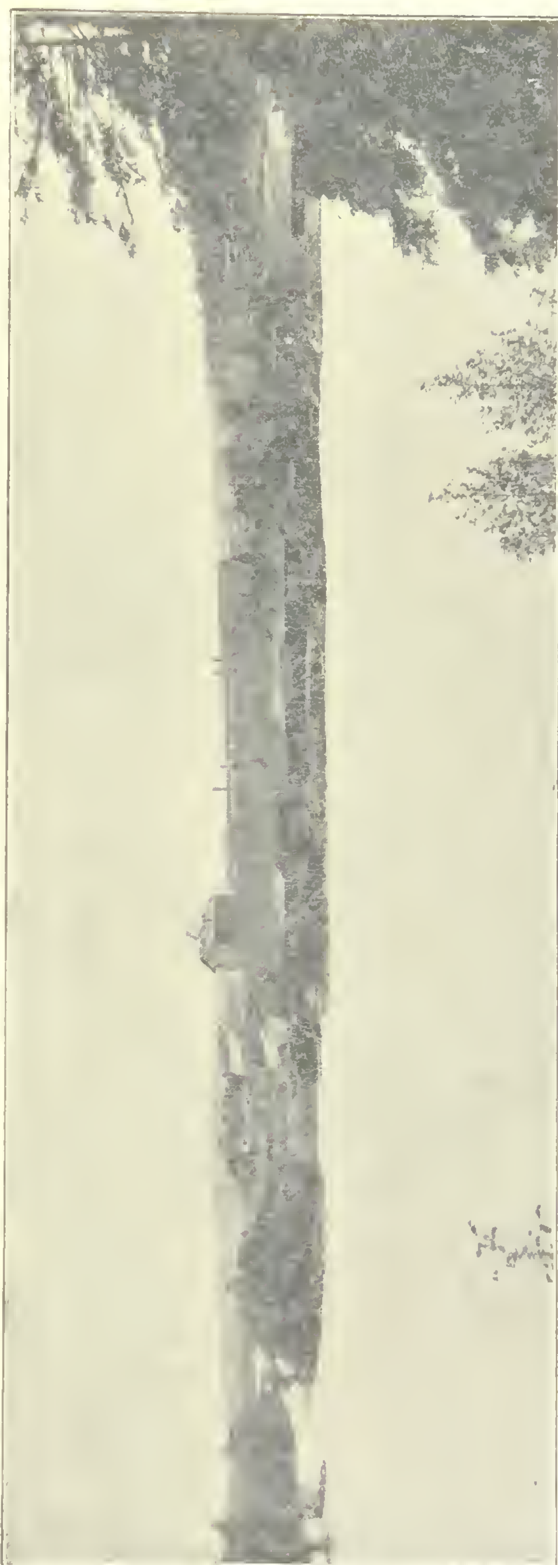
Före hammarens uppförande fanns på samma plats ett laxfiske eller en s. k. laxeslänga, tillhörig *Petter Jönsson* och *Lars Nilsson* i Dufvedalen, som redan 1613 skattlagts att utgöra i årlig ränta 1/2 l℔ smör till kronan. Detta fiske, jämte rätt att inhägna en hästhage vid hammarstället samt att rödja ett stycke äng, där det funnes någon lägenhet, inköpte Camitz för 2 tunnor salt och 1 tunna sill och skulle han dessutom svara för skatten. För »den holme, som hammardammen är fäst uti», skulle Camitz, »när han blifver därom anmodad, göra ett dagsverke till Petter Jönsson». På laga ting i Bo den 13 maj 1664 afsades också, att smörskatten 1/2 l℔ skulle afföras Dufvedalen och uppföras på »Degerfors väl- och fullgående hammare».

Dåvarande egaren till Björkborns och Bofors bruk, Krispin Flygge, såg emellertid ej det vid Degerforsen uppförda bruket med blida ögon, hvarför han ock på hösten 1665 hos bergskollegium androg, att dammbyggnaden vid Degerfors skadade hans i Svartelfven egande laxfiske. Vid grufveting i Karlskoga vittnades och betygades däremot, »att Camitz's hammare är sålunda byggd, att han aldrig skadar något laxfiske, ty strömmen delas i 2:ne grenar och midt uti är en liten holme. Uti den minsta ådran, som eljes om sommaren, när laxen sin gång hafver, torr stod, hafver Camitz bruket, och röjt genom stora berg att draga en hop af vattnet dit och därutinnan med stor bekostnad byggt sin hammare, men den största forsen vid vestra landet, som är öfver 40 och flere alnar bred och mycket djup, står alldeles öppen och obehindrad, så att laxen hafver sin fria och obehindrade gång». Dessutom betygades, »att denna hammare är sålunda belägen, att han hvarken hytta eller hammare skadar, är byggder emellan trenne rå, nämligen Karlskoga, Nerike och Rudskoga (nuv. Nysund), hvarest han på Rudskoga- och Nerikessidan har så mycken egen skog, att han bekvämligt och utan någon mans prejudice *än en* hammare i samma damm inrätta och drifva kan, helst detta är en kapital och kostelig ström, som intet tryter vatten».

År 1666 den 2 september gaf också bergmästaren Knut Larsson mutsedel å ännu en härd och hammare vid Degerforsen och erhöll Camitz i anseende till dess »egne ymniga skog» bergskollegii privilegium därå den 8 oktober samma år, likaledes med 3 års frihet för hammarskatt. Detta hammarställe kallades *Öfre Degerfors* och det först uppbyggda *Nedre Degerfors*.

Camitz tillbytte sig därefter $^1/_8$ kronohemman *Råbäck*, mot vederlag till åbon af skattehemmanet Brännbacken, och inlöste till skatte den 5 juni 1671 detta hemman samt den förut omtalade laxeslängan och hästhagen från kronan mot 40 riksd. specie.

Degerfors utvidgades ganska snart. »Efter den tillökning och jemkning, som hölls med brukspatronerne i Nerike samt Leke och Karlskoga bergslager 1683, fick Degerfors tvänne hamrar med dåvarande fyra härdar sin hammarskatt ökad från 4 till 7 skeppund. Enligt bergskollegii resolution den 1 juni 1689 borde likväl den 4:de härden, emär den »utan tillstånd var uppbyggd», afskaffas, emedan »den 1683 efter K. M:ts nådigaste ordre tilldelte skogstrakt af Dufvedals hemmanet samt den andra köpta af Klippa och Högbergstorps hemman allt framgent icke kan lära hinna fournera mer än 3 härdar». Den fick emellertid behållas, dock endast under 2 år, hvarjämte enahanda villkor rörande

Strömsnäs järnverk

smidestillverkningen, som fastställdes i samtidigt utfärdade resolutioner för öfriga inom bergslagerna belägna bruk, äfven föreskrefvos för Degerfors, nämligen:

»1:o) Att till dessa hamrars drifvande ingalunda köpa kol ur bergslagen;

2:o) Böra ej heller några lägenheter af hemman, skog och mark m. m., som nu för tiden med kol och andra nödvändigheter dessa hamrar underhjälpa, på något sätt och under hvad namn det vara kan därifrån skiljas, utan allt framgent inseparable därunder förblifva;

3:o) Skall ock eganden alldeles vara förbjudet, antingen att taga annans tackjärn och utsmida det med sine eller köpkol eller ock tillåta någon annan att föra tackjärn till hammaren och det utsmida, eftersom beggedera är och bör skattas för halfsmide.»

Brukets egare ville dock ingalunda släppa den 4:de härden. De vände sig till K. M:t med anhållan om dess bibehållande, men bergskollegium, hvars yttrande infordrades, afstyrkte på det bestämdaste denna ansökan, hvarefter K. M:t, genom skrifvelse till kollegiet, meddelade sitt beslut i frågan i följande ordalag:

Vi hafva undfått eder underd. skrifvelse daterad d. 27 sistlidne och se därutur huru det förevetter med den ena härden uti Degerfors hammar, hvilken är dömd skola ödeläggas, men intressenterna göra ansökning att få behålla kvar; och som vi tillförene uppå eder gjorde remonstration hafva resolverat be:te härd, som utan privilegier är uppbyggd, skall efter tvänne års förlopp alldeles afskaffas, alldenstund ingen mer skog där på orten är tillfinnandes än nödvändigt behöfves till de trenne kvarstående härdarnes fournerande; alltså hafven I be:te intressenter allvarligen att förmana det de innehålla med vidare ansökning därom vid näpst till görandes, eftersom vi ingen ändring lära tillåta med vår förra fattade resolution om be:te härds ödeläggande, hvilket länder eder till nådigt svar och efterrättelse. Och vi befalle etc.

Stockholm d. 6 september 1690.

Redan d. 12 i samma månad underrättades bergmästaren Erik Sneckenberg om detta K. M:ts förbud, på det egarne »ej vidare måge om dess (härdens) bibehållande anhålla». Sedermera, vid 1695 års hammarskattstaxering, fastställdes den årliga smidesrätten vid de bibehållna tre härdarne till 1,060 skeppund med $^1/_3$ för dem hvardera. Genom utslag d. 20 december 1690 hade årliga skogsöresafgiften för den 1683 upplåtna allmänningstrakten af bergskollegiet blifvit fastställd till 25 daler silfvermynt.

År 1737 söktes att få utvidga smidet, men detta nekades af vederbörande. Brukspatronen *Andreas Ahrenberg*, som redan 1705 omtalas som delegare i bruket, begärde nämligen tillökning i smidesrätten, för sin egande härd, men genom bergskollegii resolution af d. 6 december 1737 afslogs denna ansökan på den grund, att bruket »i bergslagen är beläget». Han ålades därjämte, »att, vid den i förordningen af d. 26 juli 1726 utsatta plikten, ej öfverskrida dess tillåtna smide, eller $^1/_3$ af de 1,060 skeppund, som detta bruk är taxerat till». Först 100 år senare blef en dylik rätt medgifven, så strängt var det förmynderskap hvarmed lagstiftningen i forna tider höll all slags bergshandtering klafbunden.

Oaktadt här ofvan åberopade härads- och grufvetingens utlåtanden, synes dock vattenrätten i Degerforsen ej varit fullt klar, ty af den 8 mars 1759 finnes en handling, hvarigenom Bofors och Björkborns samtlige egare till Degerfors bruksegare, hvilka sistnämda då voro vice häradshöfdingen *Petter Nordberg* samt

brukspatronerna *Johan Camitz*, *Olof Lindmark*, *Georg Camitz* och *Karl Berger*, försålde »deras för länge sedan erhållna fång uppå kungsådran samt laxfisket och dess oinskränkta disponerande under frälserättighet i Letelfven, räknadt ifrån Gullspångs ström till sjön Möckeln norrut, mot 7,000 daler kopparmynt». I beskrifning öfver Degernäs längre fram, skall man ock finna, att jordegarne vid Möckelns stränder upprepade gånger sökt att få bort bruksdammen vid Öfre Degerfors.

Af bergskollegii utslag d. 2 Maj 1770 inhemtas bland annat, att »ibland de rekognitionsskogar, som sedan 1720 icke blifvit taxerade, är ofvannämda Degerfors bruks allmänning, hvarför tillförene, likmätigt kongl. kollegii utslag d. 20 december 1690 i årlig skogsöresafgift blifvit erlagdt 25 daler smt och sedermera tillika med 1747 års förhöjning 75 daler dito mynt». Sedan ny taxering af bergmästaren Erik Bergensköld, med biträde af landtmätare, af denna allmänning egt rum, befanns emellertid den sålunda ökade afgiften icke vidare kunna höjas, hvadan kollegiet, genom nyssberörda 1770 års utslag, förklarade, det bör »samma skogsöresafgift 75 daler smt äfven hädanefter allt framgent af brukets egare för meranämda allmänning årligen erläggas; kommande följakteligen den sedan 1766 tills vidare erlagde betalningen i riksdalers mynt eller betalningens beräknande efter kurs numera och ifrån innevarande års början att upphöra». Utom denna »rekognitionsafgift» utgjordes jämväl särskild bevillning, beräknad efter den uppskattade årsafverkningen eller kolningen, hvarmed början gjordes genom 1747 års bevillningsförordning.

Vid nyss omförmälda taxeringsförrättning hade Degerfors bruksegare äfven anhållit »om vidare understöd af skog ifrån den s. k. Krämaremarks-allmänningen i Nysunds socken»; men bergskollegiet fann detta »vara ett särskildt mål, hvarom bruksegaren, i fall han tilltror sig kunna utan andras förfång vinna en sådan ny förmån under bruket, har tillfälle att med ansökning sig anmäla, och därvid iakttaga hvad med författningarna om allmänningars anslående till bruk och bergverk enligt är.»

* * *

Både Nedre och Öfre Degerfors stannade länge hos slägten Camitz, ofta delade mellan arfvingarne. Bruken drefvos ej heller gemensamt, utan hvar för sig, och hade äfven särskilda skogar och hemman sig tillslagne eller underlydande.

Grundläggaren, förutnämde *Georg Camitz*, af en tysk adlig slägt, hitkom till Karlskoga 1649, sannolikt på föranstaltande af dåvarande statssekreteraren vid Pommerska regeringen Johan Lillieström, hvilken föregående år hade inköpt de båda nyanlagda bruken Bofors och Björkborn. Dessa bruk öfvertogos på arrende af Camitz, som till en början ock var boende vid Backa, å hvars ägor Björkbornshammaren byggdes 1639. Bofors hammar åter, som blifvit byggd af borgaren Paul Hosman i Arboga, erhöll därå bergskollegii privilegium 1646 med 6 års frihet, dock med det förord att Hosman själf, i öfverensstämmelse med tidens lagstiftning och sed, måste förbinda sig att blifva borgare i någon af de närmast belägna städerna, antingen i Nora, Filipstad eller Kristinehamn. Han bestämde sig för Kristinehamn, men förvärfvade sig äfven $^1/_2$ hemman i Elfstorp, beläget

i närheten af Nora stad. Han afled kort därefter, omkring 1654. Hans änka Elsa Mikaelsdotter Danckwardt var halfsyster tilll förutnämde Lillieström, hvilket ock i någon mån torde förklara, att just han blef egare jämväl af Boforsbruket. Då emellertid Lillieström blifvit regeringsråd och i denna egenskap nästan ständigt vistades i Pommern, blef det för honom nödvändigt att äga en ställföreträdare vid de nyinköpta bruken, hvilken tillika kunde blifva borgare. Af denna anledning blef nu Georg Camitz arrendator af båda bruken, hvarmed han äfven fortfor någon tid efter det Lillieström 1657 aflidit. Under denna sin arrendetid bodde Camitz hufvudsakligen vid Backa eller Björkborn. Denna omständighet förklarar ock, hvarför han redan vid häradstinget d. 15 oktober 1649 åtog sig att till en början på ett år uppehålla »krögeri» eller gästgifveriet därstädes »och hafva af hvar man, som på ransakningslängden står, ett dagsverke till hjälp, efter *han sig därtill i hastighet bekvämat hafver*». Han skulle »alltid hålla 4 hästar, och där flere behöfves skola grannarne släppa sina till för penningar, efter lag». Men i fall han icke uthärdade hela året med »krögeriet», skulle »han vara förtänkter att betala dagsverkena». Camitz fortfor emellertid att bestrida gästgifveriet intilldess, vid ett annat ting d. 25 augusti 1652, landshöfdingen Krister Bonde föreskref, att detsamma skulle flyttas till torpet Hult, nuvarande hemmanet Bohult. Af kyrkans äldsta protokoll kan man ock finna att Camitz vid sockenstämma d. 20 mars 1659, på församlingens önskan, åtog sig att vara kyrkovärd.

Kort härefter och sedan han emellertid, på sätt här ofvan omtalas, grundlagt Degerfors bruk, bosatte sig Camitz i Kristinehamn, där han då ganska länge eller från 1649 innehaft burskap eller borgare-rätt. Här blef han redan 1661 utsedd till andre borgmästare och innehade denna befattning med stort beröm till 1673, då han tog afsked och erhöll 100 daler smt i årlig pension. Han egnade sig därefter uteslutande åt sin affärs- och bruksverksamhet till sin död 1687. Året förut hade han förärat till Karlskoga kyrka en kalk med patén, båda förgylda. Gift 2:ne gånger: 1) med *Elisabet Urania*, dotter till prosten i Arvika Per Erikssson Uranius och Margareta Erlandsdotter Norenia; och 2) med *Klara Ekebom*,* dotter till justitie-borgmästaren i Kristinehamn Gustaf Månsson Ekebom och Anna Arvidsdotter Roman, egde Georg Camitz 12 barn, 3 i 1:sta och 9 i 2:dra giftet. Af dessa må nämnas: äldste sonen *Mathias Camitz*, f. 1654, d. 1698, rådman i Kristinehamn; äldsta dottern *Elisabet Camitz*, f. 1659, gift 1675 med sin styfmoders bror Magnus Gustafsson Ekebom, f. 1648, d. 1696, borgmästare i Kristinehamn; samt yngste sonen

Johan Camitz, f. 1681, d. 1741, bosatt i Kristinehamn, gift 1708 med *Maria Persdotter Wester*, f. 1681, d. 1761, dotter till brukspatronen på Haddebo samt arrendatorn af Bofors och Björkborn Per Andersson Wester och Stina Olofsdotter Varnmark. Såväl denne Camitz som *Andreas Ahrenberg*, möjligen en svåger, nämnas bland de bruksegare — båda egde andelar i Degerfors — hvilka vid Karlskoga kyrkobyggnad 1705 visade särskild frikostighet mot kyrkan. Johan Camitz egde 9 barn, af hvilka de båda yngsta sönerna småningom hopsamlade de bland anhöriga

* En syster *Anna Ekebom*, var gift med kyrkoherden i Karlskoga *Anundus Haquinius*, som afled 1691.

spridda bruksandelarna, så att äldre brodern slutligen ensam egde det öfre och yngre brodern det nedre bruket, enligt hvad i det följande vidare omförmäles. Den äldre af dessa bröder

Johan Camitz, f. 1720, d. 1779, bodde på Degernäs. Gift 1751 med (sin mors brorsdotter) *Kristina Wiwika Wester*, f. 1730, d. 1796; dotter till brukspatronen på Haddebo Markus Wester och Anna Elisabet Liedberg. »Till fägnebetygelse öfver den, d. 19 augusti (1772) skedde regementsförändringen», enligt hvad MAGNUS DAHL i sin Karlskogabeskrifning meddelar, förärade dessa makar den nuvarande predikstolen i Karlskoga, som därom förvarar en så lydande inskription: »*Guds namn till ära och Carlskoga Kyrka till prydnad är denna Predikstol förärad af BruksPatronen Herr Johan Camitz, samt dess K. Hustru Fru Christina W. Wester, på Degernäs. År 1774.*»

Dessa makar erhöllo sin lägerstad i den s. k. Degernäsgrafven i Karlskoga kyrkas kor, hvarom inskriptioner å den öfver grafven lagda under nuvarande korgolfvet dolda kalkstenshällen medelar följande upplysningar:

H. S. E.
OFFIC: FERR: POSSESSOR. SPECTATISSIMUS.
JOHANNES. CAMITZ.
JOHANNES. FILIUS. GEORGII. NEPOS.
VIR. CANDORE. FIDE.
ET. PROBITATE. PRÆCLARUS.
OBIIT. IN. DEGERNÆS. D: XIX. APR. MDCCLXXIX.
ANNO. ÆTATIS. LIX.
VIDUA. *CHRISTINA. WIWECA. WESTER.*
EX. HADDEBO. NERICIÆ.
ET. VI. ILLORUM. LIBERI.
MERITO. LUCENTIS.
M: P:

Då grafven öppnades vid kyrkorestaurationen 1891 kunde man å kistplåtarna läsa dessa anteckningar:

»*Här Förvaras Stoftet af Bruks Patronen Herr JOHAN CAMITZ Född den 14 Februari 1720 Död Efter Redlig Vandel den 19 April 1779.*»

»*Framledna BruksPatron Herr Johan Camitz Äncka Fru CHRISTINA WIWEKA WESTER Född På Haddebo Bruk den 25 Martii 1730 Afled den 19 Januari 1796 På Degernäs. Christus är Mitt Lif Döden är Min Vinning. Ph. l. 1 v. 21.*»

Makarna egde 7 barn, af hvilka äldsta sonen

Johan Camitz, f. 1752, d. 1809, var brukspatron på Lidetorp och norra Håkanbol samt gift 1787 med Sofia Magdalena Widmark, f. 1766, d. 1836, dotter till borgmästaren i Kristinehamn Konrad Widmark och Kristina Maria Hjort. Äfven denne Camitz är begrafven i förenämda familjegraf, hvarom kistplåten innehåller:

»Här hvilar BruksPatronen Herr JOHAN CAMITZ Född den 25 Augusti 1752 Död den 20 April 1809.

Och till vårt namn i eftertiden
Oändligt väl gör den,
Som låter själfva gerningen
Få omsorg dra för pyramiden.»

Tyvärr förhåller det sig i regeln så, att bevarade tideböcker eller krönikor hafva föga eller intet att förtälja om gerningarna, åtminstone om de goda, och då blir — pyramiden därefter.

En syster *Anna Christina Camitz*, har ock erhållit sitt hvilorum i samma graf: *»Fru Anna Stina Strokirk född Camitz Föddes den 23 Mars 1755 och dog den 15 Nov. 1793.»*

Hon blef gift 1774 med *Elias Strokirk*, f. 1747, d. 1811, bergsfogde i Leke och Karlskoga bergslager, brukspatron på Ölsboda och Laxå.

Johan Camitz' och Kristina Wivika Westers yngste son

Karl Georg Camitz, f. 1762, d. 1790, blef egare af Öfre Degerfors och Degernäs, där han var boende; erhöll jemväl sin lägerstad i förenämda familjegraf, hvarom kistplåten endast förmäler, att

»BruksPatronen Herr CARL Jansson CAMITZ Föddes den 19 October 1762 Död den 7 November 1790.»

Gift 1789 med *Maria Elisabet Fahlroth*, f. 1769, d. 1858, egde makarna en enda dotter

Karolina Maria Camitz, f. 1790, d. 1871, gift med *Gustaf Adolf* (Neuendorff, adopterad och adlad) *af Chapman*, f. 1772, d. 1859, öfverste, hvars verksamhet vid Degerfors och Degernäs omtalas vidare i det följande.

*

Den yngsta af först omnämda Johan Camitz' och Maria Westers söner

Georg eller *Göran Camitz*, f. 1722, d. 1785, blef slutligen ensam egare till Nedre Degerfors och Strömsnäs, där han var boende. Gift 1747 med sin mors brorsdotter *Brita Maria Wester*, d. 1791 $^{16}/_{1}$ i Filipstad i sitt 63:e år; dotter till hofrättsrådet Nils Wester och Juliana Charlotta Kruse, egde denne Göran 9 barn, af hvilka här endast må nämnas sonen

Göran Camitz, f. 1750, d. 1807, som inköpte Nedre Degerfors bruk af sin fader, hälften 1778 och hälften 1782. Gift 1) 1783 med *Margareta Lovisa Reinholdsson*, f. 1753, d. 1786; 2) med (sin kusin Johan Camitz' svägerska) *Fredrika Konstantia Widmark*, f. 1763, d. 1814. Efter senare makans frånfälle öfvergick bruket till hennes båda söner

Georg Camitz, f. 1788, d. 1868, brukspatron på Skagersholm och Borrud; och

Konrad Camitz, f. 1790, d. 1840, hvilken senare redan 1815 inköpte broderns andel och således blef ensam egare till Nedre Degerfors och Sund, där han var

boende. Gift 1817 med (sin tremänning) *Maria Sofia Camitz*, f. 1790, d. 1852, dotter till brukspatronen på norra Håkanbol Per Camitz och Maria Sofia Hök, egde makarna 2 söner och 4 döttrar, för hvilkas gemensamma räkning bruket försåldes kort efter moderns frånfälle, hvarom vidare nedanför.

*

Det torde böra tilläggas, att af de här ofvan nämda delegare, hvilka omtalas i 1759 års afhandling om vattenrätten i Letelfven, var *Petter Nordberg* antagligen dels själf dels genom sin 1:sta hustru Brita Eleonora Grund från Håkanbol beslägtad med familjen Camitz; han afled 1764. — *Karl Berger*, f. 1706, d. 1761, var disponent å och delegare i Ölsboda; gift 1731 med Kristina Katarina Wester f. 1707, d. 1771, dotter till brukspatronen å Hagby vid Nora Per Wester (son till förutnämde Per Andersson Wester) och Kristina Ysing. Karl Bergers äldsta dotter Kristina Margareta, f. 1732, d. 1766, blef gift 1750 med *Olof Lindmark*. f. 1724, d. 1764, brukspatron å södra Håkanbol och Lidetorp.

Slutligen må erinras att här nedan omförmälde brukspatronen *Jeppe Strokirk* på Ölsboda, f. 1789, d. 1856, var son till förut omtalade bergsfogden och brukspatronen Elias Strokirk och hans hustru Anna Kristina Camitz. — I öfrigt hänvisas till »*Svenska ättartal*», i hvars olika årgångar ytterligare upplysningar om samtliga här ofvan uppräknade slägter kunna erhållas.

* * *

Till *Öfre Degerfors* bruk hörde den 6 november 1765, då fasta föll å detta för brukspatronen *Johan Camitz: Degernäs* $^1/_2$ hemman kr. sk., *Degernästorp* $^1/_{12}$ bergsmanshemman, *Qvarnberg* $^1/_8$ kr. sk., $^1/_3$ i *Råbäck* $^1/_8$ kr. sk., $^1/_3$ i *Högbergstorp* $^1/_8$ kr. sk., $^1/_3$ i oskattlagda torpet *Krontorp* samt $^1/_4$ i brukssågen och kvarnen. År 1790, då det genom arf tillföll aflidne brukspatronen C. G. Camitz' dotter *Karolina Maria Camitz*, var det tillökadt med: *Gottebol* $^1/_2$ hemman frälse, *Norra Billinge* $^{11}/_{36}$ frälse och $^7/_{36}$ skattefrälse samt oskattlagda torpet *Brotorp*. Karolina Maria Camitz blef den 22 oktober 1809 gift med öfversten *Gustaf Adolf af Chapman*, som därigenom blef egare.

År 1843 den 22 juni sålde Chapman egendomen till brukspatronen *Jeppe Strokirk* för 50,000 riksd. banko. Öfre Degerfors bestod då af härd med 1 hammare och 420 skeppunds årligt smide, Degernäs, Qvarnberg, *Degernästorp* $^1/_4$ bergsmanshemman, hvartill hörde $^1/_4$ hyttedel i hel del af *Qvarntorpshyttan*, *Nolhult* $^1/_8$ kr. sk., *Lervik* $^3/_{16}$ kr. sk., Råbäck, *Krontorp* $^{10}/_{39}$ kr. sk., *Norra Billinge* $^{13}/_{36}$ frälse och Gottebol.

Chapman erhöll den 27 maj 1839 rätt att öka smidet från 353 skpd 6 L℔ 13 ℔ till 420 skpd. Den 18 augusti 1845 lemnades Strokirk bergskoll. privilegium att anlägga 3 spikhamrar med 2 ässjor och den 24 maj 1848 erhölls fri smidesrätt för 1 stångjärnshärd med 1 hammar samt för en ässja med 2 spikhamrar.

Jeppe Strokirks sterbhusdelegare sålde Öfre Degerfors bruk m. m. den 13 augusti 1856 till k. sekreteraren *Karl Hammarhjelm* för 111,080 riksd. banko, hvilket köp den 18 i samma månad och år öfverläts på svågern, ryttmästaren *Elias Karl Strokirk*, som i sin ordning den 1 januari 1871 häraf sålde *Öfre Degerfors bruk* med en stångjärnshärd, 2 spikhamrar och oinskränkt smidesrätt, $^{1}/_{24}$ mantal *Råbäck* och $^{10}/_{39}$ mantal Krontorp för 85,000 riksdaler riksmynt till *Degerfors Aktiebolag*.

Då, enligt hvad förut är sagdt, brukspatronen J. Strokirk på mödernet härstammade från brukets grundläggare Georg Camitz, kan man säga att Öfre Degerfors, allt ifrån dess tillkomst 1666 och intill brukets försäljning till nyssnämda bolag, således i mer än tvänne århundraden, tillhört slägten Camitz och dess ättlingar.

*

Nedre Degerfors bruk bestod år 1778, då det af brukspatronen *Georg Camitz* till hälften öfverläts åt sonen *Georg Camitz*, af: 2 härdar med 706 skpds smide, *Strömsnäs* landtegendom, $^{2}/_{3}$ i *Degerfors mjölkvarn* med 2 par stenar och lika andel i *brukssågen*, $^{1}/_{8}$ hemman *Högbergstorp*, $^{1}/_{8}$ hmn *Råbäck*, oskattlagda torpet *Krontorp*, $^{2}/_{9}$ i *Solberga*, *Dagkarlsbostället* och *Krogen*, $^{3}/_{4}$ i *Södra Billinge*, $^{13}/_{90}$ i *Norra Billinge*, 2 torp i Billinge samt ordinarie räntan af $^{1}/_{4}$ frälsehemman *Östra* och *Vestra Gottebol* med kolkontrakt. Köpeskillingen var 6,111 riksd. 5 sk. 4 rst. specie samt en årlig afgift under fadrens lifstid af 50 riksd. specie. Sonen arrenderade den andra hälften för 500 riksd. specie till den 5 november 1782, då han köpte äfven denna för 7,777 riksd. 37 sk. 4 rst. specie.

Vid Georg Camitz' den yngres död 1807 var egendomen tillökad med: *Sund* 1 mtl kr. sk. med husbehofs-*såg* och *kvarn*, dagsverkstorpen *Södra* och *Norra Storängen*, *Bäckedalen*, *Elfängen*, $^{3}/_{4}$ i kr. sk. hemmanet *Björkfallet*. *Södra Julön* $^{1}/_{8}$ mtl, *Södra Billinge* till 1 mtl, *Norra Gren* $^{3}/_{4}$ mtl, *Södra Gren* 1 mtl frälse och *Norra Billinge* till $^{23}/_{36}$ mtl. Enkan *Fredrika Widmark* köpte d. 8 juli 1807 och 13 januari 1808 af en del medarfvingar $^{1}/_{3}$ i egendomarne för 15,555 riksd. 7 sk. bko. Efter hennes död 1814 delade sönerne *Konrad* och *Georg Camitz* den 15 juni 1815 egendomarne efter lottkastning, då Konrad fick lemna 16,666 riksd. 32 sk. bko i mellangift, men den 5 oktober 1815 inköpte han äfven Georgs del och blef sålunda ensam egare.

År 1835 den 14 september värderades af vederbörande bergmästare Nedre Degerfors med tillhörande hemman och lägenheter till:

Bruket	riksd. bko	34,122: —. —
$4^{13}/_{72}$ hemman med 1,044 tunnl. åker och äng, 247 tld beteshagar och 3,393 tld skog, födande 42 hästar, 10 oxar, 161 kor och 163 får och lemnande i skörd: 385 tunnor råg, 779 t:r hafre och 586 t:r potatis	»	53,121: 29. 1
Kvarn	»	3,000: —. —
	S:a riksd. bko	90,243: 29. 1

Den 30 juni 1837 gaf K. M:t resolution, att smidet fick ökas till 900 skpd och den 17 januari 1848 erhölls oinskränkt smidesrätt för 2 privilegierade härdar. I medeltal tillverkades per år 1,237 skpd 10 ℔ under åren 1848—1856.

Rekognitionsskogshemmanet Krontorp om $^{10}/_{13}$ mantal försåldes af kammarkollegium den 29 oktober 1846 till Öfre och Nedre Degerfors dåvarande och blifvande egare för en köpeskilling af 42 riksd. 24 sk. bko med 7 riksd. 3 sk. 11 $^{10}/_{13}$ rst. årlig ränta. Hemmanet omfördes härigenom till skatte och skulle »kronan hålla bruksegarne skadeslösa, om hemmanet skulle på hvarjehanda sätt gå Öfre och Nedre Degerfors bruksegare ifrån». Samma dag köptes äfven $^{7}/_{22}$ mtl Strömsnäs, med enahanda bestämmelse, för 17 riksd. 30 sk. 2 rst. bko och 2 riksd. 45 sk. $^{4}/_{11}$ rst. årlig ränta.

Dessa båda hemman äro bildade af den förut omtalade *Degerfors bruks allmänning*, hvilken 1683 blef upplåten till brukets understöd. Med utgörande af de åsatta årliga räntorna upphörde i stället förut utgjorda rekognitions- och bevillningsafgifter. I sammanhang härmed må ock erinras, att *hammarskatten* upphörde enligt k. kung. d. 14 december 1860 från och med det följande året; att *kvarnräntan* jemlikt k. kung. d. 30 december 1863 jemväl upphörde från och med 1864; samt att *grundskatten*, däruti ränta af rekognitionskogshemman äfven inbegripes, jemlikt riksdagsbeslut dels 1885 och dels vid 1892 års urtima riksdag redan äro till hälften afskrifna, hvarefter återstoden successivt afskrifves under de följande åren till 1904, då afskrifningen blir fullständig.

Degerfors kvarn hade förut till en tredjedel egts af Öfre Degerfors, men denna $^{1}/_{3}$ såldes den 29 februari 1816 af G. A. af Chapman till Nedre Degerfors för 1,000 riksd. bko. Den 10 augusti 1858 skattlades den till årlig ränta af 5 t:r 13 kpr hafre eller 29 riksd. 89 öre, som stadfästades af kammarkollegium den 26 januari 1860.

Ofvan omnämde Konrad Camitz afled 1840 och efterlemnade 6 barn, de flesta minderåriga. En farbroder till dessa blef förmyndare och förvaltningen af egendomarne sköttes under många år af sedermera brukspatronen *Johan Mauritz Wester*. Då ingen af barnen mäktade öfvertaga godset, gick det slutligen under klubban 1855 och inropades af landtbrukaren *Gustaf Andersson* från Vestergötland för en summa af 245,000 riksdaler riksmynt.

Nedre Degerfors bruk med underlydande hade då lika som det öfre bruket tillhört slägten Camitz under 200 år.

Under loppet af ett år försålde Andersson egendomarne till skilda personer och gjorde därpå god affär. Vågmästaren i Kristinehamn *Karl Johan Andersson* samt brukspatronerna *Gustaf Wahlund* och *Johan Mauritz Wester* blefvo den 1 april 1856 med en tredjedel hvardera, mot 185,000 riksdaler riksmynt, egare till:

Nedre Degerfors bruk med 2 härdar och 2 hamrar, *Degerfors kvarn* med 2 skattlagda och 1 par husbehofsstenar, 1 enbladig *såg*, *Strömsnäs* $^{7}/_{22}$ mtl, *Råbäck* $^{1}/_{12}$, *Krontorp* $^{20}/_{39}$, *Högbergstorp* $^{1}/_{12}$, *Södra Billinge* 1 och *Norra Billinge* $^{23}/_{36}$ mantal. K. J. Andersson afled 1860 och hans $^{1}/_{3}$ öfvertogs af Wahlund och Wester. Den 18 april samma år erhöllo dessa kommerskollegii tillstånd att inrätta 3 spik- och 1 knipphammare.

Gustaf Wahlund, f. 1804, d. 1877 $^{1}/_{7}$; bruksegare och handlande, boende i Kristinehamn; gift 1839 med *Sofia Vilhelmina Wester*, f. 1807, d. 1877 $^{23}/_{11}$; dotter till brukspatronen på Haddebo Arvid (Arvidsson) Wester och Eva Lovisa Holmstedt.

Johan Mauritz Wester, f. 1815, d. 1868, brukspatron på Billinge, yngste son till förenämde Arvid Wester, hvilken åter var en sonsonsson till Per Andersson Wester på Haddebo, som i slutet af 1600-talet innehade Bofors och Björkborns bruk på arrende af den i Karlskoga annaler ingalunda okända fru Sigrid Ekehjelm.

Den 5 december 1860 försålde Wahlund och Wester *Nedre Degerfors*, *Strömsnäs*, *Råbäck* och *Krontorp* till kaptenen *Johan August Wijkander* för en summa af 140,000 riksd. riksmynt. Såsom likvid öfverläts bland annat $^{64}/_{1000}$ i Dalkarlsbergs grufvor, efter 850 riksd. för hvarje, för 54,400 riksdaler. Wijkander öfverlät den 11 maj 1864, bruket då tillökadt med en masugn, sitt köp för 200,000 riksd. riksmynt till *Nedre Degerfors bolag*, däri han själf var delegare, jämte *N. S. von Koch*, *C. M. Hindbeck*, *L. J. Lovén*, *Sven Lovén*, *Ivar Alexander Enander* och *K. Ekström*.

Denna senare försäljning var dock endast en formsak, enär *Ölsboda bruks aktiebolag* förut, nämligen den 6 oktober 1863, köpt Degerfors m. m. af Nedre Degerfors bolag, och detta till och med för tillträde den 1 november 1862. Dateringen af dessa handlingar förefaller tämligen egendomlig, men kom sig naturligtvis däraf, att öfverenskommelserna ej genast skriftligt uppsattes. Saken förklaras äfvenledes därigenom, att bolagen voro ungefär desamma, ehuru under olika benämning. Köpeafhandlingen 18$\frac{6}{10}$63 var för Ölsboda bruks aktiebolag undertecknad af: *Axel Adlercreutz*, *L. J. Lovén*, *J. v. Koch*, I. A. Enander och K. Ekström.

*

Kaptenen Wijkander var ledare och själen i företaget. Ölsboda med underlydande inköptes för 800,000 kronor och Degerfors skulle förvandlas till ett mönsterverk inom järnindustrien. En hytta invigdes den 15 juli 1862 af prosten Wahlund och snart därefter följde lancashirehärdar, grof- och finvalsverk. Under hans tid utvalsades redan 4,250,000 kilogram järn. Men Wijkander hade tyvärr allt för sangviniskt beräknat resurserna och, när dessa tröto, grep han till medel, som visserligen kommo verken till godo, men störtade honom själf i olycka. Han häktades nämligen för förfalskning af vexlar, till ett belopp af 600,000 kronor, i april 1868. Domen föll den 19 oktober samma år och lydde å 6 års straffarbete och ständig vanfrejd. I sin bekännelse yttrade han bland annat:

»Ehuru mina bolagsmän alltid nekade mig medel att fullborda byggandet af järnverket, kunde jag likväl icke svika de många arbetare, jag lofvat anställning, utan då det var nästan färdigt, beträdde jag brottets bana och måste sedan alla gånger, jag stod i förlägenhet, vidtaga samma åtgärd. Öppet bekänner jag, att mitt brott är stort och mina felsteg många, men allt har varit för Degerfors, som varit mitt älsklingsverk af allt, jag haft om händer, men som också blifvit min graf.» Rörande disponentskapet yttrade han: »Denna befattning upptog så min själ, att jag glömde allt och alla för detta fantom och jag har blifvit ett sorgligt offer för en nästan vansinnig idéförvirring».

Vid häktningen tillgick ingalunda så, som det beställsamma ryktet visste att omförmäla, nämligen att Wijkander under timtal lemnades ensam och därunder hade tillfälle att förstöra en del papper och igensopa spåren af de begångna förfalskningarna. Men för att ej allt för mycket uppröra familjen, nämnde den tjänstförrättande kronofogden i orten, på Wijkanders begäran, intet till hans fru om den sorgliga anledningen till besöket, utan intogs före afresan gemensam middag. Under denna måltid, den sista Wijkander intog å det natursköna Ölsboda, talades endast om en hastigt beslutad resa till Örebro. Sannt är däremot, att Wijkander, när kronofogden framställt sitt ärende, fattade ett vapen, men afsigten därmed, som förekoms, var att skicka en kula i eget hjärta och ingalunda att nedgöra den man, som endast uppfyllde sin pligt.

Wijkander var en rikt begåfvad man, både å hufvudets och hjärtats vägnar, men han var också en världsmänniska, som ej skydde medel för att kunna offra på fåfängans altare och detta bringade hans fall och stötte ut honom från samhället. Han lär ännu lefva någonstädes i Amerika. Hans minne här vid Degerfors bevaras hellre för det goda, han uträttat, än för det brott, som sänkte honom ned på brottslingens bänk. Arbetarne hafva ej glömt den välvillige husbonden och forne vänner minnas äfven, utan agg, den elegante, gästfrie mannen. Det storslagna sinne och den kraft, hans från den skimrande glansen så plötsligt till djupaste lefnadsmörker slungade maka visat i sin lifsgärning, är helt enkelt beundransvärd.

*

Med Wijkander föll äfven Ölsboda bruks aktiebolag. På konkursauktion den 3 december 1868 inropades *Nedre Degerfors* bruks- och landtegendom, bestående af rost- och masugn, 6 lancashirehärdar, vällugnar och valsverk, kvarn med 3 par stenar, Strömsnäs, Råbäck och Krontorp, för 225,000 riksd. riksmynt af handelsfirman *A. Fröding & Co.* i Göteborg. Konkursmassan utfärdade köpebref den 31 augusti 1870 till *Degerfors aktiebolag*.

Den under en lång följd af år genom konkurrens och lågt pris tryckta järnmarknaden har ej varit egnad att lemna något godt ekonomiskt resultat för de svenska järnverken. Och då härtill kommer de betydliga kostnader, som måste nedläggas i och för de modernare framställningssätten af stål och järn, har det blifvit en gifven följd, att industrien haft att kämpa med stora svårigheter och bekymmer. Det är en nödvändighet att följa med tiden på uppfinningarnas område, men sådant kräfver penningar, mycket penningar, å hvilka ränta ej faller samma dag, som de nedläggas i industriens tjänst.

Degerfors bolag bildades på ett aktiekapital af 3,000,000 kronor, 3,000 aktier à 1,000 kronor. Trots alla jämförelsevis betydliga kapital, blef det dock ej lätt för bolaget att reda sig, hvarför det också omkonstruerades och öfvergick till *Strömsnäs Jarnverks aktiebolag.* I köpet, som uppgjordes den 20 juni 1886, ingick *Öfre* och *Nedre Degerfors bruk*, *Degerfors kvarn*, *Strömsnäs* $^7/_{22}$ mtl skatte, *Bottesbol* $^1/_8$, *Krontorp* $^{10}/_{13}$ och *Råbäck* $^1/_8$ mtl skatte. Köpeskillingen uppsattes efter taxeringsvärdet till 930,700 kronor. Lösegendom, gruflotter, fordringar och aktier upptogos till 1,147,900 kronor.

*

Det inhägnade området för verkstäderna har en längd af omkr. 360 och en bredd af omkr. 170 meter, sålunda utgörande en areal af 61,200 kvadratmeter. Ungefär hälften häraf upptages af byggnader. Den stora byggnadskomplexen för rost- och masugnarne, martin-, vals- och sömverken, under, man kan säga ett och samma tak, upptager ungefär 10,800 kvadratmeter. Från dammarmen i Letelfven äro kanaler framdragna till verkstäderna och lemna vattenkraft till 4 vattenhjul och 19 turbiner. Från Degerfors järnvägsstation leder ett spår, till större delen utlagdt på höga träbockar, genom hela verkstadsområdet och går längs efter midt igenom 3 stora kolhus. Likaledes är ett spår draget från Bredsjö-Degerfors banan till malmtorget inom verkstadsområdet. Dessa banor tillföra malm, kalk, kisel, kol, tackjärn, skrot med flera råämnen och förnödenheter för

Strömsnäs.

bruksdriften. För de färdiga effekterna finnes en särskild smalspårig bana, som genom en tunnel leder upp till bangården. Inom verkstaden har man naturligtvis ett fullständigt nät af railsvägar, för forsling af de tyngre pjeserna från den ena arbetsmaskinen till den andra. Inom själfva bruket är samfärdseln sålunda väl ordnad.

Verkets disponent har sin bostad å det särdeles vackert belägna Strömsnäs. Letelfven bildar nedanför Degerforsfallet en liten sjö *Agsjön*. Härifrån faller elfven ytterligare någon meter genom ett tämligen smalt sund och vidgar sig åter till ansenlig bredd. På en utskjutande udde, begränsad af Agsjön, detta sund eller Strömsnäsfallet och Letelfvens lugnvatten, ligger Strömsnäs, inbäddadt i löfskog. Utsigten från hufvudbyggnadens verandor och fönster är åt alla håll anslående. I synnerhet är anblicken af Letelfven, då aftonsolen kastar sitt skimmer på dess skogomkransade yta, en tafla af fagraste slag. »Den förtjenar att

ses!» — sade oss vår värd, disponenten *F. G. Stridsberg*, och däri vilja vi fullt instämma.

Å brukskontoret ha vi erhållit tillstånd att besöka verkstäderna. Porten vid vaktstugan öppnas och vi träda in.

Bolaget tar sina malmer från Persberg, Striberg, Bergsäng med flera grufvor. De 2 masugnarne med deras rostugnar kunna dock ej frambringa så hög kvantitet tackjärn, som slukas af de 3 martinugnarne om tillsammans 27,000 kilogram, hvarför omkring 5,000,000 kilogr. årligen inköpes. Likaledes äro valsverken mäktiga att förädla flera göt, än martinugnarne, oaktadt jämn drifning,

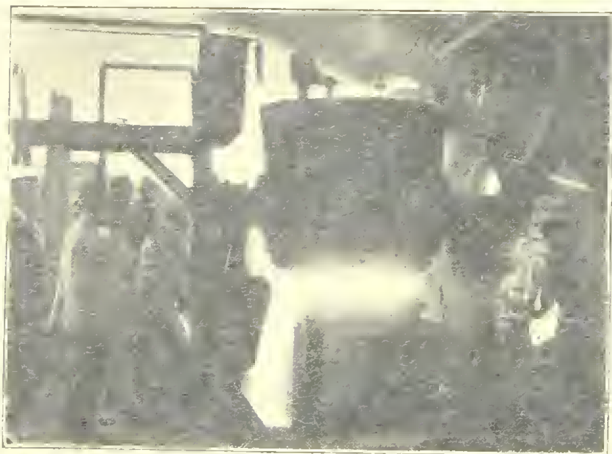
Degerfors. Finvalsverket.

kunna leverera, hvarför ännu en ugn torde komma att uppföras. Årliga tillverkningen af göt stiger dock redan nu till omkring 15,000,000 kilogram. Vattenkraften och utrymmet tillåta också en väsentlig utvidgning af verkstäderna och ökning af tillverkningarna.

Från den ena masugnens råstuga är anblicken af verkstadskomplexens inre ovanligt storartad. Längs efter ligger den 140 meter långa raden af valsverk. Till venster om denna har man 1 dubbel lancashirehärd, martinverket, 6 vällugnar och 1 ånghammare om 5 tons, till höger 4 vällugnar, klingor för afsågning af ämnesjärn och valsade rör, 1 stor hydraulisk sax för klippning af tjock plåt samt smärre plåtsaxar. När allt detta är i gång, då de hvitglödgade göten eller ämnena skickas genom valsarne för att förvandlas till produkter för

marknaden och när den smälta stålmassan tappas i kokillerna från de väldiga skänkarna, som blifva fyllda från martinugnarne, kan man verkligen tro sig vara förflyttad till det rike, däri Vulcanus är den herrskande guden.

Om vi hafva tur, få vi göra en titt in i det allra heligaste, där martiningeniören *K. A. Caspersson* med »säker hand och säkert öga» verkställer prof å hvarje utslag ur martinugnarne. Och så erfaren är han, att han säger oss: den där biten håller 0.08 och den där 1.60 procent kol. Göres nu ett prof på till exempel sömjärn, som bör vara särdeles mjukt, glödgas den direkt ur ugnen tagna och sedan kallnade massan och utsmides under hammaren. Därefter afkyles biten i vatten, vikes och hopklappas kall under en lufthammare, utan att en spricka kan upptäckas i järnet. Dessutom undergår både järnet och stålet seghets- och hållbarhetsprof i sträckmaskin samt kemiska undersökningar.

Degerfors. Martinblåsning.

Martinverket, med dess 2:ne hydrauliska 3-tons och 1 kran om 10-tons lyftkraft med turbin, torde i anseende till praktiska anordningar, vara ett af de förnämsta, om ej de bästa inom vårt land. Man har sagt oss, att Degerfors järn och stål är af utmärkt beskaffenhet och att det därför vunnit rykte och god afsättning i världsmarknaden. I afseende på hårdhetsgraden indelas det i:

Serie I, mjukt järn. Användning: nageljärn, sömjärn, ångpannejärn, tunnplåt m. m.
Serie II, medelhårdt järn. Användning: fartygsmateriel, svartsmide, axelämnen m. m.
Serie III, hårdt järn. Användning: maskinsmide, hjulskoningar, spadplåt m. m.
Serie IV och V, mjukt stål. Användning: fjäderstål, mejslar, stansar, saxskär, stenredskap m. m.
Serie VI och VII, medelhårdt stål. Användning: verktyg för bearbetning af järn och stål, skärverktyg för trä m. m.
Serie VIII till X, hårdt stål. Användning: verktyg för bearbetning af kokillhärdadt gjutgods och dylikt.

Martinmetoden besitter just den fördelen, att genom densamma kan framställas ett material, som fullkomligt lämpar sig för olika ändamål och när dessutom, såsom vid Degerfors, de bästa råämnen användas för frambringandet af detta material och noggrannhet iakttages vid tillverkningen, kan man också vara öfvertygad om, att produkten blir af särdeles god beskaffenhet.

Intill masugnarne ligger ett gjuteri med 2 kupolugnar. Manufaktur- och klensmedjan med vattenhammare, 1 värmugn och 12 ässjor, plåtslageriverkstaden samt mekaniska verkstaden äro uppförda på den plats, där Öfre Degerfors förut var beläget.

Vid bruket tillverkas alla slags *plåt*, såsom ångpanne-, fartygs- och tunnplåt, *spant*, *vinkeljärn*, *fyrkantjärn* från och med 3 millimeter till och med 200 mm., *rundjärn* fr. o. m. 4.5 mm. t. o. m. 175 mm., *axelämnen* upp till 175 mm., *plattjärn* upp till 350 mm. bredd, *bandjärn* fr. o. m. 10 × 1 mm. och gröfre, *sömjärn*, platt, fyrkant och rundt, *façonjärn*, såsom ovalt, halfovalt, halfrundt, rost-, lie-, klack-, hästsko- och grepjärn, 8-kant och 6-kant m. m., *stål*, alla slag, såsom fjäder-, façad-, hjulskonings-, borr-, mejsel-, brodd-, verktygs-, maskin- och slädskoningsstål, spetsadt eller ospetsadt, *plåtarbeten* af grof- och tunnplåt, *plogfjölar*, *spad-* och *skyffelplåt*, *spett*, *vagns-* och *kärraxlar*, *stenredskap*, *borrsläggor*, *hammare* och *klensmiden*.

Särskilda mått och vigttabeller äro utarbetade i den förteckning öfver tillverkningarne, som bolaget utgaf i tryck år 1893. Ett illustreradt häfte, utgifvet 1894, upptager specialtillverkningen af verktyg för mekaniska verkstäder m. m.

*

Degerfors kyrkoby.

Sedan Degerfors aktiebolag inköpt de båda bruken Nedre och Öfre Degerfors samt *Norra Bottesbol* (Agen) och träffat uppgörelse med strandegarne vid Möckeln och efter Letelfven, påbörjades kanalarbetet, nedrefs en del gamla och uppfördes nya verkstäder. En förhärjande brand förstörde dock den 22 juni 1883 i det närmaste hela bruksanläggningen. Efter denna ha emellertid verkstäderna, likt fågel fenix, stigit upp ur sin aska i ett långt bättre och tidsenligare skick.

Josef Larsson blef, sedan han förut haft anställning som ingeniör, den 20 maj 1870 bolagets första disponent. Han ligger begrafven å kyrkogården vid Degerfors. Stenen på hans graf har följande inskrift: *Disponenten Josef Larsson, * 7 januari 1832, † 21 maj 1884. Degerfors arbetare och öfriga vänner reste vården.* Hans efterträdare blef

Frans G. Stridsberg, född i Stockholm den 20 september 1841. Stridsberg var anställd på Järnkontorets stat åren 1867—1868, ombyggde och igångsatte Bäcka bessemerverk 1869, utförde verkstadsbyggnader och igångsatte vid Bångbro 1871—1874, ombyggde Degerfors efter branden 1883, blef ingeniör vid Deger-

fors den 11 oktober 1877 och disponent den 29 maj 1884. Förhållandena voro ej särdeles gynnsamma, då hr Stridsberg mottog denna sistnämda befattning. Konjunkturerna voro tryckta och bolaget satt i stor skuld. Ställningen var ej hållbar, hvarför Degerfors aktiebolag, på Stridsbergs initiativ, ombildades med namn Strömsnäs Järnverks aktiebolag. Vi hafva förut omnämt, att tillverkningen på 1860-talet var 4,250,000 kg., hvaremot den nu ökats till omkr. 15,000,000 kg. Samtidigt har man lyckats åstadkomma ett stål och ett järn af allra bästa beskaffenhet, oaktadt tillverkningspriset i väsentlig grad kunnat nedsättas, och detta ej på arbetarnes bekostnad genom nedsatta löner, utan genom förbättrade arbetsmetoder och anordningar.

Hr Stridsberg, som lemnade sin befattning den 1 oktober 1895, efterträddes såsom disponent af

Ernst Odelberg, som förut var arbetschef vid Lesjöforsverken.

Bolagets öfriga tjenstemän äro:

Öfveringeniör: *Karl Johan Sunström.*

Ingeniör för martinverket: *Karl August Caspersson.*

Förvaltare: *Karl Fredrik Göransson.*

Reseombud: *Gösta Myrin.*

Kassör: *Alfred Jansson.*

Korrespondent: *Arvid Bergh.*

Bokhållare: *Axel Zethræus, Gustaf Sandmark, Axel Sarve, Karl Caspersson* och *Alfred Carlsson,*

Kemist: *Johan Emanuel Bock.*

Ritare: *Frithiof Sandmark.*

Antalet hos bolaget sysselsatta arbetare är 550.

Bolaget har bostad till förvaltaren i det s. k. hotellet, hvars nedra botten upptages af läkarens mottagningsrum, matsal och rökrum för brukets ogifta tjänstemän och platsbesökande, 2 ingeniörsboställen samt 46 större och mindre boningshus med uthus för arbetare. I Jannelund hafva 6 och i Kanada 4 arbetare med familjer egna bostäder. Hyresersättning lemnas till 65 arbetare.

*

Följande föreningar äro bildade vid Degerfors:

Degerfors arbetares sjukhjälps- och begrafningsfond, stiftad genom bolagsstämmobeslut den 30 maj 1873. Bolaget skänkte då en grundfond af kronor 1,147.34, som genom insamling ökades med kr. 300. Inskrifningsafgiften är kr. 5 och kvartalsafgiften kr. 1.50. Åldern får vid inträdet ej vara öfver 45 år. Vid sjukdomsfall utbetalas däremot 1 kr. pr dag under högst 90 dagar. Under vissa förhållanden och ömmande omständigheter kan dock denna tid utsträckas. Begrafningshjälpen utgår med 40 kr. för man och 20 kr. för kvinna och dessutom uttaxeras 1 kr. pr medlem, att tillfalla den dödes enka och barn. Afflyttande få kvarstå i föreningen, mot afgifternas erläggande. Styrelsen består af 6 per-

soner, hvilka inom sig välja ordförande. Antalet medlemmar är för närvarande 312. Fonden hade den 1 januari 1895 stigit till 10,500 kronor. Styrelsen utgöres af verkets disponent, ordf., samt förmännen *P. O. Tiderman*, v. ordf., *P. A. Vahlström*, *A. Gillberg*, *O. Pettersson* och *Joh. Person.*

Af bolagets arbetare äro 290 styeken försäkrade i olycksfallsförsäkringsbolaget Dalarne för kr. 1,000, och utbetalas 1 kr. om dagen vid olycksfall. Årspremien är 5 kr. och betalas denna till hälften af Strömsnäs Järnverks aktiebolag.

Degerfors konsumtionsförenings aktiebolag bildades 1871 på föranstaltande af disponenten Josef Larsson. Aktierna äro 207, hvaraf 2 till 100 och 205 till 25 kr. nominelt värde, men gälla de senare numera 125 kr. Reservfonden är närmare 20,000 kr. stor. Varuomsättningen är betydlig och lemnar god vinst, som utdelas till aktieegarne, hvilka hufvudsakligen äro arbetare vid bruket. Handelsföreståndare är, sedan 1883, hr *A. N. Hagberg.*

Degerfors kyrkoby. »Jannelund.»

Degerfors kristliga missionsförening stiftades 1867 och ombildades 1881. Medlemmarnes antal är för närvarande 152. Föreningen har eget, skuldfritt missionshus, Betlehem. Inom föreningen finnes en *Jungfru-* och en *Ynglingaförening*, bildade 1877, samt söndagsskola, i hvilken omkring 200 barn erhålla undervisning. Handelsföreståndaren A. N. Hagberg är sedan 1885 missionsföreningens ordförande och församlingsföreståndare.

Metodisterna hafva eget kapell, *Salem*, byggdt 1887 öster om Letelfven norr ut från bruket och på dettas mark. Föreståndare är hr *P. Adelholm.*

Baptisterna hafva ej haft framgång härstädes. Endast 3 familjer sluta sig till deras bekännelse.

Degerfors jultomtförening bildades 1894 och hade glädjen att vid sin julfest kunna lemna beklädnad till 22 barn.

Nykterhetsförening kom till stånd år 1877 och fortsatte sin verksamhet till 1885, då i stället ett slags nykterhetskomité bildades. Högsta medlemsantalet hade varit 100 och det minsta 50. En god hjälp i sträfvandet för nykterheten erhölls genom

Godtemplarlogen Laurentius Petri, stiftad den 21 november 1881. Logen tillhör världsgoodtemplars I. O. G. T. Medlemsantalet är 70.

Barntemplet Novemberblomman har ett 30-tal medlemmar.

Blåbandsförening bildades den 10 mars 1891. Styrelsen består af hrr *C. Mellqvist*, ordf., *A. Myrén*, sekret., *Gust. Winblad*, *C. Widegren* och *O. Björndal.* Medlemmarne äro 125.

*

Statens järnväg sträcker sig genom Degerfors bruksområde, delande detta i, som benämningen lyder, *norr* och *söder om banan.* På norra sidan ligger en rad af arbetarebostäder, hvilka åter skiljas genom brukets järnvägsspår till *Öfre Degerfors* station. Den ena delen kallas »*Nol i sockna*» och den andra *Kungsgatan.* Söder om banan ligga hotellet, handelsboden, en ingeniörsbostad, några arbetarebostäder, kontoret och alla verken.

Vid gräfningen af kanalerna uppfördes jorden till närheten af hotellet och bildades däraf en rätt stor kulle. Denna är nu bevuxen med vackra träd och buskar; gångar äro upptagna och löfsalarne, från hvilka öppna sig leende utsigter öfver Letelfven och dess stränder, bjuda på skugga och hvila. Från hotellet leder en bred, af träd kransad, väg förbi verken och fram till Strömsnäs. Vilja vi se en bit riktigt vild natur, böra vi göra en promenad in i den skogsbacke, som höjer sig i östlig riktning från sjön Agens strand. En liten bäck rinner genom denna skogsbacke. Här bröt sig i forna dagar en mäktig flod fram mellan väldiga stenblock och kastade sig i yrande hvirflar och språng ned i den då mångdubbelt större Agsjön. Högst märkliga och intresseväckande spår har denna, i skummande raseri framilande ström, lemnat efter sig i

Jättegrytorna vid Degerfors.

Stället, där dessa af naturen genom vatten, grus och sten i hårda berget inborrade, svarfvade och slipade grytor, och platsen däromking, har man kallat »Domedagshålet». Hittills har man upptäckt 4 sådana grytor, den första för 22 år sedan och de 3 senare under år 1895. De hafva erhållit namn efter sina upptäckare, brukspatronen Gustaf Larsson i Kristinehamn, som varit förvaltare vid Degerfors, agenten Gösta Myrin, kapellpredikanten Axel Nylander samt den sistnämdes hund King.

Gustaf Larssons gryta har 3.86 meters djup, 1.44 m. diam. i öfverkant och 0.37 m. diam. i bottnen. Med ett spett kommer man dock djupare in i berget.

Myrins gryta har 2.82 m. djup och 1.48 m. diam. i öfverkant, är i bottnen oval med största diam. 1.19 m.

Dessa båda jättegrytor ligga helt nära hvarandra. Ej långt därifrån, likaledes invid hvarandra, ligga:

Nylanders gryta, som har 3.56 meters djup, 1.31 m. diam. i öfverkant och 0.30 m. diam. i botten, och

Kings gryta, 2.08 m. djup, 2.33 m. diam. i öfverkant och 0.89 m. i bottnen

I båda dessa stora grytor växte tämligen stora träd. Kings gryta upptäcktes därigenom, att, då hr Nylander var ute på en skogsvandring, hans hund,

som är en präktig newfoundländing, visade lifligt intresse för platsen. Han nosade, bet i trädrötterna och gräfde undan mossa och jord med tassarne, till dess han förmådde sin husbonde att göra en noggrann undersökning, då denna, i diameter största grytan, fick skåda dagsljuset. Grytan med Nylanders namn upptäcktes strax därefter.

I närheten hvilar ett kolossalt stenblock, om 10.99 m. längd, 4.31 m. bredd och 5.34 m. höjd, på en af vattnet slipad berghäll. Det har formen af ett skepp och har af folket fått namnet »*Guds skepp*».

Grytorna och stenblocket äro uppmätta af byggmästaren *Johan Isak Sjöqvist* vid Degerfors.

Sägnen förmäler, att jättar och troll haft sitt viste i denna trakt och att jätten *Diger* eller *Deger*, efter hvilken Degerfors har sitt namn, varit en af dessa.

*

Degerfors bruk står redan nu i främsta ledet bland våra industriella verk och vi nära det hoppet, att det städse så skall förblifva, till heder och nytta för vårt land, till bröd och trefnad åt dess talrika arbetare.

Degerfors kyrka och kapellförsamling.

Degerfors kapellförsamling, som är inrättad enligt kongl. bref den 3 februari 1882, består af *Degerfors bruk* samt hemmanen *Degernäs, Bottesbol, Ängebäck, Strömsnäs, Krontorp* och *Råbäck*. Kyrkan invigdes den 13 November 1892; begrafningsplatsen däromkring invigdes redan den 17 maj 1883. Gudstjänsten hölls förut i ett skolhus. Kapellpredikanter hafva varit:

Edvard Viding, f. 1848 $^{24}/_{4}$, åren 1882—1887;

Aron Danielsson, f. 1852 $^{11}/_{3}$, d. 1891 $^{17}/_{7}$, åren 1887—1891, samt därefter

Axel Nylander, f. 1859 $^{23}/_{1}$, som därförinnan under några år tjänstgjorde som vice pastor i moderförsamlingen.

*

Degerfors kyrka.

Genom af K. M:t för Karlskoga pastorat fastställd lönekonvention den 1 november 1872 betämdes, att en kapellpredikant skulle aflönas af hela Karlskoga församling och att han, utom i Karlsdal, äfven skulle hafva tjänstskyldighet inom annan folkrikare trakt af församlingen. Sedan man länge och väl underhandlat, bestämdes slutligen, genom biskop Rundgrens kraftiga medverkan och Degerfors bruksegares frikostighet, denna plats att blifva Degerfors. Bruksegarne förbundo sig nämligen, ej allenast att bygga kyrka, utan äfven att uppföra bostad åt kapellpredikanten. Det dröjde emellertid med kyrkobyggnaden. Kapellpredikanten Aron Danielsson satte sig då i spetsen för en frivillig insamling, som, utom en

Degerfors. »Kanada.»

del timmer, sten och fria dagsverken, inbringade 2,000 kronor. Karlskoga församling beslöt äfven bidraga med 3,000 kr., hvilken summa dock ännu (1895) ej blifvit erlagd för ändamålet. Bruket företog nu kyrkobyggnaden, som utfördes under ledning af disponenten *Stridsberg*. Kyrkan är byggd af trä i spetsbågsstil och rymmer 600 personer. Afsigten är att framdeles förse henne med torn. Altaret prydes af Thorvaldsens Kristusbild. Kyrkan är försedd med ett större orgelharmonium, skänkt af brukets styrelse, samt 2 värmeugnar.

Bostad för kapellpredikanten är ännu ej uppförd, men han åtnjuter fri bostad och vedbrand i en af brukets byggningar. Lönen är omkring 1,400 kronor.

*

I närheten af Degerfors kyrka har på kort tid uppväxt ett rätt stort samhälle. Här i *Kyrkobyn* eller den del däraf, som kallas *Jannelund*, har postmästaren *Lars Erik Carlgren* sin nätta villa, 3 handlande sina bostäder och salubodar, missionsföreningen sitt församlingshus, kalladt *Betlehem*, flera handtverkare sina verkstäder och boningshus och en del bruksarbetare sina egna små gårdar. En annan del af Kyrkobyn, belägen norr om statens järnväg och invid Letälfven, kallas *Degerfors Kanada*, och är bebodd af handtverkare och bruksarbetare. Byområdet har egen vattenledning.

Byggnadsplatserna äro upplåtna från hemmanet *Agen*, som eges af bergsbruksidkaren *Karl Jansson*. De penningar, som hr Jansson erhållit för tomterna, använder han, som drifver ett rätt stort jordbruk, på sin jords förbättrande och tillökning genom nyodlingar.

Agen.

Degernäs.

En rak allé leder midt igenom ett bördigt åkerfält upp till Degernäs herrgård. Gårdsplanen, som omslutes af inhägnad, karaktärshuset samt flygelbyggnader, är jämn och stor. På andra sidan om hufvudbyggningen sträcker sig trädgården och parken i sakta sluttning ned mot sjön Möckeln, som här bildar en särdeles vacker vik mellan 2:ne skogklädda höjder. Det är fagert och vänligt inom och utom hus vid Degernäs.

Egendomen består af *Degernäs* $^1/_2$, *Degernästorp* $^1/_4$, *Lervik* $^7/_{16}$, *Norrhult* $^1/_8$, *Qvarnberg* $^1/_8$ och *Strömtorp* $^{11}/_{108}$ mantal kronoskatte. Af ett i kammararkivet förvaradt »extrakt öfver nya upptagna gårdar och torp» inom hertig Karls hela furstendöme under åren 1580—1586 kan inhemtas, att *Måns* i Degernäs, upptaget 1581, hade åker till 4 skäppors utsäde, äng till 3 lass, lägenhet till odling, godt fiske, skog och mulbete samt byggda 6 hus; att *Jöns* i Degernäs, hvars nybygge jämväl var upptaget 1581, hade detsamma lika beskaffadt som grannen Måns, samt att *Mattes Finne* i Degernäs, upptaget 1582, haft ett alldeles likartadt

nybygge. Det synes emellertid framgå af andra samtida anteckningar och jordeböcker, att de båda senare nybyggena i verkligheten motsvaras af Botelsbotorp, nuvarande *Bottesbol*, och *Strömed*, ehuru de vid sitt första antecknande äfven blifvit benämda Degernäs, såsom belägna i närheten däraf. Degernäs är däremot antecknadt: 1590 såsom skattlagdt nybygge, 1600 som $^1/_2$ kronotorp, motsvarande $^1/_4$ hemman; 1606 höjdes hemmantalet till $^1/_3$ och 1616 till $^1/_2$, hvarvid det sedan förblifvit. »Måns i Degernäs» nämnes ock 1606 såsom en af kyrkones sexmän. Af 1626 års boskapslängd kan inhemtas, att Lasse och enkan hustru Marit härstädes tillsammans haft 2 tunnors utsäde och dessa kreatur: 1 häst, 1 oxe, 1 stut, 7 kor,

Degernäs.

3 qvigor, 1 get, 12 får och 1 svin. Sedermera inlöstes detta halfva kronohemman till skatte den 30 juli 1662 af länsmannen *Erik Pålsson*.

I förenämda nybyggesextrakt uppräknas äfven en fjärde nybyggare *Olof* i Degernäs, hvars nybygge upptogs 1585 och som (i »Karlskoga krönika») ansetts motsvara det nuvarande *Degernästorp*, men detta torde vara oriktigt, enär denna gård skattlades 1616 till $^1/_4$ hemman, hvadan den således ej blifvit anlagd förr än omkring 1610, enär frihetsårens antal i regeln voro 6. *Lars Jönsson* i Degernästorp, efter all sannolikhet ställets förste odlare, hade 1626 utsäde af 4 skäppor och i kreatur: 1 häst, 10 nötkreatur, 8 getter, 8 får och 2 svin. Vid häradsting i Bregården d. 12 september 1644 »vittnade nämden, att Lars Jönsson i Degernästorp hade [Gud bättret] i fjor tredje natten för helgonamessan fått en stor skada af en hastig och häftig *vådeld*, så att han bortmiste hela sin mangård i be:de Degernästorp med all den ringa egendom, som han däruti hade, icke be-

hållande så många gångkläder hans folk och han kunde skyla sig med, sedan mere, undantagandes blotta ladan och fähuset med boskapen, som allena blefvo friade.» Äfven Degernästorp köptes till skatte af länsmannen Erik Pålsson, enligt skattebref d. 21 maj 1672, men redan d. 24 oktober samma år sålde han detta $^1/_4$ hemman till *Olof Larsson* och *Olof Svensson*.

*

Degernäs historia sammanfaller under loppet af $1^3/_4$ århundrade med den om Strömsnäs Järnverks aktiebolag, emedan det från Degerfors bruks anläggande 1666 varit sammanslaget med Öfre Degerfors bruk och till den 22 juni 1843 gått i arf inom slägten Camitz.

Sista egaren inom denna slägt var *Karolina Maria Camitz*, f. 1790, d. 1871, dotter af brukspatronen Karl Georg Camitz och Maria Elisabet Fahlroth, samt gift med öfversten *Gustaf Adolf af Chapman*, f. 1772, d. 1859. Chapman hette förut Neüendorff, men adlades 1787 såsom adoptivson till amiralen F. H. af Chapman. Att han var en allvarsam och sträf man framgår bl. a. af följande af honom uppsatta P. M.:

»Af en inspektor eller bokhållare vid Degernäs fordras:
att han skrifver läslig latinsk stil och räknar säkert;
d:o kan föra böckerna ordentligt och afsluta dem;
d:o förstår att sköta stångjärnssmidet;
d:o d:o kolning;
d:o med drift och uppmärksamhet efterser alla göromål och arbeten som tillhöra gårdens åkerbruk, hvarom han dagligen får ordres af husbonden tills han får kännedom af hur allt bör tillgå;
d:o är nykter, ordentlig, rask, oförtruten och i allo pålitlig, aldrig stursk;
d:o anständig i uppförande och snygg, då han kommer till herrskapets bord;
Årlig lön i ett för allt 200 riksd. riksg., hvilken, om han är till nöjes, ökas andra året med 25 riksd. och tredje till 250, ej högre.
N. b. får ej drifva handel med smeder och underhafvande med annat än tobak, får ej räkna sig till godo öfvervigt å stång- och tackjärn, ej heller öfvermål å säd. — Får mat — frukost, middag och afton, tvätt i huset.»

Chapman sålde den 22 juni 1843 egendomarne, hvilka då bestodo af Degernäs, Degernästorp, Lervik, Norrhult, Qvarnberg, Öfre Degerfors härd med 1 hammare och 420 skpds årligt smide, $^1/_4$ hyttedel i hel del af Qvarntorpshyttan, Råbäck $^1/_{24}$, Krontorp $^{10}/_{39}$ i Karlskoga, samt Högbergstorp $^1/_{24}$, Norra Billinge $^{13}/_{36}$ i Nysunds och Östra samt Vestra Gottebol $^1/_2$ mtl i Rudskoga socken, för 50,000 riksd. bko (75,000 kronor) till brukspatronen *Jeppe Strokirk*, f. 1789, d. 1856.

Slägten Strokirk härstammar från en urgammal, tysk adelig ätt och är af samma ursprung, som de på svenska riddarhuset introducerade ätterna Strokirch och von Strokirch samt förer det gamla tyska vapnet, nämligen i skölden en tegelröd kyrka med torn i blått fält och på hjälmen tre gyllene sädesax. Slägten inkom 1620 från Lübeck och dess hufvudgren har intagit en ganska bety-

dande ställning inom Filipstads och Nerikes bergslager, hvarifrån den på senare tider spridt sig till olika delar af riket. Den förste säkert kände medlemmen däraf

1. *Hans Strokirch* var i början af 1600-talet handlande och vågmästare i Lübeck. Sonen

2. *Evert Strokirk*, f. 1608 i Lübeck, inkom 1620 till Filipstad, där han de första 12 åren var handelsexpedit; blef därefter egen handlande och borgare i nämde stad, rådman samt borgmästare 1641—1678. Han afled 1687. Gift 1636 med *Engelborg Skragge*, f. 1616, d. 1696 i sin födelseort Filipstad. En son

3. *Matthias Strokirk*, blef borgare i Filipstad och d. därstädes 1688. Gift 1670 i Kristinehamn med *Brita Andersdotter Bånge*. Äldste sonen

4. *Anders Strokirk*, f. 1673 i Filipstad, blef i slutet af 1690-talet stadsnotarie, stadskassör och rådman i Nora, hvilka befattningar han lemnade 1711, då han flyttade till Örebro, där han först tjänstgjorde å landskontoret och från 1715 å landskansliet; kommissarie vid Örebro fältmagasin 1718, slottsskrifvare 1719. Afled i Örebro 1720. Gift 1) med *Katarina Sund*, f. 1685, d. 1710 och med 4 af sina minderåriga barn begrafven i Nora kyrka, i rådman Anders Hinderssons graf; 2) 1711 med *Katarina Holm*, d. 1743 på Hjersta invid Örebro. En son i första giftet

5. *Anders Strokirk*, f. 1707 i Nora; efter åtskilliga års tjänstgöring såsom skrifvare och bokhållare, däribland äfven vid Hällefors bruk, jämlikt bergskollegii resolution 1738 $^{21}/_{12}$ antagen till »substitut» hos bergsfogden Johan Hamn i Leke och Karlskoga bergslager samt efter honom ordin. bergsfogde 1745, från hvilken befattning han tog afsked 1769; erhöll kamrerare-titel och värdighet 1770. Bodde under åren 1737—1740 på Valåsen; sedermera på Hjersta, där han ännu 1768 var bosatt samt slutligen på Attersta Klinggård i Gellersta socken, där han afled 1789, efterlemnande en den tiden jämförelsevis betydlig förmögenhet, enligt bouppteckningen uppgående till öfver 12,000 rdr specie. — Gift 1737 på Hällefors bruk med *Elisabet Valtinson*, f. 1710, d. 1794, dotter till förvaltaren därstädes Lars Valtinson och hans 1:a hustru Elisabet Hilleström. En efterlefvande dotter Katarina Elisabet Strokirk, f. på Valåsen 1739, d. i Örebro 1802, blef gift 1755 på Hjersta med handlanden i Örebro, rådman Siggardt Fahlroth, f. 1719, d. 1802. Det är sannolikt deras dotter Maria Elisabet Fahlroth, f. 1769, d. 1858, som 1789 ingick äktenskap med förut nämde brukspatronen Karl Georg Camitz på Degernäs, f. 1762, d. 1790, hvars dotter Karolina Maria blef gift med öfversten G. A. af Chapman. — Kamrer Strokirks ende efterlefvande son

6. *Elias Strokirk*, f. 1747 på Hjersta; efter studier och aflagda examina i Upsala auskultant i bergskollegium 1763, e. o. kanslist 1764; t. f. bergsfogde i Leke och Karlskoga bergslager 1767, ord. bergsfogde därstädes 1770, efter fadern; inköpte 1771 Ölsboda bruk af sin sedermera blifvande hustrus farbroder brukspatronen Göran Camitz; tog afsked från bergsfogdetjänsten 1785; köpte 1787 äfven Lilla Lassåna, numera kalladt Laxå bruk, samt 1794 Attersta Klinggård, ärfd och löst efter föräldrarna. Var en skicklig och företagsam bergsman och brukskarl samt satte sina egendomar i ett utmärkt skick, särdeles Laxå, hvars närvarande oberoende han grundlade. Han hade en ovanligt redig och vacker

handstil samt var bekant för sitt egendomliga, oftast lakoniska skrifsätt, hvarpå talrika exempel skulle kunna anföras ur Dalkarlsbergs grufstämmoprotokoll, som han förde vid åtskilliga tillfällen. I »svenska slägtboken», som meddelar ett synnerligen fullständigt slägtregister öfver ätten Strokirk, meddelas följande korta svar på en till honom skriftligen framstäld och vidlyftigt utlagd begäran om ett penningelån: »Jag kan ej mera, än vara min Herres ödmjukare tjänare. E. Strokirk.» Han afled på Ölsboda 1811. — Gift 1774 på Degernäs med *Anna Kristina Camitz*, f. 1755, d. 1793 (jfr sid. 80). Af 10 barn blef sonen

7. *Jeppe Strokirk*, f. 1789 på Ölsboda, sin faders efterträdare som brukspatron, sedan han dels ärft och dels inlöst denna bruksegendom; tillhandlade sig därjämte 1839 af brukspatronerne Johan Konrad Camitz och Jonas Gerhard Julin $^{3}/_{4}$ af Lidetorp med hälften af Håkanbols bruk, i Nysunds socken, samt 1841 återstående $^{1}/_{4}$ af enkefru Maria Elisabet Berger, f. Camitz, äfvensom 1843 af öfversten af Chapman Degernäs med Öfre Degerfors bruk, enligt hvad förut är sagdt. Afled hastigt 1856 på Ölsboda efter några års sjuklighet. — Gift 1812 i Örebro med *Hedvig Magdalena Broms*, f. 1788, d. 1871 i sin födelsestad Örebro.

J. Strokirk var likasom fadern en mycket verksam man; förstorade ansenligt sin egendom Ölsboda, som han nästan fullständigt ombyggde och med betydliga kostnader förskönade, men hvilken egendom efter hans död såldes af arfvingarna till häradshöfdingen C. G. von Koch, som sedermera däraf bildade Ölsboda bruks aktiebolag; utöfvade på sin — Nysunds — kommuns angelägenheter ett gagnande inflytande, hvarom, bland annat, socknens kassor, hvilka han i nära 40 år förvaltade, buro vittne, samt innehade inom sin ort allehanda förtroendeuppdrag, dem han med sträng redbarhet och stort nit skötte; var under samma långa tidrymd ombudsman eller disponent för Dalkarlsbergs grufbolag, hvilket ock bekostade det oljeporträtt af honom som där finnes förvaradt; däremot afböjde han flera gånger uppdraget att bli representant i borgareståndet för sitt bruksdistrikt, hvarjämte han äfven undanbad sig honom erbjudet adelskap; han har ock författat en i järnkontorets annaler för år 1831 införd beskrifning öfver en vid Ölsboda bruk befintlig cylinderblåsmaskin.

Enligt en gammal sägen skall Ölsboda förr hetat *Berget* och därföre gaf fadern Elias Strokirk denne sin son namnet Jeppe = *Jeppe på Berget*. Både Elias och Jeppe voro synnerligt dugande män samt i besittning af mycken humor. Så fingo torpen under Ölsboda namn efter deras innehafvares egenskaper — Idogheten, Tack, Rättvisan, Driften, Lyckan, Lättjan, Slösarn, Måttan, Tockenkarl o. s. v. Ett tjänstebetyg skref J. Strokirk sålunda:

»Drängen Lars, som afsked nu begär,
hans orlofssedel lyder si så här:
Inte är han bullersam på logen,
inte gör han väsen uti skogen,
men på krogen är han ganska trogen,
och i grötfatet en riktig träl,
hvarför han rekommenderas väl.»

För sin salong lät han förfärdiga en soffa med plats för 17 fruar; detta för att de ej skulle få tillfälle att kifvas eller krusa om hedersplatsen.

Ofvan kontorsdörren satte han följande inskrift:

»En åtta kos bonde, som hafver en häst,
gudfruktig och ärlig, god granne därnäst,
sin Gud och Kung trogen med hvar mans attest,
vet intet af länsman, ej heller nå'n rest,
bor långt upp i skogen, har sällan nå'n gäst,
är fri ifrån herrgåln, krig, hunger och pest,
väl brukar sin åker, äng, spade och läst,
förnöjd med sitt vadmal, skinnbyxor och väst,
sämjs väl med sin hustru, den han sig har fäst,
bär omsorg för sina, för själen dock mest,
är litet låghalter, god vän med sin prest,
samt glad i sitt arbet': — *den mår allra bäst.*»

J. Strokirks arfvingar sålde Degernäs och Öfre Degerfors med underlydande d. 13 augusti 1856 till k. sekreteraren, brukspatronen *Carl Hammarhjelm* för en summa af 111,080 rdr bko, men han öfverlät detta sitt köp redan d. 18 i samma månad till svågern, J. Strokirks son, ryttmästaren

8. *Elias Carl Strokirk*, f. 1814 15/9 på Ölsboda; kom i Örebro skola 1823 och på Upsala lyceum 1829; korporal vid lifregementets husarkår 1833; kornett, motsvarande underlöjtnant, därstädes 1834; löjtnant 1843; afsked 1848; ryttmästare namn, heder och värdighet 1849. Förvaltare af faderns egendom Degernäs med Öfre Degerfors 1844 samt egare däraf, enligt hvad nyss är sagdt, 1856. Tillöste sig 1847 af brukspatronen Karl Reinhold Bergii sterbhus, enligt testamentariskt förordnande af honom, hans hälft i Håkanbols bruk och landtegendom samt 1857 hälften af Hållunda, en fordom under Lidetorp hörande gård, dels af faderns sterbhus, dels af sin broder Knut Strokirk, äfvensom hälften af Lidefors bruk af brukspatronen Markus Camitz, alla dessa egendomar belägna i Nysunds socken, men försålde 1856 Håkanbol till sin svåger, kapten Göran Mårten Hammarhjelm, och 1870 Öfre Degerfors till Degerfors bruks aktiebolag (jfr sid. 82).

Ryttmästaren Strokirk behöll vid den senare försäljningen Degernäs, där han fortfarande var boende till sin död 1887 13/6. Han var under sin verksamhetstid ordförande i Karlskoga sockens fattigvårdsstyrelse i 20 år, landstingsman för häradet i 6 år; likaledes i 6 år, eller 1870—1876, disponent för Laxå; ombudsman vid Dalkarlsbergs grufvor 1856 och 1857, samt en längre tid direktör i Kristinehamns enskilda bank. — Gift 1844 12/10 på Nynäs i Visnums-Kils socken med *Ulrika Charlotta Emerentia Hammarhjelm*, f. 1823 9/10 på Krontorps bruk i Visnums socken, dotter af hofmarskalken Karl Fredrik Hammarhjelm och Beata Maria Linroth. Efter mannens frånfälle öfvergick Degernäs med underlydande till hans arfvingar, nyssnämda *enkefru Strokirk* samt deras barn, nämligen:

9) 1. *Hedvig Maria Strokirk*, f. 1845 21/9 på Degernäs, likasom alla barnen. Gift därstädes 11/7 1874 med *Gustaf Adolf Ingelman*, f. 1840, kapten vid väg- och vattenbyggnadskåren, f. d. stationsingeniör vid järnvägsbyggnadsstaten, byggmästare vid k. flottan; bo i Stockholm.

9) 2. *Carl Elias Strokirk*, f. 1846 $^{22}/_{10}$; f. d. löjtnant vid andra lifgardet, kapten i arméen, stationsinspektor vid Storvik; gift 1877 $^{15}/_{5}$ i Frankfurt an der Oder i Brandenburg med *Hedvig Emilia Nanetta Rehfeld*, f. 1856 $^{29}/_{4}$ på riddargodset Annahof i nämda tyska provins.

» 3. *Hilda Ulrika Strokirk*, f. 1847 $^{18}/_{12}$. Enkefru, eger och bebor Sundby i Nysunds socken. Gift 1869 $^{17}/_{8}$ på Degernäs med sin faders sysslings son *Erland von Hofsten*, f. 1846 $^{7}/_{2}$, d. 1878 $^{12}/_{6}$; löjtnant vid Nerikes regemente.

» 4. *Justus Evert Strokirk*, f. 1849 $^{9}/_{5}$; student i Upsala 1867, fil. kandidat 1873; kontorist i London 1874, i Paris 1877, slutligen agent hos en firma i New-York; död ogift, af en olyckshändelse 1881 $^{28}/_{11}$ i sistnämda stad.

» 5. *Vilhelm Teodor Strokirk*, f. 1850 $^{4}/_{12}$; efter några års tjänstgöring som bokhållare och bruksförvaltare godsegare 1878 i Skåne; eger och bebor numera Thunboholm i Småland; reseinspektör för lifförsäkringsbolaget »Oden». Gift 1877 $^{7}/_{7}$ i Genève i Schweiz med *Idalie Cecilia Sofia Schüssler*, f. 1850 $^{8}/_{2}$ i kantonen Waud.

» 6. *Vivika Strokirk*, f. 1852 $^{6}/_{5}$; bor på Degernäs.

» 7. *Louise Strokirk*, f. 1854 $^{22}/_{5}$. Gift 1888 med *Knut Magnus Axel Vistrand*, f. 1848 $^{3}/_{12}$, provinsialläkare i Karlskoga distrikt (jfr. sid. 16).

» 8. *Göran Jeppe Strokirk*, f. 1856 $^{7}/_{10}$; efter tjänstgöring som bokhållare och förvaltare disponent på Degernäs 1887. Gift s. år med *Agnes Louise Rehfeld*.

» 9. *Charlotte Strokirk*, f. 1858 $^{12}/_{5}$; gift 1886 med baningeniören *Arvid Leonard Uggla*, f. 1854; bo i Stockholm.

» 10. *Oskar Fredrik Strokirk*, f. 1860 $^{21}/_{2}$; löjtnant vid lifregementet till fot; befälhafvare för Kungsörs kompaniområde; bor på Hinseberg.

» 11. *Carl Edvard Strokirk*, f. 1861 $^{8}/_{5}$; student i Karlstad 1882; s. år elev vid krigsskolan efter att i 2 år varit volontär vid Vermlands fältjägarekår, men måste efter 3 veckors vistelse på Karlberg afbryta kursen till följe af hjertfel; studerade därefter i Upsala och var just färdig till hofrättsexamen, då han afled i januari 1886.

» 12. *Julie Hammarhjelm (Strokirk)*, f. tvilling 1865 $^{1}/_{5}$; gift 1886 med bruksegaren *Conrad Jacob August Tersmeden*, f. 1855, boende på Hinseberg, adress *Frövi*.

» 13. *Anders*, f. tvilling 1865 $^{1}/_{5}$, d. s. år $^{6}/_{5}$ på Degernäs.

*

Sjön Möckeln sammandrager sig vid Degernäs till 63 meters bredd och bildar *Letelfven*, hvilken faller 3,3 meter ned till Degerforsen. Strandegarne efter Möckeln hafva tid efter annan klagat öfver att deras egor blifvit skadade af sjöns öfversvämning och hafva velat skjuta skulden därtill på de vid Degerfors uppförda dammbyggnaderna, hvilka skulle hindra vattnets fria aflopp.

I en inlaga till bergmästaren af den 25 november 1771 yrkade därför strandegarne, att Letelfven måtte upprensas och vattnet öppnas till $^{1}/_{6}$. Bruksegarne svarade härtill, att de »intet hafva att påminna därvid, att Letelfven, såsom rin-

nande utur sjön Möckeln, må rensas från flåtjord och vrakskog, om sådant där eljes finnes, men om klagandenas intention är att skada vederbörande bruksegare vid deras för snart 100 år sedan anlagda och privilegierade verk, så lärer den frågan vid vederbörliga domstolar komma att företagas, bepröfvas och afgöras.» Bergsfogden Elias Strokirk, som hade förrättningen om händer, förklarade, att allmogens klagan tycktes vara »mer kitslig än billig» och »att vid elfvens början en sandbank skall vara af sig själf grundad och med tiden påökt till den höjd, att mer naturlig stängsel för vattnets obehindrade aflopp därigenom sker, än ortens invånare med gemensam hand på konstigaste sätt nedanföre i de flera stora fallen i elfven skulle kunna inrätta».

K. M:t anbefallde emellertid ny undersökning och verkställdes denna 1776 af häradshöfdingen Jonas Ferner med sakkunnigt biträde af landtmätaren A. M. Steinvall. Den sistnämde yttrar: »Hvad Öfre Degerfors hammares damm-arm angår, hvarpå misstanken för delaktighet i uppdämningen sig fäst, så är jag för min del icke i stånd att finna hvad det föga betydliga hinder, som den kan göra för en liten del af elfvens vatten på detta stället, kan bidraga till uppdämningen på Möckelns stränder, så vida forsen vid dammens yttersta ände, som intager ungefär $^1/_3$ af hela strömmen och är med flögbro försedd, ligger 7 alnar under Möckelns vattuläge samt $1^1/_2$ aln ifrån forshufvudet neder i själfva forsen.» Ferner säger däremot bland annat, att då »vattnet nödvändigt årligen skall höja sig i den mån, som den bortsköljda jorden fyller bottnen och sjön således årligen blifver vidare, mera för vädren exponerad, och vågorna få större kraft att undansölja, så blifver det sannolikast, att skärningen icke stannar förr än bergsryggen möter, då hemmanen Ålkärr, Brännbacken, Knutsbol och Östervik helt och hållet försvinna. Häraf synes tydligen att icke något annat medel gifves att förekomma sjön Möckelns skärningar, än att förminska vattnet.» Han föreslog därför flyttandet af Öfre Degerfors till nedre bruket och damm-armens borttagande och att detta borde ske på statens bekostnad.

Så skedde dock ej, utan frågan fick därmed förfalla. Den upptogs ånyo, omkring 70 år därefter, därigenom att en del af strandegarne den 16 februari 1844 afläto en skrifvelse, som efter bokstafven återgifves, så lydande:

»Till Bruks Patron och Ridaren Högädle Herr J. Strokirk!

Att dammen vid öfra Degerfors Bruk är Egenteliga Ordsaken och Ett Hinder för vattenafloppet från Sjön Möckelen, hvilket förordsakar att nämde Sjö alltid befinnes hög och Öfver fyld af vatten till icke ringa Skada för Strandägarne af förberörda Sjö genom det höga vattnets årliga utvidgande och upfrätning af Sjöns Stränder.

Förberörda damm har redan om kring år 1654 blifvit anlagd och således långt innan Möcklens Stränder voro odlade detta oaktadt började likvist våra förfäder inse den skada vattnets åverkan i en framtid skulle göra på Stränderna omkring berörda Sjö, och hafva vi genom Traditjoner från den hängångna generatjonen bibehållit vissheten Om huru Möcklen endast, från den tid de minnes i ganska betydlig Måhn gjordt Inkräktningar och ökadt sitt omfång men den skada detta förordsakade våra förfäder är icke att att jämföra med de förluster vi däraf får vidkänna ty den tiden voro trakterna om kring Sjön till större delen Oodlade, de få inbyggarne omgifne af en vild nattur, som fodrade odling och Cultur till följe häraf fråga om att sätta gräns för vattnets inkräktning den tiden måste till bakastå för vida anje lägnare företag. Men tidens kraf Stegras en framskridande Cul-

tur jemte folkökningen har nu förvandlat de gamla urskogarne omkring Möckelen i fruktbärande fält hvarje fläck af de fordna Vildmarkerna för odling tillgänglig är här till använd att i sådant hänseende nästan ingenting återstår den årligen tilltagande folkökningen inom vårt samhälle på kallar nya hjelp källor manar till Nya industriföretag samt tager hela vår omtanka i anspråk till beredande af utkomst och bergning för oss sjelfva och kommande Slägter.

Det är under sådanna förhållander vi anse icke alenast Möcklens årliga åverkan på våra stränder utgöra den enda förlusten utan härtill kan med skäl räknas de flera hundra Tunnland god jord som sedan dammens till komst öfver vattendraget vid öfra Degerforsen af Sjön blifvit Inkräktade och nu ligga begrafne under dess yta som ofelbart genom dammens Rifning skulle åter framstå såsom Land och bereda tillfälle till arbete och bergning åt Hundradetals Individer.

Som det är obestrideligt att årliga afkastningen af det Högst betydliga Jordareal som således skulle vinnas genom berörda damms Rifning, vida skulle öfverstiga Brukets årliga afkastning, och vi således i kraft af Lagar och gällande författningar naturligtvis skulle Erhålla Rättighet till ofta berörde damms Rifning vilja vi dock Ingalunda genom en öpnad Rättegång i bemälte hänseende börja vårt företag utan vilja vi hellre Till Herr Bruks Patron och Riddaren såsom ägare af öfra Degerfors Bruk göra den framställning att i Händelse Herr Bruks Patron och Riddaren skulle i gode gå våra Önskningar till Möte och medgifva dammens Rifning vid öfra Degerforsen för binda vi oss i Ersättning här före betala Ett Tusende Rigsdaler.

Under anhållan härom och med fästat afseende på Herr Bruks Patrons Patriotism och oegennytta göra vi oss de smickrande förhoppningar att Herr Bruks Patron bifaller vårt förslag och detta så mycket mera som Bruket icke härföre behöfver Ödeläggas utan kan lika godt bibehållas genom Hammarsmedjans flyttning längre ner eller förena sig med nedra Degerfors Bruksägare och förlägga öfra Bruket äfvenledes derstädes.

Öfver denna vår ansökan anhålla vi ödmjukast det Herr Bruks patron och Riddaren inom Sex månader efter delfåendet häraf benäget ville gifva sitt bestämda svar härutinnan.»

Skrifvelsen föranledde ingen annan åtgärd än att å densamma tecknades ordet: »*Galenskaper!*»

Ännu i dag klagas emellertid öfver den skada, Möckelns öfversvämningar förorsaka. De inlöpande elfvarne lära också sammanlagdt hålla 140, då utloppet däremot har endast 63 meter i bredd.

*

Degernäs har väl ordnadt jordbruk och god kreatursbesättning. Trädgården lemnar rika skördar af frukt, bär och grönsaker.

Synnerligt angenäma voro dagarna hos det gästvänliga värdfolket.

Valåsen.

Valåsen har synnerligt vacker belägenhet på en höjd invid Möckeln. Utför denna höjd kastar sig Valån, 37 meter, i brusande fors, bildande ett tjusande fagert deltaland af små holmar, då den utgjuter sig i Möckeln. Trädgården och parken, som omgifva karaktärshusen, äro stora och prydliga.

*

Valåse-forsen.

Väna elfvor spinna luftig tråd
ned vid Möckelns fagra stränder,
slå den samman till så skön en våd
med små konsterfarna händer.

»Valås holmar» reda de till säng,
då de fira bröllopsfester.
Necken griper uti harpans sträng,
spelar för de kära gäster.

Månen blickar på den glada lek,
silfver strör på forsens vatten,
glindrar mellan björkar, ask och ek,
väcker drömmar uti natten.

Men när solen ler från rosig sky,
skimrar uppå blomsterängen,
bort små elfvorna så skyndsamt fly,
necken rör ej mera strängen.

Ty då börjar dagens trägna id,
styrdt af verklighetens tömmar,
och ej längre gifves någon tid,
sjunka uti veka drömmar.

Forsen äfven har sin uppgift fått,
binds att tjäna under färden,
liksom det är män'skans gifna lott,
göra nytta uti världen.

*

Villingsbergs Aktiebolag, som fick bolagsordning fastställd den 8 juni 1883, besitter hufvudegendomarne *Villingsberg*, *Valåsen*, *Ölsboda* och *Norra Saxån* med en sammanlagd ytvidd af 28,500 hektar. Inom Karlskoga eger bolaget: Valåsens säteri $^1/_4$ mantal med masugn, kvarn, grynverk och såg, Aborrkärn $^1/_4$, Bricketorp $^1/_4$, Elgsimmen $^1/_8$, Elgsimstorp $^1/_8$, Forsnästorp $^1/_8$, Immetorp $^1/_4$, Östra

Nytorp $^1/_4$, Sibberboda $^1/_8$, Sibbofors $^5/_{12}$, Trindmyran $^7/_{10}$, Österhults utjord $^1/_8$, Norrgrytstorp $^1/_8$, Immetorps skog 5 lotter och $^{24}/_{61}$ anpart i 14 lotter, Kortforstorp $^1/_{16}$, Kringelhult $^1/_8$, torpet Snöbergshyttan, Ölsdalen $^1/_4$, Örgifsmossen och Ölsdalstorp $^1/_4$ mantal om sammanlagdt 5,500 hektar. Förutom landsvägar sträcker sig järnvägslinien *Bredsjö—Striberg—Degerfors* genom detta område, med station vid Valåsen, som äfven har brygga för ångbåtsfart i Möckeln. *Flottled* är upptagen genom Kerm-elfven, sjöarne Kermen, Noren och Våtsjön samt Valån med en längd af omkring 30 kilometer. För denna flottled är en kanal om 240 meters längd gräfd vid Valåsen och från denna kanal störtas timret i en skarpt stupande ränna ned i sågens timmermagasin.

Villingsberg inköptes 1856, Ölsboda 1870, Saxån, i hvilken egendom förut egdes andel, helt 1878 och Valåsen 1882 af brukspatronen *Carl Johan Yngström*, som nästan ensam representerar Villingsbergs aktiebolag.

*

Valåsen upptogs som nybygge 1584 af *Björn Jonsson*. Denna nybyggare hade till och med den förmånen att, på hertig Karls befallning, följande året erhålla dels en ko och dels en spann säd vid Örebro slott till understöd, emedan han »nyligen hafver begynt rödja till ett torpställe på Möckelsbodar». Ännu ett år senare säges »Björn i Valåsa» hafva åker till en skäppas utsäde, äng till 6 sommarlass hö, god mark och lägenhet till ytterligare odling, samt godt fiske, skog och mulbete. Efter de vanliga 6 frihetsårens förlopp skattlades nybygget till $^1/_4$ hemman, hvarvid det sedermera förblifvit, ehuru dess utskylder undergått olika vexlingar. Sedan Björn aflidit öfvergick Valåsen till sonen *Sven Björnsson*, som i 1626 års boskapslängd upptages ega $1^1/_2$ tunnas utsäde, 1 häst, 2 oxar, 2 stutar, 1 tjur, 7 kor, 2 qvigor, 2 »risbitar» (snöpta bockar), 17 getter, 6 får och 1 svin.

Vid Karlskoga häradsting den 30 augusti 1633 »inlades och för sittande rätten upplästes ett hans furstl. nåde pfalzgrefvens och Sveriges rikes kammarråds köpebref, ärlig och förståndig *Arvid Bengtsson* 1631 den 28 juni gifvet, lydandes huru de på K. M:ts vägnar för $22^1/_2$ rdr hafva honom under *skattemans börd och rättighet* upplåtit och sålt ett fjerdedels hemman, Valåsen benämdt, i Karlskoga socken beläget, evärdeligen att njuta och behålla; såsom ock därjemte en *skriftlig sämje och förlikning* emellan välbemte Arvid och Sven Björnsson, lydandes att de, som efter följer, med hvarandra äro förenta och förlikte vordne, nämligen, att Sven så här efter som här till skall i sin lifstid besitta *hemmanet* Valåsen, det häfda och bruka uti åker och äng och skatten af utgöra: däremot skall Arvid makt hafva *strömmen med skogen och fisket* sig till gagn och nytta bruka i Svens lifstid. Men där någon tillfogar den andre någon skada på hans ängar, skall han pligtad vara samma skada honom upprätta.»

Omedelbart efter det sålunda skedda skatteköpet uppfördes 1632 den första hammarsmedja inom Karlskoga socken vid *nedre* Valåsen af förenämde Arvid Bengtsson, som då var borgare och under några år äfven borgmästare i Örebro,

där han afled i oktober 1652. I slutet af 1630-talet sålde han det nyanlagda bruket till en annan borgare i Örebro, handlanden *Gerhard* eller *Gerdt Ysing Arentsson*, bördig från Stade i Tyskland, som vid 3 ting under 1642 och 1643 erhöll laga uppbud å »Valåsen med ström och hammar», hvarå drottning Kristina utfärdat privilegium den 1 febr. 1642, samt den 21 maj 1647 jemväl undfick hennes »konfirmation» eller bekräftelse på 1631 års skatteköp af hemmanet.

Å häradsting den 9 mars 1648 »hade fuller Sven Björnsson i Valåsen i Karlskoga socken och Gerdt Ysing i Örebro stad en tvist sins emellan *om egande- och besittierätten i be:te Valåsen*», men äfven denna tvist förliktes, så att Sven Björnsson därefter skulle »hela sin lifstid igenom sitta där i Valåsen alldeles skattfri», hvarjemte öfverenskommelse träffades om de egor, som han därunder skulle häfda och bruka. Sven Björnsson lefde ännu någon tid härstädes. Vid ett ting den 25 augusti 1652 upprättades mellan honom och hans hustru Malin Nilsdotter ett inbördes testamente »efter de voro barnlöst folk» och därjemte »bägge komne till en hög ålder».

Å 1648 års nyssberörda ting »trädde åter för rätten bemälte Gerdt Ysing i Örebro och gaf tillkänna, huru som han efter fången tillstånds- och mutsedel af näste bergmästare, ärlig och väl:d Sten Andersson, hade nu nyligen tagit sig före och begynt att uppsätta och bygga sig *en liten ny hammar* uppå sina egne skatteegor i Valåsen i Karlskoga socken, uti samma ström, som han hafver sin förra och gamla hammarsmedja stående, dock ett musköteskott där ofvanföre öster ut». Han begärde därföre och erhöll rättens intyg därom, »att där be:te Gerdt Ysing hade nu tagit sig före att bygga, var temmeligit godt hammarställe, och icke kunde den byggning skada något främmande verk eller hemman, antingen i åker eller äng, utan hans eget skattehemman Valåsen, det han själf tål och lider». Med anledning häraf utfärdades den 12 november 1649 bergskollegii privilegium för Gerdt Ysing att vid *öfre* Valåsen inrätta en *knipphammare* »att slå knippjern och allehanda slags plåtar.»

Vid häradsting den 7 februari 1651 lät Ysing inteckna sitt köp af »häfderätten» till $^1/_4$ kronohemman *Elgsimmen*, som han betalt med 10 skeppund tackjern »samt ett tröjekläde och kjortletyg af vallmar», äfvensom åtskilliga andra förmåner, som kommit säljaren, Sven Anderssons enka, till godo efter mannens död.

* * *

I skrifvelse af den 11 november 1650 till landshöfdingen Krister Bonde hade bergskollegium gifvit honom befallning, »att *tilldela Gerdt Ysings hammarbruk någon skog af kronones allmänning.*» Denna tilldelning egde rum den 23 augusti 1652 i närvaro af vederbörande domare, bergmästare, bergsfogde »och samtlige nämden», hvarefter protokollet härom ett par dagar senare infördes i häradsrättens dombok (jfr »Karlskoga krönika» sid. 236). Å det häradsting, som hölls den 12 november 1657 i Bo, i närvaro af landshöfdingen Gustaf Soop, »besvärade sig väl:d Gerdt Ysing i Örebro, att ehuruväl honom blef för några år sedan, näml. 1652

den 23 augusti, efter kongl. bergskollegii, h:s nåde landshöfdingen högvälborne hr Krister Bondes order, genom särdeles därtill deputerade kronones betjente, afvittrat ett stycke skog af kronones eller socknens allmänning östan för Mykern till hans hamrar vid Valåsen, efter som synedomen, gifven den 25 ejusdem utvisar; likväl hafva de i Bryttiegården understatt sig att i fjor rödja och i år slå på samma honom tilldelte skog, som förmedelst hans damröte därtill hafver funnits beqväm och nyttig. Där emot ingen gensagu mer var, än genom berörda afvittring skulle Gerdt Ysing allena stubben och *icke gräs eller bete* tillsta, som var och bör vara *socknen förbehållet*. Så emedan detta gensvaret icke kunde ogillas, de i Bryttiegården icke voro lagligen efter 4 art. skogsordningen inrymde, och be:te Gerdt Ysing, i det fall ängerödningen på allmänningen skulle (bort-?) lejas, belofvade årligen 2 kannor franskt vin till Karlskoga kyrka, att han måtte få njuta till äng för sig allt hvad hans dammar kunna röta, så vidt hans skog, som honom afvittrad är, räcker. Ty tillsades och tilldömdes honom och hans efterkommande samma ängerödningar af hans damröte, så på hans egen skog för sig att nyttja och behålla så länge han eller de behagar be:te *2 kannor vin till kyrkan hvart år betala.*»

Den ifrågavarande allmänningstrakten innehades till en början utan annan ersättning till statsverket än den, som kunde anses ligga i den årliga hammarskatten, intill dess genom k. resolution af den 14 mars 1689, »angående den afgift, hvilken de böra erlägga, som till deras bruks fortsättande betjäna sig af kronones allmänningar», föreskrifter meddelades om upptagande af dylik afgift eller »rekognition», hvarefter genom bergskollegii utslag den 20 december 1690 den årliga skogsöresafgiften för Valåse bruks allmänning bestämdes till 37 daler 16 öre smt, motsvarande en beräknad årlig afkastning af 600 stafrum ved. Huruledes denna afgift, i anledning af beslut vid 1747 års riksdag, sedermera tredubblades, kan inhemtas af nedanstående:

K. M:ts och riksens bergskollegii utslag angående en viss stadgad skogsöresafgift, som till K. M:t och kronan bör erläggas af Valåse bruksegare för den berörde bruk emot rekognition underlagde allmänning i Örebro län och Karlskoga socken belägen; gifvet i Stockholm d. 7 december 1772.

I anledning af riksens ständers underd. tillstyrkande vid 1765 års riksdag, har K. M:t uti ankommen nådig skrifvelse till k. kollegium af d. 14 november 1766 i nåder täckts förordna, att, som vid efterseende af den rekognition, hvilken af visse bruk och bergverk erlägges för kronoallmänningars nyttjande till blåsning och smide är befunnet, det en del rekognitionskogar väl innan 1720 äro taxerade, men hvarken förut eller efter den tiden ånyo och ordentligen efter metoden blifvit afmätte, refvade och skattlagde, så borde därom af k. kollegium besörjas, på det desse rekognitionsskogar måge efter det i landtmätareinstruktionen och bergsordningarne föreskrefne sättet ofördröjligen aftagas, och vederborligen till en rekognitionsafgift, som 1747 års författning påbjuder, skattläggas, samt, att intilldess sådant skett, skulle vederbörande bruksegare erlägga den delen af deras första rekognitionsafgift, som dem ålåg innan 1747 års förordnande utkom, uti riksdalers mynt eller ock med bankosedlar efter kurs, dock att vid 1747 års förhöjning uti rekognitionsafgiften borde förblifva efter förra vanligheten.

Ibland de rekognitionsskogar, som sedan 1720 icke blifvit taxerade, är ofvannämde Valåse bruk underlagde allmänning, hvarföre tillförene, likmätigt k. kollegii utslag d. 20

december 1690 i årlig skogsöresafgift blifvit erlagdt 37 daler 16 öre smt, och sedermera tillika med 1747 års förhöjning 112 daler 16 öre dito mynt.

I förmågo af högst åberopade 1766 års k. bref, samt uppå k. kollegii därefter följde förordnande, har alltså bergmästaren i orten välborne Erik Bergensköld, med biträde af vederbörande landtmätare, företagit en ny taxering öfver denna allmänning, samt förrättningen hit insändt; hvarefter k. kollegium den samma låtit sig föredragas. Och vid bepröfvandet af hvad så väl sjelfva taxeringsinstrumentet, som bergmästarens tillika insände betänkande innehåller, finner k. kollegium icke skäl att göra någon ändring uti den rekognition som förut, enligt hvad ofvan förmält är, blifvit af Valåse bruksegare erlagd tillsammans med 1747 års förhöjning till 112 daler 16 öre smt, utan bör således samma skogsöresafgift 112 daler 16 öre äfven hädanefter allt framgent af brukets egare för meranämde allmänning årligen utgöras: kommande följaktligen den sedan 1766 tills vidare erlagde betalningen i riksdalersmynt, eller betalningens beräknande efter kurs numera och ifrån innevarande års början att upphöra. Hvilket vederbörande till efterrättelse länder.

Utom den sålunda förhöjda rekognitionsafgiften, infördes genom beslut, jämväl vid 1747 års riksdag, särskild *bevillning* af dylika skogar, hvars belopp sedermera undergick åtskilliga vexlingar, väsentligast beroende på statsverkets behof af ökade inkomster. Vid 1809 års riksdag egnades särskild behandling åt de till bergverken upplåtna rekognitionsskogarna med den utgång att desamma, under vissa vilkor, finge af vederbörande bruksegare skatteköpas, sedan de förut blifvit indelade och skattlagda till nya hemman, hvarom särskilda föreskrifter meddelades i k. kungörelsen den 4 februari 1811. Vid den undersökning och skattläggning, som i följd häraf egde rum af Valåse bruks allmänning, blefvo äfven gamla rättigheter till s. k. yxbörd å samma allmänning tillgodosedda, på sätt som närmare kan inhemtas af följande k. bref till kammar- och bergskollegierna »angående hofjunkaren von Hofstens und. besvär rörande yxbörd å Valåse bruks rekognitionsskog», så lydande:

Carl Johan etc. Vår ynnest etc. Hos oss har egaren till Valåse bruk i Nerikes län, hofjunkaren Bengt von Hofsten anfört underd. besvär däröfver, att, sedan vid en i augusti månad år 1814, till följe af Vår nådiga förordning den 4 februari 1811, af vederbörande verkställd undersökning å de berörde bruk anslagne rekognitionsskogar, ombudet för Karlskoga kyrka samt åboerne å Östra Nytorps eller Labbesands och Bricketorps hemman påstått att erhålla nödigt byggnadstimmer från samma skogar dels i grund af ett utaf underlagmannen Mats Pleningius, efter behörigt förordnande, den 23 augusti 1652 utfärdadt tilldelningsbref, därutinnan blifvit förordnadt, att, som orden lyda: »Egaren till Wahlåsen skulle hafwa, till bägge sina hambrar samt sjelfwe Hemmanen Wahlåsen och Immtorpet, hwad som betarfte till att uppehålla theras Bruk med, af nästliggande allmänning, och thetta med förord, bland annat, att kyrkan med Bricketorp och Labbesand få taga therå sitt nödtorftiga timber», dels ock i följd af de särskilte förbehåll, hvilka så väl å kyrkans vägnar blifvit gjorde vid Valåse kartas fastställande, som ock af åboerne å berörde hemman vid frågan om Valåse rekognitionsskogs afrösande från Valåse samt Immetorps hemmans mark; hvaremot bruksegaren och kronans ombud berörde påstående bestridt och, hvad kyrkan anginge, yrkat, att, då allmänna lagen stadgade, det hvarje församling sjelf skall bygga sin kyrka, borde den beviljade utsyningsrätten för Karlskoga förfalla, helst författningarna bjöde, att kyrkor böra af sten byggas, samt att om Labbesands och Bricketorps hemman vore i behof af byggnadstimmer, de då borde erhålla det från någon annan odisponerad allmänning och icke från den nu ifrågavarande, såsom emot rekognitionsafgift bruket tilldeld och hvars behof dessutom däraf icke kunde fyllas; uti hvilket yttrande undersökningsmännen hufvudsakligen instämt och, jämte förmenande, att Karlskoga kyrkas

åberopade rätt borde anses förfallen, med vitsordande af brukets kolbrist föreslagit, att de ifrågavarande hemmanens behof af utsyning, i stället för å Valåse rekognitionsskogar, finge tagas från Immetorps närbelägna allmänning; så hafven I, vid pröfning af berörde undersökning och de i ämnet särskildte anförde besvär samt efter det ej mindre Vår befallningshafvande i Örebro län än öfrige vederbörande hörde blifvit och utlåtande afgifvit, genom utslag den 2 februari 1810, under instämmande i hvad Vår befallningshafvande därom yttrat, förklarat, att alldenstund Karlskoga kyrka samt hemmanen Labbesand och Bricketorp blifvit genom lagmannen Pleningii ofvanaberopade tilldelningsbref uttryckligen förbehallne att få taga sitt nödiga timmer å den Valåse bruk därigenom med sådant vilkor underlagde rekognitionsskog, hvilken rättighet, den där af ålder syntes vara åtnjuten och af dem vid alla tillfällen, då kartor öfver allmänningen blifvit inför domstolen uppviste, förbehållen, genom Vår nåd. kungörelse den 4 februari 1811, som tillägger jordegare och boställsinnehafvare den yxbörd å rekognitionsskogarne, de tillförene haft, blifvit dem förvarad; så hafven I ansett både kyrkan och hemmanen Labbesand och Bricketorp till en sådan före rekognitionsskogens anslående till Valåsen åtnjuten förmån vara berättigade och därföre, utan afseende å hvad som blifvit föreslaget i afseende på tilldelningen från Immetorps allmänning, såsom med denna fråga icke egande gemenskap, förordnat, att de borde från Valåsens rekognitionsskog sitt nödtorftiga behof i denna del erhålla; hvadan, och då det tillhörde vederbörande förrättningsmän att noga utröna och föreslå, huru mycket i detta afseende för hvarderas behof borde afräknas fran rekognitionsskogen, denna fråga blifvit till förrättningsmännens handläggning hänskjuten, med förständigande att, i afseende å kyrkans rätt, iakttaga hvad 1766 års förordning i afseende på publika byggnader stadgar: uti hvilket beslut klaganden om ändring i underd. anhållit, däröfver vederbörande hörde blifvit och I med gemensamt underd:t utlåtande den 28 sistl. April till Oss inkommit.

Detta besvärsmål hafve Vi i nåder låtit Oss föredragas, men icke funnit några så beskaffade skäl af klaganden vara anförde som kunna verka ändring uti förenämde Edert öfverklagade beslut, hvilket Vi därföre i nåder gillat och fastställt; och hvarom Vi Eder till svar och vederbörandes förständigande samt underdåniga efterrättelse härmed i nåder velat underrätta. Vi befalle etc. Stockholms slott den 31 augusti 1820.

Vid den skattläggning, som i följd häraf några år senare egde rum, hvilken förrättning fastställdes genom kammarkollegii utslag den 3 december 1832, *afräknades för Karlskoga kyrka 50 tunnland*, samt för Labbesand och Bricketorp 30 tld, eller tillsammans 80 tld *fullgod* skogsmark, hvarefter den *återstående* till fullgod mark uppskattade delen af den till Valåse hamrar anslagne allmänningstrakten, utgörande något öfver 838 tld, efter beräkning af 1,200 tld på ett hemman, skattlades till $^7/_{10}$ mantal *Trindmyran*, med en årlig ränta af 5 rdr 18 skill. $4^1/_5$ rst bko, motsvarande efter 1855 och 1869 årens ränteomsättningar ett belopp af 66 kronor 28 öre, hvaraf hälften numera blifvit afskrifvet. Jemlikt kammarkollegii skattebref den 5 februari 1838 blef detta hemman till skatte försåldt mot en köpesumma af 32 rdr 14 sk. 5 rst bko, med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Valåse bruk.

Den del af förenämda allmänning, som enligt 1652 års tilldelningsbref och vid häradstinget den 7 maj 1653 därom fastställd förening, anslogs till brukets andel i *Sibbohyttan*, skattlades jemlikt kammarkollegii utslag den 4 oktober 1850, efter enahanda grunder, till $^5/_{12}$ mantal *Sibbofors* med årlig ränta af 3 rdr 1 sk. 3 rst bko, sedermera omsatt till 32 kronor 8 öre samt kronotionde 9 kronor 16 öre, hvilken sammanlagda grundskatt jämväl blifvit till hälften afskrifven. Detta

hemman skatteköptes enligt kammarkollegii skattebref den 13 oktober 1851 för 18 rdr 8 sk. 6 rst bko, likaledes med förbehåll att varda oskiljaktigt från Valåse bruk. — I sammanhang härmed må ock anmärkas, att, genom kammarkollegii sistberörda utslag, hemmanet Sibbofors, enär den hithörande skogen blifvit anslagen till tackjärnsblåsning vid Sibbohyttan, med åberopadt stöd af k. resolutionen den 26 november 1660, blef påförd *endast half landtågsgärd*, likasom öfriga bergsmanshemman inom Karlskoga. Detta förhållande, som naturligtvis var likartadt för öfriga till hyttor anslagna och sedermera till hemman skattlagda rekognitionsskogar härstädes, hindrade dock ej, att kammar- och kommerskollegierna i sitt gemensamma, bekanta utlåtande af den 31 december 1867 angående vilkoren för tackjärnstiondens upphörande, kunde förklara, »att *i senare tider skattlagda hemman icke äro att betrakta såsom åtnjutande några friheter i räntan.*» Den kamerala rättvisan och konsekvensen är, som man ser, stundom litet besynnerlig; men då, genom den fortgående afskrifningen, med 1904 års ingång både gamla och nya räntor, huru de än må hafva tillkommit, skola helt och hållet hafva upphört, kan den anmärkta oegentligheten numera vara skäligen utan betydelse i fråga om tillvaratagande af — kronans intressen.

* * *

För att nu återkomma till brukets egare är det ostridigt, att *Gerhard Ysing Arentsson* till ganska väsentlig del har grundlagt Valåse bruksegendom. Han bodde dock ej vid bruket, utan i Örebro, där han dref en omfattande affärsrörelse och där han afled 1673. Han begrofs i egen graf i stadens kyrka, där ett fordom befintligt, numera försvunnet epitaphium — enligt Bagge — lemnat följande upplysningar om hans personlighet:

Geehrter Vandersman! steh' still und lerne sterben
Auf das du auch mit mir den himmel mag ererben.
Die knochen, haut und fleisch, so Stade mir gegeben,
Als man schrieb tausend jahr, sexhundert drei darneben,
Hat meine Pilgrimschaft endlich hieher begraben,
Nach neun und sechzig jahr Gott wolt di seele haben.
Dass sie in himmel soll ein man und bürger werden,
Nach dem ich bürger war und zwei mahl man auf erden
Ein kauffman war ich hier und könte nichts erwerben
Das mir erwünschter war als einmahl selig sterben.
Darumb gehe nur hievon und lerne recht zu sterben,
Auf das du auch mit mir den himmel mögest erben.

Ysing förärade till Örebro kyrka 1660 en större ljuskrona af metall, som »hade sin plats förr i koret, men återfinnes nu ej». I Karlskoga kyrkas äldsta protokollsbok finnes antecknadt, att »anno 1673 förärade seigneur Ysing till Guds hus och kyrka en messingsljuskrona», som ännu finnes i behåll. Hans son

Johan Ysing blef egare till Valåsen, där han ock från 1680-talets början var bosatt. I nyss anförda protokollsbok är äfven antecknadt, att »anno 1686 gaf

välaktad Johan Ysing en härlig och vacker *altaretafla* till kyrkan , omtalad här ofvan (sid. 8), såsom gifven af Gerhard Ysing, hvilket misstag härmed rättas. Sonen var ock verksam för brukets utveckling. År 1683 blef hammarskatten höjd från 3 till 5 skeppund, i sammanhang hvarmed bruket delvis ombyggdes. Genom en k. resolution den 5 november 1688 medgafs honom att få njuta besittningsrätten eller ock inlösa skatterätten af $^1/_3$ hemman Elgsimmen samt $^1/_4$ h:n Immetorp, och genom bergskollegii resolution den 1 juni 1689 »konfirmerades detta hammarbruk» under enahanda villkor som de flesta öfriga bruken inom denna byggd (jfr. sid. 76).

Denne Ysing inbördade äfven 1684 Hagby bruk invid Nora, som staden nyss förut inköpt för 8,000 daler kpmt, samt innehade detsamma till dess han d. 14 november 1706 sålde bruket med en kvarn och ett hemman i Sund, äfvensom »utmålsskog», till sin måg Per Persson Wester för 11,500 daler kpmt.

Vid ny hammarskattstaxering 1695 blef årliga smidesrätten vid Valåse båda hamrar höjd till 1,000 skeppund, med 10 skepp. hammarskatt. Genom bergskollegii privilegium af den 20 november 1712 erhöll Ysing tillstånd att vid Valåsen »inrätta ett vattenverk till värjeklingors, bajonetters och flera gevärssorters förfärdigande.» I särskilda resolutioner af den 27 maj och 10 juni 1714 gaf bergskollegium Johan Ysing dels ett förbud, »att ingen skulle inom 2 mils distans på alla sidor om dess manufakturverk vid Valåsen ett slikt verk uppbygga och inrätta»; dels tillades det nya manufakturverket »en allmänning öster om bruket.» Kort härefter afled Ysing innan den nya anläggningen hunnit komma i någon egentlig verksamhet. Han begrofs i Karlskoga kyrka.

Johan Ysing var en ovanligt processlysten man. Vid nästan alla härads-, grufve- eller hammarting hade han ett eller flera rättegångsmål, i många fall om rena obetydligheter. Vid 1697 års hammarting i Skärmarboda beskyllde han bergmästaren Johan Ahlman för ovilja och »kitslighet», men den rätta halten af Ysings mer eller mindre grava beskyllningar torde ganska tydligt framgå af följande utdrag ur protokollet för Dalkarlsbergs grufveting den 9 juni 1698:

»Bergmästaren förklarade sig vara förorsakad hr Ysing inför rätten att påminna, *huru vidlöfteligen han anställer sina små aktioner, som dock af ringa vigt och värde äro.* inkallandes ett stort antal af vittnen, af hvilka dock största delen litet eller allsintet hafva att berätta, som någon upplysning till sakerna gifva kan; bemödar sig ock med ett fast onödigt och vidlöftigt skrifvande, särdeles i saken emot Petter Lang i Utterbäck, uti hvilken han icke allenast en libell har ingifvit med sina allegatis n:r 1 och 2, utan jämväl under 3 och 4; inkommer med tvänne onödiga och vidlöftiga relationer, samma sak angående, dem han bägge med egen hand själf har underskrifvit; varandes klagomålets *varde så ringa*, att ett sådant vidlöftigt skrifvande aldrig där vid kan meriteras; ty åtvarnade hr bergmästaren honom att akta sig det honom icke en laga korrektion påkommer, hvarmedelst domaren uti sitt embete mycket fatigerad blifver. Hr Ysing svarade härtill: jag begär komma ifrån bergmästaren, såsom han alltid, då mina saker förehafvas, visar sig mycket vidrig; hvilket uppå bergmästarens begäran uti protokollet fattadt blef.»

Detta skedde ock af tjänstgörande bergsfogden Johan Frumerie. Det ifrågavarande målet gällde några lass Dalkarlsbergsmalm, Ysing tillhörig, som svaranden beskylldes hafva borttagit ur en roste vid Sibbohyttan. Ej mindre än 6 vittnen hördes, men saken uppsköts och den synes t. o. m. ha fått förfalla, emedan den ej omtalas i de följande protokollen.

Af Johan Ysings barn blef, så vidt nu är bekant, en dotter *Kristina* gift med förenämde brukspatronen *Per Wester* på Hagby; en dotter *Magdalena* gift med kronobefallningsmannen i Vestersysslet *Göran Sten*, hvilken sannolikt var en son till bergmästaren Sten Andersson. Efter Stens död 1720 blef Magdalena omgift med prosten *Johan Chenon* i Kila. — Den enda, säkert kända sonen

Gerhard Ysing blef egare till Valåsen, där han bebodde den s. k. »gamla herrgården», hvilken nu användes till bostad för arbetare. Han var en för sin tid framstående kemist och hade sitt laboratorium i en källare under detta hus. Här brunno ljus om nätterna, då Ysing förehade sina experimenter och folket, som den tiden stod på låg bildningsgrad, hviskade sig emellan, att han gjorde guld och bedref falskmynteri. Andra påstodo däremot, att han gömde sig undan för fordringsegare. Båda dessa antydningar höra naturligtvis till sagans område och strida dessutom mot hvarandra. Den, som kan göra guld, behöfver nog ej draga sig undan för skuld.

Den rätt till skatteköp af 1/4 hemman Immetorp, som Johan Ysing redan 1688 erhållit, hade emellertid icke blifvit fullföljd; men i särskilda skrifvelser till kammarkollegium den 9 augusti 1718 och 1 juli 1723 förordade bergskollegium lifligt nämda hemmans skatteköpande under Valåse bruk, hvilket ock kort därefter gick i verkställighet. Däremot blef det påbörjade nya manufakturverket lemnadt åt sitt öde, hvilket hade till följd, att bergskollegium i resolution den 18 november 1729 angående den hit anslagne *Immetorps allmänningen* förklarade,

»att hvarken brukspatronen Gerhard Ysing den vidare kan få nyttja emot rekognition, efter som han yttrat sig att hädanefter alldeles vilja afstå med det manufakturverkets upprättande, i anseende hvartill denne allmänningstrakt hans fader aflidne brukspatron Johan Ysing år 1714 blifvit emot rekognition upplåten, icke heller bergsmännerne, som bruka uti Immetorpshyttan, emedan berörde allmänningsskog är så ringa och bergsmännen så många att de därmed ej skulle vara belåtna, och skogen på en kort tid alldeles blifva utöknad, samt de där befintliga storverksträd och timmer, som med tiden till storverke uppväxa kunna, tillika med den öfriga skogen förstöras; hvarföre k. kollegium vid så beskaffade omständigheter pröfvat gagneligast, att, i anseende till den allmänna brist på storverksträd, som där i orten förspörjes, denna skogstrakten alldeles afsätta och k. kollegio en särskild disposition däröfver förbehålla». — — —

På grund häraf blef Ysing befriad från vidare utgörande af den åsatta rekognitionsafgiften 8 daler 4 öre smt, hvarjemte ortens bergsfogde beordrades gå i författning därom, att »på denna allmänning befintliga timmer och storverksträd må blifva utkrönta och ett inventarium däröfver upprättadt, såsom ock att allmänningen för det öfriga med all sorgfällighet må blifva befredad.» Denna allmänning blef dock omkring 50 år senare upplåten till Immetorps hyttelag, hvilket fortfarande torde innehafva största delen däraf, på grund af kammarkol-

legii därå utfärdade skattebref af den 22 oktober 1834, likasom Valåse bruk, jemlikt skattebref af samma dag, innehar återstoden.

Gerhard Ysing (Johansson) f. 1681, afled 1730. Han var gift med *Maria Camitz*, f. 1692, d. 1749; dotter till rådmannen i Kristinehamn Mathias Camitz (jfr sid. 78). Hon blef omgift 1) med *Gustaf Aman*, filos. magister, akademi-adjunkt i Upsala, och, efter hans död, 2) 1745 med *Nils Lagerlöf*, f. 1688, d. 1769, teologie doktor, superintendent i Karlstad. Gerhard Ysing synes icke hafva efterlemnat bröstarfvingar, hvadan Valåsen öfvergick till hans syskon och deras barn. Sålunda nämnes

Karl Berger, förut omtalad (sid. 81) någon tid som egare helt eller delvis däraf; f. 1706, d. 1761, blef han 1731 gift med *Kristina Katarina Wester*, f. 1707,

Valåsen.

d. 1771, dotter till brukspatronen å Hagby Per Wester och Kristina Ysing. Sedan begärd smidestillökning vid Valåsen blifvit afslagen genom en bergs-kollegii resolution den 6 december 1737, beviljades några år senare, genom en annan resolution den 14 juni 1742, »brukspatronen Karl Berger 100 skeppund tillökning i smidet dock ej högre för tackjärnskonsumtions skull, så att smidet därefter blefve 1,100 skepp. med därå belöpande hammarskatt.» Sedermera omtalas brukspatronen

Per Löfman på Bofors som egare äfven af Valåsen. Han var gift med *Kristina Katarina Sten*, en dotter till förut nämde kronobefallningsmannen Göran Sten och Magdalena Ysing. Denne Löfman afled 1745 $^{9}/_{5}$ och hans fru 1746 $^{6}/_{2}$. Arfvingarne innehade sedan bruket till dess sonen, sekreteraren

Gustaf Löfman »inrättade egen hushållning på Valåsen 1769», där han i en ålder af 36 år afled 1778 $^{22}/_{8}$. Han efterträddes af en sin broder, hofkvartermästaren *Löfman*, som dock endast ett år bodde härstädes. En syster

Anna Fredrika Löfman, f. 1744, d. 1802, blef gift med brukspatronen *Johan Eberhard Geijer*, f. 1733, d. på Lindfors bruk 1796. Deras dotter *Kristina Lovisa Geijer* blef gift 1779 $^{29}/_{7}$ på Lindfors med »sin farmors mors sysslings sonsons son», hofjunkaren

Bengt von Hofsten, som genom köp och möjligen äfven genom arf sistnämda år blef egare af Valåsen. Han var en son till brukspatronen på Villingsberg, kammarherren Erland v. Hofsten, f. 1719, d. 1758, och Kristina Kolthoff, f. 1724, d. 1778. Sonen Bengt, f. 1747 $^{17}/_{6}$, erhöll hofjunkaretitel 1769 och bosatte sig efter giftermålet på Valåsen, där han fick anseende om sig att vara en vänlig och gladlynt man. Hans fru, som var f. 1762 $^{24}/_{3}$ på Bofors, gjorde sig däremot känd som en barsk och allrådande kvinna, om hvilken många anekdoter berättas bland hennes afkomlingar. Hon lefver ock ännu under namnet »nåda på Valåsen» i Karlskoga invånares minne. Hon skänkte ett väggur till kyrkan, på det presterna skulle lära sig bättre passa på tiden. Huru hon tog hand om en ung gosse och lät uppfostra honom skall vidare berättas under *Carlsdahl*. Hon afled 1821 $^{24}/_{9}$ på den af makarna inköpta egendomen Hönsäter i Österplana socken å Kinnekulle, där familjen vistades under somrarna och där mannen äfven afled 1826 $^{10}/_{11}$. Vid Valåsen vidtogos flera åtgärder till ställets förskönande, genom parkanläggningar, brobyggnader mellan holmarne vid Valåns utlopp, utställande af byster, urnor, minnestaflor m. m. Egendomen gick i arf till sonen, bergmästaren

Erland von Hofsten, f. 1780 $^{19}/_{9}$, d. 1839 $^{10}/_{12}$; gift 1822 $^{19}/_{9}$ med *Johanna Fredrika Nordenfelt*, f. 1802 $^{4}/_{10}$, d. 1847 $^{7}/_{12}$. Läkare fanns ej den tiden i Karlskoga och utöfvade därför fru von Hofsten, i godt förstånd med de närmast i Kristinehamn och Örebro boende läkarne, med hvilka hon flitigt brefvexlade, en tämligen stor medicinsk praktik. Ersättning kom naturligtvis ej i fråga och, då ej heller apotek fanns inom socknen, lemnades äfven i de flesta fall medicinen fritt från fru von Hofstens rikhaltiga medikamentsförråd. Många tacksamhetens tårar hafva också vattnat hennes och hennes mans grafkullc å Karlskoga kyrkogård. Af barnen inköpte brukspatronen

Bengt Johan von Hofsten, f. 1824, d. 1884, Valåsen af syskonen löjtnanten *Nils Eberhard Hjalmar von Hofsten* och *Emilia Maria Charlotta von Hofsten*, hvaremot skriftställarinnan *Kristina Johanna Augusta von Hofsten*, f. 1832 $^{3}/_{9}$, behöll sin arfslott till dess egendomen 1882 öfvergick till nuvarande egaren.

*

De tre egendomarne Valåsen, Villingsberg och Ölsboda, hvilka tillsammans omfatta den betydande arealen af 25,500 hektar, ligga så att säga inom samma hank och stör. Smidet är till hufvudsaklig del nedlagdt vid dessa bruk; vid Valåsen har man från 1889 öfvergått till och fortsätter ännu med tillverkning

af tackjärn. Jordbruk och skogsskötsel äro således hufvudsak vid de stora egendomarne och man kan väl förstå, att isynnerhet de vidsträckta skogarne årligen gifva rika skördar, utan att därigenom förlora i värde, då man ej anser sig afverka mer än återväxten lemnar.

Sibbohyttan.

Denna hytta byggdes enligt flera sammanstämmande uppgifter 1646. Genom bergskollegii resolution den 4 november 1651 erhöll egaren af Valåsen, Gerdt Ysing, som tillhandlat sig $^1/_3$ i hyttan, särskildt privilegium att njuta 3 års frihet för tionden och att sedan i de följande tre åren gifva en årlig genant af 20 daler smt. I en resolution på bergmästaren Knut Larssons frågepunkter den 27 oktober 1670 beviljades, till hyttans upprättande, såsom då varande förfallen, ett års frihet. Hyttan beskrifves i 1673 års relation af nämde bergmästare drifvas med underfall i god ström, ega hyttedam och en hålldam vid Sibbosjön, brukas af bergsmän, ega god skog och andra lägenheter samt bekomma malm i Dalkarlsgrufvan i Nora socken, $1\,^1/_2$ mil därifrån. Denna beskrifning upprepas i 1684 års relation af bergsfogden Johan Norin med tillägg, att hyttan var byggd i 14 delar af $2\,^1/_4$ hemman. I tiondelängden för samma år redovisas en blåsning på 51 dygn med $378\,^1/_4$ skeppunds tillverkning och en tionde af $37\,^3/_4$ skepp., däraf Johan Ysing å Valåse bruk utgjorde 10 skepp. 8 lisp. 6 ℔.

Under 1770-talet uppstod rättegång mellan Sibbo hyttelag och Valåse bruk om bättre rätt till den allmänningstrakt, som, enligt hvad förut (sid. 106) blifvit antydt, den 23 augusti 1652 blifvit tilldelad Gerdt Ysing för Valåse bruk och hans andel i Sibbohyttan. Den del af denna skogstrakt, som var afsedd för tackjärnstillverkning härstädes, blef dock enligt öfverenskommelse redan vid tinget den 7 maj 1653 delad mellan Ysing och de öfriga hyttedelegarne, hvilket förhållande ock hade till följd, att genom bergskollegii dom den 11 juni 1776 denna tvist afgjordes till Valåse bruksegares fördel, hvilken dom sedermera erhöll K. M:ts stadfästelse. Huru denna skogstrakt blifvit skattlagd till $^1/_{16}$ mantal Sibbofors och skatteköpt under Valåse bruk är ock förut omtaladt (sid. 109).

I den af bergmästaren Fr. von Schéele år 1833 upprättade stämpelbok öfver hyttorna inom Karlskoga bergslag, är Sibbohyttan, såsom räknad till Nora-Lindes bergmästaredöme, icke upptagen. Blåsningarna härstädes hafva för längesedan upphört, men någon underrättelse om tiden därför har icke vunnits.

Immetorpshyttan.

Efter bergmästaren Sten Anderssons »mutsedel» byggd 1655, »men konfirmerad och försedd med 6 års frihet den 12 mars 1659». Genom en bergskollegii resolution den 10 maj 1675 blef »till hyttans reparation och flyttande» 2 års frihet särskildt förunnad. Densamma omtalas i 1673 och 1684 års relationer ega god ström med underfall, i samma vatten som kommer från Sibbohyttan; vara byggd i $16^1/_3$ delar af 9 hemman, hvilka dels hade god skog, dels »ringa och tarfvelig», samt höllo sina grufdelar i Dalkarlsgrufvan, 2 mil aflägsen, därifrån de bekommo sin malm och blåste i regeln hvart år. Här skedde under 1684 den största blåsningen inom Karlskoga bergslag. Denna pågick nämligen i 87 dygn med ett tillverkningsbelopp af 662 skepp. 10 lisp., hvarför tionde utgjordes med 66 skepp. 4 lisp. I denna blåsning deltogo ej mindre än 36 bergsmän.

Genom bergskollegii resolution den 17 februari 1733 lemnades »detta hyttelag frihet att ifrån Persbergs grufvor årligen få afhemta 400 lass malm», emot skyldighet att till så stor del bidraga uti det, »som till grufvornas förnödenhet kan blifva beviljadt, som i proportion af deras malmhandel på dem löpa kan». I en annan resolution den 4 juni 1741 lemnades »tillstånd för hyttelaget, att för dem må utsynas på *allmänningen* så mycket byggningsvirke, som till deras hyttas och hyttedams reparation nödvändigt betarfvas, men att därtill först skulle tagas torrakar och vindfällen, som till byggningstimmer finnas tjänliga». Hyttelaget erhöll därjämte tillåtelse, »att till kolning, efter föregående utsyning, få betjäna sig af torrakar och vindfällen, som till byggningstimmer ej finnes tjänligt, hvilka till stor myckenhet på samma allmänning skulle vara att tillgå; dock tillåtes ej att taga till denna kolning några friska trän vid vite efter lag och kongl. skogsordningen». Genom en följande resolution den 8 december 1747 erhöll hyttelaget ånyo »tillstånd att på ett eller flera år kola af torrakar och vindfällen på Immetorps eller Valåse allmänning till tackjärnsblåsningens vidmakthållande».

MAGNUS DAHL berättar att Immetorpshyttan 1777 blef ombyggd och flyttad litet högre upp i samma vattendrag; att i tionde erlades 18 lispund för dygnet, att blåsningen pågick 80 à 100 dygn om året, samt att hyttelaget egde rättighet, enligt bergskollegii resolution af den 15 december 1772, att (årligen) kola en stor mila på allmänningen öster om sjön Möckeln mot en afgift af 2 skill. specie. Till hyttelaget hörde då $6^1/_3$ hemman.

Ifrågavarande »*Immetorps hyttelags f. d. rekognitionsallmänning*», som den numera kallas, blef, på grund af 1811 års kungörelse, efter föregående undersökning och utredning, fördelad i 19 (rätteligen 20) särskilda lotter, hvilka, med åsatta räntor, tillsammans utgörande 212 kronor 66 öre (däraf hälften numera afskrifvits), på auktion till den högstbjudande *till skatte* försåldes jemlikt kammarkollgii skattebref af den 22 oktober 1834. Dessa lotter innehades, enligt ekonomiska kartverkets beskrifning till 1868 års karta öfver Karlskoga härad af

Björkborn till en sammanräknad areal af	....	444	tunnl.
Valåsen »	»	269	»
Ölsboda » »	»	129	»
	Summa	842	tunnl.

Sedan bruksegaren Yngström 1889 fått sin nybyggda masugn vid Valåsen färdig, upphörde han för brukets räkning med blåsningen vid Immetorp, hvilken dock till och med 1896 blifvit fortsatt af några bergsmän. Sannolikt kommer denna, numera den *sista bergsmanshyttan* i Karlskoga, att innan kort, likasom de öfriga, skatta åt förgängelsen. Tackjärnstillverkningen har i våra dagar öfvergått till s. k. *storindustri.*

Carlsdahls bruk.

Detta järnbruk kan sägas leda sitt ursprung från det privilegium, som bergskollegium den 18 december 1669 meddelade bruksförvaltaren *Georg* eller *Joris de Besche* och bergsfogden i Nora bergslag *Joel Sten* eller *Stensson* på en stångjärnshammare vid Kortforsen i Svartelfven. Hammaren hade dock redan förut delvis blifvit byggd af den sistnämde på grund af landshöfdingen Abraham Leijonhufvuds tillstånd den 26 maj 1663 och häradsrättens attest den 10 februari 1664, men »sedan stod byggnaden stilla» till dess den 1671 fullbordades af förenämde de Besche och *Johan Sten*, en broder till bergsfogden Joel Stensson, hvilken broder efter Joels död i slutet af sistnämda år omhändertog och utredde dennes affärer. Denna anläggning kallades till en början **Kortfors bruk.** Privilegium erhölls på det vilkor, att bruket ej, vid hammarens förlust fick köpa kol af bergslagen och ej genom olagligt förköp stegra tackjärnspriset för de andra hammarpatronerna. Samtidigt med privilegiets meddelande aflät bergskollegium bref till landshöfdingen Leijonhufvud med anmodan att låta tilldela skog till denna hammare och den 18 april 1671 afgick kollegii befallning till bergmästaren Knut Larsson att verkställa denna tilldelning »af kronones allmänning». Detta skedde ock samma år, hvarefter denna förrättning fastställdes af häradsrätten den 31 maj 1673 och konfirmerades af bergskollegium den 7 november 1679.

Redan den 19 november 1669 hade bergskollegiet afgifvit sin rekommendation till kammarkollegium för Georg de Besche att få tillhandla sig 2:ne kronotorp vid Kortforsen under skattemanna börd och rättighet. Detta hade ock till följd, att häradsrätten 1670 bestämde gränserna för fjärdedels hemmanet *Ödeshult*, sedermera kalladt *Ahult*, hvars »stubberättighet» Johan Sten den 17 december 1672 tillbytte sig af åboen Olof Jonsson mot hemmanet Risbacken i Nora socken, som tillhört hans aflidne broder Joel Stensson. Huruledes de Besche sedermera den 20 februari 1674 inköpte skatterätten till $^1/_4$ hemman Höjden för 20 rdr specie är omtaladt sid. 63 här ofvan.

Likasom så många andra bruksanläggningar, hade äfven den nya Kortforshammaren sina motståndare och svårigheter att bekämpa och — öfvervinna. Fru Sigrid Ekehjelm — vår gamla bekanta från Bofors och Björkborn — »besvärade sig klagligen, det, genom denna hammarbyggnad och kungsådrans igentäppande, hennes förpantade laxfiske i Svartelfven så alldeles skulle ruineras, att hon däraf ingen nytta kunde reportera». Bruksegarne svarade häremot, att »denne importante hammarbyggnad med lagligt tillstånd vore bevisligen skedd i bemälte ström, ty hafver fördenskull, som allom nogsamt är veterligt, till dess konservation ansenlige medel ändtligen måst användas, innan den kunde behörigen förvaras emot anstående fara i stora flodtider; att således K. M:ts verkliga intresse härutinnan verserar och fastmera årligen till K. M:ts tjänst importerar, än bemälte laxfiske, som allenast årligen förpaktas med 120 à 130 daler kpmt. I öfrigt varder detta välb:na fruns laxfiske genom hammarbyggnaden ingalunda skadadt eller förminskadt, ty verket är beläget 1/2 mil ofvanför detsamma». Hennes klagomål lämnades ock utan afseende.

Den 1 oktober 1674 köpte de Besche och Johan Stensson 1/4 hemman *Spjutvik* i Nora socken af Bertil Klemetsson i Löfnäs. Öfrige grannar torde hafva sett denna egendomshandel med oblida ögon, hvilket synes framgå af Noraskoga häradsrätts dombok för den 16 i samma månad och år, som därom innehåller:

S. d. klagade m:r Hagelberg uppå s:r Johan Stenssons vägnar till Hans Joensson i Spjutvik, i det han med flere skolat sökt *att förgöra dess hammardam vid Kortfors,* i det han intalt en dräng, Mattes Nilsson benämd, att kasta en penna i dammen, i hvilken penna skall vara *kvicksilfver och andra småsaker,* som nu för rätten uppvistes, säjandes, att Hans skall intalt Zakarias Bertilsson till att vara med sig uti samma skalkestycke, och fått till honom pennan, att hans dräng skulle kasta den i dammen, men blef då af honom förvarad och levererades till borgmästaren Anders Stensson, hvilken den förseglade och hitsände. Hans Joensson nekade sig brukat någon vidskepelse, utan Zakarias Bertilsson skall kommit till honom och sagt: det vattnet ökar sig mycket; hade jag nu kvicksilfver så skulle det gå ut. Därmed sade han, vill du få min hustro penningar, så skall hon köpa det i Nora, som ock skedde; och enär (hon) igen kom, talte de vid drängen Mattes Nilsson, som tjänar Zakarias, att han skulle kasta den i dammen. Zakarias sade sig länt Hans penningar och dem fått igen, men om han köpte kvicksilfver därföre vet han intet, utan fullan hade han det när han kom igen, och fick det till Zakariæ dräng att kasta i dammen, dock blef hindradt sådant uppsåt. Nu såsom detta passerat är, och dammen tillförene en gång utgått igenom vattnets utskärande, dy misstänker han denne Hans och påstår, att han må refundera all tagen skada och omkostnad, såsom ock plikta lagligen för slik vidskepelse.

Resolutio. Detta angifna käromål hafver rätten noga öfverlagt och fullan befinner det Hans Joenssons och Zakarias' föröfvade *skalkestycke med kvicksilfret intet kan skattas för trolldom,* utan eljest olofligt tillbud: hvarföre de bägge sakfälles till 40 mark smt böter och en kanna vin att plikta till kyrkan, med åtvarning att se sig hädanefter visligare före.

I sammanhang härmed må ock anföras att Stensson vid Noraskogs häradsting den 4 januari 1681 gjorde försök att få inlösa skatterättigheten till det andra 1/4 hemmanet i Spjutvik, men bergsmännen och nämden protesterade energiskt däremot, så att frågan därom förföll. I stället sökte ofvan nämde Hans Jonsson att på annan väg fortsätta striden mot bruket. Den 5 oktober 1681 inlemnade han besvär till bergskollegium, af innehåll:

1. »Att Joris de Besche med J. Sten för en hammare, som de hafva byggt $^1/_2$ mil ifrån Spjutviks hytta, liggande på Karlskoga egor, dämma så vattnet in på bem.te hytta, det han med sine hyttelagare icke mer än 3 veckor hela året igenom vid pingsttiden får blåsa, då de med andre nödige sysslor mest skulle ha att göra; hvarföre bergmästaren fuller vid synen däröfver dem vid 300 dalers vite tillsagt att låta förminska sine dammbord till 3 kvarter, då de på bägge sidor voro ohindrade, men dock sedan det intet aktat.

2. Det bemälte de Besche och J. Sten hafva för en finne, Bertil i Löfnäs benämd, som då egde $^1/_3$(?) i Spjutvik, skaffat K. M:ts bref på hela hytteskogen emot 14 skpd tackjärns årligt erläggande till kronan, hvilken $^1/_3$ i Spjutvik de Besche och J. Sten sig strax af bem:te Bertil tillhandlat, och nu allena hela hytteskogen efter brefvet innehafva, så att han uti 6 år intet fått bruka den sig till någon nytta, ehuru däraf allt sedan icke en mark järn utgifven är eller något bruk därför drifvet. Dessutom tillegna de sig halfparten af byskogen, som allenast skulle vara en tredjepart efter hemmansdelen; hvarföre Hans Jonsson och högeligen beklagar sig, att honom således en stor orätt vederfares. Är alltså hans underdåniga begäran att få, efter K. M:ts plakat, köpa samma $^1/_3$ bortsålde skatterättighet till sine $^2/_3$ i bolbyn Spjutvik igen, därifrån den kommen är.»

Bruksegarne träffade sedermera, den 8 april 1682, genom sin inspektor, Jonas Larsson, följande öfverenskommelse:

»Försäkras af Hans Jonsson i Spjutvik till mig på mine hrr patroners, välb:ne George de Besche och hr J. Stens vägnar, genom förlikning inför hr bergmästaren i så måtto, att Hans Jonsson inte någonsin mer vill klaga emot mine hrr patroner och dess bruks välstånd i någon måtto, sammaledes försäkrar jag honom, Hans Jonsson, hans barn och arfvingar vara trygge att patronerna aldrig stå efter hans del i torpet Spjutviken, hvarken hus eller jord; att detta skall vara visst vill jag skaffa mine herrars bref och namn till Hans Jonsson, och att nu oss emellan gjordt ock stadigt oryggligen hållas skall, sätte vi våra namn härunder och ödmjukligen bedt hr bergmästaren till fasta sitt namn härunder sätta.»

Sedan eganderätten till Spjutviks-hemmanet sålunda blifvit tryggad, måhända redan förut, anlades här för brukets räkning ett slags faktori, vanligen kalladt *järnboden*. Därifrån blef ock, enligt hvad Noraskogs dombok för den 9 oktober 1683 utvisar, den s. k. järnbodvägen förbi Nyviker anlagd och bekostad af Kortfors bruksegare, hvilken väg sedermera under en tidrymd af närmare 200 år varit begagnad som allmän häradsväg.

Huruledes bruksegarne blefvo ålagda att för detta hemman betala 20 års prästrättigheter till Nora församlingars prästerskap, kan inhämtas af nyssberörda dombok för den 17 oktober 1696, som därom innehåller följande:

Så kom för rätten uppå samtlige framlidne prosten och kyrkoherden sal. hr Erik Barkmans sterbhus-intressenters, samt uppå framlidne kapellan hr Oluf Skougsbergs efterlefverskas, dygdesamma hustru Brita Barkmans vägnar, kommissarien välb:de Jakob Skougsberg, klagandes öfver hammarpatronerne välb. Georg de Besche och välb. Johan Hammarström, som hade de aldrig erlagt någon prästerättighet för deras vid Svartelfven belägne $^1/_4$ hemman Spjutvik, hvarken till kommissariens morfader sal. hr prosten eller hans fader hr Oluf Skougsberg, utan inlade fördenskull nu en räkning, fordrandes allt ifrån 1674 till och med 1693 efter den förening, som vid kommission i Nora a:o 1687 gjord är, att hela, $^1/_2$, $^1/_4$ och $^1/_8$ skola gifva lika 5 l℔ osmund årligen samt 2 d:r kpmt, 1690 års bevillning till prästegårdens reparation, som gör med inräknadt matskott 8 sk℔ 2 l℔ tackjärn och 2 d:r kpmt; men för dess sal. fader allt ifrån 1669 till och med 1692 2:ne vägar tack-

järn, som belöper med inräknadt matskott till 5 sk℔ 5 vågar tackjärn samt 1 d:r 12 öre till kapellansgårdens reparation. Hrr Georg de Besche och Johan Hammarström exciperade skriftligen, att detta Spjutevikshemmanet i många år tillbaka varit inlagdt och brukadt under Kortfors hammarverk till slåtter och bete för brukshästarne, enär järnet eller andra persedlar till verkets drifvande blifvit af- och an-, ut- eller införde, och ingen åbo därpå varit, förutan en som aktadt *järnboden;* förmenandes alltfördenskull sig icke skyldige vara däraf någon rättighet att utgöra, alldenstund K. M:t på något ställe uti dess nådiga förordningar ej betagit sina trogna undersåtare, som bergsbruk drifva, att lägga sådana små lägenheter under hammarverk, dem till understöd; men om någon rättighet för den, som där vid elfven sitter och hafver akt på järnboden, innestå skulle, vägra de intet sådant att utsöka.

Resolutio. Alldenstund hrr de Besche och Hammarström intet bref och dokument för sig uppvisa, hvarigenom dem lof och tillstånd gifves att afhysa detta $^1/_4$ hemman Spjutevik och läggat under deras bruk Kortfors, som i annat härad och socken beläget är, hvilket eljest sträfvar emot husesynsordningen de anno 1681; alltså kan rätten ej heller finna, att de skäligen vägra prästerna här i socknen deras rättighet däraf, utan pröfvar rättvist att hrr de Besche och Hammarström, såsom varande ledamöter i denna församling för hemmanet Spjutevik böra betala all återstående prästerättighet, efter den enhälleliga bevillning, som vid kommissionen här i Nora a:o 1687 d. 22 juli gjordes, näml:n till kyrkoherden årl:n 5 l℔ osmundsjärn ifrån år 1674 till 1693 inclusive, samt a:o 1690 beviljade reparationspenningar till kyrkoherdegården 2 d:r; såsom ock till kapellanen Skougsberg ifrån 1669 till 1692 inclusive tvänne vågar eller 3 l℔ osmundsjärn årl:n, samt återstående bevillning till reparation på kapellansgården 1 d:r 12 öre kpmt; men hvad matskottet anbelangar, därmed kan rätten dem intet besvära, alldenstund det en frivillig gåfva är, och af socknens invånare efter råd och lägenheten gifves, men herrar svaranderne här ej boendes äre.

Härom finnes i domboken vidare antecknadt:

Emot denna dom hafva hrr svaranderne välb. Georg de Besche och välb. Johan Hammarström i rättan tid låtit inlägga vadepenningar, saken vid nästa lagmansting, efter uttagen citation på vederparten lagligen att fullfölja. I lika måtto hafva käranderne till sin rätts konservation inlagdt vadepenningar jämte protest uppå expenser, hinder och hvarjehanda skadestånd.

Bruksegarne undgingo emellertid icke att erlägga de omtvistade prästrättigheterna.

*

För att nu återgå till Kortforshammaren, så må erinras att vid privilegiernas meddelande densamma undfick 6 års frihet från hammarskatt. Vid hammarting å Nora kungsgård den 7 september 1674 blef den skattlagd till 2 skeppund. Denna hammarskatt ökades 1683 till 4 skepp., och genom bergskollegii resolution den 1 juni 1689 blef hammaren »konfirmerad» under enahanda villkor, som fastställdes för öfriga inom bergslag belägna hamrar. Vid 1695 års hammarskattsreglering ökades skatten ånyo med 2 skepp., eller till 6 skepp., med däremot svarande smidesrätt af 600 skeppund. Bruket egdes fortfarande gemensamt af de Besche och Sten, hvilket kompaniskap synes hafva fortfarit så länge de lefde.

Georg de Besche, f. 1641, naturaliserad svensk adelsman 1678, var vid sin död 1711 bruksherre till Forsmark, Barkinge, Vigelsbo och Forsbol i Uppland. Hans

syster *Anna de Besche*, f. 1642, d. 1709, blef gift 1) 1663 med förutnämde Johan Stensson, och 2) 1703 med hofkansleren Johan Berg, nobil. och baron Bergenhjelm, f. 1629, d. 1704.

Johan Stensson, f. 1632, en son till bergmästaren Sten Andersson, var först bokhållare på Holländska handelskontor; sedan 1656 förvaltare af Forsmarks bruk i Roslagen; adlad 1684 med namnet *Hammarström*; d. barnlös 1699 och slöt således själf sin adliga ätt. Han vinnlade sig mycket om handel, bruk och bergverk samt byggde utom Kortfors äfven Ölsboda hammare. Andelarna i dessa båda bruk förvaltades under hans senare lefnadsår af en systerson *Karl Dahlström* från Lindesberg, som dels genom arf och dels genom köp småningom förvärfvade sig dessa bruksandelar. De Besches andelar i samma bruk synes genom köp hafva öfvergått till brukspatronen *Olof Wester*, f. i början af 1670-talet och son till Per Andersson Wester å Haddebo. Sedan Olof Wester aflidit ogift 1724 ärfdes han af sina syskon, hvilka gemensamt innehade hans bruksandelar. Vid den arfsutredning och uppgörelse mellan samtliga delegarne, som egde rum den 29 juli 1732, erhöll Dahlström Kortfors jämte 4,000 daler kpmt och de öfriga arfvingarne Ölsboda.

Dahlström afled emellertid kort tid därefter, ty i en handling af den 24 april 1733 nämnes *Anna Maria Tingström* såsom enka efter honom.

*

Redan den 16 juli 1673 hade Kortfors bruksegare inköpt $^1/_{16}$ i **Nya Elfhyttan** för 250 daler kpmt. Denna hytta blef på grund af Bergsamtets privilegiebref den 27 oktober 1640 uppbyggd af en finne Mats Andersson. Vid häradsting i Karlskoga prestgård den 29 september 1642

Kom för rätten Mats Andersson vid Elfven i Nora socken, begärandes att rygga den kontrakt och afhandling, som han hade gjort med sal. Tomas Henriksson i Öhultet i Karlskoga socken, uti så måtto, att Mats skulle behålla 25 daler kpmt, som han hade af Tomas, och Tomas hafver därför i betalning tvänne små ängar. Ingeborg Nilsdotter (Tomas Henrikssons enka) ville icke sig därtill godvilligen bekväma, och befallningsmannen Mårten Drost vittnade kontraktet vara gjort af bägges egen fria vilja, och sig därå fordrat till vittnes för beståndighet skull, kunde rätten icke annars döma, än att Ingeborg blifver vid ängarne och Mats blifver vid penningarne. Mats Andersson ville icke gifva sig därmed tillfreds, ej heller vidkosta utan gjorde eljest märkeligt kval på domen; hvarföre dömdes han att böta 6 mark efter det 39 kap. tingmålabalken.

Nya Elfhyttan räknades ömsom till Nora och ömsom till Karlskoga socken, men utgjorde i regeln sitt tiondejärn till bergsfogden i Nora bergslag. I bergmästaren Knut Larssons relation öfver masugnarne i Karlskoga socken 1673 får man veta att till denna hytta fanns god ström med underfall, att malmen togs i Dalkarls grufva i Nora socken 1 mil därifrån och att hyttan drefs af bergsmän med sin »egen afdelte skog». I en annan relation af bergsfogden Johan Norin 1684 säges Nya Elfhyttan vara byggd på kronoegor, ihop med några bergsmän i Nora socken, allenast $^3/_4$ hemman i Karlskoga. Bergmästaren Erik Snecken-

berg, som med anledning af hyttans ombyggnad och i följd däraf begärd frihet från tackjärnstionde, höll besigtning därstädes i maj 1685, berättar därom följande:

»Nya Elfhyttan finns vara anno 1683 utburen, men 1684 uppbyggd af 4 $^1/_2$ delar, för deras oförmögenhet och fattigdom skull, är ock på gamla grunden ännu ståendes. Timmer och skog samt ställesten hafva de på andra sidan om Svartelfven i en oländig och bergig mark, som framförseln mycket svår gör; förra masugnen [som berättas] stått sedan 1658 i 27 år; malmen tages mest 1 $^1/_2$ mil därifrån vid Dalkarlsgrufvorna, dels ock närmare vid Hultegrufvorna och Björsbergsgrufvorna, hvilken ena grufva dem förbjöds, emedan en särdeles oart däruti finnes; hafva ock kring hyttan god skog; blåsa årligen allenast vid 12 skeppund och icke däröfver till tionde.»

Det sålunda angifna tiondebeloppet motsvarade en årlig tillverkning af 100—120 skepp. tackjärn. Slutligen må till jämförelse äfven meddelas bergsfogden Nils Bengtsson Normans yttrande om denna hytta i sin den 15 september 1684 afgifna »relation öfver hyttor och masugnar i Nora—Hjulsjö bergslag», där det heter:

»Nya Elfhyttan i Karlskoga bergslag, hvarest ock brukas af $^1/_2$ hemman, som ligger här i Nora socken och 2:ne delar i masugnen (ega), men äro väl flere delaktige i byggnaden, som bo i Karlskoga socken; hafva god vattuhytta, hvilket vatten kommer från underskrefne dammar: först hafva de sin hålldam vid Mörtekärn, den andra i samma ådran, den tredje vid Stenbokärn och den fjärde hyttedammen. Masugnen drifves med underfall och är i detta år ånyo uppbyggder; till bemälte hytta finnes medelmåttig och nödtorftig skog».

I 1687 års bergs- och hammarkommissions protokoll finnes antecknadt att Nya Elfhyttan blifvit uppbyggd för 42 år sedan, således 1645, hvilket år den 1640 privilegierade och påbörjade hyttebyggnaden blifvit fullbordad, samt att där tillverkades föga mer än 100 skeppund tackjärn om året.

Sedan Kortfors bruksegare 1673, enligt hvad förut är nämdt, inköpt en del i Nya Elfhyttan, blef det så godt som gifvet att äfven öfriga delar i hyttan skulle gå samma väg. Så blef ock förhållandet, ehuru det dröjde öfver 60 år innan de återstående andelarna förvärfvades. Hela den till hyttan anslagna s. k. Nya Elfhytte allmänning blef ock vid medlet af 1730-talet brukets tillhörighet. Kort därefter bildades däraf nuvarande $^1/_4$ hemmanet Carlsdahl, på sätt vidare omtalas längre fram.

*

Ungefärligen på enahanda sätt har äfven en annan obetydlig bergsmanshytta, **Tväråhyttan**, med dess särskilda skogsområde småningom införlifvats med Kortfors bruk. Sedan tillstånd till anläggande af en hytta, såsom det uppgifves, blifvit lemnadt af landshöfdingen Abraham Leijonhufvud, kan man inhemta af Noraskoga häradsdombok för den 10 februari 1658, att

»Efterskrefne bergsmän, Hans Jonsson och Bengt Olofsson i Spjutvik, Bengt Olofsson i Stakesund, Anders Vestgöte vid Forsen, Per Månsson vid Bäcketorp och Lars Jonsson ibidem, uppstego för rätten och begärde ett skrifteligit bevis, det de med sin egen omkostnad hafva uppbyggt en hytta be:d *Tväråhyttan*, hvilken nu är allt färdig, så att de en gång redan blåsit hafva, hvarmed de sig någon frihet hos det kongl. bergskollegium här öfver söka kunde; hvilket, efter samtl. nämden betygade så sannt vara, blef dem detsamma beviljadt och gifvet».

Bergskollegii privilegium meddelades dock ej förr än den 12 december 1663, då likväl 6 års tiondefrihet beviljades. Hyttan omtalas sedermera i 1684 års relation af bergsfogden Norman på följande sätt:

»*Tväråhyttan,* 1 3/4 kronohemman, byggt masugnen i 6 hela delar. Hyttevatten hafva de nödtorftigt, med 2:ne hålldammar, den största vid Gäddekärn, den andra i samma ådra nedanföre och den tredje är själfva hyttedammen. Hyttan brukas med underfall; masugnen ånyo uppbyggder och reparerad 1682; skog hafva de ganska ringa, utan den bästa skog, som där är tillfinnandes, hafver en finne, Bertil i Löfnäs benämd, för en mycket ringa penning förmått sig hans K. M:ts bref uppå att den årligen bruka, hvilken finne nu icke blåser eller det ringaste gör K. M:t och kronan någon tionde om året; och där hyttan skall drifvas så måtte de oundvikligen få skog, därpå hyttan funderad är, så framt hon icke framdeles alldeles fördärfvad blifva skall.»

I 1711 års bergmästare-relation förmäles att denna hytta »för skoglösa då redan 10 år ödelegat»; och i ett undersökningsprotokoll af den 14 augusti 1730 säges Löfnäsåboarnes gamla hytta varit belägen vid Tvärån, nära Svartelfven, och lärer stommen däraf då ännu varit synlig, ehuru »till alla delar ruinerad och nedfallen, samt i den nedrasade muren björkträn uppväxte.» Åboarne hade berättat att hyttan ej varit i gång på vid pass 40 års tid. Förenämde Bertil hade redan den 24 mars 1673 köpt sitt 1/4 hemman *Löfnäs* till skatte. Sedan hans arfvingar, Zakris Bertilsson och Per Persson, »kommit så af sig», att de ej mäktade fortsätta bruket, förnämligast af den orsak, att de ej hade någon tillgång på malm, då de grufvor, i hvilka de haft sina brytningar, dels gått ut, dels ock varit så oartade och rödbräckte att malmen ej med nytta kunnat brukas, såldes skatterättigheten till hemmanet den 27 mars 1702 till dåvarande landssekreteraren, sedermera bergmästaren Erik Stockenström för 600 daler kpmt. Hälften däraf eller 1/8 hemman öfverläts dock redan den 24 januari 1703 till Finnå och Stadra bruksegare. Sedan Rockesholms plåtverk 1733 tillkommit, blef detsamma innehafvare af Stockenströms andel. De i Nora socken belägna s. k. Svartelfstorpen ålades däremot att utgöra sina kol först till Kungshammaren och därefter till Rödkärrs kopparverk. Återstoden af Tvärå forna hyttelag, bestående af torpet Tväråsen, nu Tvärånstorp, skattlades den 20 juni 1734 till 1/3 mantal och 6 daler 26 öre 22 1/5 pgr smt årlig ränta. För att skattelösa denna hemmansdel anmälde sig enkefru Anna Maria Tingström, åbon *Petter Persson* och *Rockesholms plåtverk.* Skattläggningsmännen kunde ej afgöra eganderättsfrågan, men Kortfors bruksegare deponerade 50 daler smt till skattelösen och blefvo sedermera förklarade såsom egare.

*

Karl Dahlströms och Anna Maria Tingströms äldsta dotter *Klara Dahlström* blef i slutet af år 1734 gift med hofrättskommissarien

Karl Daniel Luthman, f. 1706 28/3, som därigenom erhöll del i Kortfors bruk och innan kort gjorde sig till ensam egare däraf. Redan 1728 hade han börjat sin verksamhet inom dessa bygder såsom sakförare vid de olika tingen. Vid hammarting i Skärmarboda den 10 juli 1730 uppvisade han sin af Göta hofrätt erhållna fullmakt som advokat och »likvidationskommissarius». Han synes hafva

varit en dugande och kraftfull man, så att under hans tid bruket vann ett betydande anseende. Såsom varande rättslärd kunde han bättre än bruksegare i allmänhet iakttaga laga former och tillgodogöra sig gällande »bergsordningar» och föreskrifter. Vid Dalkarlsbergs grufting i Skrekarhyttan den 6 maj 1736 anmäldes det köp af $^2/_3$ i Nya Elfhyttan, som han kort förut afslutat för Dahlströmska sterbhusets räkning, hvarom protokollet innehåller följande:

Inkom hofrättskommissarien hr Karl Daniel Luthman föredragandes hurusom bergsmännen Per Andersson och sonen Nils Persson i Sandvik samt Anders Andersson i Elfsnabben hafva till honom, emot redan uppburen köpeskilling, försålt, de förre $^1/_3$ tillhopa, men den senare sin allena egande $^1/_3$ uti *Nya Elfhytte masugn*, och det i anseende därtill, att de, som äro boende på östra sidan om Svartelfven, icke utan deras största skada, skola vidare kunna fortsätta någon blåsning vid denne på vestra sidan belägne masugnen, enkannerligen de år, när elfven hvarken bär eller brister, då de inte skola kunna öfverföra sin malm, lim med öfriga redet, hvarföre de ock i det stället förvärfvat sig bekvämligare blåsningsrum på östra sidan, näml. bergsmännen i Sandvik vid G:la Elfhyttan och Elfsnabbsåboen Anders Andersson vid Snöbergshyttan, så att K. M:t och kronan därmedelst skall hafva fast större nytta och de sin bättre utkomst.

Hr kommissarien åter skall för den orsaken kommit att inlåta sig med desse bergsmän uti handel om deras hyttedelar uti Nya Elfhyttan, efter Dahlströmske sterbhuset, hvaruti han är medintressent, å egne och Nils Olssons vägnar i Fiskelösen är rådande om den tredje tredjedelen uti berörde masugn; och som hr kommissarien är i tankar att söka K. M:ts och riksens bergskollegii konfirmation uppå denne emellan honom och bergsmännen skedde transaktionen, så skall han ej underlåta kunnat, att för blåsningen skull angifva detta köp hos grufvetingsrätten, och skulle gerna se om han, efter tackjärnet är till så ringa pris, kan undvika att göra tillverkning för nästkommande år, eller till dess han uti k. kollegio erhåller resolution öfver köpet.

Bergsfogden Fröberg påminte härvid å embetets vägnar, att för nästlidet år har ingen blåsning skett vid Nya Elfhyttan, och som flere års uppehåll med tillverkningen lärer vara emot kongl. förordningen samt skall dessutom gifva anledning till kolens bortförande ifrån blåsverket; ty påstår han, det måtte för nästa år ske blåsning vid Nya Elfhyttan, antingen af hr kommissarien Luthman allena, eller ock af honom och bergsmännen tillika efter förra vanligheten, hvilketdera rätten för skäligt finner.

Något beslut öfver bergsfogdens sistberörda yrkande meddelades icke; men äfven den återstående hytteandelen förvärfvades omedelbart därefter, hvarigenom Kortforsbruket blef ensam egare till Nya Elfhyttan. Redan vid följande årets grufting kunde Luthman visa att blåsningen härstädes fortgått ända till 98 dygn, ett resultat, som vid denna tid kunde anses nästan oerhördt. Hyttan befanns emellertid alltför bofällig för dylika blåsningar och hon blef därför 1739 ombygd helt och hållet af sten, samt därjämte »inrättad till gjutning af allehanda ammunition för K. M:ts och kronans räkning», efter amiralitetets och krigskollegii beställningar. Likaså tillverkades sedermera »allehanda hushålls- och andra gjutningspersedlar, allt eftersom det af hvar och en beställdes».

Vid 1737 års nyssberörda grufting uppvisade Luthman äfven syningsbevis om tillämnad och delvis äfven *påbörjad odling* vid **Carlsdahl**, hvilket namn, utgörande ett slags förkortning af Carl Dahlström, nu första gången framträder i handlingarna. Detta syningsbevis öfverlemnades för vidare åtgärd till konungens befallningshafvande i länet, och det slutliga resultatet af dessa förberedelser framgår tydligast af följande skatteköpshandling, dat. den 9 oktober 1749:

»K. M:ts och Sveriges rikes kammarkollegii vi underskrifne president, riddare och kommendör af K. M:ts orden, med samtlige kammarråd, göre veterligt, att som H. K. M:t vår allnådigste konung, i anledning af riksens ständers underdåniga föreställning, behagat genom utfärdad förklaring af den 25 november 1740 om mossars och kärrs samt annan oländig marks uppodlande, uti den 1 § i nåder förordna, att den, som uppå härads- och sockenallmänningar upptager och uppodlar några kärr eller mossar till äng, skall uppå sådan uppodlad mark skattemanna börd och rättighet utan betalning tilläggas; alltså och emedan hofrättskommissarien och brukspatron *Karl Daniel Luthman* har uppå den så kallade *nya Elfhytte allmänning* i Värmland, Karlskoga bergslag och socken upptagit och uppodlat *Carlsdahls*-hemmanet, som på den år 1745 författade geometriska karta finnes till sin beskaffenhet utsatt; och hofrättskommissarien och brukspatron begifvit sig ifrån

Carlsdahl.

några frihetsår, samt åtagit sig att strax ifrån detta års början betala räntan af detta hemman; fördenskull ock till underdånigste följe af högstbem:te H. K. M:ts nådigste förklaring, hafva vi velat upplåta efter som vi härmed, samt i kraft af detta vårt öppna bref, på H. K. M:ts vår allernådigste konungs vägnar, med förenämde villkor upplåta till hofrättskommissarien och brukspatronen Karl Daniel Luthman *hemmanet Carlsdahl*, beläget i Karlskoga bergslag och socken uti Värmland, *skattlagdt till ett fjärdedels mantal* med 6 dal. 26 öre $4^{29}/_{32}$ pgr silfvermynts grundränta, och tillegne samma lägenhet honom Luthman, dess hustru, barn och arfvingar, så ock arfvinge efter arfvinge, med hus, jord, åker, äng, skog, mark, fiske och fiskevatten, kvarn och kvarnställe, torp och torpställe, samt alle andre tillegor i våto och torro, närby och fjärran, intet undantagandes af allt det som därtill lyder och med rätta ligga bör att bruka och behålla under skattemanna börd och rättighet till evärdlig ego, som lag förmår; dock att hemmanet alltid blifver tillhopa med de på egorna upptagne och belägne Carlsdahls mark och bruk, och ej därifrån föryttras eller afskiljes. Kom-

mandes alltså merberörde hemman, efter detta brefs datum, under skatte titul uti jordaböckerna att införas.

Dem alle, som detta vidkommer och för H. K. M:ts och kronones skull vele och skole göra och låta, hafva sig hörsamligen att efterrätta, icke görande bem. hofrättskommissarie och brukspatron Carl Daniel Luthman, dess hustru, barn eller arfvingar häremot hinder, men eller förfång i någon måtto, nu eller i tillkommande tider.

Till yttermera visso hafva vi detta med K. M:ts och riksens kammarkollegii sigill samt vår egenhändiga underskrift bekräftat. Stockholm den nionde oktobris år efter vår herres Jesu Kristi nåderika födelse ettusendesjuhundrade och på det fyrationionde.

På dragande kall och embetes vägnar

C. F. PIPER.

C. J. Drufva. C. G. Rålamb. Olof Leijonstedt. H. Adlerstedt. Wulfenstjerna. S. Braunerhjelm. Samuel Ehrencrona. Nils Sandelhjelm. Georg Silfverström.»

Luthman stannade dock ej härmed. Några årtionden senare kunde bergmästaren Erik Bergensköld vitsorda hurusom Luthman »i sin tid berömmelig möda användt till denna egendoms förbättring; mangården är af honom hederligen uppbygd och hemmanet, som består endast af 1/4 mantal, är så ansenligit förbättradt, att 3 tunnor råg kunna utsås och flera dragare och boskapskreatur underhållas». Luthman fann ock nödigt att den 6 december 1755 ingå till riksdagen med begäran *om frälsefrihet å Carlsdahl*, »enär han kände riksens höglofliga ständers höga nit för landtbrukets uppkomst, såsom det mäktigaste medel till allmänhetens sällhet och hvarje undersåtes därmed förknippade välstånd». Då riksdagen ej beviljade denna ansökan, vände han sig den 20 mars 1760 till konungen, som åter lemnade ärendet till riksdagen, hvars ekonomiedeputation den 22 juni 1761 tillstyrkte frälsefriheten, hvilken därefter, den 3 november s. å., beviljades af K. M:t.

Vi hafva förut omnämt, att krigsmateriel tillverkades vid Carlsdahl sedan 1739. År 1756 den 5 november utgick ett bref från K. M:t till generalfälttygmästaren, att Carlsdahl »ej måtte genom uteslutande ifrån kronoleveranser för defensivens behof, såsom hittills i de senare åren skett, blifva lidande och detta för riket nyttiga gjuteriverk sålunda i brist af arbete, både till egarens och kronans afsaknad, förfalla». Vidare heter det i denna skrifvelse, att Luthman med mycken omkostnad anlagt detta »ammunitionsgjuteriverk, Carlsdahl benämdt, som är grundadt på en nästan outödlig egen skog och egne nära belägne grufvor, hvilkas malm är till sådane gjutningar besynnerligen tjänlig, hvilket godheten af dess ammunitionsleveranser nogsamt intygar, att näppeligen något annat gjuteriverk kan åstadkomma så stor och skyndsam tillverkning som detta bruket och att detsamma, såsom liggande på gränsen af Karlskoga och Nora bergslager, eger en ganska fördelaktig belägenhet för transporten, i det bruksegaren kan, det han ock alltid gjort, med skyndsamhet och på en gång å egen omkostnad och äfventyr leverera ammunition, antingen här i Stockholm eller Bohuslänske fästningarnes behof i Göteborg eller Vännersborg». Bland större gjutgods, som under denna tid förfärdigades vid Carlsdahl, var sådant till K. slottet i Stockholm och Trollhättans slussverk.

Det hade nog varit afsigten att äfven anlägga ett kanongjuteri med verkstad. I en skrifven berättelse öfver Carlsdahl af år 1774 läses nämligen: »Horisontelt borrverk för kanoner, högst till 12 punds kaliber, kan byggas invid masugnen och drifvas med samma vatten, som faller af råstuguhjulet på 4 andra hjul i kontinuation, varandes mekanismen så observerad, att, då båda händren hållas emot vattnet i första rännan, afstanna alla hjulen; — ty så litet drifvas de med.» Förf. synes hafva begagnat ej obetydligt förstorande glasögon till sin för öfrigt lifliga fantasi. Så säger han bland annat: »Odalskogen står orörd och har aldrig varit yxa på, som nog visar dess täthet och längd, då snön därstädes ligger ifrån det ena året till det andra, att solstrålarne icke kunnat tränga sig igenom, utan består endast af ofantelige mastspiror och storverke.» Rörande Carlsdahls tillverkningar förklarar han, att kanoner och kulor borde sändas »genom Holland till neapolitanska och spanska makterna, helst begge dessa riken icke hafva sådane inrättningar inom sig och i öfrigt, såsom varma länder, hafva nog commode och insoigneuse invånare».

Någon verkstad för tillverkning af kanoner blef emellertid ej inrättad, men den 25 oktober 1769 erhölls privilegium å en större och en mindre knipphammare »för utsmide af den redskap, som till gjuteriet behöfves, såsom bomböglor, stänger till stångkulor, kedjor och öglor till kedjekulor m. m.» Redan därförinnan hade dock bergskollegiet genom resolution den 21 december 1751 tillåtit stångjernssmidets ökande vid Kortfors hammar med 200 skepp. till 800 skepp. om året. Likaså hade samma kollegium i skrifvelse af den 26 juni 1756 hos kammarkollegiet rekommenderat bruksegaren att få skatteköpa några närbelägna hemman under bruket. Någon vidare påföljd synes denna rekommendation emellertid icke hafva haft.

* * *

Karl Dahlström, d. 1733, var en son till stadsnotarien i Lindesberg, Per Larsson (d. 1672) och Elisabet Stensdotter (en dotter till bergmästaren Sten Andersson). Gift 1713 med *Anna Maria Tingström*, dotter till kyrkoherden i Karlskoga Petrus Tingström (sid. 10); hon blef omgift med rådmannen Hans Lindstedt i Norrköping och afled 1768 samt begrofs i familjegrafven i Karlskoga kyrka. Vid kyrkoreparationen 1891 kunde man å hennes kista läsa dessa anteckningar:

Här Hvilar Fru ANNA MARIA TINGSTRÖM. Född den 25 Junij 1692. Död den 17 Junij 1768, 76 års ålder. 2 Timothei 4 Cap. 7 och 8 vers.

Karl Dahlström och Anna Maria Tingström egde åtminstone 3 döttrar, af hvilka den yngsta

Magdalena Dahlström såsom enka bodde på Vestra Lonntorp öfver 50 år och afled omkring 1826 i mycket hög ålder. Hennes man och en dotter erhöllo sina hvilorum i nyssnämda familjegraf, enligt hvad å deras kistor 1891 kunde läsas, nämligen:

Kongl. Maj:ts TroTjenare och Borgmästare Högädle Herr ANDERS LÖNBOHM, Född i Philipstad d. 2 Aug. 1714. Död i Christinehamn d. 26 Nov. 1764. Phil. 1: 21. Christina Eleonora Lönbohm, Född den 31 Januari åhr 1760, Död den 3 Martii 1765. Hennes Själ behagade Gudhi Therför hastade Han Medh henne Utur detta onda Lefvernet. Wish. 4: 14.

Karl Dahlströms andra dotter är ock begrafven i samma graf. På kistan kunde läsas:

Mademoiselle Margaretha Christina Dahlström. Född 1720. Död den 24 December 1791.

Den tredje och äldsta dottern *Klara Dahlström*, förut (sid. 123) omtalad, hade på sin kista denna inskription:

Här Innom hvilar CLARA DAHLSTRÖM, Född I Ölsboda Then 15 Nowember åhr 1716, Död på Carlsdahl Then 30 Januarii åhr 1754. Haft till man HofRätts-Kommissarien och BruksPatron CARL DANIEL LUTHMAN samt Under 19 åhrs och 1 månads Kiärt Äcktenskap aflat Tijo Barn, 5 Söner och 5 Döttrar.

På mannens kista åter kunde läsas:

Ordspr. 10: 7.
ÖfverDirecteur och Brukspatron CARL DANIEL LUTHMAN Til Carlsdahl.
Född den 28 Martii 1706.
Gift 1 Gång Med Jungfru CLARA DAHLSTRÖM,
2 Gång Med Fru CATHARINA FRÖBERG.
Död den 12 Januarii 1768.
Wish. 3 v. 1, 2, 3. Phil. 1: 21.

Luthmans senare äktenskap, som ingicks 1755 med *Katarina Fröberg*, var barnlöst. Katarina var född 1712 på Stadra och dotter till dåvarande bruksförvaltaren sedermera bergsfogden i Nora bergslag Petter Fröberg, samt hade i sitt första gifte varit förenad med postmästaren och rådmannen, sedermera borgmästaren i Arboga *Anders Tenggren*, f. 1695, d. 1753.

I sitt första gifte med Klara Dahlström egde Luthman följande 10 barn:

Olof Karl, f. 1735 $^{15}/_{10}$, d. 1738 $^{13}/_{3}$.

Daniel Luthman, f. 1736 $^{10}/_{12}$, d. 1786; notarie i bergskollegium och brukspatron. Gift med *Ulrika Charlotta Tenggren Andersdotter*.

Anna Kajsa, f. 1737 $^{27}/_{12}$, d. 1738 $^{22}/_{3}$.

Anders Luthman, f. 1739, löjtnant och brukspatron; gift med *Brita Tenggren*.

Helena Maria Luthman, f. 1740 $^{26}/_{9}$; gift med konduktören *Gerhard Willemoth*.

Klara Karolina Luthman, f. 1741 $^{30}/_{10}$; gift 1770 med bergsfogden i Nora bergslag, bergmästaren *Lars Fredrik Bergström*, i hans 2:dra gifte, f. 1728; bortrymd för skuld m. m. 1784.

Ulrika Eleonora Luthman, f. 1742 $^{9}/_{12}$, d. 1814 $^{17}/_{8}$. Gift 1) 1763 med brukspatronen *Olof Holmgren* på Rockesholm, f. 1719, d. 1786 $^{3}/_{3}$; 2) 1788 $^{1}/_{1}$ med kaptenen *Gustaf Fabian Stjernecrantz*, f. 1750 $^{25}/_{1}$, d. 1800 $^{29}/_{7}$ i Stockholm barnlös, den siste af sin ätt.

Karl, f. 1745 $^{25}/_{4}$, d. $^{3}/_{6}$ s. år.

Lovisa Gustafva Luthman, f. 1746 $^{8}/_{9}$, d. 1778 $^{2}/_{12}$; gift 1774 med magister *Denis Sebastian Bodin*, f. 1748 $^{1}/_{4}$, d. 1800 $^{23}/_{3}$ som komminister i Karlstad.

Adolf Luthman, f. 1747, d. som student i Upsala före sin fader.

Här må ock nämnas, att oljeporträtt från denna tid af makarna Luthman med 3:ne döttrar ännu finnas i behåll, förvarade å Stadra gård. Något konstvärde torde dessa porträtt icke ega.

Efter öfverdirektören Luthmans död, som, enligt hvad förut är sagdt, inträffade den 12 januari 1768, delades egendomen i 8 lotter, hvaraf 2 tillföllo notarien *Daniel Luthman*, 2 löjtnanten *Anders Luthman*, 1 *Lovisa Gustafva Luthman* och 3 genom köp och arf deras svåger brukspatronen *Olof Holmgren*.

Daniel och Anders Luthman blefvo disponenter och tillika arrendatorer af Carlsdahl och Kortfors. De kommo dock ej fullt öfverens med sin svåger Holmgren, ty då de år 1772 ville ombygga masugnen vid Carlsdahl, motsatte sig denne att så skulle få ske, utan ville endast, att en reparation skulle verkställas. Holmgren, en son till bergsmannen Petter Persson i Torskebäcken i Filipstads bergslag, var emellertid en driftig man med stor framgång i sina bruksaffärer, så att han, utom Rockesholm 1774 inköpte Stadra bruk och småningom äfven sina medarfvas lotter i Carlsdahl och Kortfors. Då han vid 67 års ålder afled 1786 egde han sålunda alla tre de närbelägna bruken Rockesholm, Stadra och Carlsdahl. I den s. år upprättade bouppteckningen beräknades boets tillgångar i fast och lös egendom till 97,069 rdr och skulderna till 24,795 rdr, utvisande således en behållning af 72,274 rdr specie. — I sitt gifte med *Ulrika Eleonora Luthman* egde han följande barn:

Karl Petter Holmgren, f. 1764 $^{16}/_{8}$, drunknade i sjön Skärjen 1787 $^{20}/_{12}$ och begrofs vid Rockesholm $^{30}/_{12}$ s. år, ett par dagar innan modern gick i brudstol andra gången.

Klara Brita Holmgren, f. 1765 $^{12}/_{8}$. Gift med majoren *Erik Adolf Lundstedt*.

Anna Katarina Holmgren, f. 1766 $^{14}/_{9}$, d. 1837 $^{19}/_{6}$. Gift med brukspatronen *Johan Hedblad* på Stadra, f. 1741, d. 1806 $^{26}/_{7}$.

Maria Kristina Holmgren, f. 1768 $^{7}/_{11}$. Gift 1793 $^{13}/_{10}$ med kaptenen vid Vestmanlands regemente *Erik Tersmeden*, f. 1762 $^{28}/_{9}$, d. 1832 $^{29}/_{11}$.

Ulrika Eleonora Holmgren, f. 1770 $^{14}/_{3}$. Gift med bergsfogden och brukspatronen *Per Castorin*, f. 1761 $^{19}/_{10}$, d. på Elfvestorp 1808 $^{20}/_{1}$.

Lovisa Gustafva Holmgren, f. 1772 $^{13}/_{9}$, d. 1837. Gift 1) med handlanden och brukspatronen *Georg Ahlborg* i Arboga, d. omkring 1806; 2) med brukspatronen *Erik Westén* därstädes, som äfven afled före sin hustru.

Olof Daniel Holmgren, f. 1776 $^{23}/_{5}$, d. 1847 $^{14}/_{2}$ i Örebro, om hvilken närmare underrättelser kunna erhållas i »*Noraskogs arkiv*» I: 321.

Vid arfskiftet den 5 augusti 1788 blef sonen, sistnämde O. D. Holmgren ensam egare till Rockesholms bruk. Döttrarna Anna Katarina Hedblad och Maria Kristina Tersmeden erhöllo hälften hvardera i Stadra bruk. Carlsdahl och Kortfors åter tillföllo, med $^{1}/_{3}$ hvardera, fruarna Lundstedt, Castorin och Ahlborg. Hvarje lott hade att gifva eller mottaga mellangift.

Till en början sköttes nu Carlsdahl af förutnämde Per Castorin, som den 30 april 1792 erhöll bergskollegii tillstånd, att här inrätta en liten smältugn för

tillgodogörande af »stampjärn» — stampadt och vaskadt ur masugnsslagg —, därvid *torfkol* till någon del skulle nyttjas. Sedan Castorin dels ärft och dels inköpt det dåvarande Elfvestorps bruk, flyttade han dit 1794, hvarjämte han sålde sin och hustruns lott i Carlsdahl till de båda meddelegarne härstädes, af hvilka Ahlborg därefter ett par år innehade förvaltningen tills denna öfvergick till den tredje svågern, major Lundstedt, hvilken 1798 hitflyttade från Köping och sannolikt redan vid denna tid eller kort därefter blef ensam egare till Carlsdahl och Kortfors.

Lundstedt gjorde sig känd som en synnerligt verksam och rättrådig man och ännu i dag berätta de äldsta vid gården: »det där diket upptogs» eller »den där marken stängdes in af gamle *majorn*». Efter honom blefvo år 1819 *Sven Kinberg* och *Lars Olsson* egare till Carlsdahl med underlydande.

*

År 1780 inflyttade från Hofsta socken till Nora stad snickaren *Lars Lindberg*, f. i Kungsör 1733, med sin hustru *Anna Katarina Bökman*, f. 1746. Mannen afled i Nora 1795 $^{7}/_{5}$ och hustrun bortflyttade 1803, förmodligen till något af barnen. Äldste sonen

Carl Petter Lindberg, f. den 6 mars 1772, kom redan 1785 till Rockesholm, där han fick plats som kontorspojke och gjorde sig så omtyckt af sin husbonde, förutnämde Olof Holmgren, att denne i sitt kort före sin död upprättade testamente föreskref, att gossen Carl Petter skulle för sitt välförhållande erhålla en gåfva af 100 daler kpmt. Härifrån återkom han 1788 till föräldrahemmet. Emellertid hade han vid något tillfälle blifvit observerad af den förut (sid. 114) omtalade »nåda på Valåsen» sittande i kyrkan, andäktigt sjungande i sin psalmbok, hvilket så behagade henne, att hon lät bekosta hans vidare uppfostran. Han blef nu 1791 skrifvare eller bokhållare vid Carlsdahl, som han lemnade 1793, då han blef bokhållare och sedan inspektor på Valåsen; därefter inspektor eller förvaltare på Björneborg; inköpte slutligen gården *Bohult*, där han bodde något år till dess han 1824 flyttade till Carlsdahl såsom dess egare. Han var gift med *Maria Kristina Adamsson* (f. 1779 $^{1}/_{7}$, d. 1858 $^{23}/_{4}$), och afled den 9 januari 1840 på Carlsdahl, i hvars kyrkogård han ligger begrafven. Denne C. P. Lindberg var en selvmade man och satte såsom sådan stora fordringar på andra, men de största på sig själf. Lynnet kunde vara hetsigt nog, men äfven när detta blossade upp, glömde han aldrig hvad både rättvisa och billighet bjödo. Och nästan som en kung satt han och styrde sitt rike där uppe i skogsbygden.

Efterträdare vid bruket blef sonen

Carl Lindberg, f. 1808 $^{3}/_{11}$. Redan förut (å sid. 46) sattes vi i tillfälle att yttra några ord om denne märklige man. Af hela bergslagen och långt utom dess gränser var han känd, — känd för duglighet och kraft, hjälpsamhet och oegennytta. Hvarken småsinnet eller vinstbegäret vunno insteg och förestafvade besluten, vare sig det gällde mer eller mindre. Själf utan anspråk på hvad lifvet har att erbjuda af njutning och ära, gick han fram, banande väg i all synnerhet

för andra. Han var den allvarlige, men dock städse rättrådige och välvillige husbonden, till hvilken tjänaren såg upp med aktning, tillit och förtröstan, den vännen, som ej svek i klar som mulen dag. Ett ord från honom var lika bindande som ett kontrakt, åtminstone från hans sida. Han såg och verkade i stort, aldrig sparande eget arbete och färdig till uppoffring, med försakande af egen fördel och bekymmerslöshet. Och när det slutligen kom därhän, att den ekonomiska bördan blef för tung, stod han ändock upprätt på den grund, han själf åt sig hade lagt af omutlig heder i handel och vandel.

Carlsdahl fördes betydligt framåt genom Carl Lindberg, som ombyggde masugnen och 1862 anlade *bessemerverk*, det andra inom riket. Däremot nedlades nästan samtidigt smidet vid Kortfors, dels därför, att det var aflägset från hufvudgården, som försvårade tillsynen, och dels därför, att Kortfors låg vid allmänna landsvägen, som i sin ordning vållade, att smedernas öfverjärn och kanske litet till *såldes* af andra än — bruksegaren.

C. Lindberg.

Då Carl Lindberg 1840 tillträdde Carlsdahls bruk, blef det en af hans första och vigtigaste omsorger att genom förbättrade kommunikationer verka icke blott till brukets utan för hela den omgifvande bygdens fördel. Början gjordes med ny landsväg från Nora bergslag till Karlskoga, som blef färdig och till allmänt begagnande godkänd den 27 september 1846. Men småningom ökades fordringarna och i början af 1870-talet hade han den hugnaden att icke blott *en*, utan *två järnvägar*, den smalspåriga *Vikern—Möckeln* — numera Bredsjö—Degerfors — och den bredspåriga *Nora—Karlskoga-banan* samtidigt öppnades för trafik. Ansträngningarna för erhållande af den sistnämda banan uttömde dock hans ekonomiska resurser och han nödgades i följd däraf 1878 afträda Carlsdahls bruk till sina borgenärer.

Under en nära 40-årig oaflåtlig verksamhet hade han dock hunnit att så godt som omskapa i synnerhet Nora bergslags grufvedrift och hade därjämte djupt ingripit i ortens ekonomiska utveckling. *Stribergs grufvebolag*, som är det ansenligaste inom bygden och ett af de största inom riket med en årlig brytning af 40- till 50,000 ton järnmalm, är det måhända förnämsta af hans skapelser, bildadt år 1847; men äfven åtskilliga andra likartade företag räkna honom såsom sin egentlige upphofsman. Bland dessa må nämnas *Hjuljerns grufvebolag*, bildadt 1872, *Vikers bolag*, som dock nu är på väg att upplösas, samt flera smärre dylika.

Inom Karlskoga kommun utöfvade Lindberg under en lång följd af år en betydande verksamhet samt var från landstingsinstitutionens införande en längre tid en af dess mera inflytelserika medlemmar. För politisk verksamhet egde han ingen böjelse: han uppgick helt och hållet i sin omfattande industriella affärsrörelse och var utan gensägelse en af rikets främste stormän på bergverksindustriens område.

De sista 12 lefnadsåren bodde han hos sin yngsta dotter *Stina Lindberg*, egarinna af *Flosjötorp*, verksam ännu i sena ålderdomen. God make och husfader, hjälpsam och välvillig husbonde samt städse ömmande för likars nöd, lemnade han ett i allo äradt och aktadt minne. Han afled på Flosjötorp den 17 mars 1891. — Gift $1850^{15}/_{10}$ på Bofors med *Katarina Lovisa Lagerhjelm*, f. $1827^{1}/_{11}$, d. $1873^{21}/_{2}$. »Med henne bortgick äfven lyckan från mitt hus», klagade ofta den gamle.

*

Den 1 november 1879 tillträddes egendomarna af

Carlsdahls bruksegare, nämligen sonen *Carl Carlsson Lindberg* och engelske undersåten *Fred. L. Milne*, och sedermera den 1 januari 1888 af

Laxå bruks aktiebolag, hvars disponent är ofvannämde brukspatronen Carl Carlsson Lindberg, född vid Carlsdahl den 30 juli 1851.

Blåsningen af bessemerstål upphörde 1881. Gjuteriet, som förr drefs i rätt stor skala, har numera ej någon betydligare tillverkning. I masugnen framställes däremot ett aduceringsjärn, som för dess utmärkta egenskaper har god afsättning i utlandet och ett gjutjärn, som med begärlighet köpes af landets gjuterier och mekaniska verkstäder. Dessutom har bruket en ångsåg med hyfleri, hvars produkter utgå inom trakten. Hvad bolaget afser med det mäktiga, 47 fot höga vattenfall, som Svartelfven bildar och har namn af *Brattforsen*, känna vi ej, men antagligt är att den stora kraften därstädes i en nära framtid blir begagnad i industriens tjänst. (Jfr sid. 144.)

*

I villande skog lade Luthman grunden till Carlsdahl. Så alldeles orätt hade väl ej häller förf. till beskrifningen af år 1774, däri han talar om »ofantlige mastspiror och storverke». De ståtliga furorna, som bilda park omkring Carlsdahls kyrka, hviska om jättarna, deras förfäder. Och om solstrålarna nu tränga ned till marken, skänka de också lif och näring till de yngre eller äldre plantor, som intagit jättarnas plats. En ordnad skogsskötsel, påbörjad af Carl Lindberg, fortsättes och drifves äfven af nuvarande egare. Skogens fulla bestånd, men ej bortruttnande på rot, har tagits såsom regel. Jagten isynnerhet å elg är god och arrenderas af bankiren *Behrens* i Hamburg, hvilken här årligen fäller 5 à 6 stycken af dessa skogens högdjur.

Men villande skog kommer man ej till, om man besöker det vackra Carlsdahl. Helt vänligt och inbjudande ter sig stället med de i lummig löfskog inbäddade byggnaderna och leende är utsigten öfver elf och sjö. Ånghästen har

sin bana utlagd ända intill masugnen och med goda landsvägar har man förbindelse med den öfriga världen. Gårdsrundeln prydes af en väldig f. d. smälthammare, vittnande om fordomdags id. Där bredvid fängslas ögat af ett block af den sällsynta stenarten klotgranit, funnen vid Kortfors af stationsinspektoren *A. W. Sköldberg.* Göra vi så en visit hos bruksförvaltaren, *Sixten Wohlfahrt*, finna vi skåp, hyllor och bord i hans skrifrum fyllda med malmer och metaller, hvilka samlats under en lång följd af år. Och en rad af medaljer och diplom, eröfrade af brukspatronen Carl Lindberg, vittna för oss att den mannen på sin tid gjort ett godt inlägg i metallindustriens utveckling.

I Carlsdahls historia stå namnen *Carl Daniel Luthman*, *Erik Adolf Lundstedt* (gamle majorn) och *Carl Lindberg* inristade med outplånlig skrift. Om man

Carlsdahls bruk.

talar vid de personer, som finna trefnad och utkomst vid herrgården och på de många på egendomens område spridda, väl hållna dagsverkstorpen, skall man snart erhålla bevis därom, att vi endast återgifvit deras tanke.

Och nu bjuda vi det lilla riket för sig självt där uppe i skogsbygden farväl.

Sedan föregående anteckningar under 1895 nedskrefvos, har sedermera den förändring egt rum i afseende på eganderätten, att Laxå bruks aktiebolag öfverlåtit Carlsdahls bruks- och landtegendom, dock med undantag af $^1/_4$ mtl Åhult, men med verk och inrättningar samt inventarier af alla slag, äfvensom gruf- och hyttedelar till ett nytt bolag

Carlsdahls aktiebolag, hvars ordning blef antagen å konstituerande bolagsstämma i Sköfde den 16 maj 1896 och af K. M:t fastställd den 20 i samma månad och år, hvilket bolag har till ändamål att drifva bruksrörelse och den verk-

samhet i öfrigt, hvartill egendomens beskaffenhet kan föranleda. Aktiekapitalet, som är till fullo inbetaldt, utgöres af 400,000 kronor, fördeladt i 400 preferensaktier och 400 stamaktier, hvarje aktie å 500 kronor, och ställda till viss man. Tillkännagifvanden för aktieegarne skola intagas i Post- och Inrikestidningar. Bolagets styrelse, som har sitt säte vid Carlsdahls bruk inom Karlskoga socken, utgöres af ryttmästaren *Knut Eugèn Bohnstedt* å Hjelmarsnäs, Stora Mellösa socken, bruksegaren *Carl C:son Lindberg* å Laxå, Bodarne socken, och disponenten *Sixten Wohlfahrt* å Carlsdahl, af hvilka hrr Lindberg och Wohlfahrt tillkommer rätt att, hvar för sig, teckna bolagets firma.

Det nya bolaget, som under året genom köp blifvit delegare till nära $^1/_3$ i *Granbergsdals hytta* med tillhörigheter, eger följande jordbruksfastigheter,

inom Karlskoga socken: *Carlsdahl* $^1/_4$ mantal frälse, *Brotorp* $^{23}/_{48}$ mtl skatte, *Fisklösen* $^1/_4$ mtl, *Tväranstorp* $^1/_3$, *Lobergshöjden* $1^1/_2$, *Gällsjön* $^1/_4$, *Gällsjöhöjden* $^{667}/_{4800}$, *Bofallshöjden* $^{1127}/_{2880}$, *Bofallstorp* $^1/_{24}$, *Knappforshöjden* $^3/_{80}$, *Björndalen* $^1/_8$, *Södra Jungfruboda* $^7/_{16}$ och *Mossberga* $^1/_8$; summa $4^{647}/_{1800}$ mantal med en ytvidd af 5,117 hektar; inom Nora socken: *Staksund* $^1/_{12}$ mtl med 67 hektar; inom Vikers kapell: *Spjutvik* $^9/_{32}$, *Nyttorp* $^1/_{12}$, *Bäcketorp* $^5/_{16}$, *Sandvik* $^1/_4$, *Elfsnabben* $^1/_4$ och *Elfhyttan* $1^7/_{12}$; summa $2^{73}/_{96}$ mtl med 1,723 hektar; inom Grythytte socken: *Katrinelund* (f. d. Tvärans allmänning) $^9/_{16}$, *Fosjöhyttan* $^3/_{16}$; summa $^3/_4$ mtl med 900 hektar.

Sammanlagdt gör detta $7^{6867}/_{7200}$ mantal med en egovidd af 7,807 hektar. Taxeringsvärdet år 1895 utgjorde 521,600 kronor för jordbruksfastighet och 99,800 kronor för annan fastighet.

En *andra masugn* är nu (vintern 1897) under uppförande vid Carlsdahl.

Carlsdahls kyrka och kapellförsamling.

FERNOW berättar i sin Vermlands-beskrifning om Karlsåsa eller Carlsdahls kapell, att »några hemmansåboar på ömse sidor om Svartelfven, Fisklösen, Höjden och Tvärån i Karlskoga, samt Sandvik, Elfsnabben och Spjutvik i Nora socken, efter en del hade $2^1/_2$ mil oländig väg till Karlskoga, och andre 3 hela mil till Nora stad, anmälde redan 1728, tillika med 12 andra sina grannar, sin åstundan att få bygga sig en egen kyrka; men det stannade därvid till dess dåvarande liqvidationskommissarien, sedan öfverdirektören Karl D. Luthman blef egare af Kortfors bruk och Nya Elfhyttan». Han ingick den 5 juli 1736 till K. M:t med ansökan, att, i anseende till den långa och besvärliga kyrkvägen, få vid Svartelfven bygga ett kapell och därvid hålla egen prest. »En del bor långt öfver 2 mil till moderkyrkan, själfva vägen dessutom är så besvärlig, isynnerhet höst- och vårtiderna, att man näppeligen kan taga sig fram till fots samt med största lifsfara ridande, men alldeles omöjligt för gammalt och orkeslöst folk, hvilka förmå hvarken gå eller rida, att åkande passera de branta bergen och höjderna öfver»,

hette det i hans ansökan. Domkapitlen i Vesterås och Karlstad fingo befallning att häröfver afgifva utlåtande och den 14 september samma år höll prosten och kyrkoherden *O. Aspman* i Lindesberg undersökning angående denna kyrkobyggnad. Endast 7 personer infunno sig vid förrättningen, emedan folket var »af jägeribetjäningen strängeligen uppbådadt till skallgång». Den 10 december 1736 resolverade K. M:t, att kyrkan finge uppbyggas med villkor, att sökanden fortfarande skulle bidraga till kyrko-, prestgårds- och annan byggnad vid moderkyrkorna samt till ordinarie presterskapets aflöning.

Till den nya kapellförsamlingen skulle höra Carlsdahl, Åhult, Fisklösen, Brotorp, Lobergshöjden, Gällsjön och Tvärån inom Karlskoga samt Elfsnabben, Sandvik, Nyttorp, Spjutvik och Bäcketorp inom Nora socken. Numera består församlingen af endast egendomarna inom Karlskoga.

»Kyrkoställe utsägs, vid prosten Aspmans undersökning, på en vacker sandkulle eller ås, litet söder om Nya Elfhyttan», säger FERNOW, hvarjämte han meddelar, att genom kongl. resolution den 7 juli 1761 föreskrefs att kapellet skulle lyda under Karlstads konsistorium.

Carlsdahls kyrka.

Carlsdahls bruksegare innehade patronaträtt. År 1829 förnyades en från 1785 tillämpad öfverenskommelse, att Carlsdahl, Flosjötorp och Rockesholm skulle gemensamt aflöna prestmannen, som ursprungligen uppbar i lön 200 rdr banko, sedan 500 kronor samt hade fri bostad, kost och tvätt, ena året vid Carlsdahl och det andra vid Rockesholm.

Vid Carlsdahl hölls gudstjänst i en sal i en numera rifven byggning, emedan kyrkobyggnad ej kom till stånd förrän 1842, då den vackra *kyrkan* af sten uppfördes, efter ritning af professor *F. Scholander*. År 1872 undergick hon en grundlig reparation och förseddes med *Thorvaldsens* Kristusbild till altarprydnad samt orgelharmonium, skänkta till kyrkan af brukspatronen Carl Lindberg.

Kyrkogården, från hvilken man har anslående utsigt öfver nejden, är inhägnad med en granhäck. Där hvila bland andra brukspatronen *Carl Lindberg* och hans maka *Katarina Lovisa Lindberg*, född *Lagerhjelm*, (jfr sid. 132) under hällar af granit.

Genom pastoratets lönekonvention af den 1 november 1872 bestämdes, att prestsysslan vid Carlsdahl skulle upphöra och att kapellpredikanten skulle aflönas af hela pastoratet. Han skulle då äfven tjänstgöra å någon folkrikare trakt inom församlingen och utsågs denna att blifva Degerfors, hvarest kapellpredikanten 10

år senare blef bosatt. Predikan hålles af honom 2 gånger i månaden vid Carlsdahl och är han där boende under den tid, nattvardsskolan pågår. I ersättning för resorna emellan de båda kyrkorna vid Degerfors och Carlsdahl uppbär han årligen 210 kronor.

Brukspredikanter vid Carlsdahl.

(Efter HAMMARINS herdaminne, samt anteckningar i Karlskoga och Rockesholms kyrkoarkiv.)

Petrus Ramselius, bondeson från Ramsebro i Virserums socken, Östergötland, f. 1722; studerade i Kalmar; student i Upsala 1744. På kallelse till brukspredikant vid Carlsdahl prestvigd 1753 och tjänstgjorde här till 1769, då han blef komminister i Skedevi, Linköpings stift; kyrkoherde i Ekebyborna och Ask i samma stift 1784, som han skulle tillträda 1786, men dog barnlös samma dag han ditflyttat, $^{1}/_{2}$ timme efter ankomsten. — Gift med *Anna Maria Munkenberg*, kyrkoherdedotter.

Petrus Strokirk, f. i Karlstad 1744, son af lektor Petrus Svenonis Strokirk och Anna Kajsa Asp Andersdotter. Sedan han gått igenom Karlstads trivialskola och gymnasium, blef han student i Upsala 1765; kallad till brukspredikant och prestvigd 1769$^{21}/_{4}$; lemnade denna tjänst 1773 och var någon tid adjunkt hos kyrkoherden Abr. Löthner i Kristinehamn. Reste sedan för sin svaga helsa till Stockholm, där han af lungsot dog i augusti 1775; ogift.

Denis Sebastian Bodin, f. 1748, son af prosten i Ölmehärad, mag. Nils Petri Bodin och Elsa Johanna Chenon. Efter att ha genomgått trivialskolan och gymnasium i Karlstad kom han till Upsala 1766; reste därpå till Lund, där han blef magister 1772, sedan han förut 1771 i Upsala utgifvit en disputation: *de Antiquis rei Rustid(?) Scriptoribus Latinis*, under prof. Johan Låstboms præsidio, och sedan pro gradu i Lund 1772: *de Lectionibus variantibus Textus Hebraici, speciatim Kennicotti*, under prof. P. Munk; blef prestvigd 1773 $^{14}/_{3}$ och s. år i maj brukspredikant, men lemnade sysslan i december 1774 och var sedan adjunkt på flera ställen tills han blef komminister i Karlstad 1781, där han tillträdde 1783 och afled 1800 $^{23}/_{3}$, efterlemnande enka och 9 barn, däraf 5 i senare giftet, i den största fattigdom. — Gift 1) 1774 med *Lovisa Gustafva Luthman*, f. 1746, d. 1778 (se sid. 129); 2) 1793 med sin tjänstepiga *Kristina Jonsdotter Sjölund*, f. 1759, d. 1804.

Johan Martin Harling, f. 1750 $^{24}/_{4}$ i Kristinehamn, där fadern var kopparslagare; student i Upsala 1767; prestvigd 1773 $^{10}/_{7}$; brukspredikant vid Carlsdahl från 1775 $^{24}/_{3}$ till 1776 $^{1}/_{6}$, då han blef pastorsadjunkt i Kristinehamn; bruksprest vid Elfsbacka 1781 $^{20}/_{6}$. Afled 1793 $^{14}/_{6}$. — Gift 1780 med *Elsa Sofia Egelström*.

Erik Fernow, f. 1735 $^{4}/_{3}$, son af skomakaren Karl Fernström i Filipstad; efter studier i Karlstad student i Upsala 1755; aflade 1760 namnet Fernström och kallade sig Fernow. Författade och, under prof. Georgii i Upsala, försvarade 1764 en *Dissert. de Regione Vermelandorum metallica olim Vermelands Berg dicta*,

et Oppido Philipstadio. Prestvigd 1766 $^{14}/_{6}$; brukspredikant vid Carlsdahl 1776, men lemnade tjänsten redan efter ett år; var sedan dels adjunkt, dels nådårsprest på flera ställen i stiftet. Död i Kristinehamn 1791 $^{5}/_{2}$. — Utom åtskilliga småskrifter har han äfven utgifvit »*Vermelands beskrifning*» i 3:ne delar, tryckta i Göteborg 1773 och 1779, ett arbete som gjort Fernows namn kändt i vida kretsar. (Jfr »*Karlskoga krönika*» s. 3—12.)

Anders Lindstedt, f. 1746 $^{7}/_{2}$; fadern mönsterskrifvare i Jösse härad. Student i Upsala 1766, i Lund 1767, där han följande året utgaf en disputation *om angs. skötseln*, under prof. Klas Bleck. Trozelius, och strax därefter pro gradu: *de Obligatione Civis ad opes conservandas* under samma professors præsidio, samt blef magister vid universitetets 100-års jubileum 1768 $^{29}/_{6}$. Prestvigd 1773 $^{4}/_{3}$; brukspredikant vid Carlsdahl 1777, hvilken tjänst han afsade sig 1779; komminister i Filipstad 1794; tog pastoralexamen 1797; dog 1803 $^{14}/_{3}$. — Gift med *Sara Lisa Ekström*, gruffogdedotter. Efterlemnade 10 oförsörjda barn.

Johannes Wikander, f. 1753 $^{23}/_{4}$, bondeson från Vårvik i Blomskogs pastorat; student i Upsala 1774; prestvigd 1776 $^{10}/_{7}$; bruksprest vid Carlsdahl 1779, men afsade sig tjänsten 1781; pastorsadjunkt i Blomskog 1784 $^{16}/_{10}$, tillträdde 1785 $^{1}/_{5}$. Död i lungsot 1788 $^{4}/_{3}$. — Gift 1780 med *Kristina Helena Brask*.

Karl Kristian Hagrelius, en småländsk student, som utgaf sig för att vara prest och styrkte det med falska betyg, blef 1781 antagen till brukspredikant. Han tjänstgjorde som sådan ett år, då han reste till Stockholm, där bedrägeriet upptäcktes. Han blef gripen, och under det han hitfördes för att undergå ransakning, rymde han nära Arboga från fångföraren. Är ej vidare bekant. — Sysslan sköttes därefter några år af presterna i Karlskoga, hvarefter de följande alternerade mellan Carlsdahl och Rockesholm.

Jonas Uddesson, f. 1750 $^{29}/_{5}$, son af skogvaktaren Lars Uddesson i Varpnäs, Nors socken, och Kajsa Lisa Lindberg. Student i Upsala 1773; magister i Greifswald 1778; prestvigd 1781 $^{7}/_{1}$; antagen till brukspredikant 1785 $^{24}/_{9}$ och tillträdde s. å. $^{14}/_{10}$; flyttade efter 13 års tjänstgöring 1798 $^{29}/_{9}$ till Grums, där han $^{12}/_{11}$ föreg. år blifvit komminister. Undergick pastoralexamen 1796 $^{6}/_{10}$; honor. vice pastor 1797 $^{15}/_{6}$. Dog 1816 $^{15}/_{10}$. — Gift 1) med *Anna Sara Boltzius;* 2) med *Maria Charlotta Låftman*.

Anders Hammargren, komministerson från Färglanda, f. i Järbo socken 1765 $^{11}/_{4}$; student i Lund 1785, prestvigd 1794 $^{15}/_{6}$; magister i Upsala 1797; antagen till brukspredikant 1798, hvilken syssla han tillträdde 1799 $^{14}/_{2}$ och lemnade 1802 $^{3}/_{8}$; blef s. år lärare vid Lidbackska stipendiatinrättningen i Karlstad och konsistorieamanuens 1803; gymnasieadjunkt 1804 $^{7}/_{11}$, lektor 1806 $^{25}/_{6}$; kyrkoherde i Brunskog 1815 $^{15}/_{11}$, honor. prost 1816; kyrkoherde i Hessleskog 1818 $^{28}/_{4}$; kontraktsprost 1820 $^{21}/_{10}$. Dog 1835 $^{23}/_{1}$. — Gift 1806 med *Sara Johanna Piscator*. Sonen *Erik Tullius Hammargren*, f. 1814, är nuvarande kyrkoherden i Karlskoga (jfr sid. 11, 12).

Per Ekströmer, f. 1773 $^{3}/_{1}$ i Filipstads bergslag, fadern bergsman; student i Upsala 1793; prestvigd i Karlstad 1798 $^{1}/_{5}$, på kallelse till huspredikant af exell. grefve Ruuth i Skåne; magister i Lund 1802; ankom till Rockesholm och Carlsdahl som brukspredikant $^{10}/_{8}$ s. år; flyttade efter 8 års tjänst till Karlstad 1810

$^{24}/_{9}$; tillträdde komministraturen i Visnum 1812 $^{1}/_{5}$, där han afled 1826 $^{23}/_{3}$. — Gift med *Stina Lisa Löf.*

Anders Gustaf Ekström, f. i Kroppa socken 1776 $^{11}/_{10}$, fadern bruksidkare; student i Upsala 1801; prestvigd i Skara 1804 $^{19}/_{12}$ till huspredikant hos kanslirådinnan von Engeström i Upland; antagen till bruksprest vid Carlsdahl 1811 $^{1}/_{5}$, men flyttade redan 1812 $^{11}/_{4}$, då han 3 veckor senare tillträdde komministraturen i Bro och Huggenäs; komminister i Brattfors 1826 $^{9}/_{8}$; vice pastor i Stora Kil 1829 $^{9}/_{5}$, från hvilken befattning han på begäran erhöll afsked 1845 samt afled något år därefter. — Gift 1811 med *Johanna Vestmark*, komministerdotter.

Olof Norberg, f. 1780 $^{12}/_{5}$ i Eda socken, fadern konstapel; student i Lund 1806; prestvigd 1807 $^{7}/_{6}$; bruksprest vid Carlsdahl 1812 $^{12}/_{3}$; höll sin afskedspredikan vid Rockesholm 1814 $^{10}/_{4}$; kapellpredikant i Borgvik 1815; komminister i Glafva fr. 1823; död 1824 $^{23}/_{9}$. — Gift 1816 med *Johanna Gustafva Kamph.*

Johan Herman Nordén, f. 1794 $^{9}/_{1}$ i Brattfors socken, fadern komminister; student i Upsala 1813; magister därstädes 1818; prestvigd $^{11}/_{12}$ s. år på kallelse till bruksprest vid Carlsdahl; höll sin afskedspredikan vid Rockesholm 1821 $^{12}/_{8}$ och tillträdde omedelbart kapellpredikantssysslan i Nordmark; dödsår okändt. — Gift 1822 med *Anna Kristina Olsson*, dotter af brukspatron Lars Olsson på Carlsdahl.

Jakob Mathias Freudenthal, f. i Elgå socken 1799 $^{21}/_{9}$, fadern bruksinspektor; student i Upsala 1819; prestvigd på kallelse till brukspredikant vid Carlsdahl 1822 $^{18}/_{12}$ men afsade sig denna tjänst 1829 $^{6}/_{7}$; pastorsadjunkt i Kila 1832 $^{12}/_{7}$; tillträdde som v. pastor i Karlstad och domkyrkosyssloman 1837 $^{1}/_{5}$; dito som kyrkoherde i Torp 1838 $^{1}/_{5}$; honor. prost 1843 $^{4}/_{1}$; kyrkoherde i Tösse 1846 $^{9}/_{3}$; dödsåret okändt. — Gift 1838 med *Rebecka Hedrén.*

Axel Mauritz Brattén, f. i Nordmarks församling 1806 $^{15}/_{2}$, fadern komminister; student i Upsala 1825; prestvigd på kallelse till brukspredikant vid Carlsdahl 1829 $^{30}/_{6}$, där han tjänstgjorde i 12 år; andre kommister i By pastorat 1840 $^{16}/_{12}$; komminister i Brattfors 1847 $^{4}/_{3}$, med tillträde 1848 $^{1}/_{5}$; dödsåret okändt. — Gift 1) 1841 med *Sara Ulrika Steffen*, död 1844; 2) 1845 med *Maria Kristina Andersen.*

Johan Engelbrekt Edén, f. i Eds pastorat 1807 $^{4}/_{9}$, fadern bonde; student i Lund 1831, i Upsala 1833; prestvigd 1836 $^{5}/_{11}$; brukspredikant vid Carlsdahl och Rockesholm 1841 $^{1}/_{5}$; lemnade denna tjänst 1847; blef s. år lärare och pastorsadjunkt i Kristinehamn; hans vidare öden okända.

Nils Gustaf Lundström, f. i Karlstad 1819 $^{6}/_{2}$, fadern skeppare; student i Upsala 1841; prestvigd 1847 $^{21}/_{10}$ på kallelse till brukspredikant vid Carlsdahl och Rockesholm, där han tjänstgjorde öfver 20 år, tills han blef kyrkoherde i Kroppa fr. 1868 $^{1}/_{5}$. Död 1888.

Johan Linder, verml., ankom som bruksprest till Rockesholm 1872 $^{12}/_{9}$ och flyttade därifrån till Karlstad 1875 $^{1}/_{5}$.

Elis Teodor Sundler, f. 1849, vestg., höll sin inträdespredikan vid Rockesholm 1875 $^{17}/_{5}$; flyttade till Od i Elfsborgs län 1878 $^{16}/_{5}$; kyrkoherde i Fristad 1887.

Edvard Viding, f. i Norge 1848, verml., bruksprest vid Rockesholm 1878 $^{19}/_{7}$; kapellpredikant vid Degerfors fr. 1882 $^{1}/_{8}$; sockenadjunkt i Karlskoga 1887; komminister i Sunne fr. 1896 $^{1}/_{5}$.

Edvard Georg Åberg, f. 1853, vestg.; erhöll fullmakt af domkapitlet i Vesterås 1882 $^{11}/_{10}$ som bruksprest vid Rockesholm, dit han från Sköfde ankom s. år $^{16}/_{11}$; flyttade från Rockesholm åter till Sköfde 1887; utnämdes i november 1889, på kallelse af vederbörande patronus, till kyrkoherde i Österåker, Strengnäs stift.

Efter hans afgång har någon bruksspredikant vid Rockesholm icke vidare varit anställd. Vid Carlsdahl har befattningen från 1882 uppehållits af kapellpredikanten vid Degerfors (jfr sid. 136).

Skråmmen.

nder skarpt traf förde oss de raska hästarne på några minuter från Granbergsdals station och fram till Skråmmens herrgård. Den hvitmålade karaktersbyggningen ligger inbäddad i lummigt löfverk, mellan hvilket den tittar fram helt vänligt och inbjudande. På trappan mötte oss ett välkommen från värdfolket och »de tre», som flätat sig samman i första bokstafven här ofvan. Strålande sol från hög, blå himmel, hjärtliga intelligenta människor: — här är oss godt att vara!

Första intrycket, som sedan vunnit fäste, af Skråmmen var, att den ordning och den smak, som föder och sprider trefnad, här slagit ned säkra bopålar.

*

»Bäck eller *Skråmmetorp*» uppräknas bland de nybyggen inom Karlskoga, som tillkommit år 1610. Detsamma skattlades 1618 till $^{1}/_{4}$ hemman, samtidigt med *Åhult* eller Ödehult, hvilket senare dock upptogs redan 1608, hvarjämte båda dessa $^{1}/_{4}$ hemman räknades till »arf och eget», emedan de blifvit upptagna på *Stolpetorps* egor, hvilket sistberörda hemman, såsom varande ett af »gamle herr Sten Stures köpegods», i arf tillfallit konung Gustaf I och vid denna tidpunkt tillhörde sonsonen Gustaf II Adolf. I en »mantalslängd på arf och egne gods uti Karlskoga socken», hvilka skulle »utgöra Elfsborgs lösen för sig och sitt folk den 14 december 1618, uppräknas äfven *Peder i Skråmmetorp* med sin hustru» samt »Thomas i Öhult med sin hustru», med anmärkning för den senare åbon, att han var »husfattig». Att det också var en skillnad mellan dessa båda hemmansdelar synes däraf, att jordeboksräntan för Skråmmetorp utgjorde 1 l℔, men för Åhult endast $^{1}/_{2}$ l℔ smör.

I 1626 års boskapslängd upptages »*Oluf i Skråmhult*», en son eller måg till nyssnämde Peder, ega 4 skäppors utsäde, 1 häst, 1 stut, 4 kor, 2 kvigor, 1 risbit, 7 getter och 4 får, samt »inhyses *Elin* ibidem» — modern eller svärmodern — 3 kor och 1 ungt får. Grannen, »*Thomas i Ödehult*», egde likaledes 4 skäppors utsäde, 1 häst, 1 stut, 4 kor, men blott 1 kviga och 5 får samt inga getter. I en annan »längd på manfolk och kvinfolk, som komne äro till sina tolfte år, skrifven den 20 februari anno 1628», uppräknas Oluf i Skråmhult för 3 personer, Thomas i Ödehult för 2, Nils i Fiskelösen för 2 o. s. v., samt för hela socknen 419 personer, med skyldighet för hvarje att utgöra 1 mark i *kvarntulls-* eller mantalspenningar.

På det häradsting, som hölls i Mörkviken den 22 juni 1640 »vittnade nämden att hon, efter befallning för rätta, hafver *satt upp röser kring om Skråmhult*, och att rösegången begynnes uti ett stenrös vid sönnarste Spjutebergsändan och löper till råstenen; än därifrån till Öbokärn och sedan bäcken utföre till Svartelfven».

Det nuvarande namnet *Skråmmen* spåras först i ett ransakningsprotokoll för den 25 augusti 1643, då bland andra vittnen äfven omtalas »Oluf Joensson i Skråmmen», efter all sannolikhet samma Oluf i Skråmhult, som här ofvan omförmäles. Sedermera återkommer namnet Skråmmen i en annan rättegångshandling af den 15 mars 1645. I denna heter det, att »inför rätten gjordes en vänlig förlikning emellan Påvel Jonsson och Henrik Jonsson i Kärne, *Olof Jonsson i Skråmmen*, Marit Jonsdotter i Kärne, Karin Jonsdotter i Valnäs och Lars Jonsson i Trehörnstorpet, och det sålunda, att när de 3 bröderna få en ko och bägge systrarna en kviga», så skulle Lars Jonsson, som var halfbroder till dessa, med sin moder få behålla Trehörnstorpet, nuvarande *Trehörningen*. Det är sannolikt, att det varit denne Olof Jonssons *svärfader*, Peder i Skråmhult, som först bröt bygd härstädes. Att Olof äfven var en dugande man framgår däraf, att han den 9 september 1647 erhöll landshöfdingen Krister Bondes fullmakt att vara länsman i Karlskoga. Jagten synes äfven hafva intresserat honom, ty vid tinget i prestgården den 2 maj 1654 uppvisade han huden efter en gammal björn, som han fällt vintern förut. Så stor lärdom kräfdes det väl ej att blifva länsman på den tiden, ty då hans efterträdare, Erik Pålsson i Bohult, stämdes för att hafva öppnat en annans bref, intygades att »länsmannen kunde alls intet läsa skrifvet».

*

Ej långt nedanför Brattforsen delar sig Svartelfven och omsluter en holme, *Ön* kallad, som skäres af rågången mellan Skråmmen och Carlsdahl. Till denna holme hade en liten rödlufvad dvärg eller tomte flyktat undan, skrämd af de väldiga slagen från brukshamrarne längre ned vid forsarne i elfven. Och här trifdes han väl. Fisken nappade bra på hans krokar och präktiga kräftor kröpo ända upp på landet, så han gjorde sig månget godt mål. Sin bostad hade han under den grå granitstenen och där hamrade han silfver och guld, hvartill han under mörka nätter skaffat sig malm från berget vid Trösan. Om dagen söfdes han till slummer af Brattforsens brus, men om natten märkte förbivandrande ljus och hur

gnistor flogo för tomtens hammare där ute på ön. Härom fick nu Olof i Kärne höra talas, då han endast var en liten pys och det lockade hans håg. Dit skulle han en dag, tänkte han. Och så, när han blef något äldre, tog han sina metspön och gaf sig i väg.

Det var på aftonen, då han kom fram. Någon ekstock fanns där ej, men Olof var ej rådlös. Han band samman ett par stockar med vidjor och så hade han färjan färdig och satte sig öfver till holmen. Visst svängde den enkla farkosten helt lustigt om i strömdraget, men den landade dock slutligen.

— Hvad vill du här att göra? sporde dvärgen, som mötte ned vid stranden.

— Jag brukar hälsa välkommen först, jag! svarade Olof dristigt och käckt, i det han lyfte på mössan.

— Jag har ej bjudit dig hit.

— Hemma tar man *väl* emot ändå; det är så sed här i bygden, genmälde Olof.

— Nå, följ mig då! sade dvärgen och fattade Olof vid handen och förde honom upp på holmen.

Men någon bostad eller något ljus kunde Olof ej upptäcka. Efter en stund frågade han därföre:

— Hvar bor du?

— Här! utbrast dvärgen, och vid detta ord lyfte sig den grå granitstenen upp ur jorden på pelare af rent guld och därinne blänkte taket af skimrande ädla stenar. Och på bordet stod där kostliga anrättningar och vin i gnistrande kristall.

— Stig in! manade dvärgen.

— Är det Guds gåfvor du bjuder på?

— Hvems skulle de annars vara?

— Hvad vet jag, — man talar om troll och otyg! svarade Olof.

— Är du rädd? sporde dvärgen.

— Nej, det är jag ej — och i Guds namn stiger jag på! sade Olof och steg in under stenen.

Nu slogo de sig ner vid bordet, åto och drucko och blefvo goda vänner.

— Har du fångat den här laxöringen i älfven? frågade Olof.

— Jojo men du, och fler finns där.

— Det vill jag pröfva.

— Det får du göra i morgon. Nu behöfver du hvila och jag skall arbeta, förklarade tomten.

— Nej, jag vill hjälpa dig med smidet.

— Tack för det! men därtill duger du ej.

— Duger jag ej? — Jag har dock hjälpt far många gånger i osmundssmedjan och det är väl inte konstigare att smida guld än järn? utlät sig Olof.

— Beror på hur man tar det, menade tomten. Ni, människor, ha så många sätt att smida guld. Ni plöja upp det ur jorden, ni fiska upp det ur vattnet, ni fånga det ur forsens och vindens kraft och ni borra fram det ur jordens innandöme. Men fullt skickliga i konsten bli ni dock ej, ty ni dåras af dess glans och då rycker fåfängan det ur edra händer.

— Kan jag ej få lära af dig? frågade Olof.

— Hvarför inte! medgaf tomten och så smidde de hela natten.

På morgonen gick dvärgen till hvila, men Olof kastade sina krokar i elfven och så många fiskar hade han förr aldrig fått. Och han kokade och stekte dem och bjöd däraf till dvärgen, när denne vaknade.

— Du är en dugtig pojke, du! sade tomten.

— Åh! så lagom säga de där hemma, svarade Olof.

— Ej långt ned åt elfven här finnes en bra ström. Där kan du inrätta din osmundssmedja och ett litet stycke därifrån kan du bryta dig en åker och bygga dig hus, så blifva vi grannar, men fisket och holmen skall du låta mig få behålla.

Skråmmen.

— Godt, så skall det ske! försäkrade Olof.

— När de nu skulle skiljas, frågade Olof efter tomtens namn.

— *Skråm*, svarade denne.

— Så skall mitt ställe också få heta *Skråmmen*, förklarade Olof.

Och så blef det. Intill denna dag har man ej heller fällt ett enda träd på holmen, som ännu är odelad mellan egarne.

*

Om Olof Jonsson följde Skråms råd att drifva osmundssmide, känna vi ej, men en karta af 1786 upptager både kvarn och osmundssmedja på det ställe vid Svartelfven, där nuvarande egaren af Östra Skråmmen, brukspatronen *August Kinberg*, uppfört sin valskvarn med magasiner.

I slutet af 1700-talet egdes Östra Skråmmen af en inspektor *Rådström*, som dref en vadmalsstamp med flera inrättningar. I »Stenhagen», som ligger nära kvarnen, återfinner man en af mossa beväxt grundmur om 8,5 meters längd och är det antagligt, att man ämnat uppföra gården därstädes, men att arbetet af en eller annan orsak afstannat.

Utom Skråmmen eger hr Kinberg andel i Granbergsdals närbelägna hytta, samt Södra Granbergsdalstorp, Bondstorp och kalkbrott inom Karlskoga socken. Sammanlagda jordarealen är omkring 475 hektar. Åkerbruket skötes väl och kreatursbesättningen är vacker.

Granbergsdals hytta.

Denna hytta, som förut (sid. 62—64) blifvit omtalad, egdes vid 1897 års ingång af nedanskrifne bolag och enskilde personer:

Aktiebolaget Bofors-Gullspång	$5\ ^{137}/_{160}$
Carlsdahls aktiebolag	$5\ ^{137}/_{160}$
Östra Skråmmen, A. Kinberg	$4\ ^{34}/_{160}$
Bohult, And. Ericsson	$^{120}/_{160}$
Östra Berg, Sofia Hultman	$^{120}/_{160}$
Vestra Skråmmen, O. Janssons sterbhus	$^{80}/_{160}$
Esphöjden, Jakob Olsson	$^{12}/_{160}$
Summa	18 delar.

Genom bergskollegii resolution den 27 februari 1741 tilldelades denna hytta en andel af 560 tunnlands vidd af Tvärå allmänning och dessutom en s. k. byggnadsallmänning. På grund af 1811 års kungörelse om rekognitionsskogarnes skattläggning m. m., bildades häraf $^{1}/_{3}$ mantal *Gällsjöhöjden*, som jemlikt kammarkollegii skattebref den 6 november 1837 såldes till skatte med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Granbergsdals hytta.

Följande hemman hafva före tillämpning af 1859 års förordning om utsträckt frihet för bergshandteringen varit indelade i denna hytta: Backebergshälla, Backebergstorp, Berg, Björkmo, Dalsmund, Granberga, Granbergsdalen, Granbergsdalstorp, Gällsjön, Högforsen, Karåsen, Lerängen, Lund och Skråmmen.

Så länge tackjärnstionde utgjordes, eller till och med 1871, var denna hytta skattlagd till 16 ℔ tackjärn per dygn.

Brattforsen.

Detta betydliga vattenfall, tillika med en jordafsöndring om cirka 150 tunnland af hemmanet *Åhult* samt $^1/_{32}$ mantal *Rådehult*, är af Laxå bruks aktiebolag såldt till löjtnanten *Herman Sandeberg* i Stockholm för anläggande af industriellt företag genom elektrisk kraftöfverföring. Vattenfallet, som kan uttagas till en

Brattforsen.

höjd af 56 fot (= nära 17 meter) och beräknas till 6 à 7,000 hästkrafter, är nämligen svåråtkomligt för direkt uttagning af kraften, hvilket däremot med lätthet kan ske genom elektrisk ledning.

Arbetet härmed påbörjades i januari 1896, då vardam m. m. uppfördes, men afstannade sedan i april och har därefter legat nere. Det är f. n. icke kändt, när arbetet kommer att åter upptagas.

Storängen.

Vid Möckelns vestra strand, och helt prydligt omgifvet af trädgard och lummig löfskog, ligger länsmansbostället Storängen n:o 1 om $^1/_2$ mantal krono med en areal af 50 hektar öppen jord och 50 har skogsmark. Hufvudbyggnaden, hvars nedre våning har betydlig ålder, tillökades af länsmannen Karl Köhler med en öfvervåning. Flygelbyggnaden användes fordom till tingshus. Bostället innehafves nu på arrende af länsmannen O. F. Malmgren.

Storängen.

Olof i *Eskilsta* eller *Eskilstagen* uppräknas såsom ett 1582 upptaget nybygge, med åker till tre skäppors utsäde, äng till 7 lass hö och lägenhet till nyodlingar, nog skog, mulbete och utrymme samt byggda 4 hus. I 1586 års tionderegister upptages härifrån såsom utgjord tionde 1 skäppa råg. Detta nybygge skattlades 1590 till $^1/_4$ hemman med hufvudränta af 1 $^1/_2$ ℔ smör och i 1600 års tiondelängd heter dåvarande åboen *Måns*. I 1606 års hemmanslängd är mantalet ökadt till $^1/_3$ och 1616 höjdes det till nuvarande $^1/_2$ hemman. Vid denna tid blir ock namnet *Storängen* det vanliga, ehuru det äfven förut emellanåt förekommit. Af 1626 års boskapslängd kan inhämtas, att »Måns i Storäng hade 2$^1/_2$ tunnors utsäde samt en ganska talrik kreatursbesättning: 1 häst, 2 oxar, 2 stutar, 1 tjur, 8 kor, 2 kvigor, 9 getter, 8 får och 3 svin. När detta hemman sedermera förvandlades till boställe är ej med full visshet kändt, men det synes hafva skett i slutet af konung Karl XI:s regeringstid. då länsmannen Måns Dahl finnes antecknad såsom bostallets förste innehafvare.

Olof Skräddare i Aggerud, som finnes omtalad i ett hertig Karls bref af den 20 juni 1590, kan anses såsom den *förste länsmannen* i Karlskoga, ehuru han ej var försedd med fullmakt i detta ords nuvarande betydelse. Under en lång följd af år fullgjorde han emellertid de uppdrag, som då fordrades af en länsman, att vara ett slags biträde vid uppbörden af alla de olika gärder och hjälper, hvilka då hörde till det vanliga och som upptogos flere gånger om året. Vid 1631 års häradsting »kom ock för rätten Olof i Aggerud och begärde, att efter han är en gammal och utlefvad man, och icke längre förmår stå hemman före, han måtte då i sin stad få insätta sin son Peder Olofsson för hemmanet, hvilket, efter nämden visste hans ålderdom och svaghet, *såsom ock var ögonskenligt*, blef honom det för rätta beviljadt».

Sedermera omtalas ingen länsman härstädes förr än å det ting, som hölls i Bregården den 18 september 1647. Då »upplästes en fullmakt, som landshöfdingen välb. hr Krister Bonde hade i Nora den 9 september nästförlidne gifvit

Olof Jonsson i Skråmmen i Karlskoga socken, att vara *länsman* här uti Karlskoga socken». Han är redan förut (sid. 140) omtalad, hvartill således hänvisas. Vid Noraskoga häradsting i augusti 1643 »kärade Olof Joensson i Skråmmen och Karlskoga socken till Mats Andersson i Svartelfven om *en åttondedel i hans nybyggda hytta* (jfr sid. 121), hvilken han lagligen köpt hafver, det Mats rygga vill; och alldenstund det är Matses rätta aflingegods och till på köpet är laga vittne, nämligen väl:d bergmästaren (Sten Andersson), Joen Gunnarsson (landskamreraren) och Torbjörn Fransson (Ekestubbe) i Vikersgården: därföre dömdes köpet stadigt och fast». Det kan tilläggas att Olof Jonsson hade sitt senare gifte från Nora socken. Å Karlskoga-tinget den 1 mars 1652, »publicerades den fullmakt, som det kongl. bergsembetet i Stockholm hade gifvit välbetrodde

Mårten Drost, daterad Stockholm den 6 november 1651, att vara *bergsfogde och länsman* här i Karlskoga socken». Denne, som var en son till kronobefallningsmannen Mårten Drost, förut omtalad som anläggare af Björkborns bruk och som 1645 fick lemna sin fogdetjänst, blef vid häradstinget den 25 augusti 1652 af därvid tillstädesvarande landshöfdingen Krister Bonde tillsagd »*kronotorpet Hult* här i Karlskoga socken, att härefter åbo och *bygga krog uppå*, efter det ligger så nära stora landsvägen, och alltså mycket bekvämligit därtill; och enkan Brita Segulsdotter samt Per Olufsson, som där för detta bott hafva, där ifrån». Å ett följande ting, den 28 augusti 1655, »blef afsagdt att hvart mantal skulle förskjuta en timmerstock och 2 öre smt till *krogens uppbyggande*». Ehuru protokollet icke närmare angifver den krog, som härmed åsyftas, torde kunna antagas att detta tillskott afsåg det nya gästgifveri, som enligt föregående beslut skulle inrättas vid Bohult, hvilket hemman redan den 2 maj 1654 blifvit tillagd afgärdabys rättighet för $^1/_4$ mantal. Mårten Drost skildes dock snart både från länsmanstjänsten och »krogen», ty vid det ting, som under den 27—29 mars 1656 hölls i Bregården och hvarvid äfven landshöfdingen *Gustaf Soop* var tillstädes, »upplästes för allmogen *fullmakten*, som hans nåde landshöfdingen hade gifvit

Erik Påvelsson att vara *länsman i Karlskoga socken*, af Örebro den 1 december 1655». Vid samma tingstillfälle »vittnade befallningsmannen Gilius Giliusson och nämdemännerna Joen i Stråbergsmyran och Håkon i Strömtorp, att de voro när och sågo, det länsmannen Erik Påvelsson levererade Mårten Drost 30 rdr, som han ock kvitterat hafver, för det han godvilligt(?) afträdde sin af förre landshöfdingen välborne hr Krister Bonde fångne *åborätt till fjerdingskronohemmanet Hult*, på det Erik Påvelsson skulle komma till att hålla där krog eller gästgifveri, efter hans nåde landshöfdingens gifne order, hvartill hans nåde hade deputerat $^1/_8$ hemmanet Skogskärr, såsom hjälp under bet:e krog».

Såsom karaktäriserande för den tidens länsmansbildning, må här fullständigt meddelas ett förut antydt domboksutdrag från sistberörda rättegångstillfälle:

Näst hade länsmannen Erik Påvelsson på klockarestommen å krono, i hastighet och oförseendes råkat *bryta upp ett främmande bref*, som var skrifvet af landshöfdingen välb. hr Knut Lillichöök till Per Svensson på Alkvettern, icke rättare vetandes, än det var hans eget eller honom tillskrifvet, som *drängen* gjorde viss om, efter *han kunde något litet läsa skrifvet*, men *länsmannen allsintet*, det allt väl:d Georgen Camitz vid Björkeborn vittnade vara sannt, hvilken brefvet ficks att läse't, ändock han det ej gjorde. Hvarföre emedan

här ej röntes något ondt och argt uppsat utan enfald och hastighet, det rätten förmente icke heller böra strafflöst afgå, på det han må stå tillbaka en annan gång: ty fälldes be:de Erik Påvelsson för detta till en varning till 3 mark.»

Man torde kunna antaga att denna varning hade till följd att länsmannen förkofrade sig i sina stycken. Att han varit en spekulativ man, kan man sluta af hans förut omtalade egendomsköp, och han behöll äfven sin tjänst i 30 år, eller till 1686. då han synes hafva aflidit. Han bodde, såsom förut är sagt, å Bohult under hela sin lefnad. Han efterträddes af

Måns Dahl, som under sin tjänstetid blef förste innehafvare af Storängen såsom länsmansboställe. Att döma af bevarade sockenstämmoprotokoll åtnjöt han ett ganska stort anseende och förtroende. Vid sockenstämma den 24 juli 1694 åtog han sig att blifva »byggningsskrifvare vid kyrkan», och »lofvade hålla riktig räkning uppå alla kyrkones inkomster och utgifter, hvarmed församlingen lofvade själfva komma öfverens med honom, hvad han för sitt omak till lön bekomma skulle». Vid samma tillfälle »betalte länsmannen väl:d Måns Dahl *bänkerum* för sig och sin hustro, och som han tillförene hade kostat 15 daler uppå kyrkan, ty gaf han nu 5 där till, att summan blef 20 daler kpmt». Han afled 1721.

Sven Dahl, förmodligen en son, innehade tjänsten 1721—1739.

Abraham Kjärrman 1739—1758.

Ture Karl Fisk, 1758—1761, var gift med *Brita Kristina Lonnström*, dotter till bergslikvidationskommissarien Lars Lonnström (d. 1740) och Greta Lisa Robsahm i hennes första gifte, en syster till brukspatronen Jakob Johan Robsahm, f. 1705, d. ogift 1783, och Kajsa Robsahm, f. 1701, d. 1749, som 1733 blef enka efter Johan Gottfried Golldamer i Karlstad (jfr sid. 41).

Magnus Dahl, blef 1743 länsman i Lekebergslagen; erhöll transport till Karlskoga 1761, samt slutligen namn, heder och värdighet af hofrättskommissarie; afled 1788 och begrafven å Karlskoga kyrkogård under en större kalkstenshäll, hvars till större delen numera oläsliga inskrift kunde förtjäna att återställas i läsbart skick. — Gift med *Anna Margareta Samzelius*.

Natanael Gellsén innehade tjänsten 1789—1809.

Jonas Fredrik Trolle 1809—1821.

Anders Fredrik Kohler, f. 1779 $^{17}/_{12}$, blef, efter föregående anställningar dels i Norrköping och dels vid Reymyre glasbruk, länsman i Karlskoga 1821 och innehade tjänsten till 1850, då han tog afsked. Afled härstädes 1854 och efterträddes af sonen

Karl Wilhelm Köhler, f. 1820 $^{7}/_{12}$; innehade länsmanstjänsten 1850—1859, och var tillika sista bergsfogden i Karlskoga till och med 1854, då denna befattning indrogs; kronofogde i Lindes fögderi 1859—1864, under hvilken tid han var boende på Österrasta i Ervalla socken; utnämd s. år till häradsskrifvare i Vester-Nerikes fögderi, innehade han denna tjänst till 1886, då han tog afsked; därefter bosatt i Stockholm, där han afled 1891 $^{11}/_{1}$. Hans efterträdare som länsman

Viktor Haques innehade denna tjänst 1861—1880, från hvilket senare år nuvarande länsmannen

Oskar Fredrik Malmgren varit tjänstgörande.

Qvarntorpshyttan.

Enligt sammanstämmande uppgifter i de äldsta relationerna byggdes denna hytta 1654 och blef, i likhet med flertalet Karlskogahyttor, privilegierad den 15 mars 1659 med 3 års frihet. Redan den 27 november 1661 beviljades »hyttelagarena» ännu 2 års skattefrihet och den 5 december 1663 förunnades ytterligare »3 års frihet för tionden, emedan hyttan var *tre gånger uppbyggd och nedrifven*» och skulle »då fjerde resan upprättas», hvadan man således kan finna att detta hyttelag i sin början haft mycket stora svårigheter att öfvervinna. I en resolution den 27 oktober 1670 på bergmästaren Knut Larssons frågopunkter beviljades ånyo ett års frihet »till denna hyttas upprättande», såsom åter varande förfallen. Denne bergmästare berättar ock i sin »relation öfver masugnarna i Karlskoga socken anno 1673» att

»Qvarntops hytta är byggd anno 1654, men åtskilliga gånger blifvit förorsakad henne laga och reparera; byggd på skattejord, därtill god ström med underfall, taga sin malm i Dalekarls grufva i Nora socken och en del från Filipstads bergslag; drifves af bergsmän med deras afdelte skog.»

Elfva år därefter relaterar bergsfogden Johan Norin hyttan sålunda;

»Qvarntorpshyttan är första gången uppbyggd anno 1654 på skatte egor, 7 hemman 14 delar, och är sedan åtskilliga gånger reparerad och lagad, nu 1684 själfva masugnen af nyo uppmurad; därtill är god ström med underfall, 2:ne små dammsjöar och tillflöde af kärr och mossar, som komma ifrån Strömtorpshyttan; dels hafva god afdelt skog, dels ringa; malmen bekomma de i Dalkarlsgrufvan, där de hålla sina grufdelar, dit är 3 mil; dels köpa malm ifrån Persbergsgrufvorna i Filipstads bergslag, dit är 6 mil; blåsa hvart år.»

Den 6 juli 1727 afgick befallning till bergmästaren Nath. Ekman, »att till vissa skogsören taxera den södra allmänningstrakten vid sjön Möckeln, som bergskollegium lemnar och upplåter denna hytta till hjälp och understöd i deras hyttebruk». Genom resolution af den 27 juni 1740 anslogs till hyttan, »emot 3 daler smt årlig rekognition från 1734 års början, den östan sjön Möckeln odisponerade, södra kronoallmänningstrakten», hvarjämte hyttelaget antydes att varsamt handtera och i möjligaste måtto densamma bespara, emedan skogsöresafgiften, huru med skogen än skulle umgås, måste alltid årligen utgöras. Hyttelaget hade icke att förvänta någon lindring eller förmedling i samma afgift, enär denna likasom tionden städse åtföljde själfva hyttedelarna.

I en resolution af den 27 november 1773 afslogs hyttelagets ansökning om eftergift i tiondejärnet, som blifvit begärd »för någon misslyckad blåsning». Hyttan har varit skattlagd till 18½ lisp. pr dygn, och i 1833 års stämpelbok uppräknas följande hemman såsom indelade härstädes: Blinäs, Bottesbol, Brännebacken, Degernästorp, Dufvedalen, Espenäs, Finnebäck, Högåsen, Knutsbol, Lervik, Nolhult, Nytorp, Qvarntorp, Strömed, Tällekullen, Ålekärr, Ängebäck och Östervik

i Karlskoga samt Klippan i Nysunds socken, hvartill hörde omkring 6,000 tunnland skog.

På grund af 1811 års kungörelse har hyttelagets förenämda rekognitionsskog blifvit skattlagd till $^{3}/_{16}$ mantal *Örgifsmossen* n:r 1, samt detta hemman jämlikt kammarkollegii bref den 8 juli 1842 till skatte försåldt med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Qvarntorps hytta, hvilken dock sedan 1870-talet varit ödelagd.

Strömtorpshyttan.

Denna masugn byggdes 1665 på skatte egor efter bergmästaren Sten Anderssons mutsedel» och privilegierades den 2 maj 1668 med 6 års frihet. Hyttan omtalas i 1673 och 1684 års relationer ega god ström med underfall, en dammsjö eller hyttedamm, samt köpa malm från Dalkarlsberget och Persberget, det ena fältet 3 och det andra 6 mil från hyttan. Hyttelaget bestod af 4 hemman i 10 $^{1}/_{2}$ delar, med god skog, »som hvar och en är afdelt», men för den långa malmvägen, säger Norin, blåsa de allenast hvartannat år.

Denna hytta var äfven skattlagd till 18 $^{1}/_{2}$ lisp. pr dygn. Följande hemman uppräknas 1833 såsom här indelade: Arfsviken, Gräsholmen, Gräsholmstorp, Gräsmossen, Holmtorp, Högeberg, Norrhult, Nyböle, Skogskärr, Lilla och Stora Strömtorp, Vestansjö, Vismen och Ängebäck, hvartill hörde omkring 4,000 tunnland skog.

Strömtorpshyttan ödelades nästan omedelbart efter utfärdandet af 1859 års k. förordning om utsträckt frihet för bergshandteringen.

Björtorp.

Den 19 april 1870 togs första spadtaget på den landsväg, som öfver Stråbergsmyran, Björtorp, Straningstorp och Bregårdstorp leder fram till Karlskoga kyrka. Kostnaden för denna väg, som afsynades 1881, belöpte sig till 15,545 kr. 87 öre, hvaraf en tredjedel erhölls i statsbidrag. Deltagare uti företaget voro byamännen i Linnebäcks hyttelag, Stråbergsmyran, Björtorp, Stråbergsmyretorp, Linnebäck, Linnebäckstorp, Åsbergsviken, Åsbergsviketorp i Karlskoga samt Boviken och Mörkviken i Bjurkärns socken. Till planeringsarbetet anslogs 3,700 kronor, hvaraf bergsmannen *Anders Olsson* lemnade 800, bergsmannen *Erik Carlsson* 800 samt bergsmännen *Anders Andersson* och *Erik Andersson* 600 kronor. Aktiebolaget *Bofors—Gullspång* upplät fri mark öfver dess egor i Straningstorp, då däremot omkr. 2,000 kronor måste erläggas för det mindre stycke vägen går

öfver Bregårdstorps egor. Hr Anders Olsson ledde planerings- och hr Erik Carlsson det öfriga arbetet. Landsvägen kallas *Björtorpsvägen.*

Ungefär samtidigt påbörjades *Bodalsvägen* öfver Stråbergsmyran, Björtorp, Linnebäck, Linnebäckstorp, Åsbergsviken, Boviken, Mörkviken, Viviken, Sund och Käxsund. Denna vägsträcka kostade 23,981 kronor 38 öre, hvaraf $^1/_3$ erhölls i statsbidrag, och afsynades 1879.

*

Björtorp.

Björtorp, som upptogs 1644, skattlades vid häradstinget den 4 augusti 1651 till $^1/_8$ hemman. Sedermera, efter 1662 års här nedan omtalade skifte, ökades hemmantalet till $^1/_4$, hvarvid det fått förblifva. Huru detta hemman tillkommit, kan inhämtas af följande domboksutdrag från tinget i Bo den 28 november 1662, så lydande:

»Så uppsteg domaren *Jon Björsson* i Stråbergsmyran och gaf tillkänna, hurusom han och hans hustru, *Karin Månsdotter,* voro nu tu ålderstigne folk, som intet orkade så bruka sitt hemman som tillförene, utan sina barns tillhjälp, och förty hade tagit in till sig de tvänne yngre sönerna *Eskil Jonsson* och sal. *Jonas Jonssons* barn med så skäl, att de skola vårda och sköta dem, sina föräldrar till deras döddagar och sedan låta dem hederligen komma till grafven och därföre hafva för sitt och sina barns fasta fäderne & möderne bem:te Stråbergsmyran med tillhöriga hytta och masugnsdel, uti anseende, att den tredje äldste sonen, *Björ Jonsson,* hafver af samma Stråbergsmyran, med hans föräldrars hjälp, upptagit sig ett så godt hemman, som på honom kan falla och han vara behållen med, nämligen *Björtorp.* Den äldre dottern, Marit Jonsdotter, som nu är död, och barn efter henne hafva ock på samma egor, med deras föräldrars hjälp, upptagit sig ett så godt hemman, som på henne kan falla och vara belåten med, nämligen *Stråbergsmyretorp,* och efter ingen lägenhet vidare finns på de egorna för den yngre dottern, *Elin Jonsdotter,* så hade de, föräldrarne, köpt henne därutom ett så godt hemman, henne kunde påfalla och hon vara nöjd med, nämligen *Holmtorp.* Men alla lösören, som efter dem, föräldrarne, kunde finnas, ville de, att samtliga barnen skulle ärfva efter lag, broder broderslott och syster

systerslott, begärandes att rätten ville denna efter rättskaffens förälderligt hjärta och kärlek gjorda disposition och förordning barnen emellan gilla och stadfästa, på det ingen split och oenighet måtte härom komma efter deras död.»

Häradsrätten fastställde detta sålunda, att Björ Jonsson fick Björtorp med $^{2}/_{7}$ af skogen, Marits barn Stråbergsmyretorp med $^{1}/_{7}$ af skogen och att Eskil Jonsson och sal. Jonas Jonssons barn blifva vid bolbyn Stråbergsmyran med masugnsdelen och $^{4}/_{7}$ i skogen, »eftersom länsmannen Erik Pålsson i Bo med nämden delat». Jon Björsson, som upprättade ofvanstående testamente, synes sålunda varit en mäktig man för sin tid. Hans fader var Björ Jonsson i Stråbergsmyran.

*

Björ Jonsson d. y. var sålunda egare till Björtorp, som han själf uppbrutit. Om sin egendom förordnade han så, att sönerna *Måns* och *Jon*, hvilken sistnämde var »svag», skulle behålla Björtorp, men tåla att deras syster där skulle få hafva sitt hemvist». Sonen *Anders*, som var ute i kriget och som »man ej visste om han var lefvande eller död», skulle dock, om han återkom, erhålla sin andel i hemmanet. Sonen *Per* utflyttades till Linnebäck. Sonen *Gunnar* var afliden, men hade barn efter sig.

Per och Elin voro ej nöjda med denna arfsfördelning. Vid rätten anförde Måns, »att Per varit orsak till faderns ofärdighet och att Elin gifvit sig ifrån sin fader, då han henne i sitt enklingsstånd bäst skall hafva behöft». De voro därför ej, menade han, värda något arf. Den 23 maj 1722 dömde emellertid bergstingsrätten, att Elin skulle erhålla $^{1}/_{9}$, Per $^{2}/_{9}$, Jonas $^{2}/_{9}$, Måns $^{2}/_{9}$ och Gunnars barn $^{2}/_{9}$ af egendomen, men tillade, att alla tvister angående besittningsrätten till hemman och bergsbruk borde afgöras af häradsrätten. Lagmansrätten förklarade, att Elin skulle blifva konserverad vid hemmanet, men hofrätten dömde däremot, att detta var ett »stubbe och besittningshemman, men icke för arf och skatte, och Elin från både lösen och besittning.»

Måns Björsson stannade vid hemmanet eller del däraf och har sedan denna del gått i arf i rätt nedstigande led till

Jonas Månsson, gift med *Maria Jordansdotter;*

Måns Jonsson, gift med *Brita Persdotter*. Deras son

Jonas Månsson var en arbetsam och driftig man och därtill för den tiden — han afled den 19 april 1831 — ovanligt skrifkunnig, hvarför han ock blef mycket använd vid bouppteckningar, arfskiften m. m. Efter faderns död skötte han hemmanet för sterbhusets räkning. »Nödiga och vackra kläder och uppehålla honom med allt det han nödigt tarfvar, så skall han hafva i lön sju riksd. specie», utgjorde hans villkor för denna befattning. Han inköpte 1801—1804 moderns och syskonens andelar i Björtorp, som öfvergick till sonen

Anders Jonsson och från honom till hans son *Erik Andersson*, hvars bror *Anders Andersson* äfven eger hemman i Björtorp.

Ofvan omnämde Jonas Månsson, som var gift med Maria Jordansdotter, hade, utom sonen Måns, en dotter, *Stina*, som var gift 1:o med *Anders Jonsson*

från Tällekullen och 2:o med *Jan Larsson* i Björtorp. Den sistnämdes son, *Josef Jansson*, försålde den 29 november 1841 sin ärfda gård till sin måg *Anders Olsson*, svärfader till nuvarande egaren, bergsmannen

Erik Carlsson, som tillträdde egendomen, $^{5}/_{36}$ mantal Björtorp den 26 maj 1874.

*

Vestbyggare kallas de bergsmän, som äro bosatta i vestra delen af Karlskoga socken. Att de ej ligga efter sina sockenbor i något afseende, därom vittna deras trefliga gårdar och deras uppdrifna jordbruk och ej minst den offervillighet de visade, då det gällde att få en väg fram till socknens från dem aflägset liggande kyrka.

Linnebäckshyttan.

På grund af tillståndsbevis, s. k. mutsedel, af bergmästaren Sten Andersson, blef äfven denna hytta byggd 1655 och privilegierad den 15 mars 1659, med 3 års frihet. Densamma beskrifves af bergmästaren Erik Sneckenberg, efter undersökning i maj 1685, sålunda:

»Är ock utburen och uppbyggd 1684 af $9^{3}/_{4}$ delar, mest oförmögne, dock godt efter masugnsvirke, $^{1}/_{4}$ mil, och dels den bättre ställsten $^{1}/_{2}$ mil efter; af samma stegresare (nämligen Hans Sigfridsson, se Qväggeshyttan) på gamla grunden väl och stark igen uppmurad; hafva en svår damm och öfver 100 alnars rännegång; efter malmen sex mil, 4 att ro och 2 till lands; masugnen har ock stått i 13 år och då allenast ett års frihet [som de berätta] njutit. Sjödammen är 52 famnar lång i ett svårt moras, så att den i bröstet måste till 13 hvarf hög vara, som dock i den lösa grunden årligen nedsjunker; hafva än merendels god, skog och kunna blåsa årligen ungefär 30 skeppund i tionde.

Af 1684 års tiondelängd för Karlskoga bergslag kan inhemtas att blåsningen, efter ombyggnaden, pågått i 54 dygn med ett tillverkningsbelopp af något öfver 353 skeppund, däraf tionden uppgick till 35 skepp. 8 lisp. 7 ℔. Inbrukarnes antal hade samma blåsning varit 18.

Efter 1721 års skattläggning till ett visst kvantum för hvarje blåsningsdygn, utgjorde tionden 16 lisp. för dygnet. I 1833 års stämpelbok uppgifves delarnes antal till 12, hvilka egdes af följande hemman: Björtorp, Boviken, Högeberg, Kråklund, Linnebäck, Linnebäckstorp, Lämås, Mörkviken, Stråbergsmyran, Stråbergsmyretorp, Åsbergsviken och Åsbergsviketorp, med tillsammans omkring 4,100 tunnland skog.

Hyttan ödelades på 1860-talet. Tjugo år senare inköptes vattenfallet af numera aflidne bergsmannen *Magnus Magnusson* i Åsbergsviken, som uppförde ny *kvarn* och äfven på annat sätt sökte tillgodogöra drifkraften härstädes.

Hollsjöhyttan.

Byggdes likasom flertalet Karlskogahyttor 1655 och privilegierades den 15 mars 1659 med 3 års frihet. Den 27 oktober 1670 erhölls resolution på ett års frihet till hyttans återuppbyggande. I 1673 års bergmästarerelation säges denna hytta ega god ström med underfall, en hytte- och 2 hålldammar samt sin egen afdelte skog, en del på kronones öken, hvarjämte hyttelaget begärde att dem blefve något ytterligare tilldelt, som dem uti sal. bergmästaren Sten Anders' tid tillsagdt var». Malm erhölls dels från Persberget på 4 1/2 mils afstånd och dels vid *Kärnegrufvan*, endast 1/4 mil från hyttan. Angående sistnämda grufva berättas att den för någon tid sedan blifvit upptagen, men för sin »elaka, rödbräckte och odugliga malm» mestadels obrukad och föga arbetad. På gruftinget 1673 vardt ock resolveradt, att gruflaget åter skulle upptaga grufvan, hvarjämte bruksarrendatorn Elias Larsson Linderoth blef tillsagd »1/4 part uti samma grufva, på det, efter han så nära bor, dess bättre pådrifva kunde». Grufvan var belägen på kronones allmänning uti sank mark, malmen gick i öster och vester, och god skog fanns på allmänningen.

Bergsfogden Johan Norin relaterar 1684 förhållandet något annorlunda. Han förmäler sålunda att halfva hyttan egdes af fru Sigrid Ekehjelm och den andra hälften af bergsmän. Hyttelaget bestod af 8 hemman i 16 delar; hyttan egde god ström med underfall, en hytte- och 3 hålldammar, anlagda med stor omkostning, i vattendrag från Grythytte socken. Malmen köptes från Persbergsgrufvan 5 mil, från Högborn i Grythytte socken 3 mil och ifrån Kärnegrufvan i Karlskoga 1/2 mil; blåsning skedde hvart år.

Af 1684 års tiondelängd för Karlskoga bergslag kan inhämtas att 2:ne blåsningar egt rum, en på våren och en på hösten under tillsammans 82 dygn, med en tillverkning af 534 skepp. 17 lisp., däraf tionden utgjorde 53 skepp. 12 lisp. 2 ℔. Härjämte finnes antecknadt att Sigrid Ekehjelm utgjorde i tionde första blåsningen 11: 16. 8 och vid den senare 4: 23. 8.

Den 12 december 1687 afgick bergskollegii bref till landshöfdingen Didrik Vrangel »att tilldela skog af allmänningen till denna hytta», men det blef endast fru Ekehjelm som erhöll denna skog. Hon undfick ock den 11 februari 1689 konfirmation på den skogsdelning, som blifvit gjord till dess 1/3 i Hollsjöhyttan, hvarefter bergskollegiet i resolution den 20 februari 1742 föreskref, att den allmänningstrakt, som den 11 februari 1689 blef tilldelt Sigrid Ekehjelm, skulle beläggas med 5 daler 16 öre smt årlig rekognition; »blifvandes egaren därjämte förbjudet att till kolning fälla timmer och storverksträn, jämväl påmint att varsamligen och sparsamt umgås med skogen, efter den ålagda rekognitionen, fast skogen blifver utödd, lika fullt kommer att erläggas och, såsom tionde, alltid följa masugnen åt.» Berörda allmänningstrakt kallades vid denna tid *Jungfruboda* allmänning, hvilken delades mellan Björkborns och Bofors bruk, sedan dessa kommit i olika egares händer. Genom bergskollegii resolution den 6 februari 1761

meddelades »Bo och Björkborns bruks intressenter nytt tillstånd att betjäna sig af Jungfrubo allmänning till hyttebruket» vid Hollsjöhyttan, hvarjämte rekognitionsafgiften höjdes till 24 daler 24 öre smt. På grund af 1811 års förut omförmälda kungörelse, skattlades norra delen af denna allmänning till $^{11}/_{48}$ mantal *Norra Jungfruboda* n:r 1, som jämlikt kammarkollegii skattebref 13 oktober 1846 blef till skatte försåldt med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Björkborns bruk. Den södra delen åter skattlades till $^{7}/_{16}$ mantal *Södra Jungfruboda* n:r 1, som enligt kammarkollegii bref den 24 september 1839 under enahanda villkor såldes till skatte under Bofors bruk, men hvilket hemman sedermera öfvergått till Carlsdahls bruk.

Genom bergskollegii resolutioner den 27 februari 1741 och 12 oktober 1756 tilldelades dock Hollsjöhyttan en s. k. byggnadsallmänning på omkring 87 tunnland. Denna byggnadsskog skattlades sedermera till $^{1}/_{30}$ mantal *Hollsjöhytteskog* n:r 1, som enligt kammarkollegii bref den 20 oktober 1851 såldes till skatte med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Hollsjöhyttan.

Enligt 1833 års stämpelbok voro egarne till följande hemman inbrukare i denna hytta: Björndalen, Esphöjden, Espsäter, Granåsen, Hollsjötorp, Immen, Kedjeåsen, Kärne, Malmhöjden, Mossberga, Nolby, Stockforstorp, Torpskog och Trehörningen med tillsammans omkring 5,800 tunnl. skog. Hyttelaget var då fördelt i 20 delar och hyttan skattlagd till 17 lispund per dygn.

Äfven denna masugn ödelades under 1860-talet.

Hulsöskog.

I *Karlskoga krönika* (sid. 35) omtalas ett salubref af den 25 juni 1418, som finnes anfördt i STYFFES berömda historiskt-geografiska arbete »Skandinavien under unionstiden», hvars innehåll antagits åsyfta »trakten omkring Holmsjön, öster om Möckeln», hvaraf man ock velat draga den slutsatsen att gränsen mellan Nerike och Vermland dåmera »ansetts ligga mer öster ut». Då emellertid brefvets datum blifvit oriktigt återgifvet, har detta haft till följd att detsamma förut icke kunnat återfinnas. Sedan genom en lycklig tillfällighet det åsyftade brefvets rätta datering blifvit känd, återfanns detsamma med lätthet i riksarkivets samlingar. Brefvet, som är skrifvet på pergament, är nämligen dateradt *Örebro den 24 juni 1358*, och lyder med utskrifna förkortningar sålunda:

Thæt skal allom manom viterliktt wara, at jak Haquon i Spangom hawer latit skællikom manne Hannuse Visbeke bymanne i Orabro min scogh svm kallas Hulsøscogh i Knista sokn vidhir Wærmalande met allom tillaghom bade i wato ok dorro fore fult wærde, æptir dy som os badom asamde ok for dy at jak hawer dæn fformæmpdan scogh laghlica vpbudit. da afhændir jak han mik ok minom arfwom vnder han ok hans arfwa til æwærdelica ægho. In cuius testimonium si-

gillvm discretorvm virorvm Karoli Nielisson. Hænkiin Odla. Magni Byrghesson et Nicolai Styrbernasson cvm proprivm non habeo pelo precentibus apponenda. Scriptvm Orabro Anno domini m° ccc° l viii die beatj Johannis baptiste.

I korthet innehåller således detta bref, att Hakan i Spånga salde till byamannen i Örebro Hans Visbeke sin skog, kallad Hulsöskog, belägen vid gränsen af Vermland i Knista socken. Karl Nilsson, Henekin Ödla, Magnus Birgersson och Nils Styrbjörnsson hafva beseglat brefvet. Af sigillen saknas de bada första och de bada senare åter utgöras af små vaxkupor med bomärken.

Då ej allenast de gamla hemmanen Gelleråsen och Alkvettern utan äfven hemmanet Immen fordom räknats till »Boderna» i Knista socken, synes det, med hänsyn jämväl till namnet, mera sannolikt att med ifrågavarande »Hulsöskog» afsetts trakten omkring Hollsjön, i hvilken trakt äfven den forna gränsen mot »Varnums skogsbygd» torde hafva framgått. Hvilken omfattning skogen kunnat ega känner man icke, då brefvet därom ej lemnar någon antydan, men omöjligt kan det ej vara, att nuvarande hemmanet *Hollsjötorp* på samma skog blifvit upptaget, likasom att delar däraf tillhört Silfverhyttan eller öfriga angränsande hemman.

Genom Karlskoga.

Ett reseminne från 1895.

Vi kommo med statens järnvägståg och stego af detta vid *Karlskoga station.* Några minuters väg därifrån ligger **Stora Strömtorp**, dit vi voro vänligt inbjudna till handlanden *Wilhelm Ericsson*, för att taga hans gård i betraktande och njuta gästfrihet. Gården presenterar sig själf genom illustrationen och gästfriheten hade vi godt af ända till dess vi hunno *Bregårdstorp*, station vid Nora—Karlskoga järnväg. Innan afresan hade vi emellertid kastat en blick på hr Ericssons vackra kreatursbesättning och välordnade mejeri.

Strömtorp.

Bregårdstorp, ja, stationen är oansenlig, men framför oss ligger **Karlskoga kyrkoby** i fager sommarskrud. Vi taga in på **Centralhotellet**, som eges af *Karlskoga bryggeri* och ar-

renderas af hr *John Liedberg*. Vi ha allt skäl att vara nöjda, ty rum, sängar och servering äro af god beskaffenhet, betjäningen vänlig och vaken. Från hotellets veranda har man tjusande utsigt: kyrkan och byn, sjön Möckeln och dess vackra stränder. Företaga vi en vandring upp på *Räfåsen*, mötes våra ögon af en ännu vidsträcktare tafla. Centralhotellet är förenadt med gästgifveri.

Midt emot hotellet finna vi en äldre gård, som intill 1895 års höst inhyst Karlskoga apotek, men därefter *Örebro enskilda banks* afdelningskontor, och som eges af bankkamreraren *Pontus Larsson*. Hr Larsson drifver ett rätt betydande jordbruk. Från egendomen, som utgör en del af hemmanet **Bregårdstorp**, äro afsöndrade många tomtplatser, å hvilka prydliga hus blifvit uppförda.

Karlskoga kyrkoby. Centralhotellet.

Om vi från hotellet göra en promenad fram till kyrkan, hafva vi på venster hand inspektoren *Gustaf Ödqvists gård*, *Nya apoteksgården*, tillhörig apotekaren *H. M. T. Graff*, handlanden *Anderssons gård*, villan *Solbacka*, tillhörig rektorn *Johan Lindholm*, *Möckelnshall* och *tingshuset* (*Karlshall*).

Bregårdstorp.

Möckelnshall eges och är uppfördt åren 1884—1885 af hr *Edv. Bartholdi*. Husets nedra våning innehåller *postanstalt* sedan den 1 juli 1888, pappershandel och accidenstryckeri sedan 1885 och dessutom 2:ne handelsbutiker. Hr Bartholdi är föreståndare af postanstalten och egare till tryckeriet och pappershandeln. Öfre våningen, af hvilken en mindre del är uthyrd, begagnar han och hans familj till bostad. En vacker trädgård med bersåer och lusthus sträcker sig ett stycke upp efter sluttningen af Räfåsen. Mer än en aftonstund ha vi där tillbringat i angenämt och trefligt, alls ej tystlåtet sällskap

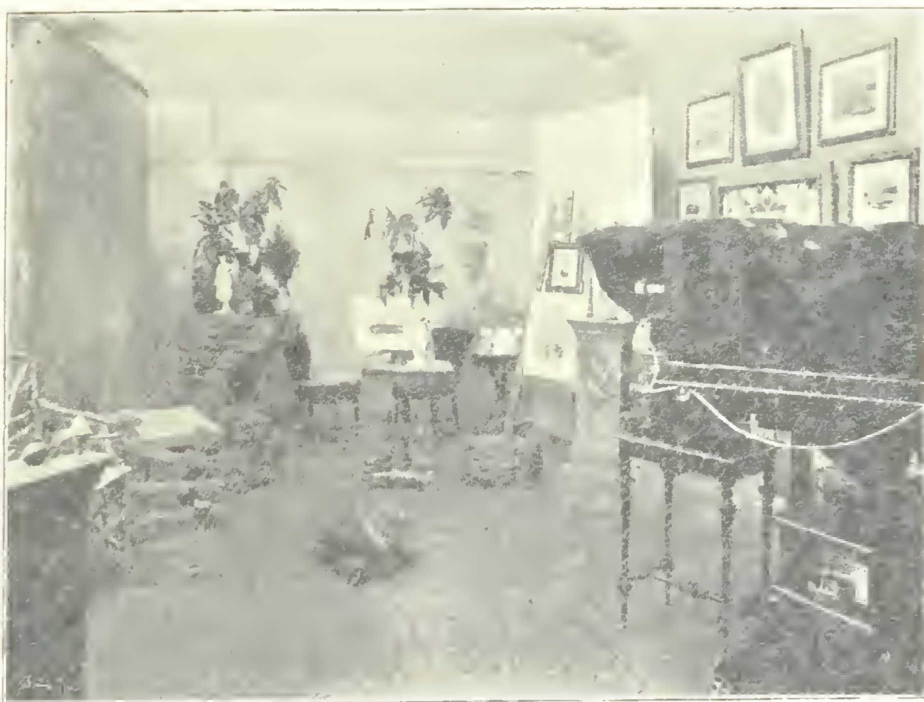
På höger hand från hotellet mötas vi af ett *folkskolehus* i 2 våningar och därefter, midt emot Möckelnshall, af *Karlskoga sparbanks* nyuppförda stenhus, som är afsedt att äfven inrymma kommunens arkiv m. m.

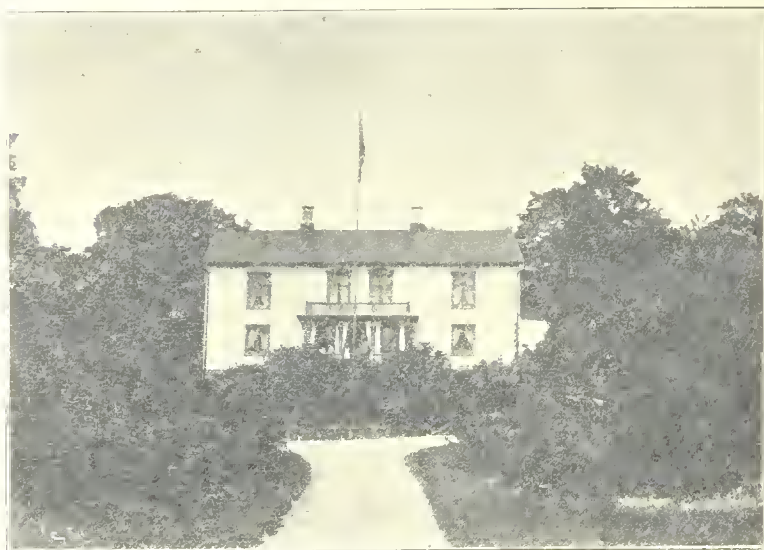
Fortsätta vi på vägen till Bofors, finna vi en samling af byggnader, som bilda en hel liten stad, där handlande och handtverkare slagit sig ned. Midt

Karlskoga sparbank.

emot kyrkan har fotografen *Albin Andersson* sin atelier, hvarest originalen till de allra flesta bilderna i detta arbete äro utförda och sedan reproducerade i autotypi af hr *Justus Cederqvist* i Stockholm. Hr Andersson, som drifver sitt arbete i stor skala och, i följd af sin skicklighet, med god framgång, har atelierer äfven i Nora, Grythyttehed och Grängesberg. Hufvudaffären är dock förlagd i Karlskoga kyrkoby.

Om vi gå vidare fram at Bofors, fästes ögat först vid det trefliga **Katrinedal** och ett stycke längre fram af egendomen **Bohult**, som eges af bergsbruksidkaren *Anders Ericsson*. Bohult ligger på något, dock helt kort, afstånd från landsvägen, men vi ha tillfälle att hvila oss på bänkarne i »Suckarnes lund», som är bildad af några högstammiga, med rika kronor försedda björkar. Och pa Bohult komma vi ej att må illa; där ute på verandan har man ej allenast den vackra taflan öfver landskapet att njuta af, utan där vankas äfven fullt upp för det lekamliga välbefinnandet. Bohult var i äldre tider bostad för länsmännen,

Albin Anderssons atelier.

Bohult.

som där äfven idkade värdshusrörelse. Sedermera har det haft många egare. Här afled *Hedvig Magdalena Sahlefelt*, f. 1789 $^{7}/_{6}$, den 1 november 1811, sedan hon ej fullt 2 år varit förenad i äktenskap med öfverstelöjtnanten *K. J. Ingelotz*.

Ett nät af vägar genomskär Karlskoga kyrkoby. Om vi från Centralhotellet utgå i motsatt riktning af den väg, vi nyss passerat, mot »Stranta», fästa vi först uppmärksamhet vid handlanden *Johan Dahlins* salubodar och ståtliga trevåningshus af tegel; längre ned finna vi handlanden *Otto Uväggs* affär och *Karlskoga mejeri*. I sluttningen nedanför Centralhotellet är *Karlskoga praktiska skola*, några *bergsmansgårdar* och *arbetarebostäder* belägna. En annan väg från hotellet leder förbi ett *bergsmanshem*, *läkarebostaden* och *fattiggården* fram till

Karlskoga bryggeri. *Näset* kallas den vackra udde, som nedanför Karlskoga kyrkoby skjuter ut i Möckeln. Här mellan susande gran och fur är Karlskoga bryggeri och det trefliga bostadshuset för dess disponent uppfördt.

Näset.

Anläggningen började år 1851 af hr *C. J. Otterdahl*, som bildade bryggeribolag. År 1875 inköptes bryggeriet af *Karlskoga handelsaktiebolag* och drefs af detta till 1880, då det såldes till hrr *E. & A. Bergsten*, hvilka tillbyggde bryggeriet och ökade tillverkningen. År

1892 ingick hr *Petrus Nilsson* såsom delegare i Karlskoga bryggeri och blef dess disponent. Bryggmästare är hr *Adolf Bergsten*. Tillverkningen består af Pilsener, Baijerskt öl, Iskällar- och Svagdricka. På platsen finnes ångbåtsstation.

*

Det är tjusande vackert där nere på Näset, vare sig från verandan eller från det stora trädet med trappuppgång, med utsigt öfver sjö, grönklädda stränder med prydliga byggnader och de i fjärran förtonande bergen. Och att man trifves godt, därför sörjer en aldrig svikande gästvänlighet.

»*Hurra för humle, hurra för malt!*
de äro lifvets krydda och salt!

sjunges det i op. Martha, och den passar ju bra just på detta ställe.

Ett nytt *svagdricksbryggeri*, som eges af hr A. P. Andersson, började hösten 1895 sin verksamhet i en närbelägen byggnad, som fordom användts till färgeri.

*

Ännu en väg, den på vestra sidan om Räfåsen, för till ett *skolhus*, *Fruntimmersföreningens gård* och ett *missionshus*. Där uppe på Räfåsen har rest sig den ena lilla byggnaden efter den andra. En af dessa har fått det ståtliga namnet *Mosebacke*.

Redan nu kallas Karlskoga kyrkoby för »Staden» och den torde nog en dag komma att göra skäl för det namnet, sedan gatorna blifvit ordnade och framför allt bättre hållna än hufvudvägen genom byn, som, dock mera på skämt, helt stolt nämnes för »Kungsgatan», brand- och helsovårdsväsendet fått utveckling och, hvarför inte, när det elektriska ljuset kommer att upplysa gator och gränder. Brandförsäkringsvärdet för byggnader uppgick år 1888 till i rundt tal 576,400 kronor. En annan särdeles vigtig sak för samhällets framåtskridande är anläggandet af vattenledning. Förslag har också varit bragt å bane om en rörledning från Möckeln, hvarigenom vatten skulle uppdragas till en behållare uppe på Räfåsen. Denna är nämligen så hög, att vattnet från behållaren skulle tryckas öfver taken på de högsta husen i byn. För brandväsendet blefve en sådan vattenledning af allra största betydelse. Möckeln ligger ett godt stycke från byn, hvars större del dessutom är afskuren från sjön genom Nora—Karlskoga järnväg, och tillgången på vatten uppe i byn är ganska ringa. Torpdalsbäcken och »Surpussen» blifva måhända, under torr väderlek, allt för otillräckliga, om en större eldsvåda skulle inträffa.

*

Sedan konungens befallningshafvande i Örebro län genom beslut den 24 april 1896, under åberopande af 30 § i ordningsstadgan för rikets städer den 24 mars 1868 och 26 § i helsovårdsstadgan för riket den 25 september 1874, förordnat, att hvad i samma ordningsstadga och helsovårdsstadga funnes föreskrifvet för stad skulle i tillämpliga delar gälla för *hela det område af Karlskoga kyrkoby*, för hvilket K. M:t, enligt bref den 24 maj 1895 förklarat *byggnadsstadgan* och *brandstadgan* för rikets städer *gällande*, och hvilket område å en af ingeniören K. A. Ekman 1894 upprättad karta däröfver funnes betecknadt med bokstäfverna A, B, C, D, E, F och G, har K. M:t, som i skrifvelse af den 11 december 1896, förklarat sig vilja framdeles fatta beslut i den del af ärendet, som rör tillämpning på ifrågavarande område af hvad i helsovårdsstadgan för riket är föreskrifvet för stad, funnit godt att gilla länsstyrelsens nyssbemälda beslut, att *ordningsstadgan för rikets städer* skall i tillämpliga delar *gälla för det i samma beslut omförmälda område* vid Karlskoga kyrkoby.

Detta samhälle är således på väg att öfvergå till köping och den särskilda municipalstyrelse, som redan blifvit utsedd, lär nog icke underlåta att i dylik riktning främja den ganska betydande kyrkobyns utveckling.

*

Då *Karlskoga fattiggård* är liggande inom Kyrkobyns område, vilja vi här nämna några ord om Karlskoga sockens fattigvård.

Karlskoga socken är indelad i 16 fattigvårdsdistrikt och väljes en ledamot i fattigvårdsstyrelsen för hvarje distrikt. Dessa ledamöter utse inom sig ordförande.

För 1894 voro inregistrerade 622 fattighjon, hvaraf 52 mankön, 193 kvinkön och 180 barn inom distrikten; 59 m.-k. och 66 k.-k. vid fattiggården; 15 flickebarn vid Fruntimmersföreningens flickskola samt 57 utackorderade barn.

I kommunalstämma den 30 oktober 1875 utsågos hrr Jan Karlsson i Vibäck, G. Ödqvist och V. Pehrson till kommitterade för inköp af en lämplig fattiggård. Dessa inköpte Bregården $^1/_{18}$ mantal för 28,100 kronor, hvarefter ytterligare år 1891 inköptes $^3/_{16}$ mtl i samma by för 39,900 eller för tillsammans fattiggårdens bokförda värde 68,000 kronor. Underhållet per hjon och dag vid denna fattiggård belöpte sig 1894 till 25,654 öre.

Ordförande i fattigvården är bruksdisponenten Sixten Wohlfahrt å Carlsdahl sedan den 1 januari 1894.

Vi lemna nu Kyrkobyn för en färd upp till norra delen af socknen. Vår väg går öster om Räfåsen, förbi *sjukstugan* och *prestgården* (jfr sid. 12) med dess prydliga och synnerligt väl hållna trädgård, samt därefter vid sidan af och nedom en höjd, som sträcker sig fram till *Timsbron*, hvilken vi passera, och komma snart till de bördiga sädesfält, som egas af hr *V. Pehrson i Gelleråsen*. En stund där uppe vid det inbjudande stället och vi fortsätta till herregården i Källmo, som förut egts af öfverstelöjtnanten *B. G. Strömman* och notarien i Göta hofrätt *C. J. Strömman*.

Källmo.

Källmo herrgård, som af dessa beboddes endast sommartiden, har en ytvidd af 198 hektar, hvaraf 100 har odlad eller odlingsbar mark, och födas därå 48 nötkreatur och 12 hästar. Bostaden är omgifven af prydlig trädgård. Egendomen innehades i början af 1800-talet af lagmannen *Hjort*. hvilken uppodlade en del jord, som erhöll namnet »Lagmansfallet». Från Hjort öfvergick Källmo till öfverdirektören *Svenonius*, som ingaf ansökan om laga skifte å Källmo bys inegor. Detta skifte afslutades år 1820, men innan dess hade bergsnotarien *J. E. Fegræus* inköpt hemmanet, som är $^9/_{41}$ mantal skatte. En svåger till Fegræus, vid namn *Rudberg*, blef genom köp egare till gården, men han sålde åter densamma till hr *Olof Elmgren*, som öfverlät den till sin broder *Karl Elmgren*. Från den sistnämde tillhandlade sig hofrättskommissarien *J. P. Hedvall* egendomen, hvilken från honom gick i arf till hans systersöner, de förut varande egarne. I december 1896 såldes egendomen till handlandena *S. Pettersson* och *H. V. Lundblad* i Nora samt bergsbruksidkaren *P. G. Andersson* i Alntorp att genast tillträda mot en köpesumma, som uppgifvits utgöra 57,000 kronor, för fastighet, kreatur och öfriga inventarier.

Öfverstelöjtnanten Strömman var ej hemma vid vårt besök, hvarför vi snart nog fortsatte vår färd, sedan vi dock först tittat in hos hans närmaste granne, numera aflidne landtbrukaren *Karl Johan Hultman*. Vi blefvo väl mottagna och

snart öfvertygade om att hr Hultman var fullt hemmastadd med jordbrukets skötsel. Vår uttalade mening därom tycktes också glädja den då så krye 68-åringen. Några veckor därefter jordades han i Karlskoga kyrkogård. Han afled 1895 24/8. Den egentliga hufvudgården härstädes eges från den 1 augusti 1896 af hr *C. Anton Larsson*, som inköpte densamma för 28,000 kronor.

Ej långt från Källmo köra vi in i skogsbygden, den mera kuperade delen af Karlskoga. En afväg till venster och vi komma till **Trehörningen**, där egaren, hr *Fr. Landberg*, mötte oss med den hugnesamma underrättelsen, att middagen var serverad. Efter denna sågo vi oss omkring på det särdeles trefliga stället, i den gemytliga värdens följe. Och så kom brädspelet fram och, »det är säkert det», att vi den aftonen blefvo många »jannar». Tärningar och brickor dansade rundt om hjärnan under nattens drömmar.

Trehörningen.

Efter en stadig frukost begåfvo vi oss följande dag till **Stockforsen**, där vi välkomnades af hr *Erik Johan Olsson*. Helt beredvilligt och artigt lät han spänna hästar för vagn och så visade han oss omkring i trakten. Vi fingo därvid det intrycket, att »norrbyggarne» ingalunda lemnat sig efter de s. k. »stadsbo'na»; tvärtom visar deras prydliga gårdar och högt uppdrifna jordbruk, att de nått ett godt stycke fram på kulturens bana. — Och på kvällen — ja, då aflade vi »bergsexamen», utan att vilja berömma oss själfva, med tämligen heder. Men vi vaknade med full känsla af, att vi genomgått det bastanta profvet, och så bar det åter af.

Esphöjden (Erik Anderssons).

I **Kärne** dröjde vi en stund för att bese det nya mejeriet och det gamla bergsmanshemmet. Så en sväng vid Kjedåsen och åter söderut på den väg, som löper från Silfverhyttan till **Esphöjden**, där vi stannade hos förut varande ordföranden i kommunalnämden hr *Erik Andersson*, gästfritt mottagna och väl plägade. Vi kunde ej heller underlåta att göra en påhelsning

hos hr *Jakob Olsson* och det var fara värdt, att vi ej hos honom nödgades taga om vår examen från gårdagen. Och så vände vi åter till Karlskoga kyrkoby.

Esphöjden (Jakob Olssons).

Vi hade haft en angenäm och lärorik färd. Vi hade lärt oss skatta Karlskoga inbyggare högt för deras intelligens och karaktär, hos hvilken småsinnet ej vunnit insteg, lärt oss att värdera dem för deras välvilja och gästvänlighet, lärt oss — oaktadt det i närmaste är slut med deras bergsbruk — att det dock finnes ädel och rik malm kvar i deras hjärtan och sinnen.

Alkvettern.

Är sannolikt bland de äldsta gårdarna i bygden, isynnerhet om man får antaga att densamma varit åsyftad i det af lagmannen *Holdo Stråle* och hans fru *Margareta* den 9 april 1268 utgifna testamente till förmån dels för Riseberga kloster och dels för åtskilliga af deras anförvandter (jfr »Karlskoga krönika» sid. 34). I den äldsta jordebok för Knista socken i Nerike från 1554, som finnes bevarad, upptages »Sven i Alkavettern» såsom en *K. M:ts* landbo, med skyldighet att hålla 2 årliga och 2 kungshästar. I 1556 års jordebok däremot uppräknas »Anders i Alkevettern» såsom varande *frälse*-landbo med enahanda skyldighet. I 1559 års jordebok uppräknas bland fru Annas landbor på Åkerö» äfven »Anders i Alkavetter», innehafvande »olagd jord» med $6\,^1/_2$ spanns utsäde och äng till 15 lass hö, eller lika med Gelleråsen (jfr sid. 65 här ofvan). År 1569 nämnes bland frälselandbor »Jöns i Alkavettern». Han kallas följande året »knekt» och uppräknas äfven åren 1572 och 1573. Men 1574 nämnes en ny landbo »Oluf i Alkavettern». I samma års räkenskap för Asphytte gård och bruk uppföres såsom utgift till en frälsebonde vid Myckelsboda, nämligen Olof i Alkevettern, i huslega för spannemål, som fördes ifrån Nerike och sedan med båt till Asphyttan, korn 3 skäppor»; och i 1588 års fogderäkenskap för Lekeberga gård och Vestra Nerikes fögderi redovisas, att samme »Olof i Alkavettern lät komma bort i sjön,

när han förde järnet ifrån Fors (Storfors) och till Fiskeviken, och hade så när blifvit borte med samme gång, osmundsjärn 2 fat».

I 1586 års tionderegister redovisas i kyrko- eller kronotionde från Alkvettern 3 skäppor foderkorn (= hafre), 2 ½ skäppor råg och 2 skäppor korn. I 1600 års tionderegister nämnes en ny landbo härstädes, *Enar*, hvilken i egenskap af kyrkosexman undertecknat 1606 års mantalsregister med vidstående bomärke och uppräknat sin skattskyldiga personal utgöra: bonde 1, drängar 2, pigor 2, huskvinna 1, eller summa 6 personer.

I 1626 års boskapslängd upptages 2:ne landbor »i Alkvettern», nämligen dels nyssnämde Enar med 2 tunnors utsäde, 2 hästar, 2 oxar, 1 tjur, 11 kor, 1 kviga, 6 getter, 8 får och 3 svin, dels ock *Jon*, jämväl med 2 tunnors utsäde och en kreatursbesättning af 1 häst, 1 föl, 1 oxe, 2 stutar, 10 kor, 2 kvigor, 2 getter, 6 får och 1 svin, hvaraf således framgår att gården varit delad i 2:ne ungefär lika stora brukningsdelar.

Vid denna tid omtalas »*jungfru Brita på Pinetorpet*» såsom gårdens egarinna. FERNOW berättar om henne, att han ej funnit mer än att ståthållaren *Bo Ribbing* varit hennes förmyndare, och detta ur Karlskoga domböcker. Denna uppgift syftar antagligen på domboksprotokollet för den 8 juli 1630, hvarigenom häradsnämden ålades att samma år hålla laga syn »mellan hennes frälsegård Alkvettern och ett kronotorp Herrenäs». Däremot har en några blad längre fram i samma dombok för den 30 augusti 1633 förekommande egotvist rörande Alkvettern undgått FERNOWS uppmärksamhet. Af denna framgår att Bo Ribbing själf då varit egare af Alkvettern och att vid en syn, som nämden 1630 hållit mellan torpet Kölebråten och Alkvettern, hvilket senare då egdes af jungfru Brita på Pinetorp, hade förut nämde Enar och en jungfru Britas »rättare» Håkan Andersson varit hennes ombud vid synen.

Jungfru Brita, som FERNOW förmodar varit i slägtskap med Bo Ribbing, är sannolikt dennes yngsta syster, *Brita Ribbing*, född julafton 1561 på Fästered i Finnekumla socken af Elfsborgs län. Hennes dödsår är ej uppgifvet, men torde hafva infallit mellan ofvanberörda båda syner 1630—1633. Hon afled ogift och Alkvettern öfvergick genom arf och måhända äfven genom köp till hennes nyssnämde broder, hvars »landbofogde» Erik Bengtsson vid häradstinget den 27 april 1635 förde talan angående Alkvetterns egoområde.

Ståthållaren Bo Ribbing, f. 1560, afled 1640 utan att efterlemna bröstarfvingar. Alkvettern ärfdes då af hans syskonbarn. Af dessa hade en dotter till riksskattmästaren Seved Ribbing — äldre broder till ståthållaren — fröken *Elisabet Ribbing* blifvit förmäld med kon. Karl IX:s yngre son, hertig *Karl Filip*, enligt ett hemligen upprättadt äktenskapskontrakt af den 5 mars 1620. Detsamma uppsattes egenhändigt af hertigen, som under sitt namn skref: »eder trogne man så länge jag lefver», hvaremot Elisabet tecknade: »eder furstlige nådes underdåniga tjänarinna så länge jag lefver». Hertigen, som var född på Revals slott den 22 april 1601, afled redan den 25 januari 1622. Hans enka Elisabet Ribbing, som till större eller mindre del ärfde Alkvettern efter sin farbroder, blef därefter omgift med »sin sysslings son», häradshöfdingen, senare landshöfdingen

Knut Lilliehöök, f. 1603, död på 1660-talet. På Karlskoga häradsting den 12 november 1657 vittnade nämden, att å Alkvetterns säte- och afvelsgård, dåmera tillhörig nämde Knut Lilliehöök, »funnos inom dess rå och rör följande torp och nybyggen belägna, nämligen *Skattkärrsedet*, *Löfbacken*, *Hult*, *Rishöjden*, *Runsåsen*, *Kyrkosten* och *Akeviken*, som alla voro nu skattlagda, hvardera till $^1/_4$ mantal, samt *Jägeråsen*, *Välliemo* och *Bjurvik*, som intet voro ännu skattlagda».

Vid ett följande ting »anno 1659 den 31 och 32 maj», då landshöfdingen *Abraham Leijonhufvud* äfven varit tillstädes, »begärde *Kerstin Israelsdotter* (hustru till Per Svensson å Alkvettern, omtalad sid. 146) rättens attest om *Knappeforsen*, en kronoström, där hr Knut Lilliehöök ville låta *bygga hammar*; så emedan nämden och hela tingsallmogen vittnade, att om någon hammar där skulle byggas, *då blefve hela skogsbygden förderfvad* därigenom; hvarföre kunde denne rätten här till intet åtgöra, utan remittera till det k. bergskollegium, där hr Lilliehöök må söka».

Ett par år senare, vid tinget den 18 och 19 november 1661 »beviljades *syn* emellan välborne herr Knut Lilliehööks sätesgård Alkvettern frälse, och kronotorparne *Linnehöjden* och *Spjutberg* på östra sidan samt *Herrsjötorp* (och) *Herrnäs* (på) vestra sidan; och detta af hel nämd efter hr Lilliehööks fullmäktig väl:d Engelbrekt Rebens i Örebro och, å hans vägnar, h:o Kerstin Israelsdotters på Alkvettern begäran».

Sedan Knut Lilliehöök aflidit, öfvergick Alkvettern till sonen, öfverstelöjtnanten

Nils Lilliehöök, f. 1630, d. 1692. Om honom heter det, att »han hvarken var god hushållare eller älskvärd såsom man, ty all hans egendom lades under beslag och sin hustru handterade han illa». Han var gift med *Brita Leijonsköld*, f. 1636, d. 1724. Ställningen efter mannen var sådan, att konungen måste bevilja henne 600 daler smt af den beslagtagna egendomen till dennes begrafning.

Knappt hade Nils Lilliehöök blifvit egare till Alkvettern, innan han den 2 augusti 1665 genom ett förpantningsbref öfverlät gården med alla dess tillhörigheter på 40 års arrende- och nyttjanderätt till bergsfogden *Elias Larsson Linderoth*, en energisk och driftig man samt outtröttligt verksam och påpasslig då det gällde att bevaka sina intressen. Han försummade icke heller att skyndsamt taga itu med den sålunda förvärfvade egendomens mera planmässiga förvaltning och — förbättring.

Vid denna tid hade Alkvettern dock ej högt värde, ty i en inventering den 6 augusti 1668 beskrifves egendomen sålunda:

»1. Mangården består af dessa hus: 4 st. sma gamla stugor med sina spisar af samma beskaffenhet, 2 st. gamla spjäll, 4 st. fönster, 3 st. bord och 1 st. säng.

2. Ladugården är med dessa hus bebyggd: 1 logelada med 2 golf, 3 st. fähus för 40 nöt, 1 litet hus för får eller getter.

3. Sex tunnl. utsäde årligen, 2 ängar till 40 lass hö, begge mestadels skoggångne.

4. Torpen anbelangande bestå de i dessa terminis: *Skattkärrsedet* och *Rishöjden*, två $^1/_4$ hemman med nödtorftiga hus byggde och behållne, *Kyrkosten* $^1/_4$ hmn alldeles nedruttet, *Hult* och *Runsåsen* två $^1/_4$ hmn äro äfven af samma beskaffenhet, dock något bättre, *Löfbacka* $^1/_4$ hmn med 2 små stugor, lada och fähus, *Åkeviken* $^1/_8$ hmn alldeles öde, såsom nederfallet och förderfvadt.

5. Finnes strax vid sätesgården i en liten bäck en *såg* och en liten »*fotekvarn*», nästan utan dammar, med förnött och svag redskap och tillbehör.»

En annan bättre tid följde. Redan den 29 oktober 1666 hade bergskollegii privilegium erhållits å en hammarbyggnad vid öfre *Lanforsen* i Kedjeån, på Alkvetterns och Linhöjdens egor, af nyssnämde bergsfogden *Linderoth*, hvilken äfvenledes föranstaltat om ofvanstående inventering. Huru han skötte sina angelägenheter, framgår för öfrigt utan kommentarier af följande handling, hvilken han, såsom varande ofrälse man, fann sig till sin framtida säkerhet böra utverka:

»Vi Carl o. s. v., göre veterligt, att oss hafver inspektoren ärlig och förståndig *Elias Linderoth* underdånigst tillkännagifvit, huru såsom han sig af Nils Lilliehöök för någre år sedan har tillpantat ett litet frälsegods i bergslagen och Karlskoga socken, »*Ahlqvittern*» benämdt, hvarest han med stor kostnad sedermera hamrar och masugnar upprättat, underdånigst ansökandes, det, emedan bem:te Lilliehöök sig har låtit disponera till ändtlig afhandling och total cession af bem:te lägenhet, han vår special consens till samma köp erhålla måtte, alldenstund han med »varanmannas» rättighet bem:te gods possiderar; Så alldenstund vi med nåder förmärka, att han, Linderoth, så på en silfver- som tvenne järngrufvors uppbringande en stor flit och omkostnad där i nejden har anlagt, oss uti våre revenyer framdeles till särdeles nytta och förkofring, varandes dessutom tiden sålunda expirerad, att ingen bördsman å dessa köp klandrar; Ty hafva vi härigenom och i kraft af detta vårt öppna bref honom, Elias Linderoth, ofvanbem:te gods förunna velat under *frälsefrihet*, så att han detsamma skall hafva att possidera och besitta med samma villkor, som våre frälsemän deras gods ega. Här alle som vederbör hafva sig hörsamligen att efterrätta. Till yttermera visso hafva vi detta med egen hand underskrifvit och med vårt kungl. sekret bekräftat. Datum hufvudkvarteret Ljungby den 28 februari anno 1679.

CAROLUS.

I. Rensköld.

Sedan Linderoth sålunda erhållit vederbörligt tillstånd att besitta sitt pantegods, skyndade han att försäkra sig om fullständig eganderätt därtill. Redan den 25 juni samma år erhöll han ock Lillihööks köpebref å Alkvettern med tillhörigheter. Ehuru den äldre Lilliehöök vid medlet af 1650-talet vunnit säterifrihet för Alkvettern, var det dock Linderoth, som gjorde gården till herresäte i egentlig mening samt utvidgade dess område och verksamhet.

Genom bergskollegii privilegium af den 2 december 1687 erhöll Linderoth tillstånd att uppbygga ny hammare vid *nedre Lanforsen;* men fru Sigrid Ekehjelm — vår gamla bekanta från Bofors och Björkborn — motsatte sig denna bruksanläggning. Kedjeån är nämligen ett bivatten till Timselfven, vid hvilken hennes bruk voro belägna, och sålunda kunde ju hennes vattenrätt blifva inskränkt; dessutom blefve Lanfors allt för nära liggande intill hennes skog och mark. Påpasslig i hög grad kunde hon tio dagar efter privilegiets utfärdande utverka bergskollegii föreskrift om anställande af ny ransakning angående denna hammar, hvarjemte Linderoth emellertid förbjöds att fortfara med den under året påbörjade hammarbyggnaden.

Saken bedrefs också därhän, att, enligt förening den 30 augusti 1688, Linderoth skulle afstå »sitt undfångne privilegium på hammarbyggnaden i Lanforsen»,

mot det att Sigrid Ekehjelm åtog sig »med egen bekostnad att förskaffa högl. kungl. bergskollegii privilegium på en hammares uppbyggande i *Knappforsen*, däruti Linderoth reverserar sig med egen frälseskog sin andel att drifva, uti hvilken hammare de bägge till hälften hvardera skola participera». Denna förening ingicks »på det alla stridigheter, af hvad namn de helst vara kunna, måtte upphäfvas och en stadigvarande sämja, enighet och godt förstånd härefter å begge sidor vara må, så att den ena icke skall den andra hemligen eller uppenbarligen, direkte eller indirekte söka till att förolämpa eller på det ringaste obestånd bringa». Handlingen är äfven egenhändigt underskrifven af »Segre Ekehjelm, en bedröfvat enkia».

Kort härefter eller den 1 juni 1689 meddelades bergskollegii resolution, hvarmedelst den förut varande eller öfre Lanforshammaren blef »konfirmerad» på enahanda villkor, som gällde för öfriga bergslagshamrar. Fru Sigrid synes emellertid icke hafva haft annat syfte med afslutandet af nyssberörda förening än att förhala den tillämnade hammarbyggnaden vid nedre Lanfors; men genom bergskollegii skrifvelse den 6 november 1691 blef hon förelagd »att utlåta sig rörande förbemälte ransakning, eller, i vidrig händelse, hade Linderoth dess undfångne privilegio att till godo njuta». Detta blef dock försummat och den 16 november 1692 befallde kollegiet vederbörande tjänsteman, »att maintinera Linderoth vid dess 1687 undfångne privilegio på den nedre hammaren». Detta skedde, och de vid privilegiets meddelande beviljade 6 frihetsåren från skatt fingo taga sin början från utfärdandet af nyssberörda befallning. Den vid Knappforsen projekterade hammarbyggnaden kom aldrig till stånd.

Linderoth hade emellertid aflidit 1690 vid 70 års ålder. Son till kyrkoherden i Tjällmo i Östergötland, magister *Laurentius* och hans hustru *Brita*, hade sonen i yngre åren tjänstgjort dels som handelsexpedit och dels som bruksbokhållare samt därefter någon tid varit bruksarrendator i Fellingsbro socken; sedan han 1665 förpantat Alkvettern blef han följande året bergsfogde i Karlskoga och Filipstads bergslager och 1672 inspektor öfver samma distrikt. — Gift 1651 med *Katarina Dankwardt*, som afled 1710 $^{24}/_{11}$.

Efter faderns död ingingo arfvingarne till K. M:t med ansökan, att »till deras så mycket bättre uppkomst och framsteg blifva benådade med adeligit stånd». Denna ansökan bifölls, »såsom till en märkelig belöning för *deras faders meriter*», genom det den 17 februari 1691 utfärdade sköldebrefvet för »framl. inspektoren Elias Linderoths samtl. äkta barn, både söner och döttrar», hvarjemte dem efterläts »att nämna och skrifva sig *Linroth*».* — Af efterlefvande 6 söner och 3 döttrar blef

Klaes Linroth, f. 1660 $^{11}/_{3}$ på Frötuna i Fellingsbro socken, d. 1726 $^{19}/_{12}$ i Stockholm, egare till Alkvettern. I yngre åren löjtnant vid Nerikes och Vermlands regemente, därifrån han erhöll majors afsked, förvärfvade han sig äfven Storfors bruk, som han af kronan 1714 inköpte till skatte, samt Lesjöfors och Stjernberget. Han begrofs i Linrothska grafkoret vid Bjurkärns kyrka, hvarest hans vapen uppsattes. — Gift 1691 $^{10}/_{10}$ med

* Detta sköldebref meddelas fullständigt i »*Noraskogs arkiv*» III: 268.

Sara Ehrenpreus, f. 1673 $^{15}/_{12}$ i Stockholm, d. 1746 $^{4}/_{3}$ på Alkvettern. Såsom enka efterträdde hon sin man såsom egarinna af Alkvettern. Genom bergskollegii resolution den 30 mars 1731 lemnades henne tillstånd att åter uppbygga den afbrände hammaren vid Lanfors, och genom en annan, kort efter hennes frånfälle utfärdad resolution, den 16 oktober 1746, beviljades 50 skeppund smidestillökning härstädes, hvaremot begärd frälserätt för nedre Lanfors hammar afslogs genom en tredje resolution af den 26 november 1747. Alkvettern öfvergick därefter till sonen

Salomon Linroth, f. 1708 $^{11}/_{10}$, d. 1756 $^{17}/_{1}$; gift med sin kusin *Agneta Ehrenpreus*, f. 1707 $^{15}/_{12}$, d. 1772 $^{7}/_{2}$. — Från slägten Linroth inköptes Alkvettern den 30 september 1768 af bergverksdirektören och brukspatronen

Johan Eberhard Geijer, f. 1733, d. 1796, gift med *Anna Fredrika Löfman*, f. 1744, d. 1802, dotter af brukspatronen på Bofors Per Löfman och Kristina Katarina Sten (jfr sid. 113). Genom afhandling den 27 mars 1769 försåldes godset till hans äldre broder

Emanuel Geijer, f. 1730 $^{10}/_{10}$, d. 1788 $^{24}/_{9}$, adlad med namn *af Geijerstam* den 2 augusti 1773. Hans fru *Sara Helena Piscator*, f. 1734 $^{19}/_{6}$, d. 1798 $^{21}/_{4}$, vid hvars namn det i en af Bjurkärns kyrkoböcker står antecknadt: »lefvat utan exempel», satt efter mannens död i orubbadt bo. Deras arfvingar voro: *Lovisa Sofia af Geijerstam*, f. 1755 $^{20}/_{10}$, d. 1802 $^{3}/_{9}$, g. m. domprosten, kyrkoherden i Leksand Johan Mikael Fant, f. 1735, d. 1813 $^{27}/_{2}$; löjtnanten *Anton af Geijerstam; Magdalena af Geijerstam*, f. 1762 $^{3}/_{4}$, d. 1808 $^{1}/_{3}$, g. m. bergsrådet Birger Fredrik Rothoff, f. 1759, d. 1831; hofjunkaren *Johan Henrik af Geijerstam; Sara Helena af Geijerstam*, f. 1764 $^{21}/_{5}$, d. 1827 $^{22}/_{3}$, g. m. lagmannen Axel de Frese, f. 1756, d. 1826; *Kristina Engel af Geijerstam*, f. 1795 $^{21}/_{6}$, d. 1833 $^{27}/_{3}$, g. m. majoren Jonas Burchard Ammelgren; brukspatronen *Carl Gustaf af Geijerstam*, f. 1769 $^{29}/_{9}$, d. 1806 $^{23}/_{6}$, g. m. Kristina von Hofsten, f. 1779 $^{25}/_{4}$, d. 1836 $^{27}/_{11}$, och brukspatronen *Claës Laurentz af Geijerstam*, f. 1771 $^{9}/_{10}$, d. 1819 $^{14}/_{4}$, g. m. Sofia Charlotta von Oldènsköld, f. 1774, d. 1850 $^{11}/_{4}$, som skildes från honom och år 1812 gifte om sig med statsministern Carl Peter Törnebladh. I bouppteckningen upptogs Alkvetterns säteri med underliggande hemman och torp, Silfverhytte masugn och Lanfors 2:ne stångjärnshamrar med 4 härdar och 965 skpds årligt smide till ett värde af 50,000 riksd. specie. I det välförsedda boet fanns bl. a. ej mindre än 2,364 lod (31,4 kg.) silfver.

Syskonen öfverläto den 25 juli 1798 sina andelar i fastigheterna mot 55,555 riksd. 26 sk. 8 rst. specie till bröderna

Anton af Geijerstam, f. 1758 $^{8}/_{9}$, d. 1820 $^{30}/_{5}$, g. m. *Kristina Charlotta Sundell*, och

Johan Henrik af Gejjerstam, f. 1763 $^{21}/_{5}$, d. 1846 $^{25}/_{8}$, hvilken den 6 augusti 1799 inköpte broderns andel för 41,666 riksd. 32 sk. specie och sålunda blef ensam egare till godset. Han trädde den 8 juni 1792 i äktenskap med *Brita Maria Hedengren*, f. 1774 $^{26}/_{8}$, d. 1849 $^{2}/_{5}$. Barnen voro till antalet 9, för hvilka skalden J. A. Wadman under en tid var lärare.

Hofjunkaren J. H. af Geijerstam, som under sin studietid 1780 utgaf en akademisk disputation om möjligheten af en kanals anläggande genom Filipstads

och Karlskoga bergslager till sjön Venern, med geografisk karta däröfver, flyttade i december 1812 till sin hustrus föräldrahem Riseberga, därifrån 1817 till Ribbingsfors och 1827 till Kroppfjell i Hofva socken i Vestergötland. Den 22 september 1812 försålde han Alkvettern med underlydande för 120,000 riksd. speciebanko till brukspatronen

Nils Mitander, f. 1767 $^{7}/_{2}$, d. 1841 $^{15}/_{3}$. Egendomen bestod då af: Lanfors 2 stångjärnshamrar med 4 härdar och 922 skpd 5 lisp. smidesrätt, frälsehemmanen Alkvettern ett mtl, Rishöjden $^{1}/_{4}$, Runsås $^{1}/_{4}$, Hult $^{1}/_{4}$, Löfbacka $^{1}/_{4}$, Kyrkosten $^{1}/_{4}$, Åkviken $^{1}/_{4}$ och Skattkärrsedet $^{1}/_{4}$, kvarn, såg, Tåbäcken $^{1}/_{4}$ kr. sk., Trettondekärn $^{1}/_{4}$ kr. sk., Ullvettern $^{1}/_{2}$ mtl frälse med torp och lägenheter, Silfverhytte masugn med skog, torp och såg samt Knappfors såg och mjölkvarn. Med köpet följde äfven räntan (4 skpd tackjärn) af skattefrälsehemmanet Bresätter, som Karl Evert Linroth den 20 mars 1799 försålt till J. H. af Geijerstam för 666 riksd. 32 sk. riksgäldskontorets kreditsedlar.

Nils Mitander var gift med *Anna Margareta Sundberg*, f. 1766 $^{2}/_{9}$, d. i juni 1855. Genom testamentariskt förordnande tillföll Alkvettern med underlydande, vid N. Mitanders frånfälle, hans 2 söner och 4 döttrar med $^{1}/_{6}$ hvardera, hvarjämte till disponent utsågs yngste sonen

Nils Filip Mitander, f. 1804 $^{27}/_{11}$, d. 1862 $^{23}/_{10}$, som innehade denna befattning till våren 1858. Han var gift med *Ulrika Eleonora Nordenfelt*, f. 1812 $^{4}/_{8}$, d. 1896 $^{20}/_{12}$, ännu i det sista kry och rask med oförminskade själskrafter; som enka bosatt i Kristinehamn, där hon ock afled. Barnen

Nils Wilhelm Mitander, f. 1833 $^{14}/_{2}$; anställd som ingeniör i engelska regeringens tjenst vid anläggning af järnverk i Ostindien 1860—64; reseombud i Amerika för stockholmsfirman Höglunds Söner 1865—74; därefter landtbrukare och egare af Hygn i Visnums-Kils socken.

Anna Lovisa Mitander, f. 1835 $^{18}/_{1}$, död ogift för länge sedan.

Sofia Emelia Wilhelmina Mitander, f. 1838 $^{5}/_{2}$, gift 1870 $^{16}/_{6}$ med brukspatronen å Lindfors *Herman August Geijer*, f. 1838 $^{22}/_{4}$.

Johan Filip Mitander, f. 1840 $^{29}/_{4}$, f. d. bergsingeniör och verkmästare vid Hjortkvarn; numera bosatt i Föllinge socken, Jemtlands län.

Ulrika Johanna Mitander, f. 1842 $^{9}/_{4}$, gift med kyrkoherden *Olof Martinson*, f. 1835, i Brattfors, adr. Filipstad.

Emil Elias Kristian Mitander, f. 1854 $^{9}/_{12}$, medicine licentiat, extra provinsialläkare i Föllinge distrikt, Jemtlands län.

I disponentskapet efterträddes N. F. Mitander af brukspatronen

Sten Helling, som dock samma år, 1858, afled, hvarefter befattningen öfvergick till brukspatronen och kommendören

Johan Kristian Nils Sundin, född i Stockholm den 14 juni 1828 och gift med *Hilda Karolina Helling*, dotter till förre disponenten.

*

Alkvetterns aktiebolag bildades den 18 juni 1864 och blef den antagna bolagsordningen af K. M:t fastställd den 24 mars 1865. Styrelsen består af brukspatronen och kommendören *Nils Sundin*, som fortfarande bibehåller disponentskapet, men numera är bosatt i Stockholm, ingeniören *Rutger Sundin* på Fredriksberg samt borgmästaren *Mauritz Axell* i Nora.

Bolagets fasta egendomar bestå nu af: *Alkvetterns säteri* 1 mantal med ångsåg och kvarn, *Lanfors bruk*, som ej är nedlagt, ehuru smide där icke bedrifvits sedan år 1860, *Silfverhyttan*, skatte rekognitionshemman $1\,^{1}/_{10}$ med såg, *Knappfors* masugn, såg och kvarn, $^{18}/_{100}$ i *Åsjöhytte* masugn med dithörande andel i hytte- och byggnadsskog, frälseskattehemmanen *Bresätter* $^{1}/_{32}$ och *Ullvettern* $^{1}/_{2}$, kronoskattehemmanen *Brunstorp* $^{1}/_{8}$, *Djupnoret* $^{1}/_{4}$, *Grana* $^{1}/_{8}$, *Nohlås* $^{1}/_{8}$, *Skogsberg* $^{1}/_{8}$, *Stockviken* $^{1}/_{4}$, *Säfviken* $^{1}/_{8}$, *Trettondekärn* $^{1}/_{4}$, *Tåbäcken* $^{1}/_{4}$, *Åsjötorp* $^{1}/_{4}$, *Forsby* $^{1}/_{8}$, *Hollsjötorp* $^{1}/_{4}$, *Immen* $^{1}/_{2}$, *V:a Kärne* $^{1}/_{6}$, *V:a Kedjeåsen* $^{5}/_{16}$, *Ö:a Kedjeåsen* $^{1}/_{4}$, *Knapped* $^{1}/_{4}$, *Linhöjden* $^{1}/_{16}$, *Rosendal* $^{1}/_{4}$, *Vibäck* $^{2}/_{9}$ och *Brattebäcken* $^{1}/_{4}$, bergstorpet *Ettala* $^{1}/_{8}$, rå- och rörshemmanen *Hult* $^{1}/_{4}$, *Kyrkosten* $^{1}/_{4}$, *Löfbacka* $^{1}/_{4}$, *Rishöjden* $^{1}/_{4}$, *Runsås* $^{1}/_{4}$, *Skattkärrsed* $^{1}/_{4}$ och *Akviken* $^{1}/_{4}$, skatterekognitionshemmanet *Åbyhult* $\frac{123691}{1000000}$ samt lägenheten *Lunedsfors*. Dessutom eger bolaget frälseräntan af $^{1}/_{4}$ mantal Bresätter.

*

Silfverhyttan var fordom silfververk, hvartill malm bröts i en omkring 3 kilometer därifrån belägen grufva. Helt nära intill Alkvetterns gård har man äfvenledes brutit sig ned omkr. 25 meter i hårda berget i tanke och förhoppning att där finna silfvermalm, men skörden blef nog ringa, om ens någon. Malmen i Silfverhyttans grufva var äfvenledes så litet gifvande, att man snart upphörde med brytning och smältning af densamma. I stället uppfördes vid Silfverhyttan en masugn för tackjärn, som erhöll privilegier den 14 december 1685. Hytteskog tilldelades enligt resolution den 8 december 1688 af Karlskoga vestra eller norra allmänning, och genom en annan resolution af den 28 juni 1725 tillades en liten skogstrakt vid sjön Immen. Genom en tredje resolution den 22 februari 1745 bestämdes den årliga rekognitionsafgiften till 12 daler 16 öre smt, hvilken sedermera under 1770-talet höjdes till 20 rdr 32 skill. specie. Genom bergskollegii resolution den 20 februari 1749 meddelades tillåtelse att vid denna masugn bygga en såg, dock endast till husbehof. På grund af 1811 års kungörelse skattlades dessa båda skogstrakter till *$1\,^{1}/_{10}$ mantal Silfverhyttan n:r 1*, som jemlikt kammarkollegii bref den 1 november 1841 såldes till skatte med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Silfverhytte masugn. Denna reparerades och förseddes med ny pipa år 1798 och nybyggdes 1851 och 1852, hvarefter första blåsningen egde rum vintern 1853 och den sista vintern 1871, hvarmed bolagets tackjärnstillverkning öfverflyttades till Knappfors.

Det är vacker natur vid Silfverhyttan, där Tröselfven utfaller i Hollsjön och lemnar kraft till en mindre såg. De väldiga, väl hopfogade granitmurarne till mas- och rostugnen stå orubbade af tidens tand. Ett par stolpar af tackjärn

till inkörsgrindarne, en gammal pyndarevåg och där bredvid en gammal sexkantig järnvigt vittnade om för detta industri, men på platsen, där det stora kolhuset varit upprest på säker grund af gråsten, växa nu prydliga idegranar.

*

Knappfors första hytta byggdes 1655 och blef den 15 mars 1659 privilegierad med 3 års frihet. Hyttelaget erhöll därefter den 27 november 1661 ytterligare 2 års frihet från tackjärnstiondes utgörande. Den 10 december 1673 undfick bergsfogden Elias Linderoth bergskollegii resolution, »att churuväl med tionden ingen förändring kunde göras, efterläts honom dock vid denna sin masugn samma vilkor som de andre i Karlskoga, hvilka blåsa till 2 skepp. tionde, att antingen vara befriad för landtågsgården eller i stället njuta tionden sig till godo». Genom en följande resolution den 27 oktober 1675 förunnades till hyttans reparation 2 års tiondefrihet. Angående de misslyckade försöken 1659 och 1688 att här få anlägga stångjärnssmide hänvisas till hvad förut härom meddelats.

Utom dessa hade äfven Linderoth enskildt gjordt försök att få bygga hammarverk härstädes. Han förskaffade sig ett intyg af den byggmästare, som uppbyggt Kortfors hammar, att denne ville åtaga sig fullborda en dylik byggnad äfven vid Knappfors, »utan någon skada» för andra verk. Linderoth anförde äfven att kon. Gustaf Adolf redan på sin tid velat föranstalta om byggnad, ehuru planen icke kommit till utförande. Egarne till ofvanföre liggande verk motsatte sig dock byggnadsföretaget. Borgmästaren i Kristinehamn Gustaf Månsson Ekebom föregaf, om därsammastädes skulle byggas, skulle det något skada hans hamrar (vid Ackkärr?); äfven också doktor Durietz, på sina bruk vid Fors (Storfors), ehuruväl arrendatorn Elias Larsson ville på sådant äfventyr bygga, att där samma byggnad skulle göra skada, ville han den bort- och nederrifva och själf stå faran». Men ingenting halp, icke ens den upplysningen, att »ifrån Knappfors ström är roled in till Bjurbäcken, och sedan ifrån Knappforsen neder till Björkeborn; där så vore att (det) skulle byggas i Knappforsen var god lägenhet både för järn och kol att skaffa till bemälte ström». Någon hammarbyggnad härstädes har icke heller sedermera kommit till stånd.

Bergsfogden Johan Norin meddelar i 1684 års relation att

Knappforshyttan är byggd anno 1655 på kronoegor, men nu anno 1684 reparerad och masugnen lika som af nyo uppmurad, förutan några gånger däremellan, som de äfven lika måst göra, då *masugnspipan smultit och rasat neder*; $5\frac{1}{2}$ hemman, 16 delar; god stark ström, som gör återdämme upp till Björkbäcken (Bjurbäcken); bruka eljest ingen hålldam oftare än de blåsa, då de *med bräder öfver elfven dämma vattnet* till hyttan; god skog mestadelen, dels ringa och tarfvelig skog; malmen köpa de ifrån Persbergsgrufvan i Filipstads bergslag, dit är $4\frac{1}{2}$ mil; något brukas af Kärnemalmen.

Efter nyssberörda ombyggnad anställdes blåsning, som pågick i 63 dygn med en tillverkning af $509\frac{1}{4}$ skeppund, hvarför tionden skulle utgöra om-

kring 51 skepp. I blåsningen deltogo 24 bergsmän, hvarjemte Linderoth för sin blåsning hade att utgöra $^1/_5$ af tionden. Med anledning af ombyggnaden ifrågasattes dock eftergift af tiondejärnet. Bergmästaren Erik Sneckenberg höll i sådant afseende en undersökning den 21 maj 1685, hvarom han afgaf följande yttrande:

Knappfors hytta är nedtagen och uppbyggd 1684 om våren, men gamla grunden, som mest på hälleberget (står) är med brännande under pipan $^1/_2$ aln djupare gjord, jämväl under bälgorna $1\,^1/_2$ aln. Masugnsvirke hafva en del längre, en del närmare väg efter; ställsten bekomma de 1 mil därifrån, men den dugligare vid Stegelviken i Kroppa socken vid 3 mil därifrån, dock mest sjövägen; vägen efter malm är sjö- och landväg 6 mil, hafva ock största delen ringa skog. Inspektoren Linderoth, som vid $^1/_5$-delen däruti bygger, brukar mest sin egen frälseskog; hafva ock sist 2 års (näml. 1676 och 1677) frihet haft; är ock nu väl och starkare än tillförene byggd; hafva ock en stor svårhet hvar flodtid med dammen, och står ibland då flodvattnet upp under böljärnen, därföre masugnen ej så länge som annorstädes oförtärd stå kan; äro ock en del af dem oförmögne; blåser årligen vid 50 skepp. i tionde, undertiden mer och undertiden något mindre.

Någon tiondefrihet blef denna gång dock icke medgifven, antagligen emedan sådan nyligen förut, enligt hvad redan är antydt, blifvit beviljad för 2:ne års blåsningar.

Genom bergskollegii skrifvelse den 20 april 1726 till bergmästaren Nath. Ekman blef denne befalld att dela och till vissa skogsören taxera en allmänningstrakt, som kollegiet underlagt denna hytta, hvilken trakt var belägen intill Varnums socknerå. Kort därefter, den 22 januari 1728 meddelades bergskollegii konfirmation på Knappfors- och Qväggeshyttornas ingångna förening om nyttjande af förberörde allmänningstrakt till hälften hvardera, och den 2 oktober 1740 resolverades att Knappforshyttan skulle betala hälften af de 2 daler smt i rekognition, som för denna allmänning från 1727 och allt framgent borde utgöras. Jemlikt 1811 års kungörelse skattlades denna trakt till $^5/_{16}$ mantal *Bokärnshöjden* n:r 1, hvilket hemman af kammarkollegium den 3 februari 1840 blef skattesåldt med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Qvägges- och Knappfors hyttelag.

På grund af bergskollegii resolution den 27 februari 1741 erhöll jemväl Knappforshyttan s. k. byggnadsskog sig tilldelad af Tvärå allmänning, hvilken skogstrakt blifvit skattlagd till $^3/_{80}$ mantal *Knappforshöjden* n:r 1 och jemlikt kammarkollegii skattebref den 20 oktober 1851 till skatte försåldt med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Knappfors hytta.

Den 20 september 1754 meddelades bergskollegii utslag, hvarigenom Knappfors hyttelag tilläts »att inrätta en *sågkvarn* i Knappforsströmmen».

Sedan Knappforshyttan, jemlikt bergskollegii utslag den 31 december 1799, som af K. M:t fastställdes den 16 oktober 1809, omedelbart därefter blifvit ödelagd och delegarne inroterade till blåsning vid omkringliggande hyttor, byggdes åren 1870 och 1871 den nuvarande masugnen, af hvilken en del synes å illustrationen sid. 22, men sedan 1891 har ej bedrifvits blåsning af tackjärn därstädes. Det är dock endast en tids- eller kanske rättare en konjunkturfråga när man åter får se tackjärnsgösarne lastas i pråmarne där nere vid Knappfors sluss.

*

Alkvetterns säteri med underlydande besitter omkring 1,000 hektar öppen jord, 400 har ängsmark och 6,450 har synnerligt växtlig och rationelt vårdad skogsmark. Hela skogen och 290 har öppen jord skötas under eget bruk. Den öfriga åkerjorden är utarrenderad till 58 brukare. Dagsverksskyldiga torpare och dagkarlar äro 34.

Såväl vid hufvudgården som vid utgårdarne mottager man intryck af, att allt, från det största till det minsta, hålles i exemplarisk ordning. Herrgården med dess flygelbyggnader, växthus, trädgård och park — allt är putsadt och fint. Samma förhållande är det med uthusen, stallen och ladugårdarne, hvilka inrymma 20 hästar och 220 nötkreatur. Vid brukspatronens bord hade vi godt och angenämt tillfälle att pröfva gårdens utmärkta smör och ost.

Alkvettern.

Vi behöfva ej säga, att naturen är särdeles anslående vid Alkvettern; det utvisar illustrationen. Att vi finna trefnad inom hus, därför borgar gästfriheten, parad med välviljan och den fina belefvenheten. Biblioteket innanför matsalen å nedra botten är ganska rikhaltigt; den utländska litteraturen, särdeles den franska, är väl representerad. Rätt många mycket rara böcker kläda hyllorna. Däruppe i våningen — taflor af värde, godt piano, musik och sång, och framför allt —

»Just den lycka, som så godt förstår,
skapa ålderns dag till rosig vår».

*

Bruksegaren **Nils Sundin**, som under hösten 1896 flyttade till Stockholm, har under den långa tidrymden af 36 år utöfvat en gagnande verksamhet i Bjurkärn som kommunalman. Allt sedan de gällande kommunallagarna från 1863 började tillämpas, har han haft förtroendet att vara ordförande både i kommunalstämman och i nämden samt därjemte hedrats med många andra kommunala uppdrag. Den 20 oktober 1896 ledde han för sista gången socknens kommunalstämma. Därvid öfverlemnades till honom af sockenbor en af fröken *Sofia Gisberg* konstnärligt textad adress i ett likaledes konstnärligt arbetadt etui af lädermosaik, utfördt af firman *Beck & Son* i Stockholm. Djupt rörd tackade hr S. för gåfvan och för det förtroende, som under gångna år kommit honom till del.

Nils Sundin.

Å etuipermens framsida är ett monogram af NS framstäldt inom en eklöfskrans; nedanför läses årtalen 1860—1896, det hela omgifvet af konst- och färgrikt tecknade ornamenter. Adressen, som är utsökt fint och väl textad på pergament, är af denna lydelse:

Till
Herr Bruksegaren och Kommendören
NILS SUNDIN
å Alkwettern

uttalar Bjurkärns kommun härmed i afskedets stund ett hjertligt och wördnadsfullt tack för wälwillig omsorg och nitiskt arbete till kommunens bästa under de **trettiosex** flydda åren samt för derunder städse wisad humanitet. Må Gud förunna Eder att i sköten af Eder ädla familj åtnjuta ännu många lyckliga och fridfulla år!

Bjurkärn Okt. 1896

å Socknemännens wägnar

J. O:n Westrin,
Kyrkoherde.

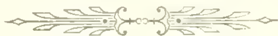
C. A. Löthner,
v. Ordf. i Komm.-Stämma och Nämnd.

J. A. Wikström,
v. Ordf. i Fattigvårdsstyrelsen.

Denna adress är till venster försedd med konstnärligt tecknade, färgskiftande guirlander, däri man äfven återfinner årtalen 1860 ofvan- och 1896 nedantill.

Nederst är den vy af Bjurkärns kyrka, som finnes meddelad å sid. 181, aftecknad på ett synnerligen förtjenstfullt och anslående sätt.

Herr Sundins verksamhet har dock icke stannat inom den mindre kommunens gränser. Äfven inom den större, d. v. s. inom Örebro län, har han intagit en särdeles framstående plats. Alltifrån landstingsinstitutionens början 1863 till och med 1896, med undantag af ett enda år, har han representerat Karlskoga härad inom landstinget samt under åren 1888—1895 jemväl varit dess ordförande. I länets särskilda hypoteksförenings direktion har han varit ordförande under åren 1866—1894 och, såsom en gärd af tacksamhet för hans nit och intresse för föreningens angelägenheter, har föreningen bekostat hans porträtt i olja, hvilket numera pryder föreningens sessionssal. Hr Sundin har äfven deltagit i riksdagens förhandlingar, dels i borgarståndet såsom ombud för dåvarande 5:te bruksdistriktet åren 1862—63, och dels som ledamot af Första kammaren, invald af Örebro läns landsting, under riksdagarna 1875—78, hvarefter han afsade sig förtroendet. Sedan 40 år tillbaka disponent och tillika delegare i Alkvetterns, Skogaholms, Strömsnäs m. fl. bruksbolag har han ock från 1883 varit e. ord. fullmäktig i jernkontoret, samt utöfvar fortfarande sistnämda befattningar med outtröttlig pligttrogenhet, sålunda häfdande sitt gamla anseende såsom en af den svenska bruks- och bergshandteringens främste målsmän.

Bjurkärns gård.

Namnet *Bjurkärn* finner man första gången i handlingarna för år 1590, såsom ett då upptaget nybygge. Från 1601 uppräknas nybyggaren *Staffan* i Bjurkärn i de årliga kyrko- eller kronotiondelängderna, och i Karlskoga sockens äldsta hemmanslängd för 1606 är Bjurkärn upptaget såsom $^1/_4$ kronohemman med årlig hufvudränta af $^1/_2$ ℔ smör. I samma års »register på mantalet uti Karlskoga socken samt deras hustrur och husfolk, som yngre äro än 60 år och äldre än 16 år», upptages »Bjurtjärna» med bonde, hustru och piga. Detta nyhemman erhöll sitt namn af en närliggande mindre sjö eller *kärn*, som för sin dåvarande rikedom på *bäfver* eller *bjur* blifvit kallad Bjurkärn. I den mån odlingen framskridit har denna i sitt slag märkvärdiga djurart i dessa trakter blifvit alldeles utrotad.

I 1626 års boskapslängd upptages »Lars i Bjurkärn» med utsäde af $1^1/_2$ tunna och en ganska talrik kreatursbesättning, bestående af 1 häst, 1 oxe, 2 stutar, 1 tjur, 6 kor, 1 kviga, 4 bockar, 2 risbitar, 14 getter och 7 får, samt »Östen ibidem» med 1 ko och 2 kvigor. Vid Karlskoga sockens sommarting 1629 lät dåvarande landsbokhållaren Arvid Pedersson (Roman) »publicera och för allmogen uppläsa K. M:ts instruktion och fullmakt, som han hade till att

bortsälja där i landsändarna kronohemman under skatten, och fördenskull hembjöd dem, som på sådana hemman sitta kunde, till köps, så framt de dem ville behålla». Af detta anbud begagnade sig, då hemmanets åbo icke sjelf förmådde det, församlingens kyrkoherde *Jakob Jonæ* och för 15 rdr i silfver skatteköpte han 1/4 hemmanet Bjurkärn, enligt det därå den 28 maj 1631 utfärdade skattebrefvet. Sålunda blifven hemmansegare uppträdde redan vid samma års häradsting »dominus Jacobus, körkoherden uti Karlskoga», såsom kärande i fråga om en kvarnbyggnad vid Knappforsen, hvilken olagligen skulle hafva tillkommit »och igenstängt konungsådran och afvändt fiskevatten af forno». Tre år därefter, den 26 mars 1634 dömde tingsrätten att den olaga kvarndammen vid Knappfors skulle, vid förelagdt vite, innan följande midsommar vara uppkastad, så att kungsådran vore »alldeles fri, ren och obehindrad».

Vid ett annat häradsting, i Mörkviken den 22 juni 1640, då landshöfdingen i Vermland *Olof Stake* var tillstädes, »ville vällärde hr Jakob, pastor uti Karlskoga, *vräka* Lars Larsson af *Bjurkärnstorpet*, efter det skulle *ligga på Bjurkärns egor*, hvilka han köpt hade af kronan under skatt; men efter Lars hade hans excellens högvälborne herres, hr Gabriel Bengtssons (Oxenstjerna), öfverlagmans, skriftliga tillstånd [hvilket var grundadt på edsvoren nämds vittnesbörd] att där sitta och därutaf göra kronan sin rättighet, kunde denne rätten välbe:de hr Jakobs vilje icke bifalla». *Bjurkärnstorp*, som upptogs 1622 och 6 år senare skattlagts för 1/4 mantal, blef sålunda bekräftadt såsom sjelfständigt hemman. Ungefärligen på samma sätt blef å häradstinget i Bregården den 12 september 1644, i närvaro af landshöfdingen i Nora län *Krister Bonde*, 1/4 mantal *Björkeberg* erkändt som hemman, då nämden erhöll i uppdrag att hålla »laga syn, emellan Rådetorpet på den ena och Tåbäcken samt Björkeberg på den andra sidan; så ock emellan Rådetorpet och vestra Bjurkärnstorp till ransakning om egoskillnaden». I sammanhang härmed må erinras, att hemmanet Bjurkärn än i dag stundom kallas *östra* och Bjurkärnstorp *vestra* Bjurkärn.

Af ett drottning Kristinas förmyndareregerings bref till landshöfdingen i Nora Karl Bonde, af den 11 april 1643, »för enkan hustru Ingrid i Bjurkärn om ett hemman, som kyrkoherden hr Jakob hafver *henne undanköpt under skatte*» vill det synas, som hade hon beskylt honom för att hafva undandragit »henne hemmanet illisteligen» och tillika förföljt henne, så att han »för sin privat hat och afund henne ifrån kyrkan och sakramenten uteslutit», om hvilket allt landshöfdingen skulle föranstalta behörig undersökning. Med anledning häraf inträffade vid Karlskoga ting i Björkborn den 15 mars 1645, att

»För rätten framträdde pastor vällärde hr Jakob Jonæ och klagade huru som han hade nu fjerde gången låtit stämma och fordra hr *Hans Arvidi* vid *Lungesundet* för rätta, att svara till en *falsk vittnesskrift*, som han hafver stält för enkan i Bjurkärn emot hr Jakob, men är ingendera gången kommen tillstädes, hvarför han äskade dom i saken, eller *han ville klaga sig rättelös*. Rätten tillsporde hr Jakob huru och igenom hvilka han hade låtit stämma hr Hans? Och ficks till svar, att det skedde första resan genom fogden Mårten Drost hit till Karlskoga ting, men hr Hans skulle hafva låtit svara honom, det han ville svara vid Kroppan, där han bor; hvarföre gjorde Mårten Drost straxt bud till honom, att han skulle möta hr Jakob där, men kom intet tillstädes förr än hr Jakob var afrest, excuserandes sig, att *han icke hade haft något på sina fötter*. Nu

tredje gången skulle han hafva sändt bud till fjerdingskarlen Jöns i Lillefors, att han skulle åter kalla hr Hans hit till detta tinget, men Jöns nekade sig hafva fått budet, och alltså icke heller stämt hr Hans. Så alldenstund härmed bevistes icke fyra laga stämningar vara skedde till hr Hans, såsom hr Jakob angaf: ty hade rätten icke fog att skrida till doms i den saken, utan lofvade hr Jakob en skriftelig stämning uti underlagmannens namn till näste ting».

Denna stämning utfärdades till Fernebo häradsting vid Kroppa. Hvad därvid förelupit är icke vidare kändt; men däremot vet man, att domkapitlet 1648 förbjöd hr Hans att befatta sig med predikoembetet tills han gjort sig fri från de svåra beskyllningar honom blifvit gjorda. Han dömdes af häradsrätten den 30 juni 1649 att, i stöd af Mose lag, för horsbrott mista lifvet, benådades af hofrätten, men afsattes från prestembetet. Vid Karlskoga häradsting den 15 oktober 1649 finner man att »kyrkoherden vällärde hr Jakob inlade i rätten de 15 rdr, som han på Kroppan, emot sin vilja, måtte emottaga af hustru Ingrid Joensdotter i Bjurkärn för samma hemman, viljandes fördenskull hafva det (hemmanet) åter». Och emedan enkan lånt dessa 15 rdr till hemmanets inlösen af ett par personer, som ännu hade dem att fordra, »så togo de nu samma penningar till sig». Därefter »tillsade h. Ingrid kyrkoherden, att hon ville afstå (till) *honom eganderätten till hemmanet*. allenast han ville unna henne några lideliga vilkor där i sin lifstid, om hvilket hon blef af kyrkoherden försäkrad». Nästan omedelbart härefter afsades det en Ivar Joensson »icke må blifva i Bjurkärn längre, efter kyrkoherden är därom rådande och icke vill lida honom där». Sedermera vid ett följande ting den 26 augusti 1652 »räckte kyrkoherden vällärde hr Jakob Jonæ hustru Ingrid Joensdotter i Bjurkärn och hennes dotter Elin Karlsdotter handen därpå, att de skulle båda få vara där i Bjurkärn så länge h. Ingrid lefde och emellertid bruka en treding därsammastädes skattefri, på det de icke skulle härefter, som de hade gjort härtill, klaga öfver honom något, därmed de ock lofvade vilja afstå». Sedan denna eganderättstvist sålunda kommit till slut, fick hr Jakob behålla sitt skatteköpta hemman i fred, så mycket säkrare som han vid ett föregående ting, i Karlskoga prestgård den 7 Februari 1651, då äfven landshöfdingen Krister Bonde varit tillstädes, lyckats freda detsamma mot ett inkräktningsförsök, hvarom protokollet innehåller följande:

»Klagade kyrkoherden vällärde hr Jakob, det *nybygget Brevik*, som Erik Joensson hafver år 1644 upptagit vid hans skattehemman Bjurkärn, ligger honom för när och till mens, begärandes att det måtte rifvas ut. Så emedan nämden vittnade, att samma nybyggare aldrig var där af samtlige nämden nedsynt, hafver tagit för när inpå gården, kan icke göras till fjerdingshemman utan Bjurkärns skada, och är icke ännu blifven skatt lagd: ty erkände rätten, att det fördenskull icke bör stå *utan rifvas ut* och läggas öde till gårdens utrymme».

Om denna rifning verkligen egde rum torde vara ovisst. Brevikstorp blef antagligen på grund af berörda dom förvandladt till hvad det fortfarande är: ett dagsverkstorp under hufvudgården.

Kyrkoherden Jakob Jonæ hade 1643 varit suspenderad och 1645 alldeles frándömd sin tjenst »för grofva förseelser», men han återfick dock ganska snart

sitt pastorat. På äldre dagar kom han »så ifrån förståndet, att tjensten måste skötas af en vice pastor, samt blef sist alldeles blind». Han afled den 19 november 1662. Hemmanet Bjurkärn såldes af arfvingarne till hans efterträdare i embetet *Anundus Haqvinius*, på sätt inhämtas af följande *fastebref*, hvilket så mycket hellre må efter originalet ordagrannt meddelas, som detsamma sannolikt är ett af de äldsta, om icke det allra äldsta pergamentsbref rörande bygden, hvilket numera därstädes finnes i behåll.

Uppå then Höghwälborne Greffwes och Herres H. Gabriel Oxenstierna Gabrielssons, Greffwes till Korssholm och Wasa, Frijherres till Mörby och Lindholmen, Herres till Rosersbergh och Capurien, Sweriges Rijkes Rådhz och Rijks Marskalckz, sampt Laghmans öffwer Wermelandh wegnar, Giör iagh Matthias Pleningsköld till Westsiö, Häradzhöffding på Daal och i thetta sin Laghmansdom i wärio haffwande öffwer Wermelandz Laghsagu witterligit, att Åhr 1665, d. 16 Octobris, när rätt Laga Tingh höltz medh Allmogen aff Carlskogha Sochn, vthi Boo thersammastädes, närwarandes Cronones Befallningsman öffuer Ö. Syslet, Ehreborn och Wäl:t Hindrich Johansson på Bennebergh och Sochnens Nämpndemän här vnderskreffne; Tå kom för Rätten Kyrckeherden i Carlskogha sochn, Wyrdige och Höghwällärde M. Anund Haqvinius, och så medh skiäligit Kiöpe- och Salubreff, vnder Häradzhöffdingens, Edle och Wälb:gh Johans Sylvii och Nämpndemannens Per Oluffssons i Gåsebergh i Grythytte Sochn, såsom Förmyndares för Sal. Herr Pers Matthiæ Barn widh Helleforss, Margretha, Jacob och Matthia, Nämbl. hans egen Hand och Signete, men thennes Nampn och Bomerckie, jämpte Bergmestarens, Wäl:t Erich Johanssons, såsom witnes, egen Handh och Signete bewijste, huru som han hade löst och kiöpt aff honom Häradzhöffdingen, hans, effter Fadhren, ärffde halffdeel vthi skattehemmanet Biurkiärn i Carlskogha sochn, för Fyrahundrade och Femptijo Daler Koppermynt, och aff Per Oluffsson, offuanbe:te omyndige Barns, effter Modherfadhren, ärffde halffdeel i samma Biurkiärn, för Femhundrade och Femptijo Daler Koppermynt. Hwilcka Penningar åternämpnde Salumän, bekende sigh i godh redo bekommit och för full betalningh anammat haffua, så att them ganska wäll åthnögdes, therföre the affhände sigh och them sin, sampt alla theras effterkommande arffuingar, berörde Skattehemman Biurkiärn, både i Hws, Jordh, Åker, Engh, Skogh, Marck, Torp och Torpestellen, Qwarn och Qwarnefall, Ström och Fiskewatn, medh alt som ther till aff ålder legat haffwer, nu ligger, eller här effter Laghligen tilläggias kan, och tillägnade thet altsammans mehrbe:te M. Anund Haqvinio, sampt Hustru, Barn och efterkommande Arffwingar, att nyttia, bruka och behålla, såsom sin Lagh- och wälfångne ägendom ewärdeligen. Ther medh han äger hela be:te Biurkiärn, som är ett Fierdings Skattehemman. Så emedan medh samma kiöp war alt Laghligen tillgångit, ity att Jorden är både Laghbudin och Laghståndin, effter Sweriges beskreffne Lagh och Landzens gamble brwk; Ty dömbde iagh nu thetta Jordekiöpet, altidh böra stadigt och fast stånda, och ey någonsin återgånga eller qwällias, widh Sex Marcker, för Laghmans dombruth. Hwar åth fasta witnen woro, efftersreffne Bolfaste och Edhsuorne Dannemän, som tå i Nämpnden och medh migh för Rätta såto, Nämbl. Joen Biörnsson i Stråbergzmyran, Oluff Erichsson i Ulffueterstorp, Påuel Joensson i Kierne, Matthz Jordansson i Bryttiegården, Håkan Andersson i Strömmetorp, Per Persson i Jmmen, Simon Erichsson i Stenswijken, Eskil Oluffsson i Bregården, Nils Gunnarsson i Bregården, Dan Bondesson i Backa, Nils Swensson i Strömmedh och Anders Wellamsson i Qwäggen. Till wisso, att thetta så laghligen å tinge giordt är, sätter iagh min egen Handh och Signete, jämpte Sochnens Insigle, här nedan före, som giffuit är Åhr, dagh och stadh, som föreskriffwit står.

Matth. Pleningsköld.

Båda sigillen i rödt vax i små svarfvade trädosor utan lock vidhänga.

Bjurkärns gård innehades sedermera af kyrkoherden Anund Haqvinius till sin död 1691 och därefter af hans enka *Anna Ekebom*, som jämväl innehade $^1/_4$ hemman Vestra Lonntorp, hvilket senare hemman hon enligt afhandling den 26 januari 1712 öfverlät till sin måg, kyrkoherden i Karlskoga *Sven Letström*, gift med dottern *Klara Carlmark*. (Jfr »*Karlskoga krönika*» sid. 243 o. följ.) Af ett testamente, upprättadt den 2 Oktober 1732, bevakadt vid Karlskoga häradsting i Gelleråsen den 10 mars 1733, kan inhämtas, »att bemälte madame Ekebom till sin dotterson *Didrik Wikland*, så i anseende till dess berömlige uppförande och myckna utstådde besvär uti kronones tjenst, som i anseende till det han henne med all lydnad och tjenst tillhandagått samt åtagit sig henne till dödedagar att försörja jemte hennes döttrar *Elisabet* och *Anna Carlmarker*, testamenterat sin fasta andel i fjerdings skattehemmanet Bjurkärn med hyttedelen i Åsjöhyttan och alla appertinentier i skog och mark, som hon sig med sin salige man under aflinge har och annorstädes förvärfvat efter ordens lydelse, detsamma för sig och sina arfvingar utan den ringaste gravation eller åtal till en evärldelig egendom att behålla». I fråga om den lösa egendomen hade gifvarinnan »således föranstaltat, att hennes dotter Anna Carlmark och dotterdotter *Anna Greta Wikland* skulle densamma efter hennes död behålla och lika delaktige däruti vara, dock så att den af dem, som den andra öfverlefver, må hafva det som efter den andra i behåll är samt ega det efter eget behag och godtycke att disponera».

Anna Ekebom hade kort förut aflidit. Hennes nyssnämda dotter *Elisabet Carlmark* blef gift 1692 med landträntmästaren i Örebro *Johan Wikland*. Deras son *Didrik Wikland*, f. 1695, d. 1766, sergeant, blef genom föregående testamentsförordnande egare af Bjurkärns gård. Gift 1740 med *Sara Maria Herwegh*, hade han 7 söner, af hvilka den tredje i ordningen *Petter Gustaf Wikland*, f. 1744, d. 1820, bergsman i Bjurkärn, blef stamfader för slägtens yngre gren, hvars medlemmar till större delen finnas spridda inom Vermland. Didriks näståldste son

Didrik Wikland, f. 1743, d. 1811, var ensam egare till Bjurkärns gård, då han med sin hustru genom köpebref den 6 mars 1798 »mot en betingad och fastställd köpesumma, stor 4,000 rdr in specie riksgäldsmynt» sålde densamma till sin nedan nämde son. Gift 1767 med *Maria Kristina Almstedt* egde nämligen dessa makar sonen

Lars Leonard Wikland, f. 1769, d. 1839; bruksinspektor. Gift 1800 med *Anna Helena Backelin*, f. 1774, d. 1857. Genom köp af sin far egare till Bjurkärns gård sålde han den i sin ordning, enligt afhandling den 6 augusti 1813, till bruksidkaren vid Gammelkroppa

Karl Wahlenberg, »för en öfverenskommen köpesumma stor 10,000 rdr banko». Med köpet åtföljde hyttedel, kvarndel, andel i sinderstamp samt $^1/_4$ i sågen vid Åsjöhyttan, och skulle egendomen tillträdas våren 1814. Denne W., yngre broder till den bekante vetenskapsmannen och botanikern *Göran Wahlenberg* (f. 1780, d. 1851), var son till bruksidkaren Göran Alexandersson W., som, född i Askersund, blef gift med brukspatronen Nils Hagbergs enka på Skarphyttan och, efter hennes frånfälle i sönernas späda år, omgift med Kristina Kjellin, en syster till prosten Gustaf Kjellin i Karlskoga. Karl Wahlenberg torde väl någon gång haft besök af sin berömde broder; han egde och bebodde emellertid Bjur-

kärns gård till sin död, som synes hafva inträffat redan 1829, i hans bästa ålder. Enligt köpebref den 19 april 1830, sålde »brukspatronen Olof Hagberg å egne vägnar samt såsom skrifteligen befullmäktigadt ombud för öfrige arfvingarna efter aflidne brukspatronen Karl Wahlenberg» $^1/_4$ skattehemman Bjurkärn med tillhörigheter för 10,444 rdr 21 sk. 4 rst. bko till brukspatronen

Nils Filip Mitander (jfr sid. 169), som därå erhöll Karlskoga häradsrätts fastebref den 26 november 1831. Han bebodde gården till dess han flyttade till Alkvettern. Enligt köpebref, utfärdadt å Alkvettern den 19 augusti 1843 af Mitander och hans fru *Ulrika M.*, född *Nordenfelt*, såldes $^1/_4$ hemmanet Östra Bjurkärn med $^3/_{68}$ i Åsjöhytte masugn och öfriga tillhörigheter för 13,333 rdr 16 sk. bko till bruksförvaltaren å Villingsberg *Jonas Elis Rundberg*, hvilken åter redan den 30 påföljande september transporterade köpet på bruksförvaltaren

Karl August Christiernsson och hans fru *Sofia Gethe*. Dessa makar innehade och bebodde gården från midfastan 1844 till dess äktenskapet upplöstes genom mannens frånfälle den 23 maj 1862, hvarefter enkan och förmyndaren för deras omyndiga barn, brukspatronen *J. A. Drakenberg*, genom köpebref den 24 oktober 1863, med tillträdesrätt från den 1 följande november, sålde $^1/_4$ mantal skatte Bjurkärn och därtill hörande andel i skogshemmanet $^1/_8$ mtl Åbylund mot en köpesumma af 48,000 rdr riksmynt till nämdemannen i Björkeberg,

Nils Nilsson, hvilken därefter innehade och bebodde gården till sin död den 19 april 1894. Hans sterbhusdelegare ega sedan dess och fortfarande Bjurkärns gård gemensamt.

Bjurkärns kyrka.

I förstone besökte folket från nuvarande Bjurkärns socken Karlskoga kyrka. »Sedermera förrättades för de mest aflägset boende gudstjenst hvarannan eller tredje predikodag uti vissa hemman, intills en så kallad kyrkostuga blef därtill uppbyggd», berättar Hammarin i stiftets herdaminne. Men man torde härvid böra ihågkomma, att södra delen af nuvarande Grythytte socken till år 1633 hörde till Karlskoga; likaså större delen af Kroppa och Lungsunds socknar, som genom ett k. bref af den 30 april 1642 skulle höra till »Kroppa kyrka och dess pastorat», i sammanhang hvarmed äfven kapellet i Lungsund tillkom 1643. Fernow vet berätta, att enligt sägen skulle Bjurkärns kyrka vara byggd samma år som Lungsunds, hvarför ock en del, som bodde omkring Ullvettern, ej ville bygga i Lungsund, såsom hafvande bekvämare väg hit, men att de blifvit dömde att höra till Lungsund af en kongl. kommission, som haft sammanträde i Mosserud eller Flottufva. Han säger tillika att en annan tradition skall vara den, att Karlskogapresten »stundom höll gudstjenst under en björk, som stod där nu kyrkan står».

Så mycket är dock visst, att kyrkan uppfördes å hemmanet Bjurkärns grund, hvilket hemman, enligt hvad förut är sagdt, egdes af kyrkoherden i Karlskoga Jakob Jonæ. Denne sökte äfven hindra att åboarne i Slätbråten, Stegelviken,

Råglanda och Flottufvan skulle förläggas till Kroppa pastorat, men hade han och åboarne blefvo härför dömda till böter vid Karlskoga häradsting den 12 september 1644. Kort härefter synes dock den nya kyrkobyggnaden hafva kommit till utförande. Vid häradstinget den 4 augusti 1651 »*förliktes socknealmogen* (i Karlskoga) sins emellan *om kyrkobyggningarna*, att så mycket skogsboarne kunde bevisa sig hafva kostat på moderkyrkan fram i socknen, så (mycket) skulle dem återgifvas till deras *kapells uppbyggning vid Bjurkärn* till nästkommande mikelsmessa»; och vid samma tillfälle blef Per Toresson i *Boviken*, som ville undandraga sig att deltaga i kapellbyggnaden, ålagd att »svara till den nya kyrkobyggningen så väl som en annan, vid laga böter tillgörandes».

Bjurkärns kyrka.

Två år senare, vid tinget den 7 maj 1653, »kunde ingen förstå eller veta huruledes och på hvad sätt de 9 fjerd. hafre och 17 fjerd. råg äro *bortkomne utur Bjurkärns kyrkotiondebod* näst efter kyndelsmessan i år, efter ingen åkomma synes där antingen på lås, dörr eller annat; ty kändes kyrkovärdarna Oluf Persson i Stackfallet, Simon Eriksson i Stensviken och Per Nilsson i Espelunden skyldige att svara där till nu genast med spannmål eller penningar, efter som det går och gäller, alldenstund de hafva haft nycklarna därtill, och måge antingen spana upp tjufven eller söka hjelp hos allmogen, när skåranden är öfverstånden». Sedermera, ett år därefter, å tinget den 2 maj 1654, blef Per Persson i Bjurkärn öfvertygad om att hafva *stulit* så väl nyssberörda tiondespannmål som ock dylik vid andra tillfällen till ett sammanräknadt värde af 18 daler 28 öre smt: »hvarföre erkände rätten *samme Per Persson böra hänga* och ligga ogild för sådan gerning, efter det 6 kap. tjufvabalken L. L., nåden (dock) hemstäld den högloфl. kongl. hofrätten».

Bjurkärns kyrka torde således hafva blifvit färdigbyggd i början af 1650-talet. Redan 1658 försågs den med torn. Densamma vidbyggdes i längden 1671 och utvidgades till korskyrka 1704. Likasom de flesta öfriga bergslagskyrkor är den byggd af trä och utvändigt klädd med spån. Altartafla och flera andra kyrkliga föremål äro gifna till kyrkan af *Linrothska* familjen på Alkvettern, som ock låtit uppföra det invid kyrkan belägna grafkoret. Ett orgelverk af 13 stämmor blef af brukspatronen *Nils Mitander* hitskänkt och uppsatt 1830. Kyrkan undergick 1860 till innerväggar och tak en betydligare reparation. Altare och predikstol renoverades 1889. Kyrkan försågs 1895 med nytt golf och nya moderna bänkar, så att hon invändigt befinner sig i ett prydligt skick.

Till kyrkan anslogs 1748 *Bockholmen*, innehållande omkring $1^1/_2$ hektar skogsmark, belägen i sjön Frövettern, och 1764 *Björnholmarna*, 2 st., om 2 hektar

i Alkvettern, hvarjemte kyrkan eger *Korpholmarna* om 3 1/2 hektar skogsmark, i sjön Ullvettern. Till prestboställe skatteköptes redan 1672 1/2 mantal krono *Tåbäcken*, men hälften däraf eller 1/4 mantal bortsåldes till enskild man. Det återstående 1/4 hemmanet, benämdt *Östra Tåbäcken* innehåller tillsammans 154 hektar, däraf omkring 24 hektar inägor; det öfriga skog, mossar och impediment.

Vid pastorsledigheten efter teol. d:r Morén 1843 ingick Bjurkärns församling med underdånig ansökan att få skiljas från Karlskoga och utgöra ett särskildt pastorat, som K. M:t dock afslog. Denna ansökan förnyades sedermera med bättre framgång, så att Bjurkärn, enligt k. resolutionen af den 26 september 1862 från den 1 maj 1869 utgör eget pastorat.

Enligt lönereglering af den 26 april 1872, gällande från den 1 maj s. år, utgöres till kyrkoherden, som innehar bostället 1/4 mtl Östra Tåbäcken, 5 kannor 50 kub.tum råg pr 1,000 kronors taxeringsvärde å jordbruksfastighet; för verk tillsammans 24 kub.fot råg; vidare dels 310 kronor samt dels 50 öre af man och 25 öre af kvinna; varande lönen beräknad till omkring 2,700 kronor.

Komministrar i Karlskoga och Bjurkärn.

Hans Olofsson, »kapellan i Karlskoga», omtalas i Noraskogs dombok för den 12 augusti 1613 hafva »vittnat med sin skrifvelse», att ett vid tingsrätten ransakadt och afdömdt slagsmål hade »händt uppå hans land och fiskevatten». I 1613 års sakörelängd för »Karlskogs härad» upptages äfven »herr Hans i Karlskog för mökränkning» hafva pliktat 13 mark 8 örtuger. Son till den första kyrkoherden i Karlskoga Olof Hansson, efterträddes han af sin broder

Zacharias Olai Sylvius, som blef komminister omkring 1630. Denne låg i ständig tvist om lön m. m. med sin svåger, förutnämde kyrkoherden Jacobus Jonæ. Vid en undersökning rörande deras osämja, som hölls i Karlskoga kyrka 1643, erbjöds Zacharias att få bo på Klockarestommen, men han svarade »böfvelen må vara församlingens klockare». Både pastor och komminister blefvo nämda år på prestmötet suspenderade och pastors son, Jonas Jacobi, förordnades »att förestå sacellani vices mot två mark hvitt mynt i veckan». På ännu svårare klagomål blef Zacharias 1645 för alltid afsatt från tjensten, men återfick den sedermera. Han blef innehafvare af 1/4 hemman Vestra Lonntorp i Karlskoga socken, där han var boende, och skaffade sig drottning Kristinas konfirmation, dat. Stockholm den 24 mars 1647, på besittningsrätten till detta hemman, som han bebyggde och förbättrade i alla afseenden. På en resa från Bjurkärns kyrka omkom han i Knappforsen den 9 november 1668. Gift med *Brita Eriksdotter Hammar*, smedsdotter från något af de närliggande bruken.

Andreas Jonæ Glaf, bondeson från Glafva socken; blef student i Dorpt 1654 och kallade sig då Glavander; prestvigd 1664. Huspredikant hos Anna Stake på Säby 1667; komminister 1669, hvarom Karlskoga sockenstämmoprotokoll innehåller denna anteckning: »anno 1669 den 2 maj vardt hr Anders Glaf antagen

till deras kapellan med allas goda samtycke och åtnöje. Dog 1694. Gift med *Ellika Andersdotter Brandt*, borgaredotter från Karlstad.

Ericus Nicolai Tingberg, borgareson från Karlstad, f. 1652; student i Åbo 1677; besökte 1690 universitetet i Dorpt. Prestvigd 1695 och här samma år komminister. Respondens på prestmötet 1702. Afled 1732 28/5. Gift 1) med *Maria Hök*, enka efter skolmästaren i Kristinehamn Johan Fagrell; 2) 1720 med *Dordi Stina Kiellman*, dotter till bergmästaren Johan Kiellman i Filipstad.

Andreas Wennerström, bondeson från Sjöstad i Ölme, kallade sig i början Ölmström. Student i Upsala 1714; prestvigd 1725 23/3; kapellpredikant i Borgvik 1729; respondens på prestmötet i Karlstad 1731. Här komminister 1734; dog 1755 15/2. Gift med *Anna Greta Hjort*, enka efter kapellpredikanten i Borgvik Magnus Fernholm, och dotter af kyrkoherden i Nyköping Nils Hjort.

Johannes Palin, bondeson från Ånimskogs socken, f. 1707 30/12. Student i Upsala 1736; prestvigd 1738 4/5; sockenadjunkt i Hesselskog 1744; aflade pastoralexamen 1749. Här komminister 1756; predikade på prestmötet 1776. Afled 1783 7/12. Gift med *Ingrid Maria Vennerberg*, dotter af kyrkoherden i By, Lars Vennerberg.

Sven Alsterlund, bondeson från Alsters socken, f. 1735 26/12. Student i Upsala 1759; prestvigd 1762 3/10, på kallelse till adjunkt af komm. Palin. Här vice komminister 1783; ordinarie 1784; honor. vice pastor 1796. Afled 1813 24/11. Gift med *Brita Palin*, sin företrädares dotter.

Johan Alsterlund, den sistnämdes son, f. 1770 9/5. Student i Upsala 1792; i Lund 1795, där han blef magister följande året; prestvigd 1796 11/12. Honor. vice pastor 1801 21/1; bataljonspredikant vid Vermlands fältjägare 1805 23/9; pastoralexamen 1807 30/5; andre bataljonspred. vid Nerikes och Vermlands reg:te 1807 5/12; förste dito vid Nerikes reg:te 1812. Här komminister 1814, med tillträde 1815 1/5. Afled 1826 21/5. Gift med *Lovisa Fredrika Gellsén*.

Jonas Brink, f. i Ryrs socken 1768 24/2, fadern bonde. Student i Lund 1798; prestvigd 1800 29/6; sockenadjunkt i Millesvik 1801 7/10; komminister i Ör 1812 18/11, med tillträde 1813 1/5. Här komminister 1827 4/1 och tillträdde 1829 1/5. Afled 1835 27/4. Gift 1) med *Beata Fogelklou*, prestdotter från Småland; 2) 1823 med *Kajsa Gustafva Lindberg*, länsmansdotter från Visnum.

Anders Fjellman, f. 1792 3/4 i Bäcke socken, Steneby pastorat; fadern bruksinspektor. Student i Upsala 1814; prestvigd 1815 24/6; pastorsadjunkt i Väse 1821 31/1 med tillträde 1822 1/5. Här komminister 1836 13/1 med tillträde 1838 1/5. Genom K. M:ts utslag 1845 12/12 afsatt från sysslan och prestembetet. Underhölls därefter af kommunen på flera olika ställen inom församlingen till sin död 1867 20/2.

Fredrik Johan Gihl, f. 1786 20/6 i Segerstads socken, fadern klockare. Student i Upsala 1806; prestvigd 1809 12/12; bruksprest vid Gustaf Adolfs församling i Elfdalen 1818 25/11 med tillträde 1819 1/5; komminister i Glafva 1825 8/6 med tillträde 1828 1/6. Här komminister 1845 28/6 med tillträde 1846 1/5; dog 1860 19/4. Gift 1815 med *Helena Maria Roos*, † 1843 7/8, 54½ år gammal.

Då enligt k. brefvet af den 26 september 1862 Bjurkärns församling efter kyrkoherden Wahlunds död skulle upphöra att vara förenadt med Karlskoga

och bilda eget pastorat, tillsattes efter komminister Gihls frånfälle icke komministraturen härstädes med ordinarie, utan med tillförordnad innehafvare. Till denna befattning förordnades

Karl Fredrik Oskar Lindskog, f. i Segerstad 1834; prestvigd 1861; tillf. komminister i Bjurkärn 1863 $^{14}/_{10}$; vice pastor härstädes 1869 $^{1}/_{5}$; komminister i Frändefors pastorat 1873 $^{5}/_{3}$, hvilken befattning han tillträdde $^{1}/_{5}$ s. år, då han lemnade pastoralvården i Bjurkärn.

Kyrkoherdar i Bjurkärn.

Oskar Lindegren, f. i Östra Emtervik 1832 $^{2}/_{5}$ af komministern Olof Lindegren och Hedda Ulrika Frisell. Student i Upsala 1851; prestvigd 1855 $^{3}/_{5}$; pastoratsadjunkt i Kila 1858 $^{22}/_{9}$ med tillträde 1859 $^{1}/_{5}$; dito i Hesselskog 1859 $^{21}/_{9}$ med tillträde 1862 $^{1}/_{5}$; tillf. komminister i Ö. Emtervik 1866 $^{19}/_{9}$ med tillträde 1867 $^{1}/_{5}$; pastoralexamen 1866 $^{19}/_{4}$ med betyget *cum laude*. Förste kyrkoherde i Bjurkärn 1873 $^{2}/_{3}$ och tillträdde $^{1}/_{5}$ s. år; kyrkoherde i Bolstad 1876 $^{13}/_{5}$ med tillträde $^{1}/_{10}$ s. år. Afled 1884 $^{13}/_{11}$. Gift med *Hildegard Oskaria Bergqvist*.

Johan Olsson Westrin.

Bror Vilhelm Uhr, f. i Kroppa 1847 $^{2}/_{1}$ af bruksdisponenten J. N. V. Uhr och Karolina Wennerström. Student i Upsala 1867; teol. fil. examen 1868; prestvigd 1873 $^{23}/_{2}$; pastoralex. 1876 $^{17}/_{1}$. Kyrkoherde i Bjurkärn 1877 $^{7}/_{2}$ med tillträde $^{1}/_{10}$ s. år; kyrkoherde i Fryksände 1883 $^{21}/_{9}$ och tillträdde genom ackord 1884 $^{1}/_{5}$. Afled $^{4}/_{11}$ s. år. Gift med *Terése Hvasser*.

Johan Olsson Westrin, f. i Väse 1850 $^{19}/_{6}$, fadern hemmansegare. Student i Upsala 1871; teol. fil. examen 1872; prestvigd 1875 $^{11}/_{7}$. Andre komminister i Blomskogs pastorat 1878 $^{8}/_{7}$, tilltr. 1879 $^{1}/_{5}$; notarie vid prestmötet i Karlstad 1881; pastoralexamen 1882 $^{13}/_{9}$, *cum laude*. Kyrkoherde i Bjurkärn 1884 $^{15}/_{4}$ och tillträdde 1885 $^{1}/_{5}$. Gift med *Ida Sofia Anderson*.

Bjurkärns socken.

Kan sägas vara belägen omkring sjöarna *Alkvettern*, *Frövettern* och *Ullvettern*, innehållande, enligt ekonomiska kartverkets beskrifning öfver Karlskoga härad af år 1868, en areal af 18,158 hektar, däraf de talrika sjöarna och vattendragen upptaga ej mindre än 4,500 hektar. Den odlade egovidden uppgår till omkring 2,500 hektar; det öfriga är dels berg- och sandåsar af föga höjd, dels skog och moras. De större sjöarna äro redan nämda; bland de mindre må nämnas *Stora Vilången*, *Herrsjön*, *Emten*, *Bokärn*, *Tolen*, *Åsjön* och *Stora Grytingen*. *Timselfven*, som utgör aflopp för de stora sjöarna i Bjurkärn och ett betydligt antal längre mot norr liggande sjöar, kan egentligen sägas taga sin början vid Knappforsen i Karlskoga församling.

Socknen innehåller enligt jordeboken 20 $^{19}/_{48}$, men enligt kommunalstyrelsens uppgift 21 $^{13}/_{48}$ mantal; näringar äro åkerbruk och ladugårds- samt skogsskötsel med ett numera jemförelsevis obetydligt bergsbruk. Två mejerier, vid Alkvettern och Bjurkärn, finnas, likaså 2:ne masugnar, vid Qväggen och Åsjöhyttan, af hvilka dock den senare står obegagnad. Folkmängden uppgick 1810 till 1, 735 invånare; 1840 hade den ökats till 1,759, men 1860 till 2,428 och 1880 till 2,525. Den har sedermera nedgått och utgjorde vid 1895 års slut 2,029 personer.

Socknen, som för 40 år sedan endast hade ambulatorisk skola med en examinerad lärare för 364 skolpligtiga barn, har numera en fast folkskola, 2 flyttande d:o, en fast mindre folkskola och 2 flyttande småskolor. Hela antalet skolpligtiga barn under 1895 utgjorde 326.

Sockenbibliotek inrättades 1862, hvars boksamling årligen ökas. »Hågen för begagnandet af biblioteket tillväxer med hvarje år, ehuru de äldre personerna inom socknen flitigare än ungdomen ur detsamma lånar böcker till genomläsande och begrundande», heter det i 1869 års länskalender. Det består numera af omkring 600 nummer goda böcker, begagnas rätt flitigt af både äldre och yngre personer, dock mest »stamkunder», särdeles vid tider då nya böcker blifvit anskaffade, hvilket plägar ske hvart annat eller hvart tredje år. Under en lång tid har *hundskatten* till en del anslagits till bibliotekets underhåll och tillväxt.

Inom socknen märkes på Bokärnshöjden *Klara källa*, där sedan 1832 en gyttjebadsinrättning varit anlagd och årligen omkring 2,000 bad blifvit tagna. Här uppfördes 1854 nytt badhus, hvilket för icke längesedan ersatts af ett ännu nyare. Gyttjan, som till en början hemtades från det tillgränsande Vassgårda bruks egor, tages numera i källans närhet, inom Bjurkärns socken.

Från *Fridensborg*, en ovanligt hög och brant kulle, i grannskapet af kyrkan och östra Bjurkärn, på hvars spets en byggnad i form af ett tempel i slutet på 1830-talet blef uppförd af nyligen aflidna fru Ulrika Mitander (jfr sid. 169), hvilket lusthus för längesedan blifvit nedrifvet, öfverskådar man hela den kringliggande herrliga nejden och den vidsträckta lätt krusade sjön med sina djupt inträngande vikar. Andra goda utsigtspunkter öfver den vackra bygden i Bjurkärn och till-

stötande delar af Karlskoga äro *Rådhöjden*, vanligen benämnd Röhöjden, vester om hemmanet Rådetorp, *Hulthöjden* vester och *Vålbergshöjden* norr om Alkvetterns herrgård, samt *Knappedshöjden* (i Karlskoga), öster om sjön Alkvettern och söder om Knappforshyttan.

Angående socknen i öfrigt hänvisas till uppsatserna om *Alkvettern*, *Bjurkärn*, *Qväggen*, *Qväggeshyttan* och *Åsjöhyttan*.

Qväggen.

En i Bjurkärns kyrka upphängd tafla har följande inskrift:

»Vid detta tempel hvilar majoren *Christopher Eldh* från Qväggen, född i Stockholm den 16 maj 1732, bevistade hela Pommerska fälttåget på 1750-talet och afled på Qväggen den 25 januari 1797. Vid hans sida hvilar hans älskade maka *Anna Christina Lindeberg*, född på Runneberga nära Landskrona den 4 september 1746, död på Qväggen den 22 juni 1830. Af fyra deras unga, välartade och hoppgifvande söner hafva trenne stupat för fäderneslandet. Den äldste sonen *Abraham Gottlieb Eldh*, löjtnant vid Kongl. Nerikes och Vermlands Regemente och Riddare af Kongl. Svärdsorden, föddes på Qväggen den 15 maj 1768, blesserades illa vid Kjernakoffski i Finland den 30 april 1790 och dog af sina sår den 19 november samma år. *Nils Henrik Eldh*, adjutant vid samma regemente, född den 8 oktober 1770, blef dödsskjuten vid Savitaipal i Finland den 4 juni 1790. *Axel Emanuel Eldh*, född den 9 januari 1784, likaledes adjutant vid ofvannämde regemente, stupade den 16 april 1807 vid Altkosenoff i Preussiska Pommern. *Christopher Eldh*, född 1776 den 31 oktober, död på Qväggen den 4 nov. 1810, var det sista stödet för en ålderstigen moder och fem värnlösa systrar.»

Majoren *Kristofer Eldh* säges visserligen härstamma i rätt nedstigande led från konung Erik XIV och drottning Katarina Månsdotter, hvilkas son, prins Gustaf, med Brita Karth skulle hafva haft 3 söner och 1 dotter. Den äldste af dessa föregifna söner, *Laurentius Karthetskij Eldh*, f. 1586, d. 1660, som påstås hafva blifvit uppfostrad af sin farmoder på Ljuxala i Finland, skall i sin ordning haft en son *Abraham*, hvilken anses som stamfader för slägten Eldh. Då emellertid berättelsen om prins Gustafs faderskap till nyssnämde Laurentius Eldh är minst sagdt apokryfisk, torde ock den antydda kungliga härstamningen böra hänvisas till sagans område.

De fem i inskriftstaflan åberopade värnlösa systrarna voro: *Hedvig Fredrika*, f. 1769 $^{30}/_{3}$, d. 1826 $^{4}/_{4}$; *Agneta*, f. 1773 $^{4}/_{2}$; *Edla Katarina*, f. 1778 $^{2}/_{9}$; *Anna Kristina*, f. 1784 $^{24}/_{4}$ och *Abramina Nikolina*, f. 1790 $^{25}/_{9}$.

Majorskan Eldh hade blifvit djupt gripen af sin mans och alla sina söners död och ansåg sig därför mer än olycklig i sitt äktenskap. Våldsamt hade de hårda slagen träffat henne vid hvarje dödsbud och, för att spara sina döttrar en sådan sorg, tillät hon ingen af dem att träda i gifte. Kärleken är dock en förunderlig ting och majorskan hade inte väl skattat åt förgängelsen, då Edla Katarina vid 52 års ålder förenade sig med stalldrängen Erik Persson.

*

Qväggen är ett gammalt kyrkogods, som i följd af Vesterås recess 1527 indrogs till kronan. Enligt ett register på presternas och kyrkornas uppbörd i Vermlands, upprättadt 1540, upptages under *Ölmeharads stoms uppbörd* bland andra äfven Sigge i Qväggen med en ränta af 2 hundr. (= 8 l℔) osmundsjärn. Först i slutet af detta årtionde skedde den slutliga indragningen enligt 1527 års beslut, och man finner sedermera i 1551 års jordebok, att bland Väse och Ölmehärads f. d. kyrko- och prestelandbönder äfven uppräknas nyssnämde Sigge i Qväggen med en ränta af 2 hundr. järn, 4 dagsverken, fodring af 2 årliga och 2 biskopshästar samt för kungsfodringen ½ l℔ smör. Denna ränta utgick därefter ganska länge oförändrad, men i 1584 års skattläggningshandling för »Varnums skogsbygd» finner man Qväggen omtaladt ega god åker med 5 tunnors utsäde, äng till 10 lass hö, 2 humlegårdar, godt fiske, mulbete och utrymme, samt behålla sin kort förut bestämda årliga ränta af 15 l℔ järn, 4 dagsverken,

Qväggen.

2 årliga, 2 biskops- och 2 kungshästar, dock med tillökning af 2 m℔ humle för humlegårdarnas skull). I kyrkotionde utgjordes 1586 en skäppa råg och 2 skäppor hafre, som levererades till Möckelsboda samma år bildade församlings herberge. Qväggen, som från denna tid fick utgöra sina extra ordinarie utskylder för 1 helt hemman, undgick däremot annan förhöjning i sin jordeboksränta än påföring af vanliga städsle- och fodernötspenningar 1 daler 24 öre.

I 1626 års boskapslängd upptages »Erik i Qväggen» med blott 3 tunnors utsäde, men med en talrik kreatursbesättning, bestående af 2 hästar, 2 oxar, 5 stutar, 1 tjur, 17 kor, 8 kvigor, 31 getter, 5 får och 4 svin. Qväggen fortfor emellertid att vara kronohemman tills den 4 november 1674, då det af Karl XI under skattemannarätt donerades till inspektoren öfver tullarna i Nerike och Vermland *Fredrik Engelbrecht.* Denna åtgärd väckte bergsmännens missnöje och saken upptogs i bergslagens besvär vid kröningsriksdagen i Upsala 1675; men i den k. resolution, som häröfver meddelades för Karlskoga bergsmän den 2 oktober samma år heter det sålunda:

Anbelangande hemmanet Qväggen, som de beklaga det inspektoren Fredrik Engelbrecht hafver bekommit under skattemanna börd och rättighet: såsom K. M:t hafver honom det förundt till vederlag för Hyttan (= hemmanet Hytte), hvaruppå han så många kongl. bref, särdeles hans K. M:t konung Karl Gustafs, högloflig i åminnelse, hafver framvisat, och i så många år mycket påkostat; hvilket hemman K. M:t hafver utaf särdeles skäl och betraktande bebrefvat välbördige doktor Durietz (till Storfors); alltså kan detta intet konsidereras som alldeles någon ny donation, mindre till exempel och efterföljd af androm dragas. K. M:t hafver icke dessmindre låtit ofvanbem:te bref, inspektoren Fredrik Engelbrecht gifvet, så inrättas, att han K. M:ts bergslag, hvarutinnan ingen större intresse än K. M:t sjelf hafver, på intet sätt skulle något hinder eller förfång tillfoga. K. M:t förblifver etc.

CAROLUS.

J. Wattrang.

Huru länge Qväggen stannade i Engelbrechts eller hans efterkommandes hand är icke för närvarande bekant. Man känner blott att egendomen i senare hälften af 1700-talet inköptes af majorskan Eldhs fader, hr *Lindeberg*, och kom därigenom i majoren Eldhs ego.

Majorskan Eldh var, som det framgår af inskriftstaflan i Bjurkärns kyrka, född på Runneberga i Skåne, hvarifrån hon följde sina föräldrar till Qväggen. Sägnen förmäler, att hennes moder, fru Lindeberg, erhållit 2:ne kopparflaskor fyllda med silfvermynt i hemgift. Mannen lefde emellertid fort undan, och därför beslöt fru Lindeberg, i samråd med en trotjänarinna, som följt henne från hembygden, att gömma undan dessa penningar. Sedan tjänarinnan fått aflägga en dyr ed att aldrig omtala det för någon, begåfvo de sig ut en mörk och stormig natt och nedgräfde skatten någonstädes vid Qväggen. Tiden gick och dottern gifte sig med majoren Eldh. Fru Lindeberg stannade, såsom enka, kvar hos sin måg och dotter, men tjänarinnan flyttade åter till Skåne. En dag, strax efter middagen, befanns fru Lindeberg sittande död i sin soffa och ingenting hade hon därförinnan yppat om den nedgräfda skatten. Ganska lång tid därefter afled tjänarinnan, sedan hon dock på dödsbädden för presten talat om de två flaskorna med mynten, och bedt honom därom underrätta major Eldh och hans fru. Så gjorde också presten och sedan har man sökt och sökt, men förgäfves, efter skatten. Det säges äfven, att fru Lindeberg helt ensam en natt tagit någon del af de gömda penningarne, för att lemna till en hennes bror, som kommit utblottad från kriget. Vid detta tillfälle skulle någon ha sett henne, och hade denne sedermera uppgräft och stulit allt som återstod af fru Lindebergs hemgift.

År 1853 köpte brukspatronen *Gustaf Löthner* Qväggen af fru Eldhs arfvingar.

Förvaltare vid Qväggen hafva varit: 1853—1862 *Johan Joakim Jern*, sedan rådman i Kristinehamn; 1862—1872 *Frans Israel Tåhlin*, f. 1829 20/11, d. i Norrköping 1895 4/4; och från 1872 ingeniören *Carl August Löthner*.

Qväggeshyttan.

Denna hytta byggdes ursprungligen 1655 och blef den 15 mars 1659 privilegierad med 3 års frihet. Vid en undersökning, som i maj 1685 hölls härstädes af bergmästaren Erik Sneckenberg, beskrifves hyttans tillstånd sålunda:

»Utburen och uppbyggd 1684 af 16 delar och mestedelen oförmögne; hafva ej långt efter masugnsvirke, men en god mil efter god pip- och ställsten, mest sjövägen, dock ibland öfver stenigt land med stort besvär; på gamla grunden af stegresaren Hans Zeffresson (Sigfridsson) väl och starkt uppmurad; malmen tages 5 mil därifrån vid Persberget, mest sjövägen, dock igenom en mycket krokot, grund och kostsam å, och elak väg. Hyttedammen och rännegången är ock så förfallen, att den nu befallt dem att anyo reparera; hafva 3 halldammar, hvaraf den ena af skogseld dem till skada bränd. Masugnen hafver stått sedan han sist reparerades i 13 år och då utan frihet; hafva ock än mestedels god skog; blåses ungefär årligen vid 40 skeppund i tionde».

Bergsfogden Johan Norin omtalar i sin samtidigt afgifna relation att hyttelaget bestod af 6 hemman, men i 18 delar, att hyttan hade god ström med nederfall, en hytte- och 2:ne hålldammar, samt god skog dels på kronans allmänning och dels på Qväggeshemmanet. Malmen köptes från det 4 mil därifrån belägna Persbergsfältet i Filipstads bergslag och i hyttan blåstes hvart år. Under 1684 pågick blåsningen i 46 dygn och tillverkningen utgjorde 363 skepp. 18 lisp., däraf tionden utgjorde 36 skepp. 9 lisp. 12 ℔. De brukande bergsmännens antal voro då ej mindre än 33.

Bergskollegium aflät den 20 april 1726 skrifvelse till bergmästaren Nath. Ekman att tilldela denna hytta en allmänningstrakt, belägen intill Varnums socknerå, och den 28 januari 1728 konfirmerades den förening, som denna hyttas jemte Knappfors hytteintressenter ingått om berörde allmännings nyttjande till hälften af hvardera hyttan. I bergskollegii resolution af den 2 oktober 1740 föreskrefs, att för den 1726 denna hytta underlagda allmänningstrakten skulle från 1727 års början och sedan allt framgent betalas årlig rekognition med 2 daler smt, däraf hälften af Knappfors hyttelag erlägges; och borde denna afgift utan någon förmedling utgå och klareras, äfven om skogen skulle utödas, »följandes alltid, som själfva tionden, verket åt». Huruledes skattläggning och skatteköp af denna skogstrakt sedermera egt rum, är förut omtaladt (sid. 172).

Genom bergskollegii resolution den 4 juni 1744 »benådades» hyttelaget för nästföregående årets tiondeafgift till hjelp och upprättelse uti deras af vådeld lidna skada.

Hyttan ombyggdes 1813 och är sedan dess flera gånger omsedd och förbättrad. I 1833 års stämpelbok uppgifves delantalet vara 24 samt följande hemman vara inroterade i denna hytta: Brunnstorp, Dalåsen, Emterud, Frövettern, Granviken, Hedås, Herrnäset, Käksundet, Ladufallet, Lossebyn, Mörkviken, Nolby, Näs, Qväggen, Qväggestorp, Smedstorp, Stensnäs, Stensviken, Sundet, Sundstorp,

Sörby, Ullvetterstorp, Verningsvikstorp, Viviken, Väsby, Åsviken, Atorp och Ökna med tillsammans öfver 4,300 tunnland skogsmark.

Hyttan var då skattlagd att utgöra i tionde 19 lisp. tackjärn pr dygn, hvilket, såsom bekant, upphörde från och med 1872. Blåsningarna härstädes fortgå ännu, med en efter olika konjunkturer vexlande omfattning och storlek.

Åsjöhyttan.

Denna hytta »är med generalbergsamtets tillstånd och privilegio den 30 juni 1638 af bergsmän uppbygd och funderad», heter det i en af f. d. bergskollegii samlingar. Man kan tillägga att hon är den *första* och sålunda äfven den *äldsta* inom Karlskoga bergslag. Det må därför ej anses olämpligt att efter en i Bjurkärns gårdsarkiv anträffad gammal »kopia» fullständigt meddela ifrågavarande privilegium, så lydande:

»Vi underskrefne Sveriges rikes förordnade och residerande Generalbergsembete göre vetterligt, att vi uppå hennes K. M:ts vår allernådigste drottnings, så ock vårt dragande kall och embetes vägnar hafva efterlåtit och tillstått, som vi härmed och i detta brefs kraft efterlåte och tillstå efterskrefne personer, nämligen Börje Andersson, Östen Månsson, Kristofer Mårtensson, Anders Jonsson, Olof Jonsson och Joen Mattsson, att *uppbygga en masugn i Åsjöelfven emellan 2 hamrar,* efter nämden därsammastädes hafver vittnat att den ingen bolby eller hytta för när eller till hinder vara skall, isynnerhet bergslagen icke mindre deraf tilltager och förökas. Hvad anbelangar den skog, som till samma hytta behöfves att underläggas, skall bergsfogden och nämden vara förpligtade densamma af allmänningen dem tilldela, dock skall härmed icke vara förståendes den arfsrätt, som de sjelfva uti samma skog tillförene hafva kunna; och på det förbemälte personer detta så mycket bättre måge kunna efterkomma och dess arbete och bekostnad någonstädes åtnjuta, så hafva vi därföre efterlåtit dem sex års frihet uppå tiondejernet, som de till kronan af samma hytta borde utgöra, räknandes ifrån nedanskrefne dato, efter såsom brukeligt är; dock likväl skola de emellertid frihetsåren påstå, alltid låta uppskrifva och anteckna deras blåsningar af tiondeskrifvaren, och när frihetsåren äro förlupne skola de utgöra till kronan deras tillbörliga tionde och, så länge de rätt göra, samma hytta odrifne behålla. Eljest skola de och så väl som andra njuta all bergsmansrätt och privilegier så länge de bruka såsom andra bergsmän och deras pligt det kräfver. Der alle detta angår veta sig att efterrätta. Till visso är detta med Bergsembetets sekret och våra händers underskrift bekräftadt. Datum Stockholm den 30 juni 1638.

CARL BONDE.

Georg Griesbach.

Mårten Månsson.»

Att hammarsmide härstädes redan förut varit i gång, bekräftas i viss mån äfven af häradets dombok för den 14 november 1645, hvari det heter att »Börje Andersson och Anders Jonsson i Rynningen samt Östen Månsson och Bryngel Bryngelsson vid Åsjöhyttan kändes skyldiga att betala Mårten Drost hvar sina 5 skeppund stångjärn och 1 skepp. tackjärn för *Åsjöhammar*, där till de skola hafva dag till nästkommande larsmessa och intet längre». I 1652 års numera förlorade relation förmäles äfven om 2:ne gamla hamrar därsammastädes,

men sannolikt torde härmed afsetts gamla osmundssmedjor. I Knut Larssons relation af 1673 säges emellertid, att vid Åsjöhytte ström »varit *en hammar* för några år sedan, *som är uppbrunnen*», hvadan det torde få anses som säkert, att åtminstone en sådan verkligen funnits vid medlet af 1600-talet. Vidare omtalas i berörda relation att »kronones allmänning ligger intill strömmen; på östra sidan är refvat till Åsjöhytte skog och är i längden en stor half mil; bredden sträcker ut till arrendatoren Elias Larssons frälseskog ifrån strömmen $2^1/_2$ fjerdingsväg, med all oländig mark».

Till hyttans reparation förunnades enligt resolution den 27 oktober 1670 ett års frihet och i skrifvelse den 22 november 1679 anmodades bergmästaren Erik Snack (adlad Sneckenberg 1684) »att hembjuda Åsjöhytte bergsmän den del i hyttan, som Johan Ysing (å Valåsen) sig förpantat och exeqverat hafver.» Bergsfogden Johan Norin relaterar 1684 hyttans ställning sålunda:

»Asjöhyttan är en gammal hytta byggd på krono egor, 8 hemman, 24 delar, god ström med underfall, en hytte- och hålldam, skog är dem tilldelt af kronones allmänning, *hvar sin aln eller rep* som de kalla, att fortsätta sin blåsning med; malmen köpa de i Persbergsgrufvan och Filipstads bergslag, är ungefär $3^1/_2$ mil (dit).»

Af 1684 års tiondelängd kan inhämtas att blåsningen det året pågått 77 dygn och att tillverkningen utgjort $523^1/_4$ skeppund, däraf $52^1/_4$ skepp. utgått i tionde. De brukande bergsmännens antal hade då uppgått till 33.

Den 3 april 1691 privilegierades en *hjelphytta* härstädes för nyssnämde Ysing och bergsmännen i den förra hyttan och den 22 februari 1693 beviljades för denna nya hytta 6 års frihet för tiondeafgiften. Genom bergskollegii resolution den 28 juni 1725 anslogs till hyttelaget *en skogstrakt vid sjön Immen* i Karlskoga socken, mot årlig rekognition, och den 27 mars 1729 afgick »bref till kammarkollegium rörande denna hytta jemte en hammare, som där skolat varit inrättad». Den 16 december 1736 resolverades,

»att ifall hyttelaget i den öfre eller yngre hyttan icke skulle stå att bekvämas till sammanflyttning med det nedre hyttelaget, så skulle de af nya Åsjöhyttan, som redan flyttat in i den gamla, ega frihet att draga sig därifrån igen, till deras medintressenter uti den nya hyttan, uppå hvilken de ock äro privilegierade, på det densamma med alla de nedre hyttelagets intressenters gemensamma omkostnad må kunna uppbyggas, och blåsningarna sedan igenom flere intressenter så mycket bättre vidmakthållas.»

För att rätt förstå denna resolution må erinras, att blåsningarna lära blifvit anställda skiftesvis i båda hyttorna. Härmed fortsattes till 1738, då den nya ödelades, hvarom särskild resolution den 15 februari s. år meddelades. Enligt förening af den 28 mars 1738, hvilken förening den 3 följande juni af bergstingsrätten stadfästades, hade det nedre eller nya Åsjöhyttelaget intagits i det gamla hyttelaget »på 3 hela delar, som den 20 november 1740 dem emellan af bergsfogden blifvit repartiserade», hvarförutan de nya intresssenterna »jemte annat förbundit sig, att ej söka något inrymme i hyttans skog, delad eller odelad, utom en byggningstrakt Imme allmänning, som dem samfäldt blifvit tillslagen».

Angående den öfriga hytteskogen, som jämlikt bergskollegii skrifvelse den 13 maj 1733 gjorts till föremål för en förrättning den 31 juli 1739 af dåvarande bergmästare, hvilken förrättning genom uppkommen rättegång blifvit inställd

eller uppskjuten, afslötos sedermera förlikningar mellan de tvistande parterna, hvarefter ny delning af samma skog den 7 och följande dagar i september 1752 verkställdes af bergmästaren *Anders Stockenström*, med biträde af bergsfogden Anders Strokirk samt bergssexmännen Arvid Jonsson i Herrsjötorp och Jan Jansson i Vestra Kärne. Det vidlyftiga förrättningsprotokollet, som i original förvaras å Bjurkärns gård, blef sedermera till vederbörandes efterrättelse faststäldt genom bergskollegii resolution den 12 oktober 1756. — Genom k. bref den 31 juli 1809 medgafs befrielse från tiondeafgift för första blåsningen i den härstädes då ombyggda hyttan.

Enligt 1833 års förut anförda stämpelbok voro egare till följande hemman inbrukare härstädes: Bjurkärns gård, Bjurkärnstorp, Björkeberg, Björkhöjden. Bokärn, Bresätter, Dalbäcken, Espelund, Ettala, Fernbotten, Grana, Herrsjötorp,

Karlskoga kyrkoby: Möckelnshall (sid. 156).

Karlstorp, Löfnäs, Löfnästorp, Nolås, Näs, Rådetorp, Sandsjötorp, Skogsberg, Stensviken, Säfviken, Åsjötorp och Åsjöhyttetorp i Bjurkärns socken, samt Mosserud och Råglanda i Lungsunds socken, med omkring 4,200 tunnland skog.

Den inom Karlskoga socken belägna rekognitionsskogen, Imme allmänning, skattlades jemlikt 1811 års kungörelse till $^1/_8$ mantal *Åbylund* n:r 1, och blef enligt kammarkollegii skattebref den 27 december 1842 till skatte försåldt med förbehåll att alltid blifva oskiljaktigt från Åsjöhytte masugn. På enahanda sätt skattlades äfven den inom Bjurkärns socken belägna rekognitionsskogen till $^7/_4$ mantal *Åbyhult* n:r 1, hvilket hemman på samma sätt skattesåldes enligt kammarkollegii bref den 27 december 1842 till Åsjöhytte masugn.

Från medlet af 1870-talet har blåsning icke härstädes egt rum. Hyttan är dock ej ödelagd utan bevaras fortfarande, för att kunna hastigt åter iståndsättas till ytterligare brukning, därest gynnande konjunktur därtill gifver anledning. Den har före 1872 varit skattlagd till $17^1/_2$ lisp. tackjernstionde pr dygn.

Ytterligare biografiska anteckningar.

Utom hvad i sådant afseende förut blifvit meddeladt, torde här nedan förekommande tillägg, om några af bygdens *märkligare personligheter* från olika tidehvarf, väl försvara sin plats i föreliggande arbete.

Gustaf Löfman på Valåsen.

Det »griftetal vid sekreteraren och brukspatronen högädle herr *Gustaf Löfmans* begrafning i Karlskoga kyrka d. 30 aug. 1778, hållet af *Gustaf Kjellin*, prost och kyrkoherde i Karlskoga» (jfr sid. 10), hvilket tal följande året befordrades till trycket, åtföljes äfven af följande, med nutidens stafningssätt återgifna

Personalia.

Sekreteraren och brukspatronen högädle herr *Gustaf Löfman* fick först se denna verldens ljus genom den naturliga födelsen af kristeliga och mycket hederliga föräldrar d. 2 sept. år 1741 på Bofors herregård i denna församling. Fadren var fordom brukspatronen ädel och högaktad hr *Peter Löfman* och modren dygdädla fru *Kristina Katarina Sten.*

Dessa föräldrar prisade Guds godhet, som åter gifvit dem en täck och välskapad son, och ville visa sin tacksamhet tillbaka, icke allenast därigenom, att de tidigt befordrade honom till dopsens heliga sakrament, utan önskade ock att kunna uppfostra honom till Guds ära och medkristnas hugnad, såsom de sjelfva alltid lade sig vinning om, att tjena Gud och gagna andra.

Men Guds försyn ville icke länge lemna dem denna kära möda; ty salige brukspatronen Peter Löfman afled i herranom d. 9 maj 1745 och hans kära fru Kristina Katarina Sten d. 6 febr. 1746. Vår salige döda blef således, tillika med flere kära syskon nog tidigt lemnad både fader- och moderlös och kunde säga: fader och moder öfvergifva mig, men herren upptager mig.

Han, som är en fader för faderlösa, välsignade likväl uppfostran så, att vår salige döda snart började växa till i ålder och nåd för Gudi och menniskom. Genom eget naturligt snille och läromästares flit förkofrades han i ungdomen, så väl i kristendomskunskapen som andra vetenskaper, så att han, 11 år gammal, år 1753 kunde resa till Upsala akademi. Under de 7 åren, som han enkannerligen idkade studier, anlades tiden så väl, att han med hederligt vittnesbörd blef inskrifven för auskultant i höglofl. kongl. bergskollegio.

Men som Gud hade gifvit honom därtill förmåga, så inrättade han egen hushållning på Valåsen år 1769 och har alltsedan varit en så älskad som hederlig och älskansvärd ledamot i denna församling.

Att nämna hans lefverne med något utsökt beröm, är här icke af nöden. Man tänder icke upp ljus om dagen och skulle göra sig fåfäng möda, att med målning pryda de rosor, som Gud, natur och nåd sirat. Det är nog för honom hvad Paulus sagt: vår berömmelse är denna, nämligen vårt samvetes vittnesbörd, att vi uti enfaldighet och Guds renhet, icke i köttslig vishet, utan i Guds nåd hafven vandrat i verlden.

Den gudomliga försynen hade tillskyndat honom stora naturens och lyckans förmåner; men han hade så litet fästat sitt sinne vid verlden, att en annan i hans omständigheter näppeligen hade så kunnat finna sig. Han ansåg allt detta synliga såsom förgängligt och hade lärt att fästa sina ögon och tankar på det osynliga, som är varaktigt och evigt.

Gud, som förer sina heliga underliga, gaf honom ännu mer anledning, att öfvas i denna kunskapen, sedan en ostadig helsa i senare åren började påminna om all timlig

lyckas ofullkomlighet. En svår stenpassion i njurar(ne) gjorde hans lefnad bitter. Han sökte läkare, intet en utan många, intet af lust till verlden, ty han ansåg alltid bättre att vara med Kristo, utan såsom en skyldighet, att sörja för lifvet, så länge det står i vår förmåga. Men här fick man fråga som profeten: är då ingen salva i Gilead, eller är där ingen läkare, hvi är då mitt folks dotter icke helad vorden? Läkare- och mennisko-hjelp kunde intet uträtta; Gud ville sjelf hela: men en svår vedermöda förestod. Salig hr sekreteraren ville icke finnas oberedd. Medan han ännu hade någorlunda krafter, tänkte han på, att genom tron till den förlossning, som genom Jesum vår frälsare skedd är, försäkra sig om Guds nåd och syndernas förlåtelse. Han ville fördenskull genom den heliga nattvardens värdiga begående närmare förena sig med sin frälsare. Denna andakt förrättade han med så mycken nit, med så mycken granskning och sorgfällighet och med så mycken förtröstan till Guds nåd, att han storligen fägnade så väl sin själasörjare, som den af herrar bröder, hvilken vid tillfället var närvarande. Lycklig den, som med så fullt allvar tänker på Gud medan han kan, så tänker Gud på honom när han icke kan.

Nu återstod intet mera för denne salige herren än allenast bedja, det Gud ville gifva honom tålamod och göra våndan dräglig, att han måtte kunna uthärda. Han uthärdade ock med vanlig stillhet de plågor, som både sjukdom och påsyftad läkedom tillskyndade. Omsider tycktes han tröttna under bördan, räkna tider och stunder, fråga hvad dagen led, hvad klockan var, och önskade så som en matt dagakarl, att hans arbete måtte ute vara. Det är ömt att nämna hvad han led, men fägnesamt att få berätta, det lidandet omsider tog lyckligt slut; ty natten till den 22 sistidne aug. kl. 2, fick han genom en salig död öfverlemna sin själ i den himmelske fadrens händer, sedan hon, med kroppen förenad, i tiden lefvat 37 år på 11 dagar när.

Vot.

Beskär mig en god ända,
  När jag skall hädan dö,
Att jag må dig bekänna
  Uti min sista nöd;
När jag af värk är full,
Min Gud, du var mig huld,
Att jag må med dig fröjdas
  I all evighet. Amen.

Den heder och vänskap, som denna församlings respektive ledamöter, hvar på sitt sätt, behagat förklara vid närvarande sorgetillfälle, erkänna den salige dödas anhöriga med skyldig tacksägelse, försäkrandes om sin åstundan, att kunna visa, huru de finna sig till all kärlek och återtjenst pligtige.

Johan Camitz på Degernäs.

Vid hans begrafning i Karlskoga kyrka den 24 maj 1779 hölls ett längre griftetal af prosten och kyrkoherden *Gustaf Kjellin*, hvilket tal sedermera befordrades till trycket. Det åtföljes af »*personalier*, uppsatte af den salige dödas närmaste anhörige», hvilka, med moderniseradt stafningssätt, äro af denna lydelse:

Den urgamla sed att, då de, som berömliga lefvat, varda, efter saligt aflidande, till sin förgängliga del, under jorden gömde, vid grafven upprepa deras förtjenster och dygdevandel, är så loflig, så billig, och till följd för dem som efterlefva så uppmuntrande, att man vid detta sorgliga tillfället ej bör samma bruk uraktlåta.

Brukspatronen hr *Johan Camitz*, som nu ifrån oss gången är, föddes år 1720 den 14 februari uti Kristinehamns stad. Fadren var brukspatronen hr *Johan Camitz*, son

af borgmästaren i berörde stad *Georg Camitz*, hvilken först här i riket från Tyskland inkom och anlade Degerfors bruk, som ännu är i dess efterkommandes hand. Modren var fru *Maria Wester*, bördig ifrån det hedrade Haddebo-huset i Nerike, hvilken, efter 83 års exemplarisk lefnad och 20 års enkostånd, afled år 1761, sedan hon haft den glädjen att se alla 7 sina barn i heder och välstånd.

Dessa om sina barn ömma föräldrar försummade icke, att låta deras kära son, sedan han blifvit i Guds församlings gemenskap intagen, allt efter som åren tilltogo, njuta den undervisning på dygdens väg och i lärda vetenskaper, som hans stånd och snille fordrade, hvarför de ej allenast försågo honom med skickliga läromästare, af hvilka isynnerhet bör nämnas nuvarande prosten i Borås, doktor *Axel Luth*, som i flera år härvid troligen tillhandagick, utan ock 1732 läto den salige herren resa till Upsala akademi, där han sedermera allt till 1740 med utmärkt flit inhämtade de kunskaper, både i lärda språk och annat, som sedermera prydt och gagnat honom under hela hans lifstid.

Väl och grundligen underbygd skilde han sig alltså 1740 ifrån akademien, och blef, sedan han förut varit häradshöfdingen sedermera lagmannen *von Numers* med mycken nytta för sig på flere tings-turer följaktig, 1741 antagen till auskultant i K. M:ts och rikets bergskollegio.

Ehuru väl en så skicklig yngling visserligen hade i tjenstevägen, om han därvid kvarblifvit, kunnat förvänta sig snar befordran, så var dock hans håg isynnerhet böjd för landsbygden och sina förfäders rörelse eller järnbrukshandteringen, hvarför han ock, sedan han i bemälte kollegio inhämtat det som för honom där var att lära, 1742 begaf sig ned till Småland, där *Nissafors* bruk i Kronobergs län och Mossebo socken honom efter hans då nyligen aflidne fader till någon del i arf tillfallit.

På denna ort vistades sal. hr brukspatron i flera års tid och förbättrade därunder icke allenast märkligen berörde sin arffallne egendom, hvarunder flera lägenheter tillköptes, utan anlade ock i bolag med nu framlidne kammarherren *Gyllenhök* ett nytt stångjärnsbruk, som fick namn af *Gyllenfors*.

Som sal. hr brukspatrons ålderstigna fru moder åstundade honom sig närmare, så öfvergaf sal. herren 1749 nyssnämda ort och nedslog sina bopålar på *Degernäs* gård i denna Karlskoga socken, där sal. herren allt sedermera haft ett för sig så mycket lägligare hemvist, som han, ehuru vida afskild ifrån Nissafors bruk, likväl varit så mycket närmare att hafva ett moget inseende och styrsel af sina andelar i Degerfors och Håkanbols samt Skagersholmsverken, i hvilket sistnämde han någon tid var intressent.

Af jordisk lycksalighet feltes hr brukspatronen ännu det förnämsta, en ljuflig och förnuftig maka. Detsamma sökte och, i en för sig och sitt hus mer än lycklig stund, vann han i sitt syskonebarn, jungfru *Kristina Wivika Wester*, dotter af då redan aflidne brukspatronen hr *Markus Wester* på Haddebo, och dess ännu i hög ålder lefvande vördnadsvärda fru *Anna Elisabet Liedberg;* och skedde bröllopet på Haddebo bruk den 25 juni 1751.

Af 7 barn, 4 söner och 3 döttrar, hvarmed detta äktenskap blifvit välsignadt, afled sonen *Arvid* i dess späda ålder 1758; de öfriga beklaga, jämte deras hulda moder, nu med blödande hjertan deras kännbara mistning af en kär och om deras bästa uppriktigt sorgfällig man och fader, i hvilken afsaknad 2:ne sal. hr brukspatronens nu här närvarande mågar med ömmaste sinnen deltaga. 2:ne späda dotterbarn veta ännu icke hvad de förlorat.

Sal. hr brukspatronen har i yngre åren och jämväl i medelåldern varit begåfvad med god helsa samt stark och härdig kroppskonstitution; men de senare åren, och isynnerhet de 2:ne sistförflutne, hafva sjukdom och bräckligheter, härrörande mest af en förslappad mage, sig infunnit och nästan ständigt sal. hr brukspatronen plågat och afmattat, hvilket likväl icke afhöll sal. hr brukspatronen ifrån att med sin vanliga flit och ordentlighet förestå sin bruksdrift, såsom det kall, hvari den högste honom här satt.

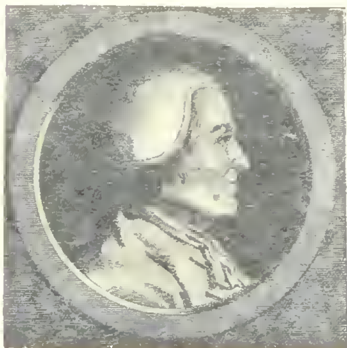
Denna omsorg hindrade dock icke hr brukspatronen, att, så väl nu emot slutet af sin lefnad, som alltid tillförene, tänka på det angelägnaste, hvilket våra sinnen här bör sysselsätta,

nämligen den flyttningen, som honom förestod utur tiden in i evigheten. Han var därföre, ju närmare han kände det lida, allt mera nitisk i bönen. Några få dagar före sitt aflidande, anammade han herrans heliga nattvard med all den andakt ett så heligt verk fordrar, och afsomnade därpå helt stilla och saktmodeligen, den 19 april kl. half 11 om aftonen, hastigt och oförmodadt för hans närvarande maka, barn och vänner, som sett honom den dagen gå uppe, men för honom sjelf, genom herrans nåd, hvarom han i lifstiden alltid anropat, lyckligen och saligt.

Vi, som nu sakna hr brukspatronen ibland oss, kunna dock aldrig förgäta hans prisvärda egenskaper. Hans utmärkta och, tyvärr! i dessa tider alltför sällsynta redlighet emot hvar man, hvarom alla af den här församlade menighet, som med honom i lifstiden haft någon rörelse, lära honom med en mun vittnesbörd lemna; hans pålitliga tillgifvenhet för sina vänner och underhafvande, helst i nödens tid; hans bergfasta ordhållighet, hvarpå man (att tala efter ordspråket) kunde hus bygga; hans uppriktighet i tal och gerning, hans afsky för fåfänga och flärd, med mera, som tiden nu icke tillåter att omtala, och dessutom är allom dem bekant, som sal. hr brukspatron i lifstiden kändt: detta allt skall göra hans åminnelse hos oss beständig och bibehålla hans namn i äro och vördning.

*

Petter Hultman, bergssexman, var född den 6 november 1718 å Bohult, där fadern Gustaf Simonsson var gårdsfogde; modern Annika Persdotter. År 1739 flyttade han från föräldrarne till Bofors bruk, där han i 15 år innehade tjenst på brukskontoret. »Gifte sig under den tiden 1753 med bergsmansdottern *Maria Arvidsdotter* och köpte samma år bägge svärfaderns bergsegendomar Källmo och Berg, emottog gästgifveriet därstädes, samt försörjde sina svärföräldrar hos sig till döddagar». Valdes 1756 till ledamot i bergstingsrätten (s. k. sexman). Var fullmäktig för Karlskoga bergslag i bondeståndet vid riksdagarna 1771—72, 1778, 1786 och 1789. »Hade 1778 den nåden att vara en af sitt stånds faddrar vid H. K. H. kronprinsen Gustaf Adolfs dop uti kongl. slottskapellet i Stockholm den 10 november, då han till faddertecken fick en *guldvase* om 9 dukaters vigt, att på bröstet bära. År 1786 fick han för uppodling en jetton af silfver att bära, med påskrift: för snille och smak, som honom af k. patriotiska sällskapet tilldeltes». I en af Karlskoga församlingsböcker finnes slutligen antecknadt att den 26 april 1801, »tredje söndagen efter påsk, begrofs riksdagsman, konungens fadder, Petter Hultman i Källmo», som aflidit den 18 i samma månad, i en ålder af 82 år 5 mån. och 12 dagar.

Petter Hultman.

Han efterlemnade åtminstone 5 söner och en dotter. Af dessa blef dottern, möjligen yngsta barnet, *Maria Beata Hultman*, f. 1768 $^{20}/_{12}$, d. 1847 $^{17}/_{9}$, gift med bruksidkaren *Per Oxelberg*, f. 1752 $^{4}/_{8}$, d. 1821 $^{7}/_{2}$, häradets fullmäktig i bondeståndet vid 1809 och 1810 års riksdagar, hvars lefnadshistoria finnes utförligt relaterad i »*Noraskogs arkiv*» I: 317, 331 o. följ.

Af Petter Hultmans söner må här erinras om

Jakob Hultman, bergssexman, f. 1760 $^{6}/_{1}$, d. 1830 $^{26}/_{8}$. Angående honom yttrades i hans personalia — författade af P. H. Gylander, lärare vid vexelundervisningsskolan i Karlskoga, sedermera komminister i Gåsborn — bland annat: att han vistades hos sina föräldrar »till sitt 30:de år, då han den 6 april 1790 ingick äktenskapsförbindelse med *Maria Elisdotter*, enka efter bruksinspektoren *Olof Ekholm* på Lindfors, hvilken under en 30-årig förening blef moder åt en son, som dog i barnaåldern. Efter denna förening flyttade han först från Källmo till Bregården, därifrån till Källmo, sedan till Gelleråsen och ytterligare till Källmo, där egendom köptes och där han vistades till sin död. Han var på sin tid en man, som emottog många förtroendeuppdrag. Om ock han, genom de omständigheter, bland hvilka han uppväxte, i hvilka han ställdes, delat den vanliga lotten att ej vara allt det han kunnat, — — — har han dock varit nog, för att af de sinas tillgifvenhet hugnas i lifvet och i döden hedras af deras saknad». År 1823 »afträdde han egendomen åt sin brorson och öfverlemnade sig, trött af år och flerfaldiga kroppsliga svagheter åt en stilla huslighet». Han var därför ingalunda overksam. »Han gjorde hvad han kunde och förmådde». Sålunda »upptog han ock små fattiga barn och gaf dem både bröd och undervisning».

Förut är antydt, att fadern såsom vittne till Gustaf IV Adolfs dop erhöll en guldvase att bära på bröstet. Huru denna i sin ordning öfverlemnades till Jakob Hultman, kan inhämtas af följande

»*Tal, hållet i Karlskoga kyrka d. 30 mars 1807* (af prosten Nils Kjellin):

Ljuf är i många afseenden den åminnelse, som högstsalig H. M:t konung Gustaf III efter sig lemnat bland Sveriges allmoge. Flerfaldiga de vedermälen af kongl. nåd, hvilka han tid efter annan visade detta aktningsvärda stånd. Seende däri rikets största styrka och tronens fastaste stöd, var han både för mycket klok och för mycket rättvis att frånkänna ståndet det anseende och den aktning, som det med så mycket skäl tillkommer. Äfven och vid det tillfället, då dess nyfödde son, vår nu regerande allernådigste konung, genom religionens insegel helgades åt *Gud och folket*, erfor bondeståndet detta, då vissa af dess medlemmar kallades att vid denna högtidliga handling vara närvarande. Än mer. Dessa deputerade pryddes äfven med konungahusets urgamla vapen, en vase af guld, att bära på bröstet, såsom en åminnelse af denna högtidlighet, med det nådiga förordnande i en framtid skulle på lika sätt bäras af efterkommanderne, son efter far. — Din aflidne fader, bergssexmannen och gästgifvaren Petter Hultman i Källmo, var bland dessa deputerades antal. Han undfick detta hedrande vedermäle af sin konungs nåd. Det prydde honom till hans död. Det tillerkändes därefter din broder, Petter Hultman den yngre, som bebodde fäderneegendomen, och nu har H. K. M:t i nåder behagat förordna att det skall af dig bäras, hvilket länets älskade höfdinge, högvälborne hr Löfvensköld, gifvit mig vid handen. Det bref, som till mig i detta ämne ankommit, lyder som följer — — —

Uti en sedermera till mig ankommen skrifvelse, har högbemälte hr landshöfdinge anmodat mig att offentligen tillställa dig denna vase att hädanefter bära på samma sätt och med samma heder, som den af din aflidne fader och broder blifvit buren. Jag får därföre nu fullgöra denna mig gifne anmodan, och öfverlemna dig detta utmärkta hederstecken, detta högtidliga vedermäle af tvänne stora konungars nåd emot dig och ditt stånd. Emottag då den med en djup undersåtlig vördnad och erkänsla. Emottag den, såsom en förnyad kallelse till trohet och nit mot konung och fädernesland, till rättskaffenhet och dygd i alla dina handlingar. Ja — min vän! I samma mån, som du genom detta hederstecken blifvit särdeles utmärkt bland dina bröder, i samma mån blir ock din för-

bindelse så mycket ömmare, att igenom ära och redlighet i alla dina handlingar, visa dig vara detsamma värdig. Då uppfyller du din konungs nådiga afsigt. Då hedrar du dig sjelf, och då ansvarar dina gerningar för helgden och värdet af den yttre prydnad, med hvilken du blifvit benådad och utmärkt».

När barnet är dödt, är fadderskapet allt, heter det. Två år efter denna högtidlighet i Karlskoga kyrka hade den olycklige konung Gustaf IV Adolf förlorat både krona och rike. Det ifrågavarande hederstecknet realiserades efter Jakob Hultmans död till arfvingarnas förmån, och den ärftliga rättigheten att bära detsamma torde hafva upphört med det gamla konungahusets fall.

Den i föregående personalier omnämnde brorsonen

Gustaf Hultman.

Gustaf Hultman var en son till Jakobs äldre broder *Karl Hultman* och hans hustru *Margareta Larsdotter Lekberg*. Född i Källmo 1802 $^{4}/_{2}$, den yngste af 6 syskon, blef sonen Gustaf redan i sin späda barndom fader- och moderlös. Syskonen spriddes hit och dit. Gustaf kom till ett fattigt torparfolk, hvars dotter varit i tjänst hos hans föräldrar och nu blef hans vårdarinna. Från sitt 5:te år uppfostrades han dels hos sin mormor, som bodde i Granbergsdalen, och dels hos farbrodern, förenämde Jakob H., hos hvilken Gustaf från 12:te året fick, som han själf på gamla dagar uttryckte sig, »följa dränghopen». Vid 16 års ålder befordrades han, ehuru ung, till s. k. fördräng och sedan han uppnått 20 år till ekonomiskt biträde. Kort härefter fick han öfvertaga så väl farbroderns egendomslotter som ock af sina syskon den fäderneärfda gården, tillsammans utgörande omkring $^{10}/_{44}$ mantal i Källmo. Detta egendomsköp var dock ett synnerligen vågadt företag, då han själf stod med två tomma händer och farbrodern »öfverskattat sin egen förmåga» att kunna hjälpa i nödens stund. Egendomarna tillträddes 1823. Han ingick s. år den 3 juli äktenskap med bergsmansdottern *Anna Kristina Eriksson* från Skrekarhyttan i Nora bergslag, f. 1804 $^{9}/_{10}$. Hon tillförde visserligen boet ärfda fastighetslotter både i Nor och Skrekarhyttan, men dessa nödgades de nygifta makarna »för nöd skull» sälja till anhöriga »för en spottstyfver.»

I trots af alla svårigheter och motgångar, genom ansträngd flit och omtanka vardt den ekonomiska ställningen småningom förbättrad och ett relativt välstånd blef lönen för oförtruten möda. I jämnbredd därmed vanns äfven ökadt förtroende både i enskilda och offentliga värf. Gustaf H. tjänstgjorde så-

lunda som god man vid skiftesförrättningar från 1827 till 1837, då han blef ledamot af egodelningsrätten, hvilket uppdrag han innehade ännu i sena ålderdomen. För öfrigt deltog han ganska verksamt i det kommunala lifvet och innehade under längre eller kortare tid hvarjehanda därmed följande uppdrag. Han var ock en af stiftarne till Örebro läns särskilda hypoteksförening, som började sin verksamhet 1851, och var tillika under de första 9 åren medlem af dess direktion. Vald till riksdagsfullmäktig i bondeståndet för Karlskoga och Lekebergs härader vid 1853—54 års riksdag, förnyades detta uppdrag för Karlskoga härad vid den följande eller 1856—58 års riksdag. Till 1859—60 års riksmöte valdes ursprungligen för den kort förut nybildade Nora domsaga, omfattande Nora, Hjulsjö, Grythytte, Hällefors och Karlskoga härader, bruksegaren Per Persson i Vassland, men sedan denne vägrat mottaga uppdraget och genom K. M:ts utslag befriats därifrån, utsågs i hans ställe Gustaf Hultman till riksdagsombud för hela domsagan. Han återvaldes sedermera både till 1862—63 och 1865—66 årens riksdagar, men det senare valet upphäfdes af högsta domstolen, emedan han, såsom delegare i hyttelag, dåmera ansågs tillhöra borgareståndet och således icke mera valbar till fullmäktig i bondeståndet.

Han bevistade sålunda 4 riksdagar. Vid den första var han suppleant i konstitutionsutskottet; vid den andra ledamot i bevillningsutskottet; vid den tredje kunde han, till följe af det nyssberörda valkrånglet, ej infinna sig i ståndet förr än veckan efter utskottsvalen, men såsom känd sparsamhetsvän insattes han både vid denna och andra riksdagar i s. k. förstärkt statsutskott. Vid den fjerde och sista riksdagen blef han ånyo ledamot af bevillningsutskottet samt därjemte utsedd att deltaga i 1864 års statsrevision. Inom sitt stånd egde han ett ganska godt anseende. Flitig motionär i de frågor, som den tiden stodo på dagordningen, var han i sitt uppträdande »själfständig och frimodig», stundom med långa skrifna anföranden bidragande till vissa frågors utredande. Ifrig frihandelsvän, var han ock mycket verksam för borttagande af husbehofsbränningen och gaf själf ett hedrande exempel på sin nykterhetsvänlighet, då han utan ersättning eller vederlag afstod från den utskänkningsrätt, som var förenad med det af honom innehafda gästgifveriet i Källmo. För öfrigt verkade han efter måttet af sina krafter för lindring i bergslagernas särskilda beskattning, för skatteförenkling i allmänhet, skjutsväsendets ordnande, ett planmessigt järnvägsbyggande samt i allmänhet för de reformer, som den tiden voro föremål för behandling. Angående de vigtigaste förhandlingarna vid 1862—63 års riksdag utgaf han 1864 från trycket en summarisk redogörelse, adresserad »*till de vid riksdagsmannaval i bondeståndet röstberättigade inom Karlskoga, Nora, Hjulsjö samt Grythytte och Hällefors bergslagers härader i Örebro län.*» Denna lilla skrift slutar med uttalande af förhoppning, att det dåmera grundlagsenligt hvilande förslaget till representationsförändring måtte blifva antaget. Så skedde ock vid den följande riksdagen, hvilken H. af nyss vidrörda anledning ej fick bevista, och då Karlskoga härad knappast kunde anses vara representeradt.

Några år senare, den 3 januari 1870, öfverlät han sin egendom i Källmo till sonen *Karl Johan Hultman.* Föräldrarna förbehöllo sig därvid särskilda förmåner och framlefde därefter sin ålderdom i ett jämförelsevis lyckligt lugn. *Hon,*

fru Anna Kristina Hultman, bortgick först, den 14 december 1882. *Han* lefde ännu någon tid, till det sista varmt intresserad för alla de frågor, i hvars behandling han under sin bästa verksamhetsperiod fått deltaga och hade tillika den lyckan att, som han själf önskade, lemna det jordiska på samma ställe där han sett dagens ljus, den 29 juli 1883, nära $81^{1}/_{2}$ år gammal. Han förärade till Karlskoga kyrka en skrifstol, hvarom en därå befintlig inskription innehåller följande:

Till Karlskoga kyrkas sakristia
af
Riksdagsmannen Gustaf Hultman, Källmo,
född $18^{4}/_{2}02$, *död* $18^{29}/_{7}83$.
Gud och folket med enighet och frid.

Af barnen må här nämnas:

Karl Johan Hultman, förut omtalad (sid. 161), f. 1827 $^{24}/_{12}$, d. 1895 $^{24}/_{8}$; verksam och driftig landtbrukare.

Petter Hultman, f. 1829 $^{9}/_{12}$; har sedan lång tid tillbaka vistats i Norra Amerika, där han ännu lefver.

Gustaf Hultman, f. 1831 $^{13}/_{9}$, d. 1878 $^{3}/_{8}$; egde och bebodde egendomen *Nysäter*, bildad af en hemmans lott från Gelleråsen, hvilken egendom fortfarande innehafves af hans efterlemnade enka och barn.

Christian Hultman, f. 1839 $^{13}/_{11}$, kronolänsman i Lindes och Ramsbergs härad till 1893, då han utnämdes till häradskrifvare i Lindes fögderi; rådman i Lindesberg från 1873 och tillika kronouppbördsman för staden.

Ulrika (Ulla) Sofia Hultman, f. 1841 $^{12}/_{10}$; gift med fastighetsegaren och rådmannen i Nora, *Johan Johansson*, f. 1840 $^{29}/_{6}$.

*

Anders Ericsson, född å hemmanet Esphöjden i Karlskoga socken den 18 mars 1798, en son till bergsmannen *Erik Andersson* och *Katarina Persdotter*. Uppfostrad efter tidens sed i största enkelhet, ehuru föräldrarna voro ganska välbergade, inträdde sonen Anders vid 22 års ålder i äktenskap den 8 juli 1820 med bergsmansdottern *Maria Olsdotter* i Östra Kärne, där de nygifta nedslogo sina bopålar. Här dröjde det icke länge innan den unge bergsmannen gjorde sig känd för duglighet och redbarhet, så att åtskilliga förtroenden kommo honom till del. Sålunda valdes han till skiftesgodman 1827, till ledamot i bergstingsrätten, s. k. bergssexman 1828, till nämdeman 1834 och till ledamot i kurhuskomitén för Örebro län 1835.

Samtidigt härmed erhöll han ett ännu vigtigare förtroende, då han valdes till fullmäktig i bondeståndet för Karlskoga och Lekebergs härader vid 1834—35 års riksdag. Han insattes omedelbart i bevillningsutskottet och utsågs till statsrevisor i 1839 års revision. Vald till fullmäktig vid följande 1840—41 års riksdag, för Karlskoga, Lekebergs, Edsbergs och Sundbo härader af Örebro län,

blef han vid detta riksmöte utsedd till sitt stånds *talman*, hvarom en samtida memoarförfattare berättar, att dåvarande excellensen Stierneld fick »i uppdrag att kalla till sig 6 ledamöter af bondeståndet jämte dess sekreterare, och dessa öfverensstämde i den åsigt, att Anders Ericsson från Karlskoga vore den lämpligaste såsom talman, hvilket han därpå ock blef; han var en rättfram bonde, med hederliga tänkesätt, godt förstånd, saknande partisinne och tillhörande hvarken den ena eller andra sidan.» Det vigtiga uppdraget torde emellertid hafva blifvit nöjaktigt utfördt, då han efter den i många afseenden märkliga, för att icke säga stormiga riksdagens slut till ett nådigt vedermäle erhöll guldmedalj, att i kedja af guld bäras å bröstet, men uppdraget förnyades icke vid de följande riksdagar, som han bevistade.

Vid 1844—45 års riksdag representerade Anders Ericsson ånyo Karlskoga och Lekebergs härader samt fick såsom f. d. talman vid riksdagens början anföra helsningsdeputationen till de öfriga riksstånden, samt erhöll åter plats i bevillningsutskottet. Sedan rikets ständer i skrifvelse vid denna riksdag anhållit om ytterligare utredning af frågan om förändrad nationalrepresentation, tillsatte K. M:t den 3 februari 1846 en komité af 15 personer med uppdrag, att, jämte samlandet af statistiska och andra erforderliga upplysningar i ämnet, fullständigt utveckla grunderna för nationalrepresentationens ändamålsenliga ombildning samt yttra sig angående de grundlagsförändringar, som däraf kunde föranledas. Betänkandet afgafs den 5 juni 1847 och åtföljdes af flera reservationer, däribland en var gemensam för honom och de båda bondeståndskamraterna, de vida mera namnkunnige riksdagsmännen Hans Jansson och Per Sahlström.

Anders Ericsson.

Fjerde gången återvald till 1847—48 års riksdag, var A. Ericsson denna gång fullmäktig för Karlskoga, Lekebergs, Edsbergs och Grimstens härader. Med hänsyn till nyssberörda komitéuppdrag, blef han nu ledamot af konstitutionsutskottet, måhända äfven på den grund att han själf innehade förtroendet att vara elektor vid utskottstillsättningen. Femte gången fullmäktig i bondeståndet vid 1850—51 års riksdag för Karlskoga och Lekebergs härader, blef han ånyo deputationsanförare, elektor och medlem af konstitutionsutskottet. Med denna riksdag upphörde dock hans offentliga verksamhet för en längre tidrymd, emedan han genom inköpet af Lundsbergs bruk i Värmland icke vidare egde valrätt eller valbarhet i bondeståndet. Han lemnade nu äfven de flesta af sina kommunala befattningar och egnade sig nästan uteslutande åt vården af sin ganska omfattande ekonomi, men var dock landstingsman för Karlskoga härad under 1860-talet.

Sedan representationsreformen efter långvariga strider blifvit genomförd, vaknade hos A. E. lusten att åter inträda på den politiska arenan. Han valdes nu hösten 1866 till riksdagsman i Andra kammaren för Nora domsaga med 19 af 36 elektorsröster och bevistade sålunda de tre riksdagarna 1867—1869. Det visade sig emellertid snart, att, under de 15 år som han icke deltagit i de politiska striderna, stora förändringar egt rum, ja, man kunde nästan säga, att ett nytt slägte tagit hand om bestyren. Han insattes visserligen de båda första åren i bevillningsutskottet, men beröfvades detta uppdrag den tredje riksdagen och erhöll då endast förtroendet att såsom valman deltaga i valet af riksdagens justitieombudsman. Han karakteriserades i en vid riksdagens slut utgifven politisk broschyr såsom »gammalliberal i både politiska och kyrkliga frågor». Efter uppnådda 70 år ansåg han sig ock böra med denna treårsperiod lemna uppdraget i yngre händer, därvid måhända i någon mån påverkad af ett doft, af illvilja och afund dikteradt missnöje hos valmännen. Han förmådde emellertid att efter *sin* önskan genomdrifva valet af efterträdare och denne, som ännu innehar uppdraget, bevarar i tacksamt minne den oskrymtade välvilja och vänlighet, hvarmed han städse omfattades af den åldrige, vördnadsvärde f. d. talmannen.

Genom gåfvobref af den 8 juli 1870 donerade makarna ett belopp af 1,500 kronor, hvaraf räntan användes till premier åt skolbarn (jfr sid. 19). Tio år senare hade båda skattat åt förgängelsen. De begrofvos å Karlskoga kyrkogård, där en minnesvård med följande inskrift utvisar deras lägerstad:

HÄR HVILA
TALMANNEN ANDERS ERICSSON FRÅN ÖSTRA KÄRNE
* $17\,{}^{18}/_{3}98$ † $18\,{}^{14}/_{4}80$
OCH HANS MAKA MARIA OLSDOTTER
* $18\,{}^{1}/_{7}01$ † $18\,{}^{13}/_{7}78$.

Makarna voro barnlösa och den efterlemnade, ingalunda obetydliga förmögenheten ärfdes af deras syskons afkomlingar. Bland dessa må här erinras om en af hans brorsöner, bruksidkaren *Anders Ericsson* å Bohult, förut omtalad (sid. 157).

*

Per Erland Lagerhjelm har sin förnämsta lifsverksamhet skildrad sid. 46 här ofvan. Med hänvisning därtill, intages här det *tal*, som af regementspastorn *A. Randel* hölls »vid aftäckningen af Per Lagerhjelms grafvård å Karlskoga kyrkogård den 1 juli 1894», så lydande:

Mine Bröder!

»Gömdt är icke glömdt» säger ett ordstäf, som kan vara både sant och icke sant. Här på kyrkogården omkring oss fins mycket stoft förvaradt sedan århundraden, som trots detta ordstäf är både gömdt och glömdt. Å andra sidan fins också här gömdt mycket stoft, som ännu på långliga tider icke blir glömdt af de efterlefvande, hvilka i tacksam hågkomst nu gå och vårda sina käras hvilorum.

Särskildt kunna vi säga om det stoft, som för $3^1/_2$ år sedan gömdes i *denna* graf, kring hvilken vi nu stå, att det är icke glömdt. Härom vittnar tydligen den talrika skaran, som här är samlad, ty jag är viss om, att det är något ädlare och bättre än blotta nyfikenheten, som dragit de flesta hit i dag.

Och det är ju naturligt, att hvad vi nu förehafva lockat många omkring den nyresta grafvården, ty därunder gömmes stoftet af en märkelig man, hvars jordiska vandring efter sig lemnat märkeliga spår, och som redan, medan han lefde, själf reste åt sig en minnesvård i allas deras hjärtan, som stodo i närmare eller fjärmare beröring med den mannen.

Brukspatronen och Riddaren Per Erland Lagerhjelm var i sanning, om någon, en märkelig man särskildt för denna ort, som med rätta kan vara stolt öfver att hans vagga stod här och att den hädangångne ville hvila i fäderne jorden, som han höll så kär, likasom han ock höll kärt hela sitt fosterland. Det var nog den kärleken, som gjorde, att han i ungdomsåren först beträdde den militära banan, hvilken han dock snart lemnade, då hans verksamhetslust och driftiga ande såg andra fält, där han än bättre kunde arbeta och gagna sin hembygd och sin fosterjord.

Per Erland Lagerhjelm.

Och det dröjde icke länge, förrän det visade sig, att nu hade mannen funnit sin plats och platsen sin man. Det fäderneärfda bruket växte snart under hans insigtsfulla ledning och genom hans okufliga energi, till gagn för denna bygds affärslif, som tog ett jättesteg framåt, i synnerhet sedan han trots alla svårigheter lyckades knyta ett järnband mellan födelsebygden och den öfriga världen, till gagn för tusentals arbetarefamiljer, som funno sin bergning, till gagn för hela vår fosterländska järnindustri. — Det fäderneärfda bruket växte snart ut till ett af vårt lands största enskilda järnverk, hvars produkter nu äro kända och *väl* kända i hela världen.

Nog kunna vi då med sanning säga, att denna den hädangångnes lifsgärning var till välsignelse — till rikt gagn i mer än ett afseende, om den också icke blef till gagn för honom själf, som städse var redo att offra allt för att nå sitt mål och verkligen också i bokstaflig mening offrade allt hvad han egde för framgången af sitt verk.

Men anföraren ensam vinner icke slaget, de djupa leder vinna det åt honom. Detta visste och kände af allt sitt hjärta den idoge och insigtsfulle arbetsgifvaren, och därför var det icke förnäm nedlåtenhet, icke heller klok beräkning, än mindre förställning, utan hans ärliga öfvertygelse och hans stora aktning för arbetet på alla dess grader, som drog honom till dessa djupa leder och gjorde honom till den omtänksammaste husbonde för sina arbetare, hvilkas tillgifvenhet han på det osöktaste sätt förstod att vinna och hvilka alltid betraktade honom mer som en faderlig vän, än såsom en högt öfver dem stående, otillgänglig arbetsgifvare. Han förstod i grund konsten att uppmuntra sitt folk och uppelda *deras* ifver, som stodo under hans husbondevälde, och med denna ifriga skara efter sig hoppades han kunna hinna sitt lifs mål. Pa detta föresatta mål stod hans blick så ihärdigt, att han icke märkte stenarne på vägen till målet, förr än han stupade på dem, om han än stupade med ära. Med vemod måste han lemna detta sitt egentliga verk i andras händer och söka en ny verkningskrets, där han ock arbetade med berömmelse,

men nog gingo hans tankar ofta tillbaka till hans kära Bofors, visserligen med saknad, men också med glädje öfver, att de händer, som togo vid hans arbete, så väl förstodo att bygga på den grund, han lagt.

Men icke blott såsom industriidkare och husbonde var han, som sofver här, en märkelig man, utan i flerfaldiga andra afseenden. Ty fastän det outtröttliga arbetet inom hans egentliga sfer var så stort, att det kunnat kräfva mer än *en* mans hela kraft, så fans ändock i det rediga och kloktänkta hufvudet rum för mycket mer. Där inrymdes också ett brinnande intresse för allmänt väl, särskildt för allt godt och nyttigt, som kunde gagna hans hembygd, och tungt vägde hans ord i vågskålen, då församlingens angelägenheter dryftades, och detta icke på grund af hans framstående plats i världen, utan därför, att man såg, det han alltid ville det bästa. Med aktning hörde man alltid hans mening, äfven om man själf understundom kunde hysa en annan åsigt.

Det är för att hugfästa minnet af Brukspatronen och Riddaren Per Lagerhjelm vi här samlats. Om *Brukspatronen* hafva vi talat. Återstår att tala om *Riddaren*, och sannerligen en *riddare* och ädling var han från topp till tå, äfven om han icke varit det till börden, äfven om icke ordensstjärnor prydt hans bröst. Han var en riddersman i ordets fulla bemärkelse, ibland kan hända för dem, som ej kände honom riktigt, liksom forntidens riddare klädd i det hårda harnesket, men under det till ytan kalla pansaret klappade ett varmt hjärta, som i likhet med riddarne i våra fäders tid, gärna fylde sin broderliga pligt att värna om de bekymrade och nödstälda. Och nödstälda af alla klasser klappade ofta på detta hjärta, och ingen gick ohulpen eller otröstad från den ridderlige mannen med det varma hjärtat och den frikostiga handen. Därför var ock skaran stor af både höga och låga, som med aktning, tacksamhet och kärlek sågo upp till honom, medan han lefde. Ja, därför var ock skaran stor af både höga och låga, som med tårar i ögat och saknad i hjärtat följde honom på hans jordafärd till fädernetorfvan.

Visserligen hade han, liksom alla människor små svagheter, brister och fel, men om grafven vore platsen att orda om en hädangångens fel, hvad skulle väl då komma att sägas vid våra egna grafvar en gång, och dessutom står han nu till svars för En, som dömer och bedömer bättre än vi. Må du, som är utan fel, kasta första stenen på honom. *Vi* vilja det ingalunda, vi vilja endast lägga rosor på hans graf. Och dessa rosor, som vi nu lägga dit, äro minnets, vänskapens och tacksamhetens för den hänsofnes betydelsefulla lifsgärning och för allt det goda han uträttat.

Vi, som samlefvat med honom, behöfva visserligen för vår del ingen annan minnesvård af honom, än den vi sade, att han själf rest åt sig i våra hjärtan, och den minnesvård han bygt åt sig i den för denna ort så vigtiga järnbana, där ånghästen dagligen brusar fram några steg från hans graf. Men slägten varda kommande i denna bygd, hvilka icke personligen kände den framstående mannen, som här sofver den sista sömnen. Må då den minnesvården, den väl förtjänta minnesvården, som vänner rest på hans graf och som med rätta bär denna inskrift: »Samfärdselns, industriens och bygdens häfder vittne om hans verksamhet» icke allenast vara ett varaktigt uttryck för hans samtidas aktning, kärlek och tacksamhet, utan äfven för kommande tider och slägten i denna bygd bära vittne om, att den märkelige Karlskogasonen är gömd men icke glömd. Hvile i frid stoftet af Per Erland Lagerhjelm och falle nu täckelset, som höljer hans minnesvård!

Lagerhjelm, f. 1829 $^{28}/_{5}$ på Bofors, blef student i Upsala 1847; aflade officersexamen 1850; underlöjtnant vid Nerikes regemente 1851 $^{11}/_{7}$; afsked från krigstjänsten 1855 $^{26}/_{4}$. Egde Bofors bruk 1853—1879; var disponent på Kramfors i Vesternorrlands län 1880—1887; därefter bosatt i Nora stad till sin död, som inträffade 1890 $^{10}/_{12}$ under vistelse i Stockholm. Ledamot af komitén angående patentskydd äfvensom skydd för mönster och modeller 1878, var Lagerhjelm vid sitt frånfälle ordförande i styrelsen för Nora—Karlskoga järnväg från

1871, i Nora—Ervalla järnväg fr. 1875, i Vikern—Möckelns och Striberg—Grängens järnvägar samt verkställande direktör fr. 1874. R. V. O. efter Nora—Karlskoga järnvägs öppnande 1873 $^{14}/_{5}$ och R. N. O. 1874 $^{1}/_{12}$. — Gift 1855 $^{17}/_{10}$ i Stockholm med *Jeanette Charlotta Murray*, f. 1834 $^{4}/_{3}$ i samma stad, dotter af grosshandlaren Erik Fredrik Uno Murray och Sofia Charlotta Venus. Enkefru Lagerhjelm är numera bosatt i Göteborg.

Barn, alla födda på Bofors:

Johanna Charlotta Lagerhjelm, f. 1856 $^{25}/_{7}$.

Anna Lovisa Lagerhjelm, f. 1858 $^{19}/_{3}$.

Maria Lagerhjelm, f. 1859 $^{8}/_{9}$.

Sigrid Lagerhjelm, f. 1860 $^{21}/_{10}$. Gift 1881 $^{6}/_{7}$ på Kramfors med affärsdisponenten vid Uddeholms aktiebolag *Karl Leonard Danielsson*, f. 1845 $^{30}/_{3}$ på Aggarön i Mälaren; såsom ingeniör och disponent bosatt på Bofors 1881—1894.

Anna, f. 1863 $^{19}/_{4}$. Stiftsjungfru; † 1866 $^{10}/_{6}$.

Sofia Ulrika Lagerhjelm, f. 1865 $^{19}/_{2}$. Gift 1889 $^{23}/_{4}$ i Nora med regementspastorn vid lifgardet till häst *Fritz Artur Beskow*, f. 1860 $^{30}/_{1}$ i Kalls socken af Jämtlands län.

Karl Gustaf, f. 1867 $^{6}/_{7}$, † 1868 $^{3}/_{12}$.

Per Uno Lagerhjelm, f. 1875 $^{22}/_{6}$; aflade mogenhetsexamen 1893 $^{15}/_{5}$; volontär vid Första Göta artilleriregemente s. år $^{1}/_{6}$; sergeant 1894 $^{20}/_{7}$; elev vid krigsskolan s. år $^{9}/_{9}$; utexaminerad 1895 $^{20}/_{11}$; underlöjtnant vid Andra Göta artilleriregemente s. år $^{6}/_{12}$.

Aktiebolaget Bofors—Gullspång.

Tillägg.

Alfred Nobel, bolagets hufvudintressent från 1894, född i Stockholm den 21 oktober 1833, tredje son till ingeniören Immanuel Nobel och Karolina Andrietta Ahlsell, afled den 10 december 1896 i San Remo vid Medelhafvet, träffad af ett slaganfall, efter en föregående sjuklighetsperiod. Genom sina experiment på sprängämnesteknikens område, sina uppfinningar af dynamit 1867 och af röksvagt krut under en senare tid, har Alfred Nobel på mindre än 30 år skapat nära nog en världsindustri, samt uppnått en finansiell styrka, som söker sin like. Dithän hade han »icke förts genom lyckträffar eller börsspekulationer, utan genom sällsynt förening af ingeniörsduglighet, uppfinnarsnille och affärsförstånd, hvilande på grunden af osvikande heder».

Alfred Nobel var ifrån 1884 medlem af svenska vetenskapsakademien, som äfven tillerkänt honom sin Letterstedtska prismedalj. Vid jubelfesten i Upsala 1893 promoverades han till hedersdoktor i filosofiska fakulteten. I programmet till festen angifves hans enda litterära arbete sålunda: »af trycket utgifvet endast ett föredrag på engelska språket, som belönades med guldmedalj.»

Alfred Nobel, som afled ogift, hade genom i Paris den 27 november 1895 upprättadt och af 4 svenskar bevittnadt testamente, som i bevakningsändamål anmäldes vid Karlskoga häradsrätt den 13 februari 1897, på det sätt förfogat öfver sin ofantliga förmögenhet, att, med undantag af åtskilliga donationer till personer, som stått honom nära, af återstoden bildas en internationel fond för den vetenskapliga forskningens befrämjande, hvarigenom densamma snart sagdt kommer hela mänskligheten till godo.

*

Bolagets verkställande direktör och disponent *Jonas C:son Kjellberg*, lemnade i december 1896 denna sin befattning och tillträdde samtidigt kamreraretjensten i Jernkontoret, Stockholm. Till hans efterträdare har antagits kommendörkaptenen samt chefen för flottans artilleri- och ekipagedepartement i Stockholm *Gerhard Dyrssen*, som tagit afsked ur flottans tjenst och i mars 1897 definitivt tillträdt sin befattning som verkställande direktör och disponent för aktiebolaget Bofors—Gullspång, hvars aktiekapital numera utgör 5 millioner kronor.

OM

KARLSKOGA BERGSLAG

AF

NILS GUSTAFSSON KJELLIN,

»VERMELANDUS».

AKADEMISK AFHANDL., VENTILERAD I UPSALA DEN 5 MAJ 1779.

PRÆSES: C. FR. GEORGII.

ÖFVERS. FRÅN DET LATINSKA ORIGINALET, TRYCKT I UPSALA SAMMA ÅR.

Nils Kjellin, f. 1755 $^{12}/_{2}$, son till dåvarande komministern i Kroppa och Lungsund, sedermera prosten och kyrkoherden i Karlskoga Gustaf Kjellin och Brita Dahlberg (fr. Skarphyttan); student i Upsala 1773 och magister därstädes 1779, sedan han utgifvit och ventilerat efterföljande historiska afhandling om Karlskoga bergslag; prestvigd $^{17}/_{11}$ s. år på kallelse till e. ord. predikant vid adelsfanan; gjorde sedan tjänst som pastorsadjunkt vid Adolf Fredriks församling i Stockholm. Aflade pastoralexamen inför Stockholms stads konsistorium 1781 $^{12}/_{9}$. Tjenstgörande kongl. hofpredikant 1783 $^{28}/_{5}$; erhöll, på begäran, tjänstledighet från denna befattning 1785 $^{23}/_{8}$, för att i embetet biträda sin åldrige fader, jämte nådig befallning till domkapitlet i Karlstad att, efter faderns frånfälle, gifva hofpredikanten Kjellin ett rum på förslaget till Karlskoga pastorat. Förestod här pastorstjänsten under nådåret efter fadern och blef kyrkoherde 1786 $^{8}/_{3}$ med tillträde 1787 $^{1}/_{5}$. Prost öfver Visnums kontrakt 1792 $^{4}/_{1}$. Riksdagsman 1792 och 1812. Predikade på prestmötet 1794. Teol. doktor 1809. Ledamot af Vasaorden 1817, då för tiden en ovanlig utmärkelse. Doktor Kjellin var en fint bildad man med djupa kunskaper och stor förmåga på flera områden. Hans porträtt, måladt i olja och skänkt af hans efterlefvande till Karlskoga kyrka, visar hans ädla, intelligenta drag. Han dog vördad och älskad 1821 $^{4}/_{11}$.

Gift 1787 med *Sara Magdalena Vennerman,* dotter af kyrkoherden i Karlskoga Elias Vennerman och Elisabet Bodin (en sonsonsdotter till bergssex- och nämdemannen Nils Israelsson i Bondebyn, Nora socken, omtalad i »*Noraskogs arkiv*» I: 618). Makarna Kjellin ligga på Karlskoga kyrkogård under en enkel grafsten, omsusad af väldiga lönnar. Af deras barn må här nämnas:

Elis Kjellin, assessor, f. 1791, † 1875, såsom egare till Gelleråsen omtalad sid. 69.

Gustafva Nikolina Kjellin, f. 1801, † 1872. Gift 1824 med brukspatronen å Skogaholm *Sten Mauritz Helling,* f. 1796, † 1858 som disponent vid Alkvettern (jfr sid. 169). Deras dotter *Hilda Karolina Helling,* f. 1831, är sedan 1855 gift med brukspatronen m. m. *Nils Sundin* (sid. 174).

Följande af d:r Kjellin utgifna skrifter uppräknas i HAMMARINS herdaminne: 1) Predikan för Karlskoga häradsrätt i Källmo 1786 $^{1}/_{11}$, tr. i Örebro s. år; 2) Predikan på jubeldagen 1793 $^{8}/_{3}$, tr. i Örebro s. år; 3) Predikan på första prestmötesdagen i Karlstad 1794 $^{1}/_{10}$, tr. i Karlstad 1795; och 4) Likpredikan öfver bergsrådinnan Sara Helena af Geijerstam, född Piscator (jfr sid. 168), i Bjurkärns kyrka 1798 $^{24}/_{5}$, tr. i Karlstad s. år. Däremot nämnes icke Kjellins akademiska afhandling om Karlskoga.

I föreliggande öfversättning af denna afhandling hafva samtliga ort- och personnamn i regeln återgifvits med enahanda stafningssätt, som begagnats i det latinska originalet.

Utg.

Om Karlskoga Bergslag.

§ 1.

Huruvida det berömda bergslagsområde, som numera benämnes Karlskoga, ända från uråldriga tider varit bebodt, kan ej ur historiska källor påvisas, ehuruväl tvifvelsutan det öfriga Vermland då haft odling. Vi sväfva till och med i okunnighet om huruvida Karlskoga haft bebyggare under den tid, då den katolska religionen ännu var rådande här i landet. Ej otroligt synes, att denna så rika, natursköna och för odling väl lämpade trakt, belägen midt ibland andra tätt befolkade nejder, under årens lopp småningom erhållit bebyggare, hvilka måhända sedermera samtliga bortrycktes af den år 1350 öfver hela Vermland rasande farsot, som nämnes *Digerdöden*, hvarefter nejden för en tid af omkring 200 år blifvit lemnad öfvergifven och öde. Svagt stöd åt dylik förmodan lemnar den omständigheten, att en af församlingens kyrkoherdar, Elias Wennerman, midt inne i tätaste skogen säges hafva påträffat mossbelupna stockar och kolbottnar (milbottnar) i ålder vida öfverstigande den odling, som sedermera därstädes kommit till stånd. Säkert och bestyrkt är det emellertid att denna trakt, som varit försedd med en tät skog, mot slutet af katolska tiden benämts *Boa* och *Bodaskogen* och äfven *Möckelsbodar*. Grannborna i socknarne *Qvistbro* och *Knidstad* i Nerike samt *Varnum* i Vermland plägade i denna nejds talrika sjöar och vattendrag, företrädesvis i sjön *Möckeln*, bedrifva fiske, hvarvid de uppförde *fiskarbodar* åt sig för att under sysselsättningen härmed hafva ett bekvämare tillhåll. Måhända hafva dessa bodar sedermera gifvit namn åt skogen. I början af reformationstiden finner man trakten eller åtminstone en del däraf benämd *Varnums skogsbygd a*), hvaraf låter sig förmoda, att den antingen i sin helhet eller delvis tillhört Varnums sockenområde; ty de fåtaliga bebyggarne hade då ännu icke egen kyrka. Emellertid förtäljer en sägen, att dessa alla plägat samlas till gudstjänst i Knidstads kyrka i Nerike. Men enär denna kyrka ligger ganska långt bort, synes det sannolikt, att några äfven begifvit sig till Varnum. Ja en del torde hafva hållit sin gudstjänst i *Bergskyrkan*, sedermera *Fernebo*, nu *Filipstads* kyrka. Hvarifrån socknens första bebyggare kommit, vet man ej. Måhända hafva några af de förutnämda fiska-

a) Handlingar i Kammararkivet.

rena, lockade af ortens vackra och fördelaktiga belägenhet, varit de första, som här uppslagit fasta bopålar. De finnas äfven som tro, att stråtröfvare (stigmän) och flyktingar en gång irrat omkring här i skogarna samt att af dessa omsider några bosatt sig.

§ 2.

För hela Vermland ingick likasom en ny tidsålder då hertig CARL sedermera konung CARL IX, glorvördig i åminnelse, med egen hand öfvertog styrandet af detta landskap, äfvensom samtidigt af Nerike och Södermanland. Denne furste, hvars omtanke i hög grad var riktad på att vårt Vermland skulle föras framåt, såväl med hänsyn till bergshandtering som åkerbruk, lät nämligen till största gagn för framtiden afrödja den ofvannämda *Bodaskogen* och ombesörja densammas odlande. Omkring 1586 påbörjades detta storartade företag *b*), hvarefter bebyggare ditkallades från alla håll ur grannsocknarne såväl i Södermanland och Nerike som i det egentliga Vermland *c*). Att äfven från Finland ett icke ringa antal kolonister torde hafva invandrat ända ned till våra trakter, därom vittnar det än i dag bibehållna namnet *Finnekroken*, som områdets nordliga del af dylik anledning tros hafva erhållit. Sedan kolonisationen genom hertigens försorg sålunda kommit till stånd, byggdes omkring år 1594 åt menigheten egen kyrka *d*), och till erinran om sin välgörare benämdes den nya socknen efter hertigens namn *Karlskoga e*), hvarest äfven hertigen genast tillsatte en kyrkoherde,* som hade att taga vård om församlingens kyrkliga angelägenheter.

Den del af vår nejd, som utgöres af *Bjurkärns* sockenområde, började ungefärligen vid samma tid bebyggas. Men då ännu icke någon kyrka blifvit uppförd därstädes, höll befolkningen sin gudstjänst i Karlskoga kyrka. När sedermera folkmängden ökades, ålades det presterna i Karlskoga församling att hålla särskild gudstjänst för dem af åhörarne, som bodde mera aflägset. Därefter uppfördes en byggnad vid sjön *Ullvettern*, hvarest gudstjänst hölls, till dess att omkring år 1640 sockenborna ombesörjde byggandet af egen kyrka.

§ 3.

Att invånareantalet på det nya området högeligen tillväxte under hertigens styreskap, bör icke betviflas; knappast troligt är dock, att detta genast gjordes till bergslag. Emellertid fins det en sägen, på hvilken några af dem, som i en

b) Se Karlskoga kyrkoarkiv.

c) Detta och mycket annat hithörande har kamreraren vid Trollhätte slussverk, hr FR. FRYXELL, en om Vermlands historia mycket förtjänt man, godhetsfullt meddelat mig.

d) Se Bisk. RHYZELII Vermel. eccles. & litter. Manuskr. Jfr kamrer FRYXELLS samlingar.

e) Det berättas, att hertig Carl, då han första gången färdades genom denna nejd till *Kroppa* bruk och på båt öfverfor sjön *Mockeln*, frågat: hvad heter trakten? Och då roddaren svarade, att den hette *Bodaskogen* eller *Möckelsbodar*, yttrade han:

Har det förr hetat Möckelsbodar,
Skall det härefter heta Carls-skogar.

* *Kyrkan byggdes redan 1586 och kyrkoherde utnämdes samma år den 1 juli, enligt hertigens därom utfärdade bref, hvilket efteråt meddelas som bilaga.* Utg:s anm.

föregående tid skrifvit om saken, och framför allt herr DYRINGIUS, nerking, i sin dissertation »*De metallis*», hållen i Upsala 1673, grundat sina påståenden, som berättar, att hertig Carl förvandlat den nämda *Bodaskogen* till bergslagsområde. Det är dock mera troligt, att hertig Carl visserligen haft i tankarne, att vår trakt skulle drifva någon bergshandtering, men att han af mera maktpåliggande omsorger hindrats att i lifstiden fullfölja sin plan i detta hänseende. Här funnos nämligen hvarken hyttor eller järnverk före 1637. De första privilegier, som, åtminstone så vidt jag har kunnat finna, blifvit meddelade åt inbyggare i vår trakt, utfärdades i drottning CHRISTINAS namn af förmyndareregeringen i Örebro d. 5 Maj år 1639.* I dem nämnes dock ingenting om bergshandtering, utan befolkningen kallas såväl här som i andra handlingar af tidigare datum icke bergsmän, utan bönder. Privilegier, som åsyfta bergshandtering, utfärdades af drottning Christina den 30 Okt. år 1650.** Från denna tid började våra sockenbor att anses som bergsmän*f*); och erhöllo de sedermera under årens lopp privilegier*** af hvarjehanda slag.

Beträffande den civila förvaltningen har på vår trakt gällt liknande bestäm-

f) Samma uppgift återfinnes i PALMSKÖLDSKA samlingarna, ur hvilka jag vill anföra följande: Carlskoga socken . . . dess inbyggjare hafva ahr (Visserligen finnes ej året utsatt, men enligt Bergskollegii handlingar kan det ej vara annat än 1650) fådt Dr. CHRISTINÆ resolution och befallning, att dhe skulle emottaga Bergsbruk och blifva Bergsmän, det dhe och sedan efter yttersta förmögenhet skola sökt efterkomma, så att dhe förutan hambrar, til tolff Masugnar däruti Socknen upbygt, af hvilka til Kongl. Maj:ts ock Kronans inkompst åhrligen utgjöres 130 à 140 Skeppund tackjern, dock med deras stora besvär, omkostnad, mödo ock arbete emedan somblige af Bergsmännen hafva 7, 6, 5, 4, Men ingen mindre än 3 1/2 mil ifrån sina Hyttor ock Maasugnar til Grufvan efter mallm, forty at the hema uti Socknen med största fliit efter mallm sökt, och därpå bekåstat några 100 dagsvärke, dock icke kunnat finna någon som duglig är

* *Bör vara 5 mars 1639. Denna handling finnes intagen i Karlskoga krönika sid. 373.*
Utg:s anm.

** *Anf. st. sid. 392.*

*** Att ord för ord återgifva lydelsen af vår orts privilegier, skulle allt för mycket taga tiden i anspråk; jag vill därför endast i korthet angifva deras hufvudsakliga innehåll. D. 5 *Martii* 1539 [1]) i Örebro, gaf Riksregeringen Socknen befrielse för alt oordenteligit och egenvilligt betungande med Gäst- ock skjutsnings besvär, samt om någon hade där hemman i förläning eller tildelning, han icke skulle hafva magt tränga *bonden* från hemmanet utan låta honom det besittja, så länge han däraf gående rättighet, efter sin pligt ärlägger, och där gör skäl före.

D. 27 Oct. 1647: Confirmerade Drottning CHRISTINA 1639 års resolution, til alla sina delar efter orden i klara bokstafven.

D. 30 Oct. 1650: Gaf Dr. CHRISTINA en resolution af 4 puncter, hufvudsakeligen at Bergsmännen få odrifne, för skatt och utlagor njuta och besitta deras bergsmanshemman.

D. 11 Dec. 1667: Riksregeringens resolution, at som denne Bergslag, framför andra bergslager i riket är med Landtogs gjärden besvärad, så at de i sina blåsningars fortsättjande hindras, ehuru denna gjärd är til hälften förmedlad; så skola de för den samma aldeles befrias, så framt de drifva blåsningarne så högt, at hvart helgärds hemman kan frambringa 2 Skpd. Tackjärn i Tionde och de mindre i proportion.

D. 6 Oct. 1673: Stadfästade Konung CARL XI alla ofvannämnde Kungabref ock Resolutioner, til alla sina delar ock innehåll, för ortens då varande inbyggare, ock dess efterkommande, ock befriar i synnerhet *Carlskoga* för alla stora Gjäst ock Skjutsnings besvär, m. m.

Dessa privilegier förvaras alla i afskrift bland öfverdir. EM. AF GEIJERSTAMS samlingar, af hvilka jag med utmärkt välvilja tillatits taga del.

[1]) *Tryckfel för 1639. Utg:s anm.*

melser och enahanda rättsordning som i det öfriga Vermland, och då i mån af folkökningen tvister uppkommo, afgjordes dessa af *underlagmän g*), hvarom, så vidt jag vet, året 1629 lemnar det första vittnesbördet *h*). Vid denna sakernas ordning förblef det ända till år 1668, då provinsen Vermland på egen begäran erhöll särskild *häradsrätt*, hvarom kungl. dekret utfärdades d. 18 Sept. samma år.* I denna stadga bestämmes det, att vår trakt skall höra till den del af Vermland, som från äldsta tider till våra dagar burit namnet *Östra-sysslet i*).

§ 4.

Låtom oss nu rikta våra blickar på den ställning, hvaruti trakten för närvarande befinner sig. *Karlskoga bergslag* är belägen inom Vermlands gränser och innefattar uti sig tvenne sockenområden *Karlskoga* och *Bjurkärn*, tillika med kapellförsamlingen *Karlsåsa k*). Angränsande socknar mot öster äro *Nora* och *Grythyttan* i Vestmanland, i sydost ligga *Knidstad* i Nerike och *Rudskog* i Vermland. I norr tillstöter *Kroppa* socken, i vester *Lungsund* och *Varnum* samt rakt i söder socknarne *Visnum* och *Nysund*, alla de sistnämda belägna i Vermland. Dessa gränser blefvo noggrannt fastställda och bestämda vid ting, som hölls d. 3 Febr. 1666 *l*).

g) Detta embete hafva nedannämda personer innehaft: år 1629 *Petr. Doberus*, assessor i Åbo hofrätt; år 1631 *Zacharias Andersson Rinkstadius;* år 1632 återigen *Doberus;* år 1637 *Jac. Lithmenius;* år 1640 *Matth. Ericsson Plenningskold;* år 1664 *Salomon Pedersson*, från hvilken den adeliga ätten *Cederstedt* härstammar.

h) Karlskoga dombok.

i) Följande personer hafva varit häradshöfdingar i vår domsaga: år 1669 *Henr. Larsson Eding;* samma år erhöll riksrådet *Gustaf Posse* kungl. fullmakt på att här vara domare. Dennes ställföreträdare voro *Elias Alm*, *Gust. Ekebom*, *Magn. Gustafsson Ekebom;* år 1676 efterträdde sonen frih. *Leonard Gustafsson Posse* sin fader; år 1682 *And. Milander;* år 1695 *Christ. Moback;* år 1708 *Ol. Lundstedt;* år 1730 *C. von Nummers;* år 1756 *Ol. von Nackreij;* år 1761 *Jon. Ferner*, som ännu innehar embetet. För meddelandet af dessa och åtskilliga andra till ämnet hörande upplysningar har jag att tacka herr E. Fernow's vänskapliga tillmötesgående. Sjelf är denne en kunskapsrik forskare i Vermlands häfder.

k) Kapellförsamlingen *Karlsåsa* är i sjelfva verket ej afsöndrad från Karlskoga församling, ehuruväl det från år 1736 medgifvits ett antal familjer att genom egen prest hålla gudstjenst.

l) »Näst vitthnade samthlige nemnbden, att Carlskoga Bergslagsråå emot Nora Socken begynner i Elgbrickan och går sedan i Strålsiörå, emellan Nora samt Lekebergslagen ock här. Tädan i Skildnare bro. Tädan i Svinehögden emellan Lekebergslagen ock här. Tädan i Abboreholmen i midsiön Öhlen, tädan i Lilleforssen, tädan i stora sten i Agen, ock Grytsiöhögden emellan Rudskoga Socken ock här. Tädan i Vismebäcken emellan Visnums socken ock här. Tädan i Svartnäset i Vismen, tädan i Bergkärs noor, tädan i små Vilångsnoor, tädan i Mögsiöbäck ock Mögsiön, tädan i Vilångsön, tädan i Ryggebärget, tädan i Nässundsholmen, emellan Varnums Socken ock här. Tädan i midian Hyttesjön, tädan i Djupnoret, tädan i Forsselfven, emellan Lungsund ock här. Tädan i Vargebroen, tädan i högsta Sunnkärrs högden, emellan Kroppa ock här. Tädan i Stenràet i Ryckhultet, som skiljer Kroppa ock Grythytta ifrån Carlskoga. Tädan i Bläckekärn, tädan i Gällsiön, tädan i Tvärälfven, emellan Grythyttan ock här. Tädan i Kortforssen, och Elgebrickan, emellan Nora ock här.»

* *För att rätt förstå denna uppgift torde böra erinras, att i Vermland beklåddes domare-embetet af något* riksråd, *som tillika var* lagman, *men merendels dömde genom någon underlagman eller, som de stundom skrefvo sig, »lagmansdom i värjo hafvande». I andra delar af riket voro* häradsting *inrättade, hvarifrån man fick vädja under lagmannen; men sådant hade här länge varit ur bruk och man började småningom inse olägenheterna häraf. Till deras afhjälpande föreskrefs genom k. resol. den 18 september*

Med hänsyn till den civila förvaltningen lyder socknen, likasom en gång hela Vermland, under landshöfdingeembetet i Örebro, i kyrkligt hänseende hör den till Karlstads stift.

Karlskoga socken har en utsträckning af 3½ mil i längd samt 2 mil i bredd. Bjurkärns socken är 2⅛ mil i längd och omkring en mil i bredd. Vår trakt är en af de naturskönaste, som man kan få se. Såsom belägen nästan midt emellan 4 städer, har den äfven ett för ekonomiska intägter gynnsamt läge; i söder ligger Örebro och i norr Filipstad, hvardera på ett afstånd af 4 till 6 mil, vesterut Kristinehamn 1½ till 3 mil och i öster Nora 3 till 5 mil aflägset.

§ 5.

Synnerligen rik är vår bygd på sjöar och vattendrag. De förnämsta bland sjöarna äro *Ullvettern*, *Frövettern*, *Alkvettern*, *Lohn*, *Immen*, *Möckeln* m), *Öhlen*, *Vilången*, *Vismen* och därtill ett stort antal mindre sjöar och träsk. Väl värd att räkna till de större elfvarnes antal är *Knapforsen*, hvilken, kommande från sjön *Alkvettern*, upptager nästan allt vatten, som nedflyter från Filipstads bergslag, äfvensom vattnet från en mängd sjöar och strömdrag, som äro gemensamma för Kristinehamns och Filipstads bergslagsområden samt socknarne *Kroppa*, *Lungsund* och *Bjurkärn*, hvarefter den utflödar i södra ändan af sjön *Lohn* n). Därifrån för *Timselfven* vattenmassan vidare fram till järnverken *Björkeborn* och *Bofors*, hvarest den afbördar densamma i sjön *Möckeln*. På kort afstånd härifrån inmynnar äfvenledes i sjön Möckeln den ansenliga *Svartelfven*, som dessförinnan dels stryker utmed den östliga gränsen af vår trakt, dels äfven flyter inom Karlskoga sockenområde mot söder. Innan Svartelfven berör vår trakt, inflödar i densamma nästan allt det vatten inom Filipstads bergslagsområde, som ej aftömmer sig genom Knapforsen, för att nu ej nämna de vattenflöden, som på skilda håll från Vestmanland, Dalarne och Nerike upptagas i Svartelfven. Ån *Vahlan* (*Vahlåse-elf*), som mynnar ut ej långt från de båda förutnämda, tillför vatten från Nerike och lemnar ytterligare ökning åt vattenmängden i sjön Möckeln, i hvilken dessutom på skilda håll ett flertal mindre åar utrinna. Ur denna sjö, som från norr till söder mäter en mil i längd, nedlöper *Degerforsen* vid järnverken *Degerfors* och *Håkanbohl*. Här ändrar den namn och kallas *Letelfven*, som sedermera mynnar ut i sjön *Skagern* och därifrån medels *Gullspångsån* uttömmer sig i den väldiga sjön *Wenern*.

1668 »att, i anseende till aflägsenheten från Göta hofrätt, och det besvär, som en och annan haft med extra ordinarie kommissorialrätter, skulle de få häradshöfdingerätt; *dock skulle nuvarande lagman oafkortadt njuta sin lagmansmark 8 öre och tingskostnad, men häradshöfdingen 6 öre och tingsgästning. Därefter skulle* bägge instantierna inrättas i Vermland som annorstädes.» *Provinsen indelades nu i två domsagor, då Karlskoga förlades till den östra.* Utg:s anm.

m) Högeligen misstager sig TUNELD, da han i sin Geogr. öfver Sverige s. 427, uppger sjön *Möckeln* vara belägen inom Elfdalens område och att Svartelfven där förenas med Svartån. Elfdalen ligger nämligen 8 à 10 mil norr om vår trakt.

n) Med dessa vatten sammanflyter ej *Svartån*, såsom det uppgifves i E. FERNOWS (eljes) välskrifna dissertation *De regione Vermelandorum metallica*. Ty denna å kommer från Filipstadstrakten och flyter norrut till Elfdalens område, hvarest den förenar sig med *Klar*- eller *Storelfven*.

Mindre betydande vattendrag äro *Trösen, Kedjan, Lerelfven, Elgsimsån* m. fl., hvilka samtliga inflöda i större vatten för att sedermera vid Degerfors upptagas i Letelfvens vattenmassa. Alla dessa mindre strömmar, undantagandes Trösen och Lerelfven, rinna upp inom vårt bergslagsområde. Dessutom hafva de åar, som stryka förbi städerna Örebro och Kristinehamn, sina källor här på trakten.

§ 6.

Likasom vårt bergslagsområde är deladt i tvenne församlingar, af hvilka den ena är moderkyrka, den andra annex, så finner man därstädes också tvenne kyrkobyggnader.

Karlskoga träkyrka byggdes år 1594 på hertig Carls föranstaltande.* Den är belägen på en naturskön plats invid sjön Möckeln och ligger nästan midt i socknen. Läktare uppfördes 1660. År 1704 utvidgades kyrkan och förvandlades till korskyrka. Den är att räkna till en af de största i hela Vermland och saknar ingalunda prydnader och dyrbarheter. Altarkärlen af silfver hafva skänkts af den fordne egaren till järnverken vid Björkeborn, *Abr. Robsahm.* Och den nya predikstolen, målad i marmor, lät egaren till järnverken vid Degernäs, *Johan Camitz*, år 1774, på egen bekostnad uppföra och dekorera. Äfven ses på närmaste korväggen den af församlingen bekostade tafla, mätande 4 alnar i höjd och $2^1/_2$ aln i bredd, på hvilken vår nådige konung GUSTAF III:S tal till rikets ständer den 21 Aug. 1772, ristadt i guldbokstäfver, läses. I tornet, som sluter sig till tempelväggarne, hänga tvenne *klockor*, gjutna i Örebro 1768, som hafva den bästa klang, ehuru de tillsammans knappast väga 20 skeppund *o*).

* *Såsom forut är sagdt, byggdes Karlskoga kyrka redan 1586. Enligt bref af den 29 juni s. år hade hertigen »gunsteligen skänkt bönderne uppå Mockelsbodar till kyrkobyggning» 6 tunnor råg.*
Utg:s anm.

o) Pastorslängden, hemtad ur kyrkböckerna, torde lämpligtvis här kunna anföras:

Olaus Johannis (*Olof Hansson*, såsom han själf skrifver sig) utnämdes af hertig Carl till pastor 1594,[1]) † 1626. De finnas som anse, att denne redan någon tid, innan pastorsbefattningen anförtroddes honom, tjänstgjort som prest i denna nya församling och under namnet »Olaus in Måla» underskrifvit Upsala mötes beslut år 1593, hvilken uppgift emellertid är ganska tvifvelaktig.[2])

Jacobus Jonæ. Stud. i Ups. 1606. Past. i Karlsk. 1627. Anklagad för hvarjehanda förseelser, i främsta rummet för oupphörliga trätor med sin komminister, *Zacharias Silvius*, erhöll han 1645 befallning att frånträda tjänsten. Då man sedermera tog i öfvervägande hans höga ålder och tjänsteår, blef det honom dock medgifvet att blifva förflyttad till den mindre församlingen *Kroppa*, hvars pastor *Laur. Philippstadius* i stället skulle erhålla hans plats. Öfverenskommelsen härom uppgjordes inför konsistorium i Mariestad, men blef sedermera aldrig satt i verket. Jacobus dog nämligen 1662 såsom pastor i Karlskoga. Mot slutet af sin lefnad blef han rubbad till förståndet och miste synförmågan.

Mag. *Anundus Haqvinius.* Kom till Upsala 1644, där han blef promoverad till magister. Vikarierande pastor i Karlskoga 1658, ordinarie 1663. Han lofordades för sitt stora nit om församlingsbornas undervisning, en sak som också var i hög grad af behofvet påkallad, hvilket kan inses däraf, att

[1]) *Utnämningen skedde redan den 1 juli 1586, enligt det som bilaga meddelade hertigens bref af samma dag.*
Utg:s anm.

[2]) »Olaus in Måla» var sannolikt från Målla socken i Elfsborgs län. »*Olaus Johannis Gestricius*», den förenämde kyrkoherden Olof Hansson, har dock underskrifvit mötesbeslutet, men i egenskap af »hof- och fältpredikant» hos hertig Carl. Jfr »*Karlskoga kronika*» s. 396.
Utg:s anm.

Äfven kyrkan i *Bjurkärn* är en träkyrka, belägen ungefär 2½ mil norrut från den förut nämda på en slätt mellan sjön Ullvettern och träsket Bjurkärn, hvilket senare tilläfventyrs gifvit namn åt både kyrkan och socknen. Kyrkobyggnaden uppfördes år 1640, tillbyggdes år 1671, och blef ytterligare utvidgad år 1704, då den erhöll form af en korskyrka.* I storlek uppnår den ej Karlskoga kyrka. Men prydnad och vacker utstyrsel saknas ej, till hvars förhöjande i ej ringa mån den adeliga familjen *Linroth* bidragit. Denna familjs grafmonument af sten återfinnes äfven på kyrkogården invid kyrkan. I tornet hänga endast tvenne klockor *p*).

Båda kyrkornas tak äro öfverdragna med järnplåt *q*).

---

vid hans ankomst hit det icke fanns mer än tre bergsmän i församlingen, som förstod att använda psalmbok. Han afled 1691.

Petrus Pauli Tingström. Stud. i Ups. 1673. Past. i Karlsk. 1693. † 1702.

Sveno Benedicti Lethström. Född 1668. Stud. i Ups. 1688. Komm. i Rudskog 1691. Denna befattning afsade han sig. och begaf sig till Upsala, där han promoverades till magister 1700. Omedelbart tillsattes en regementspastor *Wennerstedt* i hans ställe. Han blef pastor i Karlskoga 1703. Prost 1721. † 1724.

Andreas Waller, upländing. Född 1678. Stud. i Ups. och därefter kapellpred. i Litslena i Upland. Regementspastor vid Nerikes och Vermlands regemente 1703. Fången vid Pultava och förd till Sibirien. Återvände till fäderneslandet 1722. Pastor i Karlskoga med kongl. fullmakt af 1726. Afled 1739.

Mag. *Erlandus Svenonis Faxell.* Stud. i Ups. 1717. Erhöll lagern 1722. Prestvigdes 1728. V. pastor i Karlstad 1729. Eloqv. lektor därsammastädes 1731. Pastor i Karlskoga 1741. Prost 1744. Bortgick ur lifvet 1754.

Mag. *Jonas Laurentii Hedlund.* Född i Lungsunds församling af fattiga föräldrar år 1711. Kom till Ups. 1733. Prestvigdes 1741. Magister i Ups. 1743. Komminister i Filipstad 1744. Pastor i Karlsk. 1757 och dog, just som han stod i begrepp att tillträda denna befattning.

Mag. *Elias Wennerman.* Född 1714. Stud. i Ups. 1739. Prestvigd 1744. Phil. mag. i Lund 1748. Samma år komminister i Wisnum. Past. i Karlsk. 1760, † 1771

Gustaf Gustavi Kjellin. Nuv. pastor. Född 1714. Inskr. i Karlstads skola 1728. Stud. i Ups. 1732. Prestv. 1738 och s. å. kapellpred. i Kroppa och Lungsund. Past. därsammastädes 1758. Past. i Karlsk. 1773. Prost 1776.

p) I Bjurkärn hafva följande varit komministrar:[1])

Zacharias Olavi Sylvius, son till den förste pastorn i dessa församlingar. Han var komminister före 1640 och var den förste som beklädde embetet. Drunknade i Knapforsen 1668.

Andreas Jonæ Glaf. Studerade i Dorpat. Prestv. 1664. Komm. i Bjurkärn 1669. † 1694.

Ericus Nicolai Tingberg. Inskrifven vid Åbo univ. 1677. Studerade sedan i Dorpat. Prestv. 1694. Komm. i Bjurk. 1695. † 1732.

Andreas Olai Vennerström. Stud. i Ups. 1714. Prestv. 1725. Pastorsadj. i Borgvik 1729. Komm. i Bjurk. 1734. Dog 1755.

Johannes Palin. Stud. i Ups. 1736. Prestv. 1738. Pastorsadj. i Hesselskog å Dalsland 1744. Komm. i Bjurk. 1756. Innehar ännu sysslan.

q) Kapellet *Karlsåsa* kyrkobyggnad är ännu ej uppförd, ehuru tillståndsbref erhölls redan år 1736. Gudstjänsten förrättas i en sal vid *Carlsdahl,* och presterna härstädes hafva, ända sedan kapellförsamlingen kom till stånd, åtnjutit underhåll och lön af egaren till nämda verk. Sedan år 1736 hafva följande här varit kapellpredikanter:[2]) *Ericus Mose,* Ner., *P. Ramzelius,* Ost. Goth., *P. Strokirk,* Mag. *D. S. Bodin, Joh. M. Harling,* Mag. *A. Lindstedt,* Vermel., och *C. C. Hagrælius,* Smol. De tillsättas af Carlsdahlsverkets egare utan hänsyn till landsmanskap, ehuruväl de, som förvalta sysslan, lyda under konsistorium i Karlstad.

* Jfr sid. 181 här ofvan.
[1]) Jfr sid. 182.
[2]) Jfr sid 136.
Utg:s anm.

§ 7.

Vårt bergslagsområde omfattar inalles $64\frac{17}{24}$ hemman. Af dessa äro $38\frac{3}{4}$ skattchemman, $16\frac{23}{24}$ krono-, $2\frac{3}{4}$ rå- och rörshemman och 2 säterier; oberäknadt 10 bergstorp, 2 utjordar, 2 bruksgårdar, 40 ej skattlagda torp och 1 prestebol *r*), hvilka samtliga, flertalet fyrdcladc, bebos af folk, som drifver bergshandtering *s*). *Jordmånen* utgöres dels af *lermylla*, här på trakten benämd *lenjord*, dels af (s. k.) *specklera*.

Bland traktens egendomar förtjänar i främsta rummet nämnas *Ahlqvitterns säteri* i Bjurkärns socken, beläget vid nordsidan af sjön Alkvettern på en af de vackraste punkter i hela Vermland. Gården är af ansenlig ålder. Trots efterforskningar har jag dock icke lyckats utröna, vid hvilken tid den blef frälsegods. Undcr sådan titel finnes egendomen emellertid införd i 1584 års jordebok och räknas då tillhöra den i dct föregående omnämda *Varnums skogsbygd*. Den hade sålunda frälserättigheter redan innan hertig CARL lät uppodla trakten. Rörande gårdcns äldste egare är ingenting kändt, men i de offentliga urkunderna möta undcr skilda tider namnen *Boo Ribbing*, *Sophia Stenbock** samt medlemmar af slägtcn *Lilljehök*, hvilka senare omkring år 1660 öfverläto eganderätten till godset åt *Elias Linderot*. Denne förenade härmed *Silfverhyttans* masugn och järnverken vid *Laanfors*, hvilka voro i *Linrothska* familjens ego till år 1769, då de öfverlätos till öfverdirektören välb. herr *Em. af Geijerstam*. Till gården hör tillräckligt med skog, som mest användes till järnverken vid Laanfors, fruktbara åkrar, ängar med frodig gräsväxt, en stor och vacker trädgård, där Linrothska familjen låtit anlägga ctt *orangeri t*).

Sätcriet *Boo* i Karlskoga socken är beläget ej långt från kyrkan och har

r) För dessa uppgifter har jag att tacka nuvarande fogden *Gust. Broling*. Före honom hafva följande personer förvaltat detta embete: år 1620 *Gil. Matsson*; år 1629 *Mårt. Drotz*: år 1645 *Olof Olsson*, bergsman; år 1654 *Gilius Giliusson*; år 1665 *Henr. Johansson*; år 1679 *Joh. Norin*; år 1689 *L. Wikland*; år 1691 *N. Norman*; år 1692 *E. L. Ekman*; år 1695 *H. Staf*; år 1711 *A. Berger*; år 1726 *J. Berg*; år 1729 *Joh. Beckman*; år 1746 *P. Collin*.

s) Nedanstående anteckning, som måhända anger, att nästan hela området fordom ansågs vara — att jag så må säga — *regalt*, har meddelats mig ur Pl. R. och C. D. FERNOWS saml.: »År 1667 den 6 Juli gaf K. CARL den XI Assessor *Magnus Cronström* förpantningsbref på Carlskoga, för 9264 dal. 14 öre $9^1/_3$ pgr. S:mt, hvilket blef Transporterat på Cancelleren *Esaias von Puffendorf* 1679 den 1 Juli. Detta blef sedan öfverlämnat till *Robsahmiske* arfvingarna på Bofors, hvilka icke förr än 1753 d. 31 Oct. blefvo af Kammar Collegio utlöste, med 3335 dal. 4 pgr. S:mt. resterande capital ock interesse.»

t) I huru hög grad denna egendom under loppet af ett århundrade gått framåt, utvisar en af Lilljehökarne undertecknad och till den nye egaren El. Linderot öfverlemnad inventarieförteckning. Årliga utsädct var på den tiden endast 6 tunnor säd och höskörden belöpte sig ej till mera än 40 lass. Numera utsås 100 tunnor, och ända till 1,000 lass hö skördas och inbergas i ladorna. Visst är att egendomen på ett märkligt sätt upparbetats af välb. *af Geijerstam*. (Se gamla handlingar, som förvaras på Ahlqvittern.)

* **Sofia Stenbock**, † *1662, enka efter kanslirådet* **Per Nilsson Natt och Dag**, *egde det närbelägna frälsehemmanet* **Ullvettern**. *Däremot egde hon icke Alkvettern. Vid Karlskoga häradsting den 7 februari 1651 »beviljades syn emellan Ullvettern, välb. h:u Sofia Stenbocks frälse, och Bjurkärnstorp, krono».*

Utg:s anm.

ett behagligt läge. Åkrar och ängar äro af utmärkt beskaffenhet och trädgården ej oäfven. Egaren till gården var en gång en medlem af den berömda *Bjelke*-slägten (måhända just den *Thure*, hvilken såsom bekant blef halshuggen i Linköping). Medan denne råkat i onåd hos regeringen, blef hans egendom omkr. år 1600 *u*) tilldömd kronan. Från kronohemman blef Boo sedermera skattehemman och med sådan eganderätt erhöll assessor P. *Doberus* år 1630 gården af konung GUSTAF ADOLF.* Åt egendomen beviljades omsider frälserättigheter den 9 Maj år 1649, samtidigt med att den då öfvergick i statssekreteraren *Liljeströms* ego *v*). Dennes efterkommande afträdde besittningsrätten åt inspektor *Chrisp. Flygge*. Med gården voro då äfven järnverken vid Björkeborn och Bofors förenade. Dessa besittningar öfverlätos sedermera samtliga till en viss *Jacob Robsahm* och dennes barnbarn erhöllo af konung FREDRIK I tillståndsbref på att, ehuru ofrälse, få hafva gården i sin ego. Järnverket vid Björkeborn tillhör ännu samma familj, under det att själfva gården i förening med Boforsverket oupphörligt bytt om egare.

Utom de nu nämda finner man inom Karlskoga socken endast få egentliga bruks- och herregårdar; bland dessa nämnas i främsta rummet *Strömsnäs* och *Degernäs*, hvilka tillhöra egarne af *Degerfors* järnverk. Strömsnäs, som helt nyligen uppodlats och byggts, är beläget söderut vid sockengränsen. Degernäs ligger en fjerdingsväg längre i norr. Båda hafva ett vackert läge vid Letelfven. Åkrar och ängar gifva rik skörd, jordmånen är fruktbar och skogen ymnig, hvilken senare är bestämd att användas för järnhanteringens behof. Gården *Vahlåsen*, som hör till Vahlåsens järnverk, är belägen på östliga stranden af sjön Möckeln, där, hvarest ån *Vahlan* har sitt utlopp i sjön. Gården *Björkeborn*, som tillhör egarne af Björkebornsverket, ligger vid Timselfven invid själfva järnverket. Här finnes en nyligen anlagd trädgård, som ter sig synnerligen lofvande. Åker och ängsmark såväl till denna gård som till gården Vahlåsen är af ungt datum, och befinner sig i ständig tillväxt genom nyodling på tjänliga ställen. Gården *Carlsdahl* begyntes år 1737 att odlas och byggas vid Svartelfven af öfverdirektören *Carl Dan. Luthman*. Denna gård upptager Karlskoga sockens äfvensom provinsen Vermlands yttersta gränsområde. God ängsmark finnes och icke oäfna åkrar, ehuru nyodlade. Hit hör ett vidsträckt skogsområde. Förutom *kyrkoherdebostället* finnas på vår trakt *boställen för komminister och länsman*. Med hänsyn till skogsegor, åkrar och ängar äro de väl utrustade. Alla öfriga gårdar i socknen äro bergsmanshemman. Invånareantalet i sin helhet belöper sig detta år till 5,074 *x*).

u) Karlskoga dombok.

v) Riksrådet *Chr. Bondes* i drottning CHRISTINAS namn utfärdade bref om denna sak har jag själf sett i bevittnad afskrift bland handlingar, som förvaras på egendomen Boo.

x) Den årliga skatten, såväl den af gårdarne, som den personliga, utgör ungef. 1570 daler s:mt, utom 104 tunnor spannmål jemte ränta, som beräknas för vissa allmänna behof.

* Assessor Dober *köpte* Bo hemman *till skatte* enligt bref den 10 mars 1630. *Utg:s anm.*

§ 8.

Hyttorna och järnverken i vår trakt bilda tillsammans en bergslag *y*). I järnverken, som hafva 9 hammare, smidas årligen 5,419 skeppund och 17 lispund stångjärn. Följande finnas inom Karlskoga socken:

Järnverket vid *Björkeborn* eller *Backa*, som har tvenne härdar, byggdes af *Martin Drotz* och erhöll privilegium d. 23 Febr. 1639. Här smides 580 skeppund. Kniphammare och stålhärdar hafva äfvenledes upprättats härstädes, med privilegium af 12 Nov. 1772.

Järnverket vid *Bofors*, beläget på kort afstånd från det förra vid Timselfven, byggdes af samme Drotz, och erhöll privilegium d. 24 Nov. 1646.* Här finnas tvenne härdar, i hvilka årligen 928 skeppund järn förarbetas.

Vahlåsens järnverk ligger vid ån *Vahlan*. Med tvenne hammare och vid tvenne härdar bedrifves järnsmidet här med rask fart. Den ena hammaren uppsattes år 1639, och har privilegium af d. 1 Febr. 1642. Egaren till detta verk, *Ysing*, erhöll äfven 1649 d. 12 Nov. privilegium på anläggandet af en verkstad för järntillverkning, men lät aldrig sedermera bygga sådan. I stället uppfördes måhända den andra nu befintliga hammaren med tillhörande härd. Äfven har jag funnit att d. 30 Nov. 1712 privilegium utfärdats för *Joh. Ysing* på upprättandet af verkstad, där värjor och diverse andra vapen för krigsbruk skulle förfärdigas. Men någon sådan kom ej till stånd. För närvarande smidas här 1,111 skeppund järn.

Degerforsverket vid Letelfven har tvenne hammare och tre härdar. Privilegium för den ena af dessa hammare finner jag hafva blifvit utfärdadt för *Georg Camitz* d. 16 Okt. 1660, dock med vilkor att han icke skulle uppköpa kol inom Karlskoga bergslagsområde. Men alldenstund hans egen skog lemnade tillräckligt med kol, erhöll han den 8 Okt. 1666 privilegium på anläggandet af ännu en hammare med härd. Utan vederbörligt tillstånd uppbyggde egaren af detta verk äfven en fjärde härd, som emellertid på förständigande från Bergskollegium af d. 1 Juni 1689 åter indrogs. Här smidas 1,070 skeppund och 12 lispund.

Kortforsverket vid Svartelfven *z*), som har två härdar, begynte byggas af

y) Grufvor hafva inom vårt område ej kunnat anträffas, ehuru man nedlagt mycken möda och kostnad på sökandet efter malmådror. Under gräfning hittades vid ett tillfälle i norra delen af Karlskoga socken malm af rik järnhalt, dock af sådan beskaffenhet, att man därur ej kunde erhålla dugligt järn. Helt nyligen har arbetet återupptagits i samma grufva. Jag hoppas att det denna gång måtte lemna ett gynnsammare resultat. Lemningar af silfvergrufvor finnas äfven, bland hvilka den vid Ahlqvittern, som säges vara 70 alnar djup, står såsom ett vittnesbörd om fruktlöst arbete.

z) Vattnets höjd öfver hafvet är på detta ställe så betydande, att i hela Vermland, Vestmanland, Nerike och båda Götalanden ingenstädes finnes en vattenyta med högre belägenhet, och den höjer sig 502 fot öfver Östersjön. Se *Lärda tidningar* 1770, n:r 64 (62)[1]) Invid detta verk står midt i elfven en triangelformig sten, som fordom var gränsstenen för de trenne landskapen Vestmanland, Nerike och Vermland.

[1]) *Att denna uppgift är ett rent nonsens, torde icke behöfvas mycken lärdom att inse. Eller vill man verkligen påstå, att Svartelfven från sitt ursprung ända till ifrågavarande ställe vid Kortfors rinner uppåt och först därifrån börjar falla nedåt??* — Utg:s anm.

* *Detta privilegium utfärdades för borgaren* Paul Hosman *i Arboga (jfr sid. 77).* Utg:s anm.

Joël Stensson; men det synes hafva fullbordats af *Joh. de Beche*, sedan privilegium erhållits d. 18 Dec. 1669. Smidet utgör 808 skeppund stångjern *a*).

I Bjurkärns socken ligga verken *Öfre* och *Nedre Laanfors* vid ån Kedjan på kort afstånd från hvarandra. De hafva två hammare och fyra härdar. Öfre hammaren erhöll privilegium d. 29 Okt. 1660, den nedre d. 2 Dec. 1687. Egare var då *Elias Linderot*. Dessa verk voro vid sin uppkomst förbundna med säteriet Ahlqvittern. Här smidas 925 skeppund och 5 lispund *b*).

Tretton hyttor finnas. Den äldsta af dessa är *Åsjöhyttan* i Bjurkärns socken, hvilken jag förnummit eger privilegium af d. 30 Jan. 1638. Här lär det fordom hafva funnits tvenne hyttor, hvilka emellertid sedermera sammanslagits till en. *Granbergsdalshyttan* byggdes 1642, men erhöll ej privilegium förr än den 6 Nov. 1649. *Sibbersbodahyttan* byggdes år 1646 och erhöll privilegium den 4 Nov. 1651. *Immetorpshyttan* byggdes år 1655, fick privilegium 1659 d. 12 Mars. År 1655 byggdes dessutom *Gelleråse-* eller *Lohntorpshyttan*, *Hällsjöhyttan*, *Knapforshyttan*, *Linnebäcks-*, *Qvarntorps-* och *Qväggeshyttan*, hvilka alla på en och samma dag, d. 15 Mars 1659, förságos med privilegier. *Strömtorpshyttan* byggdes år 1655, med bergmästaren Sten Anderssons goda minne, men erhöll ej privilegium förr än d. 2 Maj år 1688.* Tidpunkten, då *Silfverhyttan* byggdes, är ej känd. Säkert är emellertid, att den varit afsedd för smältning af silfvermalm, hvaraf man här påträffat en ådra. Men när denna tog slut, förvandlades den till en järnhytta. Privilegium erhölls d. 14 Dec. 1685. Hyttan vid *Carlsdahl* säges först hafva blifvit anlagd af trenne bröder af finsk börd år 1640 och efter den äldste, *Mattes*, erhållit namnet *Matzahyttan*, hvilket namn sedermera utbyttes mot *Nya Elfhyttan*. Denna hytta köptes år 1736 af öfverdirektören *C. D. Luthman*, som i stället för den gamla hyttan lät uppföra en ny af sten, hvilken var den första af sådant slag i vår då till Nora hörande bergslagsbygd. Sedermera inrättade han äfven ett *gjuteri*, i hvilket göts en stor mängd gjutgods för Sahlbergs grufvors och

---

a) Verken vid Degerfors, Kortfors och Vahlåsen höra, såsom belägna utom Svartelfvens östliga strand, till *Nora bergmästaredöme*. Detsamma gäller om hyttorna vid Carlsdahl, Immetorp och Sibbersboda, som i det följande komma att närmare omnämnas. Bergmästare i distriktet hafva följande varit: *Sten Andersson* före år 1665, *Knut Larsson* år 1666, *E. O. Schnack (Schneckenberg)* år 1675, *Jac. Hatz (Åkerhjelm)* år 1698, *Er. Larsson Stockenström* år 1712, *Er. Bergensköld*, som för närvarande innehar sysslan. [1] De öfriga af vår trakts såväl hyttor som järnverk lyda under *Filipstads bergmästaredöme*, som skötts af följande embetsmän: *Sten Andersson* år 1637, *Er. Johansson* år 1656, *Anders Kentzell* år 1671, *Jon. Schnack* år 1680, *J. Ceder* år 1685, *H. Scheffer* år 1691, *Sv. Fagg* år 1694, *J. Kellman* ar 1695, *G. Norn* år 1714, *P. Bark* år 1719, *Nath. Ekman* år 1728, *And. Stockenström* år 1744, *Carl Leijel*, som ännu lefver och länge lefve.

b) Dessa samtliga järnverk betala årligen i kronoskatt 51 skeppund och 2 lispund (stångjärn).

[1]) *Föregående bergmästarelängd är så till vida felaktig, att E. O. Schnacks rätta namn är* Erik Snack, *adlad* Sneckenberg *1684; att J. Hatz är misskrifning för* Jakob Hertzen, *adlad* Åkerhjelm *1704; samt att Stockenström 1722 efterträddes af* Hans Filip Lybecker, *som dock endast en kort tid innehade sysslan, emedan han hellre ville behålla bergmästaretjänsten i Nya Kopparberget, hvarefter* Peter Jakob Christiernin *samma år utnämdes till bergmästare vid Nora. Efter hans död 1739 blef* Anders Tuhnberg Olofsson *följande året bergmästare. Han afled 1758 och efterträddes 1759 af* Karl Bulich, *som 1766 afstod tjänsten till* Erik Bergensköld.
Utg:s anm.

*) Tryckfel för 1668.

Trollhättefallens räkning. Äfven förfärdigades här vapen för statsbehof, såväl vid rustningen till det sista kriget i Finland, som äfven sedermera och i synnerhet från år 1756. Alla dessa hyttor*c*) undantagandes Qvägges- och Åsjöhyttan, äro belägna i Karlskoga socken. I de nämda hyttorna tillverkas årligen 25,000 skeppund tackjärn, hvaraf omkr. 1,000 skeppund afgå i kronoskatt*d*).

Den malm, som nedsmältes i hyttorna, ditforslas största delen från Persbergs grufvor, belägna inom Filipstads bergslagsområde. Till dessa grufvor har man på vår trakt en väglängd af 3 till 7 mil, hvarvid den längre forslingen ej kan vara annat än i hög grad hinderlig för bergshandteringens bedrifvande. Från Dalkarlsbergs grufvor inom Nora bergslagsområde hämtas äfven en del. På de sista åren har dessutom en icke oansenlig tillförsel egt rum från de malmlager, som påträffats inom Kroppa socken.

Med en sådan mängd järnverk och hyttor var det ej möjligt annat än att skogstillgången skulle undergå en årlig minskning. Och privatskogarna skulle helt visst föga förslå, därest ej *rekognitionsskogar* funnos i reserv att tillgå. Dylika hjälpskogar, som äro till största gagn för våra hyttor och järnverk, omgifva vår bygd på nästan alla håll. De äro på sina ställen synnerligen täta och af hög ålder. Men på de enskilda skogsegorna innanför dessa är skogstillgången i hög grad minskad. De trädslag, som företrädesvis trifvas på denna mark, äro tall och gran. De lemna också ganska snabb återväxt. Af löfträd ser man inga andra än sådana, som förekomma öfverallt. Ek och rönn äro mera sällsynta, och de, som ses, äro af hög ålder, utan att några yngre telningar förmärkas.

Fyra *skattlagda kvarnar* finnas hos oss. De lemna dock sina egare ringa vinst, möjligen på grund af myckenheten mindre *skvaltkvarnar*. Inalles 68 stycken sådana finnas. *Sågverken* äro till antalet sju, hvilka dock i bergslagsbygd icke tillstädjas såga mer än till husbehof.

§ 9.

Såsom varande föga gammal har vår bygd ej att uppvisa några *fornminnen*, så framt man icke dit vill räkna den s. k. *Knapeken*. En mycket gammal sägen förtäljer, att det var under denna ek, som det bekanta aftalet ingicks emellan

c) Det berättas, att inom vårt bergslagsområde funnits ändå flera hyttor, något som äfven handl. i Bergskollegium bestyrka, näml. *Ölmforshyttan, Tvärå, Krönings-* och *Björkebornshyttan,* hvilka dock sedan många år tillbaka indragits[1]). Det samma gäller äfven beträffande en del mindre bergsmanshamrar[2]), af hvilket slag det fordom funnits rätt många här på trakten.

d) Detta har kommit till min kännedom genom bergsfogden *Elias Strokirks* välvilliga tillmötesgående. De som före honom innehaft denna syssla, voro: *M. Drotz* år 1645; *Knut Larsson* år 1652; *Jons Er. Grubb,* Grubbensköldska slägtens stamfader, år 1662; *Ol. Norin* år 1690; *H. Staf* år 1695; *J. Norin* år 1714, adlad Nordenfelt; *J. Broström* år 1721, *Joh. Hamn* år 1733; *And. Strokirk* år 1738.

[1]) **Ölmefors-** *eller* **Ölsdalshyttan,** *äfven kallad* **Holmhyttan,** *byggdes 1671 och brukades ännu 1684, men ödelades i början af 1700-talet.* **Tväråhyttan** *är omtalad här ofvan sid. 122.* **Kröningshyttan** *är antagligen en misskrifning för* **Snöbergshyttan,** *som är belägen vid Karlskoga sockengräns, men i Nora bergslag (Vikers kapell)* **Björkbornshyttan** *privilegierades visserligen 1640, men blef sannolikt aldrig uppbyggd.*

[2]) *Härmed torde åsyftas de gamla* **Osmundssmedjorna,** *hvaraf rätt många funnits äfven inom Karlskoga.*

Utg:s anm.

hertigarne JOHAN och CARL att störta konung ERIK från tronen och därefter sins emellan dela regeringen. Eken, likasom äfven de omgifvande platserna, såsom *Knapforsen*, *Knaphedet* o. s. v., säges hafva blifvit uppkallad efter hertigarnes hoffölje *(knaparne)*. I den år 1666 afgifna embetsberättelse, hvaruti Bergskollegium gör konung CARL XI underrättad om bergshandteringens ställning i Vermland, vidröres bland annat denna sak; och vid en domstolstvist från äldre tider, beträffande godset Ahlqvitterns egogränser, sägas tvenne konungar hafva njutit hvila under nämda ek. Ännu i dag kvarstår eken vid Knapforsen och bär årligen blad och ållon. Huru stor vigt man för öfrigt bör tillmäta det bland folket gängse talet, torde icke vara så lätt att afgöra, ej heller är jag i tillfälle att underkasta saken en närmare pröfning. Säkert är dock, att alla samtida berättelser, som omtala denna ryktbara ek, nämna den på sådant sätt, att man icke kan anse den hafva stått annorstädes än i Östergötland, och tilläfventyrs ej långt från staden Vadstena.

§ 10.

Välståndet i socknen är på det hela taget efter förhållandena blomstrande. Intet annat näringsfång än järnhandteringen utöfvas och detta endast i den mån förmögenhetsvilkoren och den för ändamålet beräknade skogstillgången medgifva. Den på åtskilliga håll uppkomna skogsbristen utgör en maning för egare af skog att för framtiden nyttja den sparsammare. At järnhandteringens ändamålsenliga drifvande måste desto större omtanke egnas, som en malm, hvilken forslas lång väg, understundom ej synes kunna lemna synnerligen betydande vinst. Af det tackjärn, som här tillverkas (i hyttorna) går en del till de närbelägna järnverken; en del forslas äfven öfver sjön Venern, hvarvid köpmän från Kristinehamn ombesörja fraktningen. Befolkningen klagar allmänt öfver bristen på *ängsmark*, hvilken emellertid torde erfordra en omsorgsfullare och trägnare skötsel, än som kan lemnas densamma i en bergsbruksidkande nejd. Goda beten finnas ej annat än i utkanterna af socknen. Talrika *mossar*, väl lämpade att odlas, få stå oodlade, alldenstund järnhandteringen tager i anspråk nästan all arbetstiden. Gärdesgårdar förekomma sällan. I den mjuka jordgrunden skulle de ej heller kunna ega bestånd.

Alltefter beskaffenheten hos jorden, som på vissa ställen är lösare, på andra hårdare, är brukandet däraf delvis lätt, delvis besvärligt. De redskap, som användas, äro plog och harf, samt på några få ställen äfven hacka. På sidländta marker med styf jordmån skötes åkerbruket, så vidt tiden medger, med nödig tillsyn, så att icke kvarstannande vatten skadar sådden. De mest använda sädesslagen äro hvete(!) och hafre; andra äro icke allmännare i bruk och äro ej heller tjänliga. I landthushållning förfarne personer hafva funnit det vara af stor vigt, att man i vår mera lösa jordmån gör hvetesådden så pass tidigt på hösten, att grodden hinner blifva tillräckligt djup, emedan den eljes lätt förstöres genom den vårtiden rådande kölden om nätterna och hettan om dagarna *e*. Torkrior finnas

e) Då man här i allmänhet lider brist på ängsmark, kan landtbruket icke hjälpa sig pa annat sätt, än att åkrarne skiftesvis förvandlas till ängar och tvärtom, något som nyligen försökts med ganska

ej till stort antal. Fruktträd, utom i trädgårdarne, äro sällsynta. Öfriga nyttighetsväxter odlas blott till husbehof. De, som trifvas bäst, äro hampa och lin. I trakter, som lida brist på naturliga ängar, odlas foderväxter i så stor utsträckning som möjligt. Boskapsslagen äro de vanliga. Oxar nyttjas mera sällan till jordens brukande, utom på några få ställen samt på adelsgodsen. Hos en bergsbruksidkande befolkning måste nämligen i bergshandteringens intresse uppfödas ett större antal hästar, af hvilka djur dennas bättre eller sämre bergning i väsentlig mån beror. De flesta hästarne uppköpas från Norge, emedan dessa äro starkare och härdigare samt såsom sådana mera tjänliga (än djur af annan ras) för långväga malmforsling. Den goda vård, som befolkningen egnar dem, återgälda de i rikt mått genom den nytta de göra. Med spannmål och bröd måste de ständigt fodras; och stärkta genom sådan kost draga de ej sällan vintertid ända till 6, 7 och 8 skeppund järn. Rofdjur, såsom vargar och björnar, oroa sällan våra bygder. Annat villebråd af mera vanligt slag behandlas i förhållande till den skada eller nytta, som man väntar af detsamma. Sällsynta äro igelkottar *f*) och bäfrar *g*). Fiske bedrifves sparsamt, emedan det sällan lönar sig *h*). Utöfvandet af andra handaslöjder än sådana, som äro nödvändiga för landtlifvets behof, hindras genom det trägna sysslandet med järnhandtering och jordbruk, hvarmed både män och kvinnor nästan i lika hög grad äro upptagna. Kvinnorna äro därjemte under sin lediga tid ständigt sysselsatta med spånad och väfning, i hvilka slöjder skickligheten bland dem alltjämt tilltager *i*).

§ 11.

Bland socknens invånare råda nu andra seder än fordom. Då klagades det nämligen och måhända ej så alldeles utan skäl öfver (Karlskogabornas) själfsvåld och fräckhet. Vintertiden isynnerhet plägade deras ej sällan våldsamma och ohyfsade framfart göra vägarne mindre säkra. Af grannborna blefvo de på grund häraf utpekade och erhöllo öknamnet *Karlskoga-gapar*.

---

godt resultat. Det som skördas i hela nejden, är ej tillräckligt för invånarnes näringsbehof, utan måste omkr. 4,000 tunnor spannmål årligen köpas från annat håll.

f) Vissa år förekomma dessa i sådan mängd, att de likasom tama göra påhälsningar i husen.

g) För en 15 à 20 år sedan voro dylika djur okända här på trakten. De började bygga sina bon vid Svartelfven, där de genom sitt gnagande förstörde en mängd träd.

h) Måhända var fisket annorlunda på den tid, då våra sjöar lockade människor att för dess bedrifvande fjerran ifrån begifva sig hit. Traditionen förmäler, att i Letelfven och Degerforsen fordom funnits ett rikt laxfiske. Därmed är det dock numera helt och hållet förbi, sedan laxarnes väg blifvit afspärrad genom dammbyggnader, som uppförts för kvarndriftens eller järnhandteringens behof.

i) Men hvad som framför allt annat varit de våra till ett icke ringa hinder vid sysslornas skötande, är bekymret om de allmänna vägarnes underhåll och skjutsen af folk, som färdas genom trakten. De allmänna vägarne hafva en längd af sammanlagdt omkr. 9 mil samt äro synnerligen svåra att hålla i godt stånd, enär berg och träsk omvexlande utfylla nästan hela området. Byggandet af broar, nästan alla af sten, öfver strömdragen ombesörja traktens invånare på egen bekostnad, bland hvilka *Timsbron*, *Bofors bron* och *Svartbron* äro att nämna i främsta rummet. Hvarken i höjd eller med hänsyn till kostnad gifva dessa efter för sådana, vid hvilka man på andra håll upptager broafgift. För att ombesörja och fullgöra dessa arbeten måste årligen omkring 1,000 dagsverken med hästar och folk tagas ifrån järnhandteringen och åkerbruket.

Nu däremot uppföra sig våra sockenbor hofsamt och aktningsvärdt, men framför allt äro de rättframma och frispråkiga. För våld och hot gifva de icke lätt vika; men med billighet och vänlighet låta de lätt leda sig. Främlingar mottaga de gästfritt. I sina hem äro de prydliga och ordningsälskande, men husgeråd hafva de ej utom det för det dagliga lifvet nödvändiga. I mat och dryck äro de hvarken osnygga eller snåla. Födan består merändels af kött och fläsk, såsom i nästan alla bergsbruksidkande trakter. Klädedrägten är vårdad samt utan annan lyx än den mest tillåtliga, hvilket den är så mycket mer som kvinnorna helt och hållet med egna händer förfärdiga drägten. Både män och kvinnor äro i arbetet uthålliga och härdiga. De yngre spara sig ej, så långt krafterna medgifva. Trotsande vinterkölden deltaga gossar på 12 till 14 år i malmforslingen. Detta outtröttliga arbetande härdar från ungdomen kroppen och gör sinnet förnöjsamt. Mången undgår därigenom sjukdom och ej sällan uppnås bland ortens befolkning en hög ålder. Offentliga skolor finnas ej i vår socken, utan kyrkobetjäningen sköter äfven undervisningen. Vederbörlig vård om sina fattiga taga däremot Karlskogaborna, och i hvardera socknen fins det ett fattighus. Åt fattiga inom Karlskoga socken, med företräde för behöfvande bruksarbetare vid Björkeborn och Bofors, hafva egarne af dessa verk, medlemmar af familjen *Robsahm*, testamenterat 1,111 daler s:mt. Räntan af denna summa fördelas årligen bland de nyssnämda fattiga. För liknande ändamål har äfven egaren af Vahlåsverket donerat 33 daler s:mt och 16 skillingar. På sistnämda plats finnas dock ej så många fattiga, enär invånarnes förmögenhetsvilkor äro goda; och att detta förhållande för framtiden måtte fortfara, önskar jag af hela mitt hjärta.

SLUT.

BILAGA.

Hertig Karls förordnande för Olof Hansson att vara kyrkoherde vid Möckelsbodar, sedermera Karlskoga församling, af Örebro den 1 juli 1586.

Wij **Karl** medh Gudz nådhe, Suerigis Rikis Arffurste, Hertigh till Sudermanlandh, Närike och Wermelandh, göre witerligit, att effther våre vndersåther menige man, som vppå Möckelsbodhar boendes ähre, haffue esomofftest för oß sigh besnäradtt att the sellan predikann hoß sigh haffue, och att the elliest så lång wägh haffue till theres kyrkioherdhe, ther någonn nödh genom siukdom heller andre fall hända kundhe att de kyrkioherdenn sökia skulle, och the förthenskull i vnderdånigheet oß begeradt att wij wille förordne them en predicant ther hädhan, som hos them kunne boo och besittiandes bliffue; så haffuer oß synts nyttigt att så ske måthe, huarföre wij och nu her medh haffue förordnet ther hedhan, thenne her **Oloff Johannis**, som ther widh Boderne kyrkioherdhe bliffua skall. Biude förthenskull edher alle våre vndersåther, som ther boendes ähre, att i anamme förbe:te her Oloff för edher rätte kyrtioherdhe, weluilleligen vtgörandes honom tijendhe och alle andre rettigheeter som i effter Suerigis lagh och een godh gammal seduane edher kyrkieherdhe plichtige ähre vtt att göre. Han skall ther emott förplichtigh wara att förkunna edher Gudz klare, rene och oförfalskadhe ordh vtann någor menniskiodicht och påfundh, elliest bådhe vthi läro och leffuerne så förhålle sigh, som han thet för Gudh, oß och huar christenn mann tryggeligen will och kann till suars wara; och wele wij låthe förordna ther ett prestebordh, som förnemdhe kyrkioherdhe skall boendes wara och medh åker, engh och medh annan dhell ther nödtorffteligen försörie; såsom och, på thett förbe:te her Oloff må theß bätter wilkor haffua att vnderhålle sigh ther sammestädhes, haffue wij aff gunst och nådhe vnt och effterlatidt honom all then kyrkietijendhe, som ther widh Boderne falla kann; theslikest och årligen tuu pundh spannemåll aff then tijendhe, som faller vthi Knista kyrkioherberghe, så och haffue honom befrijat och förskonat för borgeläger, taxenn, hielper och andre besuäringer. Ther våre befalningzmänn, fougther och andre, som för våre skull wele och skole göre och låthe, måge wethe sigh effther rette.

Aff Örebro thenn 1 Julij anno 86.

Carolus

Riksdagsmän för Karlskoga bergslag.

Följande förteckning är ingalunda fullständig, isynnerhet för den äldsta tiden. Den meddelas dock i sitt föreliggande skick, dels emedan den finnes upprättad och dels för att — utfylla det sista arket.

Riksdagsår.	Riksdagsort *Stockholm*, där ej annan är angifven.

1644. *Bonde Algutsson* i Bo. Vid häradstinget den 15 mars 1645 klagade Jöns Larsson i Rådehult däröfver, »att hans häst blef med våld tagen i skjutsresa till Arboga med herredagskarlen Bonde Algutsson i Bo, är och därigenom vorden så fördärfvad, att han icke kunde taga honom igen, begärandes där rätt uppå». Efter en vidlyftig ransakning frikändes ombudet för det mot honom framställda ansvarsyrkandet. (Jfr »*Karlskoga krönika*» sid. 209.)

1648. *Nils Olofsson* i Storängen. Beviljades vid tinget den 3 februari 1649 »en half mark penningar af hvart mantal i vedergällning för kostnaden på resan åt Stockholm».

1652. *Johan Matsson* i Sandtorp (Sandsjötorp), omtalad här ofvan (sid. 190) som delegare i Åsjöhyttan. Angående en för bygden vigtig fråga, som han vid riksdagen hade att bevaka, hänvisas till »*Karlskoga krönika*» s. 213.

1678 i Göteborg. *Dan Bondesson* i Backa, kallas »danneman» i sin fullmakt, hvilken, likasom de flesta af de följande ombudens, förvaras i riksarkivet.

1682. *Erik Olofsson* i Stackefalla, nuvarande Brunstorp, »danneman». Genom k. resol. af den 22 december s. år förunnades, på därom gjord framställning, en kollekt öfver hela stiftet till Karlskoga kyrkas uppbyggande.

1686. *Erik Olofsson* i Ullvetterstorp, nämdeman. Kan möjligen vara samma person som näst föregående.

1689. *Nils Arvidsson* i Aggerud, danneman.

1710. *Lars Persson Knöppel*, bergsman från Filipstads bergslag, för Fernebo, Nyeds och Karlskoga bergslager.

1713. *Erik Eriksson* i Stensviken, bergsman.

1719. *Bengt Olofsson* i Kärne, bergsman.

1720. *Erik Eriksson* i Stensviken, häradsdomare.

1723. *Per Håkansson* i Rosensjö, bergsman.

1726. *Lennart Tossingsson* i Forsby, bergsman.*
1731. Densamme.
1734. *Anders Larsson* i Torpskog, bergsman.
1738. *Lennart Tossingsson* i Forsby, bergsman.
1740. *Anders Larsson* i Torpskog, häradsdomare.
1742. *Petter Jonsson* i Herrsjötorp, nämdeman.
1746. *Anders Larsson* i Torpskog, häradsdomare.
1751. *Jan Jansson* i Kärne, nämdeman (jfr sid. 192).
1755. *Anders Larsson* i Torpskog.
1760. Densamme.
1765. *Anders Eriksson* i Rådetorp.
1769. *Anders Larsson* i Torpskog.
1771. *Petter Hultman* i Källmo, bergssexman (sid. 196).
1778. Densamme.
1786. Densamme.
1789. Densamme.
1792 i Gefle. *Petter Arvidsson* i Karåsen, nämdeman.
1800 i Norrköping. *Jonas Jonsson* i Viviken, nämdeman.
1809. *Per Oxelberg* i Källmo, bergsman, f. d. nämdeman (jfr s. 196).
1810 i Örebro. Densamme.
1812 i Örebro. *Petter Eriksson* i Gelleråsen, bergsman, ombud för Karlskoga och Lekebergslagen (sid. 70).
1815. *Olof Larsson* i Södra Hult, Lekebergs härad, sex- och nämdeman, ombud för Karlskoga och Lekebergs bergslager.
1817. *Jakob Olsson* i Torpskog, bergs- och nämdeman, ombud för Karlskoga, Lekebergs och Fernebo bergslager.
1823. *Jonas Jonsson* i Bregården.
1828. *Per Persson* i Gammelhyttan, Jernboås socken, häradsdomare, ombud för Karlskoga, Nora och Hjulsjö, Lindes och Ramsbergs, Nya Kopparbergs samt Grythytte och Hällefors bergslager.
1834—1851, 1867—1869. *Anders Ericsson* i Kärne (sid. 200).
1853—1864. *Gustaf Hultman* i Källmo (sid. 198).

* Är sannolikt en afkomling af samma vallonslägt, från hvilken ätten *Lennartson* härstammar (jfr »*Svenska ättartal*» 7: 295).

SLUTORD.

Enligt i oktober 1896 med litteratören GUST. LINDBERG träffad öfverenskommelse, har undertecknad öfvertagit den af honom föregående året började utgifning af föreliggande arbete och således äfven bestridt med dess fullbordande förenade kostnader. Det af hr LINDBERG för ändamålet aflåtna manuskript har ej undergått annan förändring, än att väsentliga tillägg blifvit gjorda, hvarigenom innehållet af det hela ungefärligen fördubblats. Dessutom äro tvänne *kartor* bifogade.

Ärade vänner och gynnare, som välvilligt lemnat begärda upplysningar eller eljest medverkat till arbetets fullbordande, hembäres ett vördsamt tack! Ovänner och vedersakare åter torde godhetsfullt icke ondgöra sig för mycket öfver arbetets fel och brister, hvilka sannolikt äro både många och stora. »Ett ädelt sätt att kritisera är att göra bättre», yttrade för mer än 100 år sedan en topografisk författare; och till dess detta skett, hvilket antagligen kommer att dröja, kan det ju vara förenadt med en viss tillfredsställelse, att åtminstone ega någon, om ock mindre god eller fullständig beskrifning öfver »*Karlskoga bergslag*».

* * *

Under nu rådande jubileumsförhållanden inom Sveriges landamären, bör det icke vara förmätet erinra därom, att det är 25 år sedan jag utgaf mina första mera betydande arbeten, nämligen om »*vederlaget för tackjärnstionden*» och ett »försök till *beskrifning öfver Stadra och Finnå bruk*», hvilka båda lemnade trycket 1872. Det förra var närmast föranledt af en då på dagordningen stående riksdagsfråga; det senare en gärd åt enskild vänskap. Dessa arbeten, som upptogo öfver 30 tryckark, hade emellertid till följd en bygdeforskning, hvaraf resultaten sedermera småningom blifvit framlagda dels i anteckningar» *om Noraskog*», innehållande i 3:ne delar omkring 80 ark, och dels i »*Noraskogsarkiv*», däraf 8 häften om tillsammans 120 ark utom kartor m. m. äro utgifna, tillika med åtskilliga separataftryck därur, såsom »bidrag till *Karlskoga krönika*», »*Lindesberg*» och »*Vikers-Ekestubbeslagten*». Lägges härtill min andel i föreliggande beskrifning öfver »*Karlskoga bergslag*», utgör det hela sammanräknadt mer än 250 tryckark, motsvarande minst 4,000 oktavsidor.

Då emellertid allmänhetens intresse och köplust för dessa *bygdepublikationer* alltid varit ringa, så att de ganska betydliga trycknings- eller utgifningskostnaderna icke ens blifvit ersatta, ännu mindre något slags författarearvode kunnat ifrågakomma, torde det ligga för öppen dag, att den uppoffring, som kan vara förenad med en sålunda åstadkommen och samlad arbetsprodukt, hvilken till och med, åtminstone delvis, kommer att ega sitt värde äfven i framtiden, efter mina omständigheter ingalunda är obetydlig. I vår tid, då i allmänhet en hvar gerna vill framhålla sina storverk, både enskilda och offentliga, torde denna erinran icke alldeles sakna sitt berättigande, äfven om förenämda arbeten skulle anses föranledda endast af en missriktad — »*bygdepatriotism*».

Stockholm den 24 mars 1897.

J. Johansson
fr. Noraskog.

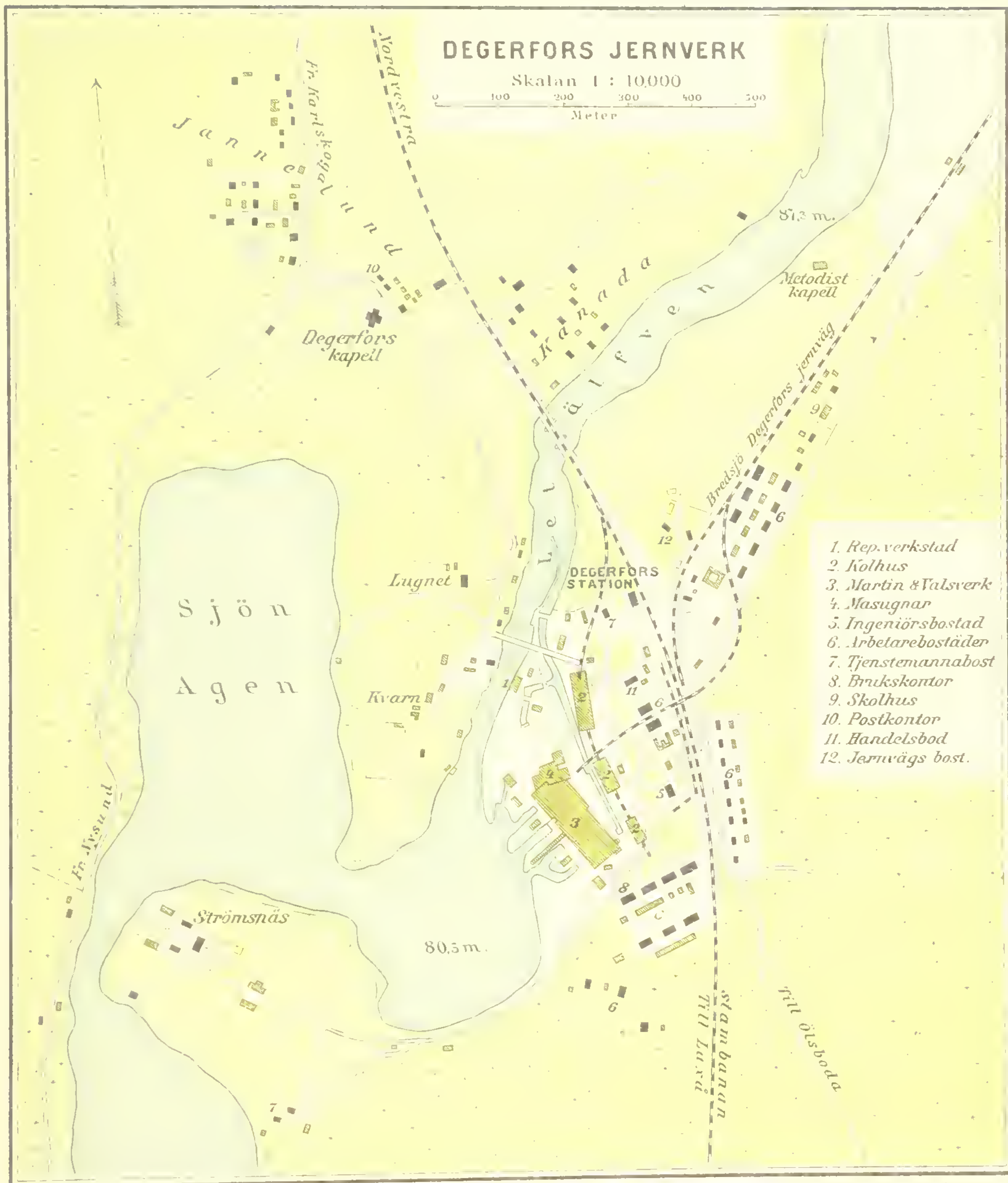
REGISTER.

STOCKHOLM

TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET

1897.

DEGERFORS JERNVERK
Skalan 1 : 10,000
0 100 200 300 400 500
Meter
Jannelund
Fr. Karlskoga
Nordvestra
Degerfors kapell
Kanada
Letälfven
87,3 m.
Metodist kapell
Bredsjö Degerfors jernväg
Lugnet
DEGERFORS STATION
Sjön Agen
Kvarn
Strömsnäs
80,5 m.
Fr. Nysund
Till Laxå
stambanan
Till Ölsboda
1. Rep.verkstad
2. Kolhus
3. Martin & Valsverk
4. Masugnar
5. Ingeniörsbostad
6. Arbetarebostäder
7. Tjenstemannabost
8. Brukskontor
9. Skolhus
10. Postkontor
11. Handelsbod
12. Jernvägs bost.